

ภาค ๔

เรื่องเบ็ดเตล็ดใหญ่น้อยต่างๆ
ตั้งแต่โปรดปัญจวัคคีย์แล้ว ไปจนถึงจวนจะปรินิพพาน.

๒๔๑

ภาค ๔

มีเรื่อง :-	ก. เกี่ยวกับการประกาศศาสนา	๔๘ เรื่อง
	ข. เกี่ยวกับคณะสาวกของพระองค์	๓๐ เรื่อง
	ค. เกี่ยวกับความเป็นอยู่ส่วนพระองค์เอง	๓๑ เรื่อง
	ง. เกี่ยวกับลัทธิอื่น	๑๖ เรื่อง
	จ. เกี่ยวกับการที่มีผู้เข้าใจผิด	๒๓ เรื่อง
	ฉ. เกี่ยวกับเหตุการณ์พิเศษบางเรื่อง	๒๑ เรื่อง

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์^๑

ภาค ๔

เรื่องเบ็ดเตล็ดใหญ่น้อยต่างๆ
ตั้งแต่โปรดบัญญัติแล้ว ไปจนถึงจนจะเสด็จปรินิพพาน
และ
เรื่องบางเรื่องที่ควรผนวกเข้าไว้ในภาคนี้.

(ก. เกี่ยวกับการประกาศพระศาสนา ๔๔ เรื่อง)

การประกาศพระศาสนา^๑

ภิกษุ ท. ! เราเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และ
เป็นของมนุษย์, แม้พวกเธอทั้งหลาย ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็น
ของทิพย์และของมนุษย์. ภิกษุ ท. ! พวกเธอ ท. จงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์

๑. บาลี มหาวรรค วิ. ๔/๓๔/๓๒. ทรัสแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูป ชุดแรกที่อัสสัมคทายวัน.

**เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่อความเอ็นดูแก่โลก; เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล
เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ ท., อย่าไปทางเดียวกันถึงสองรูป.**

ภิกษุ ท. ! พวกเธอจงแสดงธรรมให้ดังงามในเบื้องต้น ให้ดังงามใน
ท่ามกลาง ให้ดังงามในที่สุดลงรอบ, จงประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นไปพร้อม
ทั้งอรรถะทั้งพยัญชนะ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง : สัตว์ทั้งหลายที่เป็นพวกมี
รูปในดวงตาแต่เล็กน้อยก็มีอยู่. สัตว์พวกนี้ ย่อมเสื่อมจากคุณที่ควรได้ เพราะ
ไม่ได้ฟังธรรม, สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีเป็นแน่.

ภิกษุ ท. ! แม้เราเอง ก็จักไปสู่ตำบลอรุณเวลาเสนาณิกม เพื่อ
แสดงธรรม.

หลักที่ทรงใช้ในการตรัส^๑

(๖ อย่าง)

ราชกุมาร ! (๑) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วย
ด้วยประโยชน์ และ ไม่เป็นทริกที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อม ไม่กล่าว วาจานั้น.

(๒) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริง อันแท้ แต่ไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ และ ไม่เป็นทริกที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อม ไม่กล่าว วาจานั้น.

(๓) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริง อันแท้ ประกอบด้วยประโยชน์
แต่ ไม่เป็นทริกที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อม เลือกให้เหมาะสมกาล เพื่อกล่าวาจานั้น.

(๔) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์
แต่ เป็นทริกที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อม ไม่กล่าว วาจานั้น.

(๕) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริง อันแท้ แต่ไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ แต่เป็นทริกที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อม ไม่กล่าว วาจานั้น.

๑. บาลี ม.ม. ๑๓/๕๑/๕๔. ทรัสแก่ภยราชกุมาร ที่เวฬุวัน.

(๖) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริง อันแท้ และประกอบด้วยประโยชน์ และ เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมเป็นผู้ รู้จักกาละที่เหมาะสม เพื่อกล่าววาจา นั้น.

ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า? ราชกุมาร! เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในสัตว์ ทั้งหลาย.

ทรงมีหลักเกณฑ์ในการกล่าวผิดจากหลักเกณฑ์ของคนทั่วไป^๑

(วัสสการพราหมณ์ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลว่า :-)

“พระโคตมผู้เจริญ! พวกข้าพเจ้ามีถ้อยคำและความเห็นอย่างนี้ว่า ผู้ใดใคร กล่าวตามที่เขาเห็นมา ว่า ‘ข้าพเจ้าได้เห็นมาอย่างนี้’ ก็ดี; กล่าวตามที่เขาฟังมา ว่า ‘ข้าพเจ้า ได้ฟังมาอย่างนี้’ ก็ดี; กล่าวตามที่เขากระทบ (ทางจมูก ล้น ภาย) มา ว่า ‘ข้าพเจ้าได้กระทบ มาอย่างนี้’ ก็ดี; กล่าวตามที่เขารับรู้ประจักษ์แก่ใจมา ว่า ‘ข้าพเจ้าได้รับรู้ประจักษ์แก่ใจมาอย่างนี้’ ก็ดี; โทษเพราะการกล่าวเช่นนั้น ย่อมไม่มีแก่เขาเหล่านั้น, ดังนี้.”

พราหมณ์ ! เราไม่กล่าวสิ่งที่ได้เห็นมา ทุกสิ่ง ว่าเป็นสิ่งที่ควรกล่าว หรือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว; เราไม่กล่าวสิ่งที่ได้ฟังมา ทุกสิ่ง ว่าเป็นสิ่งที่ควรกล่าว หรือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว; เราไม่กล่าวสิ่งที่ได้กระทบมา ทุกสิ่ง ว่าเป็นสิ่งที่ควร กล่าว หรือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว; เราไม่กล่าวสิ่งที่ได้รับรู้ประจักษ์แก่ใจมา ทุกสิ่ง ว่าเป็นสิ่งที่ควรกล่าว หรือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว.

พราหมณ์ ! เมื่อกล่าวสิ่งใดที่ได้เห็นมา แล้วทำให้อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม, เรากล่าวสิ่งที่ได้เห็นชนิดนั้น ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว;

๑. บาลี จกุกก. อ. ๒๑/๒๓๔/๑๘๓. ครัตถ์วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์แคว้นมคธ ที่เวฬุวัน โกลักรัราชฤทธ.

พราหมณ์ ! แต่ว่า เมื่อกล่าวสิ่งใดที่ได้เห็นมา แล้วทำให้อกุศลธรรมเสื่อม
กุศลธรรมเจริญ, เรากล่าวสิ่งที่ได้เห็นชนิดนี้ ว่า **เป็นสิ่งที่ควรกล่าว** ดังนี้.
(ในกรณีแห่ง **สิ่งที่ได้ฟัง** ก็ **ที่ได้กระทบ** ก็ **ที่ได้รู้ประจักษ์แก่ใจ** ก็ ก็ควรไว้ด้วยข้อความมีระเบียบ
อักษรอย่างเดียวกันกับ ในกรณีแห่งสิ่งที่ได้เห็น **สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างบนนี้ทุกประการ**)

อาการที่ทรงแสดงธรรม^๑

ภิกษุ ท. ! เราย่อมแสดงธรรมเพื่อความรู้อย่าง มีใช่เพื่อไม่รู้ยิ่ง, เราย่อม
แสดงธรรมมีเหตุผลพร้อม มีใช่ไม่มีเหตุผลพร้อม, เราย่อมแสดงธรรมมีความ
น่าอัศจรรย์ (น่าทึ่ง) มีใช่ไม่มีอัศจรรย์.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อความรู้อย่าง มีเหตุผลพร้อม มีความ
น่าอัศจรรย์, มีใช่แสดงเพื่อความไม่รู้ยิ่ง ไม่มีเหตุผล ไม่มีความน่าอัศจรรย์
อยู่ดังนี้ โอวาท ก็เป็นสิ่งที่ใครๆ ควรทำตาม, อนุสาสนี ก็เป็นสิ่งที่ใครๆ
ควรทำตาม.

ภิกษุ ท. ! พอละ เพื่อความยินดี ความอึดเอิบใจ ความโสมนัส
แก่พวกเธอทั้งหลาย ว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า, พระธรรม
เป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาค ตรัสดีแล้ว, พระสงฆ์คือผู้ปฏิบัติดีแล้ว” ดังนี้.

สมาธินิมิตในขณะทรงแสดงธรรม^๒

อัคริเวสนะ ! ก็เราสำนักอยู่เสมอว่า เราเป็นผู้แสดงธรรม แก่บริษัท
เป็นจำนวนร้อยๆ. อาจจะมีคนสักคนหนึ่ง มีความสำคัญอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม

๑. บาลี ทก. อ. ๒๐/๓๕๖/๔๖๕. ทวิสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่โกตมกเจติย เวสาลี.

๒. บาลี มหาสังกยุต ม.ม. ๑๒/๔๖๐/๔๓๐. ทวิสแก่สังกนิครณบุตร อัคริเวสนะ
ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามทวัน ใกล้เมืองเวสาลี.

แสดงธรรมปรารภเราคนเดียวเท่านั้น ดังนี้; อคฺคิเวสณะ! ท่านอย่าพึงเห็นอย่างนั้นเลย ตลอดเวลาที่தாகตยังแสดงธรรมอยู่โดยชอบ เพื่อประโยชน์ให้มหาชนรู้แจ้ง, อยู่โดยทำเดียว.

อคฺคิเวสณะ! เรานั่นหรือ, จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่งการกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อมตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธิมีตอนเป็นภายในโดยแท้ ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีความเป็นจิตเอก ดังเช่นที่คน ท. เคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

หมายเหตุ : ข้อความเหล่านี้มีใจความว่า ทรงมีสมาธิจิตตลอดเวลาที่ทรงแสดงธรรม กล่าวคือเมื่อกำลังตรัส ก็มีสมาธิในถ้อยคำที่ตรัส; ในระหว่างแห่งการขาคอนของคำตรัสซึ่งถ้าเกิดมีขึ้น ก็ทรงมีสมาธิเนื่องด้วยสัญญาตา ทั้งที่พระองค์มีอยู่เป็นประจำ. เป็นอันว่า ตลอดเวลาที่ทรงแสดงธรรมไม่มีจิตที่ละไปจากสมาธิในภายใน.
— ผู้รวบรวม.

ทรงแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่แล่นดังไปสู่ดโต้ง

: เกี่ยวกับ “กามสุขัลลิกานุโยค” หรือ “อตฺถกิลมณานุโยค”^๑

ภิกษุ ท.! มีสิ่งที่แล่นดังไปสู่ดโต้งอยู่ ๒ สิ่ง ที่บรรพชิตไม่ควรข้องแวะด้วย. สิ่งทีแล่นดังไปสู่ดโต้งนั้นคืออะไร? คือ การประกอบตนพัวพันอยู่ด้วยความใคร่ในกาม ท. อันเป็นการกระทำที่ยังต่ำ เป็นของชาวบ้าน เป็นของคนชั้นบุดูชน ไม่ใช่ของพระอริยเจ้า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์; และ การประกอบความเพียรในการทรมานตนให้ลำบาก อันนำมาซึ่งความทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยเจ้า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์; สองอย่างนั้นแล.

๑. บาลี มหา. วิ. ๔/๑๗/๑๓; มหาวาร. ส. ๑๔/๕๒๘/๑๖๖๔; ทรศแก้ภิกษุบัญญัติที่อธิสัปทมนฤกทายวัน; และ สฟา. ส. ๑๘/๔๐๗/๖๓๐.

ภิกษุ ท. ! ข้อปฏิบัติเป็นทางสายกลาง ที่ไม่ตั้งไปหาสิ่งสุดโต่ง ๒ อย่างนั้น เป็นข้อปฏิบัติที่ตถาคตได้ตรัสรู้เฉพาะแล้ว เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดจักขุ เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้พร้อม เป็นไปเพื่อนิพพาน.

: เกี่ยวกับ “มี” หรือ “ไม่มี”^๒

ชาณฺสโณปัพฺพราหฺมณํ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วทูลถามว่า “ข้าแต่พระโคตม ผู้เจริญ ! สิ่งทั้งปวง มีอยู่หรือหนอ ?”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พราหมณ์ ! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทักขิวั “สิ่งทั้งปวง มีอยู่” ดังนี้ : นี้ เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่หนึ่ง”.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ก็สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่หรือ ?”

พราหมณ์ ! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทักขิวั “สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่” ดังนี้ : นี้ เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่สอง.

พราหมณ์ ! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น... (ต่อจากนี้ ทรงแสดงกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งทำให้กล่าวไม่ได้ว่า มีอะไรที่เป็นตัวตนโดยแท้จริง หรือไม่มีอะไรเสียเลย)

: เกี่ยวกับ “ศูนย์” หรือ “ศูนย์”^๓

ครั้งหนึ่ง ที่เชทวัน พราหมณ์ผู้หนึ่ง ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วทูลถามว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ผู้นั้นกระทำ, ผู้นั้นแสวง (ผล) ดังนั้นหรือ ?”

๒. บาลี นิทาน. ตี. ๑๖/๕๑/๑๗๓, ทรัสแก่ชาณฺสโณปัพฺพราหฺมณํ ที่เชทวัน; ๑๖/๒๑/๔๔, ทรัสแก่พราหมณ์กัจจานโคกร ที่เชทวัน.

๓. บาลี นิทาน. ตี. ๑๖/๕๐/๑๗๐. ทรัสแก่พราหมณ์ผู้หนึ่ง ที่เชทวัน ใกล้เมืองสาวัตถี.

พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสตอบว่า “พราหมณ์ ! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิวฏฐิว่า ‘ผู้นั้นกระทำ, ผู้นั้นสวย (ผล)’ ดังนี้ : นี่เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่หนึ่ง”

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ก็ผู้นั้นกระทำ, ผู้นั้นสวย (ผล) หรือ ?”

พราหมณ์ ! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิวฏฐิว่า “ผู้นั้นกระทำ, ผู้นั้นสวย (ผล)” ดังนี้ : นี่ เป็นส่วนสุด (มิใช่ทางสายกลาง) ที่สอง.

พราหมณ์ ! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น— (ต่อจากนี้ ทรงแสดงกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งแสดงความไม่มีสัตว์บุคคลทั่วคนเราเขา ดังนั้นจึงไม่มีผู้นั้น หรือผู้อื่น)

: เกี่ยวกับ “ทำเอง” หรือ “ผู้อื่นทำ”^๔

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระองค์, เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า ‘ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! สุขและทุกข์เป็นสิ่งที่บุคคลกระทำเองหรือ?’ ดังนี้, ทรงตอบว่า ‘อย่ากล่าวอย่างนั้นเลย ทิมพุกะ !’ ดังนี้; เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า ‘ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! สุขและทุกข์เป็นสิ่งที่บุคคลอื่นกระทำหรือ?’ ดังนี้, ทรงตอบว่า ‘อย่ากล่าวอย่างนั้นเลย ทิมพุกะ !’ ดังนี้; เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า ‘ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! สุขและทุกข์เป็นสิ่งที่บุคคลกระทำเองด้วยและบุคคลอื่นกระทำให้ด้วยหรือ?’ ดังนี้, ทรงตอบว่า ‘อย่ากล่าวอย่างนั้นเลย ทิมพุกะ !’ ดังนี้; เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า ‘ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! สุขและทุกข์เป็นสิ่งที่มิใช่ทำเองหรือใครทำให้ก็เกิดขึ้นได้หรือ?’ ดังนี้, ทรงตอบว่า ‘อย่ากล่าวอย่างนั้นเลย ทิมพุกะ !’ ดังนี้; เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า ‘ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! สุขและทุกข์ไม่มีหรือ?’ ดังนี้, ทรงตอบว่า ‘ทิมพุกะ ! มิใช่สุขและทุกข์ไม่มี, ที่แท้สุขและทุกข์มีอยู่’

๔. บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๗/๕๕. ครัสต์แก่ทิมพุกะปริพพาชก ที่ไปทูลถามเรื่องนี้พระองค์, ที่เชทวัน.

ดังนี้; ครั้นข้าพระองค์ทูลถามว่า ‘ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ถ้าอย่างนั้น พระโคตมผู้เจริญ ย่อมไม่รู้ไม่เห็นสุขและทุกข์กระมัง?’ ดังนี้, ก็ยังทรงตอบว่า ‘ติมพรุทชะ! เราจะไม่รู้ไม่เห็น สุขและทุกข์ ก็หามิได้; เราแล ย่อมรู้ ย่อมเห็น ซึ่งสุขและทุกข์.’ ดังนี้. ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ! ขอพระโคตมผู้เจริญ จงตรัสบอกซึ่ง (เรื่องราวแห่ง) สุขและทุกข์; และ จงทรงแสดงซึ่ง (เรื่องราวแห่ง) สุขและทุกข์ แก่ข้าพระองค์เถิด”.

ติมพรุทชะ! เมื่อบุคคลมีความสำคัญมั่นหมายมาแต่ต้นว่า “เวทนาก็สิ่งนั้น บุคคลผู้สวดยเวทนาก็สิ่งนั้น” ดังนี้ไปเสียแล้ว แม้ดังนี้เราก็คงไม่กล่าวว่า “สุขและทุกข์ เป็นสิ่งที่บุคคลกระทำเอง”.

ติมพรุทชะ! เมื่อบุคคลถูกเวทนากระทบให้มีความสำคัญมั่นหมายว่า “เวทนาก็สิ่งอื่น บุคคลผู้สวดยเวทนาก็สิ่งอื่น” ดังนี้ไปเสียแล้ว แม้อย่างนี้เราก็คงไม่ กล่าวว่า “สุขและทุกข์เป็นสิ่งที่บุคคลอื่นกระทำให้” ดังนี้.

ติมพรุทชะ! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุด ทั้งสองนั้น— (ต่อจากนี้) ทรงแสดงกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งแสดงความจริงไม่มีสัตว์บุคคล ทั่วกันเราเขา ทั้งนี้จึงไม่มีผู้หนึ่งหรือผู้หนึ่งเป็นผู้กระทำ เป็นเพียงกระแสแห่งปัจจุสมุปบาทเท่านั้น)

(ฉกัณฐกัณฐะ)

(อเจตกัณฐปะเข้าไปเฝ้า แล้วทูลถามพระผู้มีพระภาค เกี่ยวกับเรื่องความทุกข์ว่าทำเอาเอง หรือผู้อื่นทำให้เป็นกัน ครั้นตอบแล้ว เขาได้กราบทูลต่อไป ซึ่งคำกราบทูลนั้นมีข้อความตรงเป็นอัน เดียวกันกับข้อความตอนต้น ของเรื่องที่แล้วมาข้างบนนั้นทุกประการ ผิดกันแต่คำว่า “ความทุกข์” แทนคำว่า “สุขทุกข์” เท่านั้น จนถึงข้อความว่าเราแล ย่อมรู้ ย่อมเห็น ซึ่งความทุกข์.’ ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ขอพระผู้มีพระภาค จงตรัสบอกซึ่ง (เรื่องราวแห่ง) ความทุกข์;

๕. บาลี นิทาน. ตี. ๑๖/๒๔/๕๐. ครัสแก่อเจตกัณฐปะ ที่เวพวัน.

และจงทรงแสดงซึ่ง (เรื่องราวแห่ง) ความทุกข์ แก่ข้าพระองค์เถิด.” พระผู้มีพระภาค ได้ตรัส
ดังนี้ว่า :—)

กัสสปะ ! เมื่อบุคคลมีความสำคัญมั่นหมายมาแต่ต้นว่า “ผู้อื่นกระทำ, ผู้
นั้นเสีย (ผล)” ดังนี้เสียแล้ว เขามีวาทะ (คือลัทธิยืนย่นอยู่) ว่า “ความทุกข์เป็นสิ่งที่
บุคคลกระทำเอง” ดังนี้ : นั้นย่อมแล่นไปสู่ (คลองแห่ง) สัสสตะ (ทิวฎีที่ถือว่าเที่ยง).

กัสสปะ ! เมื่อบุคคลถูกเวทนากระทบให้มีความสำคัญมั่นหมายว่า “ผู้อื่น
กระทำ, ผู้อื่นเสีย (ผล)” ดังนี้เสียแล้ว เขามีวาทะ (คือลัทธิยืนย่นอยู่) ว่า “ความ
ทุกข์ เป็นสิ่งที่บุคคลอื่นกระทำให้” ดังนี้ : นั้น ย่อมแล่นไปสู่ (คลองแห่ง) อูจเฉทะ
(ทิวฎีที่ถือว่าขาดสูญ).

กัสสปะ ! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุด
ทั้งสองนั้น.(ต่อไปนี้) ทรัสสระแดแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่มีสัตว์บุคคล
ตัวไหนเราเขา อันจะเป็นที่กึ่งแห่งการบัญญัติว่าเราเองหรือผู้อื่น)

๖. เกยวกับ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ อย่างอื่น

(เมื่อพระผู้มีพระภาค ทรัสสระแดปัจจุสมุปบาทฝ่ายสมุทวารจบลงแล้ว ภิกษุรูปหนึ่ง
ได้ทูลถามว่า :—)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ขรามรณะ เป็นอย่างไรหนอ ? และขรามรณะนี้ เป็น
ของใคร ?”

(ได้ตรัสตอบว่า :—)

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรจะเป็นปัญหาเลย : ภิกษุ ! บุคคลใดจะพึงกล่าว
เช่นนั้นว่า “ขรามรณะเป็นอย่างไร และขรามรณะเป็นของใคร” ดังนี้ก็ดี ; หรือว่าบุคคล

๖. บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๖๒/๑๒๕-๑๓๒. ทรัสสระแดภิกษุรูปหนึ่ง. บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๖๕
/๑๓๘-๑๓๙, มีคำตรัสเหมือนข้างบน ต่างแต่ไม่มีภิกษุทูลถาม และตรัสแก่ภิกษุ ท.

ใดจะฟังกล่าวเช่นนั้นว่า “ชราวมณะเป็นอย่างอื่น (: ทรงกันขำจากที่กล่าวว่าเป็นอย่างไร, ตามนัยแรก) และชราวมณะนี้ เป็นของผู้อื่น (: ทรงกันขำจากที่กล่าวว่าเป็นของใคร, ตามนัยแรก)” ดังนั้นจึง : คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนี้ มีอรรถ (ความหมายเพื่อการยึดมั่นถือมั่น) อย่างเดียวกัน, ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะ (เสียงที่กล่าว) เท่านั้น.

ภิกษุ! เมื่อทูลทูลว่า “ชีวะก็อันนั้น สรรวะก็อันนั้น” ดังนั้นจึง มีอยู่, การอยู่อย่างประพตติพรหมจรรย์ ก็ไม่มี. ภิกษุ! หรือว่า เมื่อทูลทูลว่า “ชีวะก็อันอื่น สรรวะก็อันอื่น” ดังนั้นจึง มีอยู่, การอยู่อย่างประพตติพรหมจรรย์ ก็ไม่มี.

ภิกษุ! ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาที่สุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนั้น “เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราวมณะ” ดังนั้น. — (ในกรณีแห่ง ชาติ—ภพ—อุปาทาน—ตัณหา—เวทนา—ผัสสะ—สพยคณะ—นามรูป—วิญญาณ—สังขาร ก็มีการถามและตอบ โทนัยอย่างเดียวกัน)

: เกี่ยวกับ “เหมือนกัน” หรือ “ต่างกัน”^๗

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! สิ่งทั้งปวง มีอยู่หรือ?”

พราหมณ์! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทูลทูลว่า “สิ่งทั้งปวง มีอยู่” ดังนั้น : นี้ เป็นลัทธิโลกายตะชั้นสุดยอด.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ก็สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่หรือ?”

พราหมณ์! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทูลทูลว่า “สิ่งทั้งปวง ไม่มีอยู่” ดังนั้น : นี้ เป็นลัทธิโลกายตะอย่างที่สอง.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! สิ่งทั้งปวงมีสภาพเป็นอย่างเดียวกันหรือ?”

๗. บาติ นิทาน. ส. ๑๖/๕๒/๑๗๖. ศรัสสแกโลกายคิกพราหมณ์ ที่เชทวัน.

พราหมณ์ ! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทฤษฎีว่า “สิ่งทั้งปวง มีสภาพเป็น
อย่างเดียวกัน” ดังนี้ : นี้ เป็นลัทธิโลกายตะอย่างทีสาม.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ก็สิ่งทั้งปวง มีสภาพต่างกันหรือ ?”

พราหมณ์ ! คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทฤษฎีว่า “สิ่งทั้งปวง มีสภาพต่าง
กัน” ดังนี้ : นี้ เป็นลัทธิโลกายตะอย่างทีสี่.

พราหมณ์ ! ตถาคต ย่อม แสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วน
สุดทั้งสองนั้น.(ต่อจากนี้ ทรงแสดงกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งทำให้กล่าวไม่ได้ว่า สิ่งใด
มีตัวของมันเองโดยเด็ดขาด จนนำไปเปรียบกับสิ่งอื่นได้ว่าเหมือนกัน หรือต่างกัน).

ไม่ทรงบัญญัติอะไรเป็นอะไร โดยส่วนเดียว^๑

(พระผู้มีพระภาค มิได้ทรงเป็นเอกสวาที คือพวกที่บัญญัติอะไรก็ลงไปโดยส่วนเดียว
ทั้งขวานผ่าซาก แต่ทรงเป็นวิชชวาที คือแบ่งแยกออกเป็นส่วนๆ เป็นส่วนที่ควรและไม่ควร ในสิ่ง
ที่มีชื่อเรียกอย่างเดียวกัน ดังที่ปรากฏอยู่ในข้อความข้างล่างนี้; กวرتที่พุทธบริษัทจะพึงระวังสังวร
เป็นอย่างยิ่ง เพื่อคงอยู่ในร่องรอยแห่งมัชฌิมาปฏิปทา).

ถูกแล้ว ถูกแล้ว คหบดี ! คหบดี ! โมฆบุรุษเหล่านั้น เป็นผู้
ควรถูกข่มขีด้วยการข่มข้อย่างถูกต้องเป็นธรรม ตลอดกาลโดยกาล.

คหบดี ! เราย่อมไม่กล่าวตบะทุกอย่าง ว่าเป็นตบะที่ควรบำเพ็ญ หรือ
ว่าไม่ควรบำเพ็ญ; เราไม่กล่าวการสมาทานทุกอย่าง ว่าควรสมาทาน หรือไม่ควร
สมาทาน; เราไม่กล่าวความเพียรทั้งปวง ว่าควรตั้งไว้ หรือไม่ควรตั้งไว้; เราไม่

๑. บาลี ทสก. อ. ๒๔/๒๐๔/๔๔. ครัส แก้วชัยมาหิตคหบดี ที่ฝั่งสระโบกขรณีซึ่งอัคร
ใกล้เมืองจำปา ภายหลังที่คหบดีนั้นไปโต้วาทะกับพวกปริพาชกอนัญญเดียรติย์มาแล้ว.

กล่าวการสลัดทั้งปวง ว่าควรสลัด หรือไม่ควรสลัด; เราไม่กล่าวความหลุดพ้นทั้งปวง ว่าควรหลุดพ้น หรือไม่ควรหลุดพ้น.

คหบดี ! เมื่อบำเพ็ญตะบะโดยอยู่ อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม เรากล่าวการบำเพ็ญตะบะชนิดนี้ ว่าไม่ควรบำเพ็ญ; แต่เมื่อบำเพ็ญตะบะโดยอยู่ อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ เรากล่าวการบำเพ็ญตะบะชนิดนี้ ว่าควรบำเพ็ญ.

คหบดี ! เมื่อสมทานการสมทานโดยอยู่ อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม เรากล่าวการสมทานชนิดนี้ ว่าไม่ควรสมทาน; แต่เมื่อมีการสมทานการสมทานโดยอยู่ อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ เรากล่าวการสมทานชนิดนี้ ว่าควรสมทาน.

คหบดี ! เมื่อตั้งไว้ซึ่งความเพียรโดยอยู่ อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม เรากล่าวการตั้งไว้ซึ่งความเพียรชนิดนี้ ว่าไม่ควรตั้งไว้; แต่เมื่อตั้งไว้ซึ่งความเพียรโดยอยู่ อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ เรากล่าวการตั้งไว้ซึ่งความเพียรชนิดนี้ ว่าควรตั้งไว้.

คหบดี ! เมื่อสลัดซึ่งการสลัดโดยอยู่ อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม เรากล่าวการสลัดชนิดนี้ ว่าไม่ควรสลัด; แต่เมื่อสลัดซึ่งการสลัดโดยอยู่ อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ เรากล่าวการสลัดชนิดนี้ ว่าควรสลัด.

คหบดี ! เมื่อหลุดพ้นด้วยความหลุดพ้นโดยอยู่ อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม เรากล่าวความหลุดพ้นชนิดนี้ ว่าไม่ควรหลุดพ้น; เมื่อหลุดพ้นด้วยความหลุดพ้นโดยอยู่ อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ เรากล่าวความหลุดพ้นชนิดนี้ ว่าควรหลุดพ้น, ดังนี้.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ควรอ่านข้อความที่หน้า ๒๕๕ ภายใต้หัวข้อว่า "ทรงมีหลักเกณฑ์ในการกล่าว ผิดจากหลักเกณฑ์ของคนทั่วไป" เป็นเรื่องประกอบด้วย).

ทรงแสดงทงเอกังสิกขธรรมและอนนังสิกขธรรม

ไปฏฐปาทะ ! ปริพพาชก ท. เหล่านั้น เป็นคนบอดไม่มีจักขุกว่าคนทั้งปวงโดยแท้. ในบรรดาคนเหล่านั้น ท่านคนเดียวเท่านั้น เป็นคนมีจักขุ. ไปฏฐปาทะ ! ก็เราแสดง บัญญัติ ธรรมทั้งที่เป็นเอกังสิกขา (ที่ควรแสดงบัญญัติโดยส่วนเดียว) และเราแสดง บัญญัติธรรมทั้งที่เป็นอนนังสิกขา (ที่ไม่ควรแสดงบัญญัติโดยส่วนเดียว).

ไปฏฐปาทะ ! ธรรมที่เราแสดง บัญญัติ ว่าเป็นอนนังสิกขา นั้นเป็นอย่างไรเล่า? ไปฏฐปาทะ ! ธรรมที่เราแสดงบัญญัติว่า เป็นอนนังสิกขานั้น คือข้อที่ว่า “โลกเที่ยง” ดังนี้บ้าง; — “โลกไม่เที่ยง” ดังนี้บ้าง; — “โลกมีที่สิ้นสุด” ดังนี้บ้าง; — “โลกไม่มีที่สิ้นสุด” ดังนี้บ้าง; — “ชีวิตก็ดวงนั้น ร่างกายก็ร่างนั้น” ดังนี้บ้าง; — “ชีวิตก็ดวงอื่น ร่างกายก็ร่างอื่น” ดังนี้บ้าง; — “ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วอีก” ดังนี้บ้าง; — “ตายแล้ว ไม่เป็นอย่างที่เป็นมาแล้วอีก” ดังนี้บ้าง; — “ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วอีกก็มี ไม่เป็นก็มี” ดังนี้บ้าง; — “ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วอีกก็ไม่ใช่ ไม่เป็นก็ไม่ใช่” ดังนี้บ้าง. ไปฏฐปาทะ ! เพราะเหตุไรเล่า เราจึงแสดง บัญญัติธรรมเหล่านั้น ว่าเป็นอนนังสิกขธรรม (ธรรมที่ไม่ควรแสดงบัญญัติโดยส่วนเดียว)? ไปฏฐปาทะ ! ข้อนี้เพราะว่า ธรรมเหล่านั้น ไม่ประกอบด้วยอรรถะ ไม่ประกอบด้วยธรรมะ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความดับ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบรำงับ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อพร้อม ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน; เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้น เราจึงแสดงบัญญัติ ว่าเป็นอนนังสิกขธรรม.

๑. บาลี ไปฏฐปาทสูตร ส.ท. ๔/๒๓๕/๒๕๗. ทรงแสดงไปฏฐปาทปริพพาชกที่เชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี.

ไปฏฐปาทะ ! ธรรมที่เราแสดง บัญญัติ ว่าเป็นเอกังสิกะ นั้น เป็นอย่างไรเล่า ? ไปฏฐปาทะ ! ธรรมที่เราแสดง บัญญัติ ว่าเป็นเอกังสิกะนั้น คือข้อที่ว่า “นี้ เป็นทุกข์” ดังนี้บ้าง; — “นี้ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์” ดังนี้บ้าง; — “นี้ เป็นความดับไม่เหลือแห่งทุกข์” ดังนี้บ้าง; — “นี้ เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์” ดังนี้บ้าง. ไปฏฐปาทะ ! เพราะเหตุไรเล่าเราจึงแสดงบัญญัติธรรมเหล่านั้น ว่าเป็นเอกังสิกธรรม (ธรรมที่ควรแสดงบัญญัติโดยส่วนเดียว) ? ไปฏฐปาทะ ! ข้อนี้เพราะว่าธรรมเหล่านั้น ประกอบด้วยอรรถะ ประกอบด้วยธรรมะ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหน่าย เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด เป็นไปเพื่อความดับ เป็นไปเพื่อความสงบรำงับ เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง เป็นไปเพื่อความรู้พร้อม เป็นไปเพื่อนิพพาน; เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านั้น เราจึงแสดง บัญญัติ ว่าเป็นเอกังสิกธรรม.

ทรงแสดงธรรมด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง*

ภิกษุ ท. ! พญาสัตว์ชื่อ สีหะ ออกจากถ้ำที่อาศัยในเวลานั้น เขยียดยัดกาย แล้วเหลียวดูทิศทั้งสี่โดยรอบ บันลือสีหนาทสามครั้งแล้ว ก็เที่ยวไปเพื่อหาอาหาร. ราชสีห์นั้น เมื่อตะครุบช้าง ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบควายป่า ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบวัว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบเสือดาว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. แม้ที่สุดแต่เมื่อตะครุบสัตว์เล็กๆ เช่น กระต่ายและแมว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะ

๑. บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๓๗/๔๔. ทรงแสดงทุกขทั้งหลาย.

ราชสีห์นั้นคิดว่า เหลี่ยมคูของราชสีห์อย่าได้เสื่อมเสียไปเสียเลย ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ก็ คำว่า ราชสีห์ๆ นั้นเป็นคำแทนชอตกาคตผู้รหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง ด้วยเหมือนกัน การแสดงธรรมแก่บริษัทนั้นแหละ คือการบันลือลีลาทงของตกาคต.

ภิกษุ ท. ! เมื่อตกาคตแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่อุบาสกทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่อุบาสิกาทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. แม้ที่สุดแต่เมื่อแสดงแก่ปุถุชนชั้นต่ำทั่วไป เช่นแก่คนขอทานหรือพวกพรวนทั้งหลาย ก็ยอมแสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวมเลย. เพราะเหตุไรเล่า? ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุว่า ตกาคตเป็นผู้หนักในธรรม เป็นผู้เคารพต่อธรรม ดังนี้.

ทรงแสดงธรรมเพื่อปล่อยวางธรรม มิใช่เพื่อยึดถือ^๑

ภิกษุ ท. ! เปรียบเหมือนบุรุษเดินทางไกล ไปพบแม่น้ำใหญ่ : ผังข้างนี้ก็เต็มไปด้วยอันตรายน่ารังเกียจน่ากลัว ผังข้างโน้นปลอดภัย. แต่เรือหรือสะพานสำหรับข้าม ไม่มีเพื่อจะข้ามไป. เขาใคร่ครวญเห็นเหตุนี้แล้ว คิดสืบไปว่า “กระนั้นเราพึงรวบรวมหญ้าแห้ง ไม้แห้ง กิ่งไม้ และใบไม้ มาผูกเป็นแพ แล้วพยายามเอาด้วยมือและเท้า ก็จะพึงข้ามไปโดยสวัสดิ์”. บุรุษนั้นครั้นทำดังนั้น และข้ามไปโดยสวัสดิ์แล้ว ลังเลว่า “แพนี้ มีอุปการะแก่เราเป็นอันมาก ถ้าใจนเราจักทวนไปด้วยศิระะ หรือแบกไปด้วยบา พาก็ไปด้วยกัน” ดังนี้. ภิกษุ ท. ! พวกเขาจะสำคัญข้อนี้อย่างไร : บุรุษนั้น จักเป็นผู้มีกิจเกี่ยวข้องกับแพถึงอย่าง

๑. บาลี ม.ม. ๑๒/๒๗๐/๒๘๐. กรัสแก่ภิกษุ ท. ที่เชทวัน.

นั้นเที่ยวหรือ ? (“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ชื่อนั้นหาได้ พระเจ้าข้า!”) ภิกษุ ท. !
 เขา จะพึงทำอะไร : ถ้าเ็น เขาจะพึงคร่ำน้ขึ้นบก หรือปล่อยให้ลอยอยู่ในน้ำ
 ส่วนเขาเองก็หลีกเลี่ยงไปตามปรารถนา เท่านั้นเอง, ฉะนั้น; **ธรรมที่เราแสดงแล้ว**
ก็เพื่อรอดตนออกจากทุกข์ ไม่ใช่เพื่อให้ถือเอาไว้ เปรียบได้กับพวงแพ ก็ฉนั้น
 เหมือนกัน. ภิกษุ ท. ! เธอ ท. ผู้รู้ทั่วถึงธรรมอันเราแสดงแล้ว เปรียบด้วย
 พวงแพ ควรละแม้ธรรม ท. เสีย จะป่วยกล่าวไปยถึงสิ่งไม่ใช่ธรรม.

อาการที่ทรงบัญญัติวินัย^๑

สารีบุตร ! เธอจงรอก่อน, ตถาคตเอง จักเป็นผู้ริเวลาที่จะ
 บัญญัติวินัย.

สารีบุตร ! ศาสดาย่อมไม่บัญญัติสิกขาบท แสดงขึ้นซึ่งปาติโมกข์
 แก่สาวกทั้งหลาย ตลอดเวลาที่ยังไม่มีอาสวฐานิยธรรม^๒ เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์.
 สารีบุตร ! เมื่อใด อาสวฐานิยธรรมบางเหล่าปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ เมื่อนั้น
 ศาสดาย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่ง
 อาสวฐานิยธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร ! อาสวฐานิยธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ตลอดเวลา
 ที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โตเพราะตมมานาน. สารีบุตร ! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โต
 เพราะตมมานาน เมื่อนั้น อาสวฐานิยธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์,
 เมื่อนั้น ศาสดาย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสีย
 ซึ่งอาสวฐานิยธรรมเหล่านั้น.

๑. บาลี มหวิ. วิ. ๑/๑๔/๘. ทรัสแก่พระสารีบุตรที่เมืองเวรัชชา.

๒. อาสวฐานิยธรรม คือความเสื่อมเสีย, หรือการกระทำอันเป็นกัณฑ์แห่งความเสื่อมเสีย.

สารีบุตร ! อาสวานิยธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ตลอดเวลา
ที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โตเพราะแผ่ไปเต็มที. สารีบุตร ! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โต
เพราะแผ่ไปเต็มที เมื่อนั้นอาสวานิยธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์,
เมื่อนั้น ศาสดาย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสีย
ซึ่งอาสวานิยธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร ! อาสวานิยธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ตลอดเวลา
ที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โตเพราะเจริญด้วยลาภ. สารีบุตร ! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โต
เพราะเจริญด้วยลาภ เมื่อนั้นอาสวานิยธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์,
เมื่อนั้น ศาสดาย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสีย
ซึ่งอาสวานิยธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร ! กิสังฆ์หมื่น ยังประกอบด้วยคุณอันสูง ไม่มีความต่ำทราม
ไม่มีจุดดำ ยังบริสุทธิ์ ขาวผ่อง ตั้งมั่นอยู่ในสภาวะ. สารีบุตร เอย !
ในบรรดาภิกษุห้าร้อยรูปเหล่านี้ รูปที่ล้ำหลังเขาที่สุด ก็ยังเป็นโสดาบัน เทียงแท้
ต่อการตรัสรู้ มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา, ดังนี้.

เหตุผลที่ทำให้ทรงบัญญัติระบบวินัย^๑

ภิกษุ ท. ! ตถาคตบัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ท. เพราะอาศัยอำนาจแห่ง
ประโยชน์ สองอย่าง (สองอย่าง ฯลฯ) เหล่านี้. (ครั้งที่ละกู่ถึง ๑๐ ครั้ง, รวมเป็น ๑๐
กู่; แต่ในที่นี้นำมาทอท้ายกันทั้ง ๑๐ กู่ ในคราวเดียวกัน, เพื่อความง่ายแก่การศึกษา ดังต่อไปนี้
ข้างล่างนี้). สองอย่าง (สองอย่าง ฯลฯ) เหล่านี้ คืออะไรเล่า? คือ :-

๑. บาลี ทุก. อ. ๒๐/๑๒๓/๔๓๖. ครัสต์แก่ภิกษุทั้งหลาย.

เพื่อความตงอยู่ของหมู่สงฆ์ และ เพื่อความอยู่เป็นผาสุกของหมู่สงฆ์;
เพื่อข่มบุคลลดอดด้านเก้อยาก และ เพื่อความอยู่เป็นผาสุกของภิกษุ ท.
ผู้มสฺสเปนทริก;

เพื่อปิดกั้น อาสวะ ท. อันเกิดขึ้นในธรรมอันตนเห็นแล้ว (กำลังรู้สึกอยู่)
และ เพื่อกำจัดอาสวะ ท. อันจักเกิดขึ้นในธรรมอันสัตว์ฟังถึงในเบื้องหน้า (ที่จะรู้สึก
ในกาลต่อไป);

เพื่อปิดกั้น เวร ท. อันเกิดขึ้นในธรรมอันตนเห็นแล้ว และ เพื่อกำจัดเวร
ท. อันจักเกิดขึ้นในธรรมอันสัตว์ฟังถึงในเบื้องหน้า;

เพื่อปิดกั้น โทษ ท. อันเกิดขึ้นในธรรมอันตนเห็นแล้ว และ เพื่อกำจัด
โทษ ท. อันจักเกิดขึ้นในธรรมอันสัตว์ฟังถึงในเบื้องหน้า;

เพื่อปิดกั้น ภัย ท. อันเกิดขึ้นในธรรมอันตนเห็นแล้ว และ เพื่อกำจัดภัย
ท. อันจักเกิดขึ้นในธรรมอันสัตว์ฟังถึงในเบื้องหน้า;

เพื่อปิดกั้น อุกุศลธรรม ท. อันเกิดขึ้นในธรรมอันตนเห็นแล้ว และ เพื่อ
กำจัดอกุศลธรรม ท. อันจักเกิดขึ้นในธรรมอันสัตว์ฟังถึงในเบื้องหน้า;

เพื่อความเอ็นดูแก่ภุคฺคหัตถ์ ท. และ เพื่อความเข้าไปตรือนภิกษุ ท.
ผู้มีความปรารถนาตามก;

เพื่อความเลื่อมใสแก่บุคฺคทที่ยังไม่เลื่อมใส ท. และ เพื่อความเลื่อมใส
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แก่บุคฺคทผู้เลื่อมใสอยู่แล้ว ท.;

เพื่อความตงมั่นแห่งพระสัทธรรม และ เพื่ออนุเคราะห์ซึ่งวินัย ท.

ภิกษุ ท. ! ตถาคตบัญญัติสิกขาบท แก่สาวก ท. เพราะอาศัยอำนาจ
แห่งประโยชน์ สองอย่าง (สองอย่าง ฯลฯ) เหล่านี้แล.

(เท่าที่กล่าวมาข้างบนนี้ เป็นการทรงแสดงประโยชน์ในการบัญญัติสิกขาบท; ต่อจาก
นี้ไป ทรงแสดงประโยชน์ทั้ง ๑๐ คู่ข้างบนนี้ ในการบัญญัติระบบพระวินัย อีก ๒๕ ระบบ กล่าวคือ
ในการบัญญัติปาติโมกข์ ในการบัญญัติปาติโมกข์ทุเทศ ในการบัญญัติปาติโมกข์ภูมปะระ
ปวารณา ปวารณาภูมปะระ ศัสสนียกรรม นิยตกรรม บัณฑิยานกรรม ปฏิสาร-
ณียกรรม อุกเขปนียกรรม ปริวาสทานะ มุลายปฏิกัสนะ มานัตถทานะ อัฒหะ
.... โอสธารณะ นิสสธารณะ อุปสัมปทา ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติตถุ-
กรรม สิ่งซึ่งยังไม่ทรงบัญญัติ ในการไม่ตอมนสิ่งซึ่งทรงบัญญัติแล้ว ในการบัญญัติสัมมุ-
ขาวินัย สติวินัย อมูฬหวินัย ปฏิญญาकरणะ เขภยยัสสิกา คัสสปายัสสิกา
ในการบัญญัติคิณวัถการกะ; รวมกันทั้งหมดเป็นระบบวินัย ๓๐ ระบบ ที่ทรงบัญญัติโดยอาศัย
ประโยชน์ทั้ง ๑๐ คู่บนนี้.)

หัวใจพระธรรมในคำ “บริภาส” ของพระองค์^๑

สุทินน์ ! จริงหรือ ได้ยินว่าเธอเสพเมถุนธรรมด้วยภรรยาเก่า?

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ! เป็นความจริงพระเจ้าข้า”.

โมฆบุรุษ ! นั้นไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่เข้ารูป ไม่ใช่เรื่อง
ของสมณะ ไม่สำเร็จประโยชน์ ไม่น่าทำเลย.

โมฆบุรุษ ! อย่างไรกันเล่า ที่เธอวชเข้ามาในธรรมวินัยอันเรา
กล่าวดีแล้วเช่นนั้น ไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์จนตลอดชีวิต.

โมฆบุรุษ ! เราแสดงธรรมแล้วโดยหลายแง่หลายมุม เพื่อความ
หน่าย หายใจเพื่อความกำหนดไม่เลย, เราแสดงธรรมแล้ว โดยหลายแง่หลายมุม
เพื่อความคลาย หายใจเพื่อความระตึงไม่เลย, เราแสดงธรรมแล้วโดยหลายแง่

๑. บาลี มหาว. วิ. ๑/๓๔/๒๐. ครัตถกัณฐ์ชื่อสุทินน์ ผู้ทำผิดเป็นคนแรกในปฐมปารวชิก-
สิกขาบท, ที่ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี.

หลายมม เพื่อความไม่ยัดถ้อ หาใช่เพื่อความยัดถ้อไม่เลย, มิใช่หรือ. โมฆบุรุษ!
ในธรรมนี้เอง เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อหน่าย เธอก็กลับคิดไปในทางกำหนด, เมื่อ
เราแสดงธรรมเพื่อความคลาย เธอก็กลับคิดไปในทางที่ตรึง, เมื่อเราแสดงธรรม
เพื่อไม่ยัดถ้อ เธอก็กลับคิดไปในทางยัดถ้อ.

โมฆบุรุษ ! เราได้แสดงธรรมแล้ว โดยหลายแง่หลายมม เพื่อความ
หน่ายแห่งราคะ เพื่อความสร้างจากเมาของความเมา เพื่อค้ำเสียซึ่งความกระหาย
เพื่อถอนเสียซึ่งความอาลัย เพื่อค้ำเสียซึ่งวงกลมคือวัฏฏะ เพื่อความหมดคณฺหา
เพื่อความจาง เพื่อความคับ เพื่อนิพพาน มิใช่หรือ.

โมฆบุรุษ ! อุบายเครื่องละกาม โดยวิธีหลายแง่หลายมม เราได้
บอกแล้วมิใช่หรือ. การกำหนดรู้กามสัญญา โดยวิธีหลายแง่หลายมม เราได้
บอกแล้วมิใช่หรือ. อุบายเครื่องค้ำเสียซึ่งความกระหายในกาม โดยวิธี
หลายแง่หลายมม เราได้บอกแล้ว มิใช่หรือ. อุบายเครื่องถอนเสียซึ่งกามวิตก
โดยวิธีหลายแง่หลายมม เราได้บอกแล้วมิใช่หรือ. อุบายเครื่องสงบรำงับความ
แผดเผาของกาม โดยวิธีหลายแง่หลายมม เราได้บอกแล้วมิใช่หรือ.

โมฆบุรุษ ! มันเป็นการดีสำหรับเธอ ที่จะใส่องคชาตของเธอเข้า
ในปากของงูที่มีพิษร้าย ดีกว่าที่จะใส่เข้าไปในองคชาตแห่งมาตุคาม. โมฆบุรุษ !
มันเป็นการดีสำหรับเธอ ที่จะใส่องคชาตของเธอเข้าไปในปากของงูเห่าดำ ดีกว่า
ที่จะใส่เข้าไปในองคชาตของมาตุคาม. โมฆบุรุษ ! มันเป็นการดีสำหรับเธอในการที่
จะหย่อนองคชาตของเธอลงในหลุมถ่านเพลิงที่กำลังลุกโชติช่วง ดีกว่าที่จะใส่เข้า
ในองคชาตแห่งมาตุคาม. เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะการตายเสียด้วยเหตุนี้ ก็น่า
ไม่เข้าถึงอบายทุกคติวินิบาตนรก. โมฆบุรุษ ! ข้อที่เธอพึงเข้าถึงอบายทุกคติวินิบาต
นรกภายหลังแต่การตายนั้น ย่อมมาจากการที่เธอเสพสัทธิธรรมอันเป็นการกระทำ

สำหรับคนชาวบ้าน เป็นการกระทำขั้นต่ำทราวม หยาบคายลึกลับ เพราะต้องปกปิด เป็นการกระทำของสัตว์ที่ยังต้องอยู่กันเป็นคู่ๆ.

โมฆบุรุษ ! เธอเป็นผู้ริเริ่มการประกอบอกุศลมากมาย. โมฆบุรุษ ! การทำเช่นนั้น ไม่ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส ไม่ทำผู้เลื่อมใสแล้ว ให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นไป; มิแต่จะทำให้ผู้ไม่เลื่อมใส ไม่ให้เลื่อมใส และทำผู้ที่เคยเลื่อมใสบางคน ให้เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่นเท่านั้น.

(พระผู้มีพระภาคตรัสดำหนิกษุชื้อสุทินน์ โดยประการต่างๆแล้ว ได้ตรัสโทษของความเป็นคนเลื่อยยาก ความเป็นคนเอาใจยาก ความมักใหญ่ ความไม่สันโดษ ความคลุกคลีกันเป็นหมู่ ความเกียจคร้าน แล้วตรัสคุณค่าของความเป็นคนเลื่องง่าย ความปรารถนาล้น ความสันโดษ ความขกเถลา เป็นต้นแล้ว ได้ตรัสธรรมิกถาโดยสมควรแก่เหตุการณ์ แล้วตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย :-)

ภิกษุ ท. ! เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจักบัญญัติสิกขาบท เพราะอาศัยอำนาจแห่งประโยชน์ ๑๐ ประการคือ เพื่อความตั้งอยู่ดีของหมู่สงฆ์ เพื่อความอยู่เป็นผาสุกของหมู่สงฆ์ เพื่อข่มคนต่อต้าน เพื่อความอยู่ผาสุกของภิกษุที่รักศัล เพื่อปิดกั้นอาสวะในทิฏฐธรรม เพื่อกำจัดอาสวะในสัมปรายะ เพื่อให้เป็นทเลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อให้คนทเลื่อมใสอยู่แล้วเลื่อมใสยิ่งขึ้นไป เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่อบุณเคราะหวันยอนเป็นระเบียบสำหรับหมู่.....ดังนี้.

ทรงแสดงหลักพระศาสนา ไม่มีวิญญานที่เวียนว่ายตายเกิด

สาติ ! จริ่งหรือตามที่ได้ยินว่า เธอมีทิฏฐิอันลามกเกิดขึ้นแล้วอย่างนี้ว่า “เราย่อมรู้ทั่วถึงธรรม ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญานนั้นแหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป, หาใช้สิ่งอื่นไม” ดังนี้ ?

๑. บาลี มหาตันหาสังขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๘๔/๔๔๒. ทรสแก่ภิกษุสาทิเกวัญบุตร ที่เชทวนาราม ใกล้เมืองสาวัตถี.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงธรรม ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วเช่นนั้นว่า วิญญาณนั้นแหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป, หาใช้สิ่งอื่นไม่ดังนี้”.

สาติ ! วิญญาณนั้น เป็นอย่างไร ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! นั่นคือสภาพที่เป็นผู้พูด ผู้รู้สึก (ต่อเวทนา) ซึ่งเสวยวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่ว ท. ในภพนั้นๆ”.

โมฆบุรุษ ! เธอรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วอย่างนี้ เมื่อแสดงแก่ใครเล่า. โมฆบุรุษ ! เรากล่าววิญญาณ ว่าเป็นปัจจัยสมุปบันธรรม (สิ่งที่อาศัยบังเกิดขึ้น) โดยปริยายเป็นอันมาก; ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดแห่งวิญญาณมิได้มี ดังนี้ใช่หรือ. โมฆบุรุษ ! เมื่อเป็นอย่างนั้น เธอชื่อว่า ย่อมกล่าวดูเราด้วยถ้อยคำที่ตนเองถือเอาผิดด้วย ย่อมชู้ตตนเองด้วย ย่อมประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมากด้วย; โมฆบุรุษ ! ข้อนี้แหละ จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน ดังนี้.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุ ท. แล้วตรัสว่า :-

ภิกษุ ท. ! พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร : ภิกษุสาติเกวัญญบุตรนี้ ยังจะพอนับว่าเป็นพระเป็นสงฆ์ ในธรรมวินัยนี้ได้บ้างไหม ?

“จะเป็นได้อย่างไร พระเจ้าข้า ! หามิได้เลย พระเจ้าข้า !”

(เมื่อภิกษุ ท. ทูลอย่างนี้แล้ว ภิกษุสาติเกวัญญบุตร ก็เงิบเสียง เก้อเจิน กอดกัมหัน่า ขบเซา ไม่มีปฏิภาณ นั่งอยู่. พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า :-)

โมฆบุรุษ ! เธอจักปรากฏด้วยทิวาอันลามกนั้นของตนเองแล; เราจักสอบถามภิกษุ ท. ในที่นี้. (แล้วทรงสอบถามภิกษุ ท. จนเป็นที่ปรากฏว่า พระองค์มิได้ทรงแสดงธรรมทั้งที่สาติภิกษุกล่าว แล้วทรงแสดง การเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ โดยอาการแห่งปัจจัยสมุปบาทครบทั้ง ๖ อย่างตน).

ทรงแสดงหลักกรรมชนิดที่เป็น “พุทธศาสนาแท้”^๑

ปุณณะ ! กรรม ๔ อย่างเหล่านี้ เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่วกัน. กรรม ๔ คืออะไรเล่า ?

ปุณณะ ! กรรมดำ มีวิบากดำ ก็มีอยู่; ปุณณะ ! กรรมขาว มีวิบากขาว ก็มีอยู่; ปุณณะ ! กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ก็มีอยู่; ปุณณะ ! กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสันกรรม ก็มีอยู่.

ปุณณะ ! __คนบางคนในกรณีนี้ ย่อมปรุงแต่งซึ่งกายสังขาร __วจีสังขาร __มโนสังขารอันเป็นไปเพื่อทุกข์ แล้วย่อมเข้าถึงซึ่งโลกอันประกอบด้วยทุกข์ ถูกต้องผัสสะอันประกอบด้วยทุกข์ __ย่อมเสวยเวทนาอันประกอบด้วยทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่นพวกสัตว์นรก __ฯลฯ__ : ปุณณะ ! นี้เรียกว่า กรรมดำ มีวิบากดำ.

ปุณณะ ! __คนบางคนในกรณีนี้ ย่อมปรุงแต่งซึ่งกายสังขาร __วจีสังขาร __มโนสังขารอันไม่เป็นไปเพื่อทุกข์ แล้วย่อมเข้าถึงซึ่งโลกอันไม่ประกอบด้วยทุกข์ ถูกต้องผัสสะอันไม่ประกอบด้วยทุกข์ __ย่อมเสวยเวทนาอันประกอบด้วยสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่นพวกเทพสุภิกขุ __ฯลฯ__ : ปุณณะ ! นี้เรียกว่า กรรมขาว มีวิบากขาว.

ปุณณะ ! __คนบางคนในกรณีนี้ ย่อมปรุงแต่งซึ่งกายสังขาร __วจีสังขาร __มโนสังขารอันเป็นไปเพื่อทุกข์บ้าง อันไม่เป็นไปเพื่อทุกข์บ้าง แล้วย่อม

๑. บาลี กุกกุโรวาทสูตร ม.ม. ๑๓/๘๒/๘๘. ทรัสแก่ปุณณโกสิยบุตรผู้ประพฤติกวักโก ที่นิคมทฬททสนะ แคว้นโกสิยะ.

เข้าถึงซึ่งโลกอันประกอบด้วยทุกข์บ้าง อันไม่ประกอบด้วยทุกข์บ้าง ถูกต้องผัสสะอันประกอบด้วยทุกข์บ้าง อันไม่ประกอบด้วยทุกข์บ้างย่อมเสวยเวทนาอันเป็นสุขและทุกข์เจือกัน ดังเช่นพวกมนุษย์ พวกเทพบางพวก พวกวินิบาตบางพวก ฯลฯ : ปุณณะ! นี้เรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว.

ปุณณะ!ในกรณีนี้ เจตนาเพื่อละเสียซึ่งกรรมดำมีวิบากดำ, เจตนาเพื่อละเสียซึ่งกรรมขาวมีวิบากขาว, เจตนาเพื่อละเสียซึ่งกรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว : ปุณณะ! (สามอย่าง) นี้ เรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม.

ปุณณะ! เหล่านี้แล กรรม ๔ อย่าง ที่เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้รู้ทั่วกัน.

หมายเหตุ : เรื่องกรรม ๔ นี้ มีที่มาในที่อื่นอีกหลายแห่ง มีรายละเอียดตรงกันก็มี ต่างกันก็มี : ในจุทก. อ. ๒๑/๓๑๓/๒๓๒ และ ๒๓๔ มีข้อความเหมือนกับข้อความข้างบนนี้ทั้ง ๔ กรรม; ในจุทก. อ. ๒๑/๓๑๘/๒๓๕ ทรงแสดงกรรมดำด้วยการทุศีลห้า ทรงแสดงกรรมขาว ด้วยการมีศีลห้า ส่วนกรรมอีกสองอย่างทรงแสดงเหมือนกัน; ในจุทก. อ. ๒๑/๓๑๘/๒๓๖ ทรงแสดงกรรมดำ ด้วยอนันตริยกรรมห้า ทรงแสดงกรรมขาว ด้วยกุศลกรรมบถสิบ ส่วนกรรมอีกสองอย่างทรงแสดงเหมือนกัน; ในจุทก. อ. ๒๑/๓๒๐/๒๓๗ ทรงแสดงกรรมที่ ๑ – ที่ ๒ – ที่ ๓ เหมือนกัน ทรงแสดงกรรมที่ ๔ ด้วยอัญฐังคิกมรรค; ในจุทก. อ. ๒๑/๓๒๑/๒๓๘ ทรงแสดงกรรมที่ ๑ – ที่ ๒ – ที่ ๓ เหมือนกัน ทรงแสดงกรรมที่ ๔ ด้วยสัมโพชฌงค์เจ็ด. ผู้รับการแสดงเป็นภิกษุบ้าง เป็นคนพวกอื่นบ้าง. –ผู้รวบรวม.

ทรงเป็นยามเฝ้าคลังให้ปวงสัตว์^๑

ภิกษุ ท. ! เปรียบเหมือนมีบุรุษผู้หนึ่ง วายล้อมกระแสน้ำลงไป เพราะเหตุจะได้สิ่งน่ารักน่าเพลินใจ.

มีบุรุษบัณฑิตผู้หนึ่ง ยืนอยู่บนฝั่ง เห็นบุรุษผู้วานานแล้ว ร้องบอกไปว่า “ท่านผู้เจริญ! ท่านอย่ามัวล้อมตามกระแสน้ำ เพราะเหตุจะได้สิ่งน่ารักน่าเพลินใจโดยแท้. แต่ว่า ทางเบื้องล่างนั้น มีห้วงน้ำลึก มีคลื่น มีนาวน มียักษ์ มีรากษส ซึ่งเมื่อท่านไปถึงที่นั่นแล้ว จักต้องตาย หรือได้รับทุกข์เจียนตาย”.

ภิกษุ ท. ! บุรุษผู้วายล้อมตามกระแสน้ำ นั้น ครั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็พยายามว่ายทวนกระแสน้ำกลับมา ด้วยกำลังมือและเท้าทั้งหมดของเขา.

ภิกษุ ท. ! คำอุปมานี้ ตถาคตผูกขึ้น เพื่อให้รู้ในอความ. ในอความในเรื่องนั้น ดังนี้ : คำว่า ‘กระแสน้ำ’ เป็นชื่อแห่งตัณหา. คำว่า ‘สิ่งน่ารักน่าเพลินใจ’ เป็นชื่อแห่งอายตนะภายในหก. คำว่า ‘ห้วงน้ำลึก’ เป็นชื่อแห่งสัญโญชน์เบื้องต่ำห้าอย่าง. คำว่า ‘คลื่น’ เป็นชื่อแห่งความโกรธ และความคับแค้น. คำว่า ‘นาวน’ เป็นชื่อแห่งกามคุณห้า. คำว่า ‘ยักษ์’ และ ‘รากษส’ เป็นชื่อแห่งเพศตรงข้าม. คำว่า ‘ว่ายทวนกระแสกลับมา’ เป็นชื่อแห่งเนกขัมมะ. คำว่า ‘พยายามด้วยกำลังมือและเท้าทั้งหมด’ เป็นชื่อแห่งการปรารภความเพียร. คำว่า ‘บุรุษบัณฑิต ผู้ยืนอยู่บนฝั่ง’ เป็นชื่อแห่งตถาคต ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นแล.

๑. บาลี อิติว. ชุ. ๒๕/๓๑๖/๒๘๙. ทวิสแก้ภิกษุทั้งหลาย.

ทรงปล่อยปวงสัตว์ เหมือนการปล่อยฝูงเนื้อ^๑

ภิกษุ ท. ! เปรียบเหมือนฝูงเนื้อฝูงใหญ่ เข้าไปอาศัยอยู่ที่รากลุ่มใหญ่ ใกล้ป่ากว้าง. เกิดมีบุรุษคนใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ปรารถนาความไม่ปลอดภัย ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ฝูงเนื้อนั้น. เขาเปิดหนทางอันเกษม สะดวก ไปได้ตามชอบใจ ของเนื้อเหล่านั้นเสีย; เปิดทางอันตรายไว้; วางเนื้อล่อตัวผู้ไว้; ตั้งเนื้อล่อตัวเมียไว้ : ภิกษุ ท. ! ด้วยการกระทำอย่างนี้ เนื้อฝูงใหญ่นั้น ก็ถึงความวินาศเบาบางไป ในสมัยต่อมา.

ภิกษุ ท. ! กะเนื้อฝูงใหญ่ฝูงนั้นเอง, เกิดมีบุรุษคนใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ปรารถนาความปลอดภัย เป็นประโยชน์เกื้อกูล. เขาเปิดหนทางอันเกษม สะดวก ไปได้ตามชอบใจ ของเนื้อเหล่านั้น; ปิดหนทางอันตรายเสีย; ถอนเนื้อล่อตัวผู้เสีย; ทำลายเนื้อล่อตัวเมียเสีย : ภิกษุ ท. ! ด้วยการกระทำอย่างนี้ เนื้อฝูงใหญ่นั้น ก็ถึงความเจริญ งอกงาม คับคั่ง ในสมัยต่อมา.

ภิกษุ ท. ! อุปมานี้เราทำขึ้น เพื่อให้รู้เนื้อความ. ข้อความต่อไปนี้เป็นเนื้อความในอุปมานี้ :

คำว่า “ที่รากลุ่มใหญ่” นั้นเป็นชื่อของกาม ท. ;

คำว่า “ฝูงเนื้อฝูงใหญ่” นั้นเป็นชื่อของสัตว์ ท. ;

คำว่า “บุรุษผู้ปรารถนาความไม่ปลอดภัย ฯลฯ” นั้นเป็นชื่อของมารผู้มีบาป ;

คำว่า “ทางอันตราย” นั้นเป็นชื่อของมิจฉามรรคอันประกอบด้วยองค์แปด กล่าวคือ มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด), มิจฉาสังกัปปะ (ความดำริผิด), มิจฉา-

๑. บาลี เทวธาวักกสูตร ม.ม. ๑๒/๒๓๘/๒๕๔. ครัสแต่ภิกษุ ท. ที่เชตวัน ใกล้เมืองสาวัตถี.

วาจา (การพูดจาผิด), มิจจกัมมันตะ (การทำงานผิด), มิจจอาชีวะ (การเลี้ยงชีวิตผิด), มิจจาวายามะ (ความพากเพียรผิด), มิจจาสติ (ความระลึกผิด), มิจจาสมาธิ (ความตั้งใจผิด);

คำว่า “เนื้อล่อตัวผู้” นั้นเป็นชื่อของนันทิราคะ;

คำว่า “เนื้อล่อตัวเมีย” นั้นเป็นชื่อของอวิชชา;

คำว่า “บุรุษผู้ปรารถนาความปลอดภัย ฯลฯ” นั้นเป็นชื่อของทถาคต-
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ;

คำว่า “หนทางอันเกษม ฯลฯ” นั้นเป็นชื่อของอริยอัฏฐังคิกมรรค
กล่าวคือ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ), สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ), สัมมาวาจา (การพูดจาชอบ), สัมมากัมมันตะ (การทำงานชอบ), สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีวิตชอบ), สัมมาวายามะ (ความพากเพียรชอบ), สัมมาสติ (ความระลึกชอบ), สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจชอบ).

ภิกษุ ท. ! ดั่งนี้แล เป็นอันกล่าวได้ว่า หนทางอันเกษม สะดวก
ไปได้ตามชอบใจ เป็นทางที่เราเปิดแล้ว; ทางอันตรายเราปิดแล้ว; เนื้อล่อตัวผู้
เราถอนแล้ว; เนื้อล่อตัวเมีย เราทำลายแล้ว.

ภิกษุ ท. ! กิจอันใด ที่พระศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล
อาศัยความเอ็นดูแล้ว จะพึงทำแก่สาวก ท.; กิจอันนั้น เราได้ทำแล้วแก่พวกเธอ ท.
ภิกษุ ท. ! นั้น โคนไม้ ท. นั้น เรือนว่าง ท. ภิกษุ ท. ! พวกเธอ ท. จงเพียร
เผากิเลส, อย่าได้ประมาท. พวกเธอ ท. อย่าได้เป็นผู้ที่ต้องร้อนใจ ในภายหลัง.
นี้แล เป็นวาจาเครื่องพราสอนพวกเธอ ท. ของเรา.

ทรงจัดพระองค์เองในฐานะเป็นผู้ฉลาดในเรื่องหนทาง^๑

ดูก่อนดิศสะ ! มีบุรุษอยู่ ๒ คน คนหนึ่งไม่ฉลาดในเรื่องหนทาง คนหนึ่งฉลาดในเรื่องหนทาง. คนที่ไม่ฉลาดในเรื่องหนทาง ได้ถามเรื่องหนทางกับคนที่ฉลาดในเรื่องหนทาง, คนผู้ฉลาดในเรื่องหนทางนั้นได้กล่าวว่า “บุรุษผู้เจริญ ! มาเถิดนี้หนทาง ท่านจงไปตามทางนี้สักครูหนึ่ง ครั้นไปสักครูหนึ่งแล้ว จักเห็นทาง ๒ แพร่ง ท่านจงเว้นทางซ้ายเสีย แล้วไปตามทางขวา เมื่อไปตามทางขวาศักครูหนึ่งแล้ว จักเห็นราวป่าหนาทึบ ไปตามทางนี้อีกครูหนึ่ง จักเห็นลุ่มน้ำใหญ่อันมีเปือกตม ไปตามทางนี้อีกครูหนึ่งแล้ว ท่านจักเห็นเหวอันโกรกชัน ไปตามทางนี้อีกครูหนึ่งแล้ว ท่านจักเห็นภูมิกาคอันสม่าเสมอ น้ำรินรมย์”.

ดิศสะ ! อุปมานี้ เราทำขึ้นเพื่อให้รู้เนื้อความ. นี่คือนัยความในอุปมานั้น :-

คำว่า “บุรุษผู้ไม่ฉลาดในเรื่องทาง” นั้น เป็นคำหมายถึง ปุถุชน.

คำว่า “บุรุษผู้ฉลาดในเรื่องทาง” นั้น เป็นคำหมายถึง ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ.

คำว่า “ทาง ๒ แพร่ง” นั้น เป็นคำหมายถึง วิจิกิจนา.

คำว่า “ทางซ้าย” นั้น เป็นคำหมายถึง มิจจามรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ กล่าวคือ มิจจาทิฎฐิ มิจจาสังกัปปะ มิจจาวาจา มิจจากัมมันตะ มิจจาอาชีวะ มิจจาวายามะ มิจจาสติ มิจจาสมาธิ

๑. บาลี ธนฺธ. ส. ๑๗/๑๓๑/๑๔๗. ครัตถ์แก่พระคิสสะผู้ไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติ ไม่ยินดีในพรหมจรรย์ มีความสงสัยอยู่; ที่เชตวัน.

คำว่า “ทางขวา” นั้น เป็นคำหมายถึง อริยอัฏฐังคิกมรรค กล่าวคือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

คำว่า “ราวป่าหนาทึบ” นั้น เป็นคำหมายถึง อวิชชา.

คำว่า “ลุ่มน้ำใหญ่มีเขายกตม” นั้น เป็นคำหมายถึง กามทั้งหลาย.

คำว่า “เหวโกรกขัน” นั้น เป็นคำหมายถึง ความโกรธ คับแค้นใจ.

คำว่า “ภูมิภาควันแสน้ำเสมอ น้ำนรมย์” นั้น เป็นคำหมายถึง พระ-
นิพพาน.

ติสสะ ! เธอจงยินดี, ติสสะ ! เธอจงยินดีตามที่เรากล่าวบอก ตาม
ที่เราอนุเคราะห์ ตามที่เราปราสอนเถิด ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสข้อความนี้แล้ว ท่านพระคัสสปะมีความพอใจ ยินดียิ่งใน
ถ้อยคำของพระผู้มีพระภาคแล้ว แล.

ทรงสอนเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าทั้งปวง^๑

กันทรกะ ! บรรดาพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้มีแล้วในกาล
ยิตยาวส่วนอดีต, พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ล้วนแต่ได้สอนให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติ
ชอบแล้ว มีอย่างนี้เป็นอย่างยิ่ง คือเหมือนอย่างที่เราสอนให้ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้
ปฏิบัติชอบอยู่.

กันทรกะ ! บรรดาพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จักมีมาในกาล
ยิตยาวส่วนอนาคต, พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ล้วนแต่จักได้สอนให้ภิกษุสงฆ์

๑. บาลี ม.ม. ๑๓/๒/๒. ทรัสแก่กันทรกปริพพาชก, ที่สระกักรา นครจัมปา.

ปฏิบัติชอบ มีอย่างนี้เป็นอย่างดี คือเหมือนอย่างที่เราสอนให้ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ปฏิบัติชอบอยู่.

กันทรกะ ! เหล่าภิกษุผู้เป็นอรหันต์ สิ้นอาสวะ จบพรหมจรรย์หมดกิจควรทำ ปลงภาระลงได้ ผู้มีประโยชน์ของตัวเองอันตามบรรลุได้แล้ว มีสัญญาชนในภพสิ้นรอบแล้ว พ้นวิเศษแล้วเพราะรู้ทั่วถึงโดยชอบ มีอยู่ในภิกษุสงฆ์หมู่หนึ่ง; และเหล่าภิกษุผู้เป็นเสขะ (คือพระโสดา สกิทาคา อนาคา) ผู้มีศีลทุกเมื่อ มีวัตรทุกเมื่อ มีปัญญา มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาเครื่องรักษาดน ก็มีอยู่ในภิกษุสงฆ์หมู่หนึ่ง.

ทรงเป็นศาสดาที่ไม่มีใครท้วงติงได้^๑

—“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ศาสดาที่ใคร ๆ ไม่ควรท้วงติง ในโลกนี้ มีอยู่หรือ?”

โลหิจะ ! ศาสดาที่ใคร ๆ ไม่ควรท้วงติง ในโลกนี้ มีอยู่.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ก็ศาสดาเช่นนั้น เป็นอย่างไรเล่า ?”

โลหิจะ ! ตถาคตบังเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง — ฯลฯ — (ตามข้อความในสามัญญผลสูตร จนกระทั่งถึง ทรงแสดงธรรม มีกุลบุตรเข้ามาบวชปฏิบัติธรรมอยู่ คูหนังสือเล่มนี้ที่หน้า ๔๔๓ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๖ ไปถึงหน้า ๔๔๔ บรรทัดที่ ๑๕).

โลหิจะ ! ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้ — ฯลฯ — เข้าถึงปฐมฌานแล้วแลอยู่. โลหิจะ ! สาวกย่อมถึงทัฬหคุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในเพราะศาสดาใด. โลหิจะ ! นั้นแล คือศาสดาที่ใคร ๆ ไม่ควรท้วงติง ในโลก. การท้วงติงศาสดาเห็นปานนี้ของผู้ใดก็ตาม การท้วงติงนั้น ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยธรรม แต่ประกอบไปด้วยโทษ.

๑. บาลี โลหิจจุสูตร ส. ท. ๔/๒๔๓/๓๖๓. ทรัสแก่โลหิจจุพราหมณ์ ที่นเวศน์ของโลหิจจุพราหมณ์.

(ในกรณีแห่ง ขุติณยาน กัถิ คติณยาน กัถิ จตุคตณยาน กัถิ จนถึงกรณีแห่งญาณทัสสนะ จนกระทั่งถึง อาสวักขะ แต่ละตอน ๆ ก็มีข้อความอย่างเดียวกัน).

ทรงสามารถในการสอน^๑

นิโครัระ ! เรากล่าวอยู่อย่างนี้ว่า จงมาเถิด บุรุษผู้เป็นวิญญูชน ไม่ไอ้อวด ไม่มีมารยา มีสติหาคนตรง, เราพร่ำสอนอยู่ แสดงธรรมอยู่ เธอปฏิบัติตามอยู่อย่างที่เราสอน ก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ (คืออรหัตผล) อันไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า อันเป็นสิ่งที่กุลบุตร ท. ผู้ออกจากเรือนบวช เป็นผู้ไม่เกี่ยว ข้องด้วยเรือนโดยชอบ ปราศรณอยู่, ได้อยู่ในภพอันตนเห็นแล้วนี้ ด้วยปัญญา อันยิ่งของตนเอง เข้าถึงแล้วแลอยู่ได้, ในชั่วเวลา ๗ ปี.

นิโครัระ ! ๗ ปียกไว้ก็ได้ ๒ ได้, ในชั่วเวลา ๖ ปี.

นิโครัระ ! ๖ ปี, - ๕ ปี, - ๔ ปี, - ๓ ปี, - ๒ ปี, - ๑ ปี ยกไว้ก็ได้
— ๗๗ —

นิโครัระ ! ๗ เดือน, - ๖ เดือน, - ๕ เดือน, - ๔ เดือน, - ๓ เดือน
- ๒ เดือน, - ๑ เดือน, - กึ่งเดือน ยกไว้ก็ได้.

นิโครัระ ! จงมาเถิด บุรุษผู้เป็นวิญญูชน ไม่ไอ้อวด ไม่มีมารยา มีสติหาคนตรง, เราพร่ำสอนอยู่, แสดงธรรมอยู่, เธอปฏิบัติ ตามอยู่อย่างที่เราสอน ก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ (คืออรหัตผล) อันไม่มีอะไรอื่นยิ่งไปกว่า อันเป็นสิ่งที่ปราศรณของกุลบุตร ท. ผู้ออกจากเรือน

๑. บาลี อุทุมพรกสูตร ปา. ที. ๑๑/๕๘/๓๑. ครัสกันนิโครัระปริพพาชก ที่อุทุมพรกปริพพาชกา-
ราม ใกล้กรุงราชคฤห์.

๒. ตามสำนวนภาษาบาลีเต็ม ครัสทีละอย่างซ้ำกัน ต่างกันแต่ลดจำนวนเวลาลงมาเท่านั้น.

บวชไม่เกี่ยวข้องกับเรือนโดยชอบ, ได้อยู่ในภพอันตนเห็นแล้วนี้ ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง เข้าถึงแล้วได้อยู่ได้ ชั่วเวลา ๗ วัน.

ทรงแสดงสติปัญญานี่เพื่อจักทฤษฎินิสสัยทั้งสองประเภท^๑

จุนทะ ! สติปัญฐาน ท. ๔ ประการ เราแสดงแล้ว ปัญญุตีแล้วอย่างนี้ เพื่อละเสีย เพื่อก้าวล่วงเสีย ซึ่งทฤษฎินิสสัย ท. ทั้งประเภทที่สหุคตด้วยปุพพันตชนันท์ และประเภทที่สหุคตด้วยอปันตชนันท์^๒ เหล่านี้.

สติปัญฐาน ท. สี่ประการเหล่านี้ไหนเล่า? จุนทะ ! สี่ประการคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปรกติตามเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้; เป็นผู้ที่มีปรกติตามเห็นเวทนาในเวทนา ท. อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้; เป็นผู้ที่มีปรกติตามเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้; เป็นผู้ที่มีปรกติตามเห็นธรรมในธรรม ท. อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

จุนทะ ! สติปัญฐาน ท. ๔ ประการเหล่านี้แล อันเราแสดงแล้ว ปัญญุตีแล้ว เพื่อละเสีย เพื่อก้าวล่วงเสีย ซึ่งทฤษฎินิสสัย ท. ทั้งประเภทที่สหุคต

๑. บาลี ปาสาทิกลุกร ปา. ที. ๑๑/๑๕๔/๑๒๘. ทวิสแก่จุนทสมณทูเทส ที่อัมพวันปราสาทของเจ้าศากยะพวกเวรัญญา.

๒. คำว่า “ปุพพันตชนันท์” และ “อปันตชนันท์” คุรายละเอียดยกที่คำว่า “พวกปรารภชนันท์ในอภิกกกาล” และ “พวกปรารภชนันท์ในอนาคกกาล”, แห่งหัวข้อที่ว่า “ทรงทราบทฤษฎีวัตถุที่ลึกซึ้ง” ที่หน้า ๑๗๕ แห่งหนังสือเล่มนี้.

ด้วยปุพพัตถันท์ และประเภทที่สหครตด้วยอปันตัตถันท์ เหล่านั้น ด้วยอาการ
อย่างนั้น.

หมายเหตุ : ภิกษุผู้มีสติปัญญานทั้ง ๔ อยู่ ย่อมไม่มีความรู้สึกว่ามีสัตว์
บุคคลทั่วกันเราเขา; ดังนั้น จึงไม่มีทางที่จะเกิดความเห็นว่ายัตถตาและโลกเป็น
ของเที่ยง กันนี้เป็นต้น. —ผู้รวบรวม.

ทรงสามารถสอนให้วิญญูชนรู้ได้เองเห็นได้เอง*

กัจจานะ ! สมณพราหมณ์เหล่าใด ไม่รู้ซึ่งส่วนสุดข้างต้น (ปุพพัตถะ :
ภพชาติในอดีต) ไม่รู้ซึ่งส่วนสุดข้างปลาย (อปันตัตถะ : ภพชาติในอนาคต)
แล้วจะบัญญัติว่า ข้าพเจ้ารู้ว่า “ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควร
ทำได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องปฏิบัติเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก” ดังนั้น;
สมณพราหมณ์เหล่านั้น ควรได้รับการข่มขี่โดยชอบธรรมนั้นเทียว. กัจจานะ !
ก็แต่ว่า เรื่องปุพพัตถะจงยกไว้ เรื่องอปันตัตถะก็จงยกไว้ก่อน; บุรุษผู้เป็นวิญญูชน
ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา มีสัจยาคิแห่งคนตรง จงมาเถิด, เราจะพราสอน เราจะ
แสดงธรรม, เมื่อปฏิบัติอยู่ตามที่เราสอนแล้ว จักรู้เอง จักเห็นเองโดยแท้ ต่อกาล
ไม่นานทีเดียว; ดังที่ได้ยินกันอยู่แล้วว่า มีการพนพิเศษโดยชอบ จากเครื่อง
ผูกกล่าวคืออวิชชา ด้วยอาการอย่างนั้น.

กัจจานะ ! เปรียบเหมือนเด็กอ่อนนอนหงายอยู่บนเบาะ ถูกผูกอยู่
ด้วยเครื่องผูกคือด้าย มีที่คอกเป็นค้ำรับหัว; เพราะอาศัยความเจริญ ความเติบโต
แห่งอินทรีย์ ท. ก็พ้นจากเครื่องผูกเหล่านั้น; เขาารู้สึกว่า “เราพ้นจากเครื่อง
ผูกแล้ว” ดังนั้นแล, ไม่มีเครื่องผูกอะไรเหลืออยู่, ฉันทใด; กัจจานะ ! ช้อน

๑. บาลี เวชนสูตร ม. ม. ๑๓/๓๗๒/๔๐๑. ทวีตแก่เวชนสปริพาชก กัจจานโกกร ที่เชทวัน.

ก็ฉันนั้น กล่าวคือ บุรุษผู้เป็นวิญญูชน ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา มีสัญชาติแห่งคนตรง
 จงมาเถิด, เราจะพราสอน เราจะแสดงธรรม, เมื่อปฏิบัติอยู่ตามที่เราสอนแล้ว
 จักรู้เอง จักเห็นเองโดยแท้ ต่อกาลไม่นานทีเดียว; ดังที่ได้ยินกันอยู่แล้วว่า
 มีการพันพิเศษโดยชอบ จากเครื่องผูกกล่าวคืออวิชา ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ทรงสามารถสิ่ง ในการสอน^๑

ราชกุมาร ! องค์อันควรแก่การประกอบความเพียร ๕ องค์ คืออะไร
 บ้างเล่า? ๕ องค์คือ ราชกุมาร ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ :-

(๑) เป็นผู้ศรัทธา ย่อมเชื่อความตรัสรู้ของตถาคต ว่า “แม้เพราะ
 เหตุนี้ ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วย
 วิชาและจรรยา ดำเนินไปได้ รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ฝึกคนควรฝึก อย่างไม่มีใคร
 ยิ่งไปกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนกธรรมออก
 สอนสัตว์” ดังนี้.

(๒) เป็นผู้มื่อพารน้อย มีโรคน้อย มีไฟธาตุสำหรับย่อยอาหาร
 ที่ย่อยได้สม่ำเสมอ ปานกลาง ไม่ร้อนเกิน ไม่เย็นเกิน พอดีแก่การนำเพ็ญ
 เพียร.

(๓) เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นผู้เปิดเผยตนเองตามที่เป็นจริง
 ในพระศาสนา, ในท่านผู้รู้, หรือในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ก็ตาม.

(๔) เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อการละสิ่งอันเป็นอกุศล เพื่อถึง
 พร้อมด้วยสิ่งอันเป็นกุศล มีกำลัง มีความบากบั่น หนักแน่น ไม่ทอดทิ้งธุระ
 ในสิ่งทั้งหลายอันเป็นกุศล.

๑. บาลี ไพบูลราชกุมารสูตร ม.ม. ๑๓/๔๗๒/๕๑๘. ครัสแก่ไพริยราชกุมาร ที่โกณฑนปราสาท
 ของเขา, แก้วนภักกะ.

(๕) เป็น ผู้บัญญัติ ประกอบด้วยบัญญัติซึ่งสามารถกำหนดความเกิดขึ้นและความดับหายไป เป็นบัญญัติอันประเสริฐ เป็นเครื่องเจาะแทงกิเลส เป็นเครื่องให้ถึงความสิ้นทุกข์ได้โดยชอบ.

ราชกุมาร ! เหล่านี้แล เป็นองค์อันควรแก่การประกอบความเพียร ๕ องค์. ราชกุมาร ! ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ องค์เหล่านี้, เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้นำ ก็พึงทำให้รู้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ อันเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรอื่นยิ่งไปกว่า อันเป็นที่ปรารถนาของกุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวช เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับเรือนโดยชอบ, ได้ในภพอันตนเห็นแล้วนี้ ด้วยบัญญัติอันยิ่งของตนเอง เข้าถึงแล้วแลอยู่ได้, ชั่วเวลา ๗ ปี.

ราชกุมาร ! ๗ ปีจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๖ ปีจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๕ ปีจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๔ ปีจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๓ ปีจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๒ ปีจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๑ ปีจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๗ เดือนจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๖ เดือนจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๕ เดือนจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๔ เดือนจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๓ เดือนจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๒ เดือนจึงยกไว้ก็ได้ ____ ฯลฯ ____

ราชกุมาร ! ๑ เดือนจงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! กึ่งเดือนจงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! ๗ วัน ๗ คืน จงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! ๖ วัน ๖ คืน จงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! ๕ วัน ๕ คืน จงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! ๔ วัน ๔ คืน จงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! ๓ วัน ๓ คืน จงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! ๒ วัน ๒ คืน จงยกไว้ก็ได้ — ฯลฯ —

ราชกุมาร ! ๑ วัน ๑ คืน จงยกไว้, ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ควรแก่การประกอบความเพียร ๕ องค์เหล่านี้แล้ว ได้ตัดภาคตนเป็นผู้นำ, อันเรากล่าวสอนแล้วในตอนเย็น รุ่งเช้า ก็จักบรรลुकุณวิเศษ, อันเรากล่าวสอนแล้วในตอนเช้าเย็นลง ก็จักได้บรรลुकุณวิเศษ.

“โอโห! พุทโธ, โอโห! ธัมโม, โอโห! ความที่พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้อย่างดีแล้ว, ในเพราะเหตุที่กุกุบุตร ซึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคกล่าวสอนในตอนเย็น เข้าชนก็จักบรรลुकุณวิเศษ. พระผู้มีพระภาคกล่าวสอนในตอนเช้า. เย็นลงก็จักบรรลुकุณวิเศษ” โพรราชกุมาร ทูลสนองด้วยความอัศจรรย์ใจตนเอง.

ทรงประกาศพรหมจรรย์

ในลักษณะที่เหวคามนุชย์ประกาศตามได้^๑

ภิกษุ ท. ! ก็รอยทางเก่าที่เคยเป็นหนทางเก่า อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว นั้นเป็นอย่างไรเล่า? นั่นคืออริยอัฐมรรคิก-

๑. บาลี สุตที่ ๕ มหาวรรค อภิสมยสยัคค นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๘/๒๕๓. ทรงแสดงภิกษุทั้งหลายที่เขตนัน.

มรรคนั้น^๕เทียว, ได้แก่วรรณ^๕คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมัตตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. ภิกษุ ท. ! นั้นแล รอยทางเก่า ที่เป็นหนทางเก่า อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อน เคยทรงดำเนินแล้ว. เรานั้น ได้ดำเนินไปตามแล้วซึ่งหนทางนั้น, เมื่อดำเนินตาม ไปอยู่ ซึ่งหนทางนั้น, เราได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่ง **ขรามณะ**, ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่ง ขรามณะ, ซึ่งความคับไม่เหลือแห่งขรามณะ, ซึ่ง ข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ลุ ถึงความคับไม่เหลือแห่งขรามณะ ;

(ข้อความต่อไปนี้ ได้ทรงถึง ชาติ - ภพ - อุปาทาน - คัมภี - เวทนา - คัมภี - สฬายณะ - นามรูป - วิญญาณ - สกฺขล - สังขาร (แต่ละอย่าง) โดยอาการทั้งสี่ ทั้งที่โคจรต ในกรณีแห่งขรามณะ เหมือนกันทุกตัวอักษร เว้นแต่ชื่อของตัวปฏิจสมุปบันธมณนั้น ๆ เท่านั้น).

ภิกษุ ท. ! เรานั้น, ครันรู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งหนทางนั้น, ได้บอกแล้ว แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! พรหมจรรย์^๕ ที่เรากล่าวบอกแล้วนั้น ได้เป็นพรหมจรรย์ คัมภี และรุ่งเรืองแล้ว เป็นพรหมจรรย์แผ่ไพศาล เป็นที่รู้แห่งชนมาก เป็นที่ก แผ่นแน่นหนา จนกระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายสามารถประกาศไว้ด้วยดีแล้ว, ดังน^๕.

ทรงประกาศพรหมจรรย์ นาคัมหมอนมณะ^๕

ภิกษุ ท. ! ธรรม เป็นธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว อย่างนี้ เป็นธรรมอัน ทำให้เป็นดุจของคว่ำที่หงายแล้ว, เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิดที่เปิดแล้ว, เป็น

๑. นาคี ฤทธิสุตฺร ทสพลวรรค นิทาน. ส. ๑๖/๓๔/๖๖.

ธรรมอันเรตถาคคประกาศก้องแล้ว, เป็นธรรมมีส่วนขรรว อันเรตถาคคเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว.

ภิกษุ ท. ! เมื่อธรรมนี้ เป็นธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว อย่างนี้ ฯลฯ, ย่อมเป็นการสมควรแล้วนั้นเทียว ที่กุลบุตรผู้บวชแล้วด้วยศัทธา จะพึงปรารภการกระทำ ความเพียร ด้วยการอธิษฐานจิตว่า “แม้นัง เอ็น กระตุก เท่านั้น จักเหลืออยู่, เนื้อและเลือดในสรีระนี้ จักเหือดแห้งไป ก็ตามที่ : ประโยชน์ใด อันบุคคลจะพึงได้ถึงด้วยกำลัง ด้วยความเพียรความบากบั่นของบุรุษ; ถ้ายังไม่บรรลุ ประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุดความเพียรของบุรุษเสีย เป็นไม่มี” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! พรหมจรรย์นี้ นาคัม เหมือนมณฑลขะยอชอชาแห่งโครตทั้งพระศาสดา ก็อยู่ ณ ที่เฉพาะหน้าแล้ว. ภิกษุ ท. ! เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลาย จงปรารภความเพียรเถิด เพื่อการบรรลุถึงซึ่งธรรมอันยังไม่บรรลุ, เพื่อการถึงขั้นซึ่งธรรมอันยังไม่ถึงขั้น, เพื่อการทำให้แจ้งซึ่งธรรมอันยังไม่ได้ทำให้แจ้ง. เมื่อเป็นอย่างนี้ บรรพชาของเราทั้งหลาย จักเป็นบรรพชาไม่ต่ำทรม จักไม่เป็นหมั่นเปล่า แต่จักเป็นบรรพชาที่มีผล เป็นบรรพชาที่มีกำไร. พวกเราทั้งหลาย บริโภคจีวร บิณฑบาตเสนาสนะและภสัชของชนทั้งหลายเหล่าใด, การกระทำนั้น ๆ ของชนทั้งหลายเหล่านั้น ในเราทั้งหลาย จักเป็นการกระทำมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ดังนี้. ภิกษุ ท. ! เธอทั้งหลาย พึงทำความสำเหนียก อย่างนี้แล.

ภิกษุ ท. ! คนผู้เกียจคร้าน ย่อมอยู่เป็นทุกข์, ระคนอยู่ด้วยอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย ด้วย, ย่อมทำประโยชน์อันใหญ่หลวงของตนให้เสื่อม ด้วย. ภิกษุ ท. ! ส่วนบุคคลผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข, สงัดแล้วจากอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลายด้วย, ย่อมทำประโยชน์อันใหญ่หลวงของตนให้บริบูรณ์

ด้วย. ภิกษุ ท. ! การบรรลุลหรรณอันเลิศ ด้วยการกระทำอันเลว ย่อมมีไม่ได้เลย; แต่การบรรลุลหรรณอันเลิศ ด้วยการกระทำอันเลิศ ย่อมมีได้ แล.

ทรงแสดงหนทางที่ผู้ปฏิบัติตามแล้ว จะเห็นได้เองว่าถูกต้อง^๑

กัสสปะ ! หนทางมีอยู่ ปฏิปทามีอยู่ ซึ่งผู้ปฏิบัติตามนั้นแล้ว จักรู้ได้เอง จักเห็นได้เองทีเดียว ว่าพระสมณโคตมเป็นผู้มีปรกติกาลว่าถูกต้องตามกาล กล่าวถูกต้องตามที่แท้จริง กล่าวโดยอรรถ กล่าวโดยธรรม กล่าวโดยวินัย ดังนี้.

กัสสปะ ! หนทางนั้นเป็นอย่างไรรู้เล่า? ปฏิปทานั้นเป็นอย่างไรรู้เล่า? หนทางนั้น คือ หนทางอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์แปดประการ ได้แก่สิ่งเหล่านี้ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การพูดจาชอบ การทำกรณงานชอบ การเลี้ยงชีวิตชอบ ความพากเพียรชอบ ความระลึกชอบ ความตั้งใจมั่นชอบ.

กัสสปะ ! นี่แลเป็นหนทาง เป็นปฏิปทา ซึ่งผู้ปฏิบัติตามนั้นแล้ว จักรู้ได้เอง จักเห็นได้เองทีเดียว ว่าพระสมณโคตมเป็นผู้มีปรกติกาลว่าถูกต้องตามกาล กล่าวถูกต้องตามที่แท้จริง กล่าวโดยอรรถ กล่าวโดยธรรม กล่าวโดยวินัย ดังนี้.

ทรงแสดงส่วกขาตธรรมที่ผล ๖ อันคืบ (มีสวรรค์เป็นอย่างต่ำสุด)^๒

ภิกษุ ท. ! ธรรม เป็นธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นสุขของคำว่าที่หายแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นสุขของปิตที่เป็ดแล้ว เป็นธรรม

๑. บาลี มหาสัณหาทสุท ส.ท. ๔/๒๐๔/๒๖๕. ทรัสแก่อเจลกัสสปะ ที่กัณณกถลมหิกทายวัน ไกลเมืองอุชชัญญา.

๒. บาลี อลคัททูปมสุท ม.ม. ๑๒/๒๘๐/๒๘๔. ทรัสแกภิกษุ ท. ที่เชทวัน.

อันเรตถาคตประกาศก้องแล้ว เป็นธรรมมีส่วน^{๕๕}ขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว. ภิกษุ ท. ! ในธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว มีส่วน^{๕๕}ขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว อย่างนี้, เกิดมีภิกษุเหล่าใด เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว มีกิจที่ต้องทำอันทำเสร็จแล้ว มีของหนักอันปลงลงได้แล้ว มีประโยชน์ตนอันตามบรรลุแล้ว มีสัญญา^{๕๖}ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วด้วยปัญญาเป็นเครื่องรู้โดยชอบ; วัฏฏะของภิกษุ ท. เหล่านั้น ย่อมไม่มีเพื่อการบัญญัติต่อไป. (นี่คือผลอันดับที่หนึ่ง).

ภิกษุ ท. ! ธรรม เป็นธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของคว่ำที่หงายแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิดที่เปิดแล้ว เป็นธรรมอันเรตถาคตประกาศก้องแล้ว เป็นธรรมมีส่วน^{๕๕}ขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว. ภิกษุ ท. ! ในธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว มีส่วน^{๕๕}ขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว อย่างนี้, โอรัมภาคิยสัญญา^{๕๗}ทั้งห้า อันภิกษุ ท. เหล่าใดละขาดแล้ว; ภิกษุ ท. เหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้เป็นโอปปาติกะ เป็นผู้ปริณิพพานในภพนั้น มีธรรมดาไม่เวียนกลับจากโลกนั้น. (นี่คือผลอันดับที่สอง).

ภิกษุ ท. ! ธรรมเป็นธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของคว่ำที่หงายแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิดที่เปิดแล้ว เป็นธรรมอันเรตถาคตประกาศก้องแล้ว เป็นธรรมมีส่วน^{๕๕}ขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว. ภิกษุ ท. ! ในธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว มีส่วน^{๕๕}ขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว อย่างนี้, สัญญา^{๕๘}ทั้งสาม อันภิกษุ ท. เหล่าใดละขาดแล้ว เป็นผู้มึระกะ โทสะ โมหะ เบาบาง; ภิกษุ ท. เหล่านั้นทั้งหมด เป็นสกทาคามี มาสู่โลกนี้ครั้งเดียวเท่านั้น แล้วจักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้. (นี่คือผลอันดับที่สาม).

ภิกษุ ท. ! ธรรม เป็นธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของคว่ำที่หงายแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิดที่เปิดแล้ว เป็นธรรมอันเรตถาคตประกาศก้องแล้ว เป็นธรรมมีส่วนขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว. ภิกษุ ท. ! ในธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว — มีส่วนขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว อย่างนี้, สัญโญชนสาม อันภิกษุ ท. เหล่าใดละขาดแล้ว; ภิกษุ ท. เหล่านั้นทั้งหมด เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมตา เป็นผู้เที่ยงแท้ มีสัมโพธิเป็นที่ไปในเบื้องหน้า. (นี่คือผลอันดับที่สี่).

ภิกษุ ท. ! ธรรม เป็นธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของคว่ำที่หงายแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิดที่เปิดแล้ว เป็นธรรมอันเรตถาคตประกาศก้องแล้ว เป็นธรรมมีส่วนขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว. ภิกษุ ท. ! ในธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว — มีส่วนขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว อย่างนี้, เกิดมีภิกษุ ท. เหล่าใด เป็นธัมมามุสาวรี เป็นสัทธมมุสาวรี; ภิกษุ ท. เหล่านั้นทั้งหมด มีสัมโพธิเป็นที่ไปในเบื้องหน้า. (นี่คือผลอันดับที่ห้า).

ภิกษุ ท. ! ธรรม เป็นธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของคว่ำที่หงายแล้ว เป็นธรรมอันทำให้เป็นดุจของปิดที่เปิดแล้ว เป็นธรรมอันเรตถาคตประกาศก้องแล้ว เป็นธรรมมีส่วนขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว. ภิกษุ ท. ! ในธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว — มีส่วนขรรวอันเรตถาคตเจื่อนออกหมดสิ้นแล้ว อย่างนี้, คุณธรรมสักว่าสัทธา สักว่าความรัก ของบุคคล ท. เหล่าใด เกิดขึ้นในเรา; บุคคล ท. เหล่านั้นทั้งหมด มีสวรัคเป็นที่ไปในเบื้องหน้า. (นี่คือผลอันดับที่หก).

**สิ่งที่ตรัสแต่ไม่ทรงนำมาสอน
มีมากกว่าที่ทรงนำมาสอนมากนัก***

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำริว่า ไบไม้สียปา ที่ร่วงอยู่ตามพื้นดินขึ้นมาน้อยหนึ่งแล้ว ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า :-

ภิกษุ ท. ! เธอทั้งหลายเข้าใจอย่างไร : ไบไม้สียปาที่เราดำขึ้น
น้อยหนึ่งนั้นมาก หรือว่าไบไม้สียปาที่ยังอยู่บนต้นเหล่านั้นมาก ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ไบไม้ที่พระผู้มีพระภาคทรงดำขึ้นน้อยหนึ่งนั้นเป็นของ
น้อย ส่วนไบไม้ที่ยังอยู่บนต้นสียปาเหล่านั้นย่อมมีมาก.”

ภิกษุ ท. ! ฉันทได้กัณณันั้น ธรรมะส่วนที่เรารู้อย่างด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว
ไม่กล่าวสอน นั้น มีมากกว่าส่วนที่นำมากล่าวสอน. ภิกษุ ท. ! เหตุไรเล่า
เราจึงไม่กล่าวสอนธรรมะส่วนนั้น ๆ ? ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุว่า ธรรมะส่วนนั้น ๆ
ไม่ประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ ที่เป็นเจอนต้นแห่งพรหมจรรย์, ไม่เป็นไปเพื่อความ
หน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความดับ ไม่เป็นไปเพื่อความ
สงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อพร้อม ไม่เป็นไปเพือนิพพาน,
ฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวสอน.

ภิกษุ ท. ! ธรรมะอะไรเล่า เป็นธรรมะที่เรากล่าวสอน ? ภิกษุ ท. !
ธรรมะที่เรากล่าวสอน คือข้อที่ว่า ความทุกข์เป็นอย่างนี้, เหตุเป็นที่เกิด
ของความทุกข์ เป็นอย่างนี้, ความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างนี้,

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๕๔๘/๑๗๑๒. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ป่าไม้สียปา ใกล้เมือง
โกสัมพี. ไม้สียปานั้นแปลกันมาว่าไม้ประคูลาย. ปทานุกรมสันสกฤตแปลว่าไม้โอศก, และ
บางฉบับให้คำแปลไว้ว่า Dalbergia Sissoo.

ข้อปฏิบัติเพื่อถึงความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างนี้. ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุไรเล่า ธรรมส่วนนี้เราจึงนำมากล่าวสอน ? ภิกษุ ท. ! เพราะว่าธรรมะส่วนนี้ ประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ เป็นเงื่อนไขแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความหน่าย เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด เป็นไปเพื่อความดับ เป็นไปเพื่อความสงบ เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง เป็นไปเพื่อความรู้อบรม เป็นไปเพื่อนิพพาน, เพราะเหตุนี้แล เราจึงนำมากล่าวสอน.

คำของพระองค์ ทรงเป็นอันเดียวกันหมด^๑

ภิกษุ ท. ! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรี ที่ตถาคตปรินิพพาน ด้วยอนุภาทิสสนิพพานธาตุ, ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน ปราสาธ แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวกันทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอันเลย.

ภิกษุ ท. ! (อนึ่ง) ตถาคตกล่าวอย่างใด ทำอย่างนั้น, ทำอย่างใด กล่าวอย่างนั้น.

ทรงมีการกล่าวที่ไม่ขัดแย้งกับบัณฑิตชนในโลก^๒

ภิกษุ ท. ! เราย่อมไม่กล่าวขัดแย้ง (วิวาท) กะโลก แต่โลกต่างหาก ย่อมกล่าวขัดแย้งต่อเรา. ภิกษุ ท. ! ผู้เป็นธรรมวาที ย่อมไม่กล่าวขัดแย้ง กะใครๆ ในโลก. ภิกษุ ท. ! สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติ (รู้เหมือนกัน)

๑. บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๘๓. ทรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๖๔/๒๓๙. ทรัสแก่ภิกษุ ท. ที่เชตวัน.

ว่าไม่มี แม้เราก็ก้าวสิ่งนั้นว่าไม่มี. ภิกษุ ท. ! สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็ก้าวสิ่งนั้นว่ามี.

ภิกษุ ท. ! อะไรเล่า ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี และเราก็ก้าวว่าไม่มี?

ภิกษุ ท. ! รูป ที่เที่ยง ที่ยั่งยืน ที่เที่ยงแท้ ที่ไม่มีการแปรปรวน เป็นธรรมดา บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็ก้าวว่าไม่มี. (ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ตรัสไว้โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปที่กล่าวแล้ว).

ภิกษุ ท. ! ข้อนั้นแล ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี และเราก็ก้าวว่าไม่มี.

ภิกษุ ท. ! อะไรเล่า ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี และเราก็ก้าวว่ามี?

ภิกษุ ท. ! รูป ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีการแปรปรวนเป็นธรรมดา บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็ก้าวว่ามี. (ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ก็ตรัสไว้โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปที่กล่าวแล้ว). ภิกษุ ท. ! ข้อนั้นแล ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี และเราก็ก้าวว่ามี, ดังนี้.

ทรงสอนเฉพาะแต่เรื่องทุกข์

กับความคับสันนิทของทุกข์^๑

ภิกษุ ท. ! ทั้งที่เรามีถ้อยคำอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนี้ สมณะและ พราหมณ์บางพวก ยังกล่าวดูเราด้วยคำเท็จเปล่าๆ ปลื้ๆ ไม่มีจริงเป็นจริงว่า “พระสมณโคดมซึ่งเป็นคนจริงคนให้เดินผิดทางไปสู่ความฉิบหาย; ย่อมบัญญัติทักทิวความ ตูญเปล่า ความวินาศ ความไม่มี ของสัตว์ คน ตัวตนเราเขา ขึ้นสั่งสอน” ดังนี้.

๑. นาลิ อลคัททูปมสูตร ม.ม. ๑๒/๒๘๘/๒๘๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชทวัน.

ภิกษุ ท. ! สมณะและพราหมณ์บางพวกเหล่านั้น กล่าวดูเราด้วยคำเท็จ เปล่าๆ ปลื้ๆ ไม่มีจริงเป็นจริง โดยประการที่เรามิได้กล่าว หรือจะกล่าวอย่างนั้นก็หามิได้.

ภิกษุ ท. ! ในกาลก่อนก็ตาม ในบัดนี้ก็ตาม เราบัญญัติขึ้นสอนแต่เรื่องความทุกข์ และความคับสันติไม่มีเหลือของความทุกข์ เท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! ในการกล่าวแต่เรื่องความทุกข์และความคับสันติของความทุกข์เช่นนี้ แม้จะมีใครมาด่าว่าถากถางกระทบกระเทียบเสียดสี ตลาตก็ไม่มีความโกรธแค้นขึ้นเคืองเดือดร้อนใจเพราะเหตุนี้แต่ประการใด. ภิกษุ ท. ! ในเรื่องเดียวกันนั้นเอง แม้จะมีใครมาสักการะเคารพสรรเสริญบูชา, ตลาตก็ไม่มีความรู้สึกเพลิดเพลินชื่นชม หรือเคลิ้มใจไปตาม. ถ้ามีใครมาสักการะเคารพสรรเสริญบูชา ตลาตย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ก่อนหน้านั้นเรามีความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างไร บัดนี้เราก็ต้องทำความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างนั้น, ดังนี้.

คำสอนที่ทรงส่งสอนมากที่สุด^๑

“พระโคตมผู้เจริญ ทรงนำสาวกทั้งหลายไปอย่างไร, อนึ่ง อนุสาสนีของพระโคตมผู้เจริญ ย่อมเป็นไปในสาวกทั้งหลาย, ส่วนมาก มีส่วนคือการจำแนกอย่างไร”

อัคริเวสสนะ ! เราย่อมนำสาวกทั้งหลายไปอย่างนี้, อนึ่ง อนุสาสนีของเรา ย่อมเป็นไปในสาวกทั้งหลาย, ส่วนมาก มีส่วนแห่งการจำแนกอย่างนี้, ว่า “ภิกษุ ท. ! รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขาร ท. ไม่เที่ยง

๑. บาลี จุฬสังกาสก ม.ม. ๑๒/๔๒๖/๓๔๖. ตรัสแก่สังกาสกนิครนถบุตร ที่ภูฏาการศาลา บำมทาวน โกลีเมืองเวสาลี.

วิญญานไม่เที่ยง. ภิกษุ ท. ! รูปไม่ใช่ตน เวทนาไม่ใช่ตน สัญญาไม่ใช่ตน
สังขาร ท. ไม่ใช่ตน วิญญานไม่ใช่ตน. สังขาร ท. ทั้งปวงไม่เที่ยง; ธรรม ท.
ทั้งปวงไม่ใช่ตน.” ดังนี้.

อัคคีเวสสนะ ! เราย่อมนำสาวกทั้งหลายไปอย่างนั้นแล; อนึ่ง
อนุศาสน์ของเรา ย่อมเป็นไปในสาวกทั้งหลาย, ส่วนมาก มีส่วนคือการจำแนก
อย่างนั้น ดังนี้.

ทรงมีหลักเกณฑ์การฝึกตามลำดับ (อย่างย่อ)^๑

ดูก่อนพราหมณ์ ! ในธรรมวินัยนี้ เราสามารถบัญญัติกฎเกณฑ์แห่ง
การศึกษาตามลำดับ การกระทำตามลำดับ และการปฏิบัติตามลำดับ ได้เหมือนกัน
(กับที่ท่านมีวิธีฝึกสอนศิษย์ของท่านให้นับตามลำดับ).

พราหมณ์ ! เปรียบเหมือนผู้ชำนาญการฝึกม้า ได้ม้าชนิดที่อาจฝึกได้
มาแล้ว ในขั้นแรกย่อมฝึกให้รู้จักการรับสวมบังเหียนก่อน แล้วจึงฝึกอย่างอื่น ๆ
ให้ยิ่งขึ้นไป ฉะนั้น; พราหมณ์เอ๋ย ! ตถาคตครั้งนี้ได้บรูชที่พอฝึกได้มาแล้ว
ในขั้นแรกย่อมแนะนำอย่างนี้ก่อนว่า “มาเถิดภิกษุ ! ท่านจงเป็นผู้มีศีล
สำรวมด้วยดีในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรยาทและโคจร มีปรกติเห็นเป็นภัย
แม้ในโทษที่เล็กน้อย จงสมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายเถิด” ดังนี้.

พราหมณ์ ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้มีศีล (เช่นที่กล่าวแล้ว) ดีแล้ว
ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “มาเถิดภิกษุ ! ท่านจงเป็นผู้สำรวมในอินทรีย์
ทั้งหลาย : ได้เห็นรูปด้วยตาแล้ว จักไม่ถือเอาโดยนิमित (คือรวบถือทั้งหมดกว้างหรือ

๑. บาลี ฌณโกกัลลันสูตร อุปวิ. ม. ๑๔/๘๒/๔๔. ตรัสแก่พราหมณ์ ชื่อฌณโกกัลลันนะ
ที่บุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี.

ไม่งามแล้วแต่กรณี), จักไม่ถือเอาโดยอนุพยัญชนะ (คือแยกถือเอาแต่บางส่วนว่าส่วนใดงามหรือไม่งามแล้วแต่กรณี), บาปอกุศลกล่าวคืออกุศลและโทมนัส มักไหลไปตามอารมณ์เพราะการไม่สำรวมจักขุอินทรีย์ได้เป็นเหตุ เราจักสำรวมอินทรีย์นั้นไว้เป็นผู้รักษาสำรวมจักขุอินทรีย์. (ในโสคนทรีย์คือหู มานินทรีย์คือจมูก ชิวหาอินทรีย์คือลิ้น กายินทรีย์คือกาย และมโนอินทรีย์คือใจ ก็มีข้อความนี้เกี่ยวกัน),” ดังนี้.

พราหมณ์! ในกาลใด ภิกษุนี้เป็นผู้สำรวมอินทรีย์ (เช่นที่กล่าวนั้น) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิดภิกษุ! ท่านจงเป็นผู้ประมาทในโภชนะอยู่เสมอ จงพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงฉัน ไม่ฉันเพื่อเล่นเพื่อมัวเมา เพื่อประดับตกแต่ง, แต่ฉันเพียงเพื่อให้กายนี้ตั้งอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตเป็นไป เพื่อป้องกันความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์, โดยคิดว่าเราจักกำจัดเวทนาเก่า (คือหิว) เสีย แล้วไม่ทำเวทนาใหม่ (อัมจนอีกอ๊ก) ให้เกิดขึ้น. ความที่อายุดำเนินไปได้ ความไม่มีโทษเพราะอาหาร และความอยู่ผาสุกสำราญจักมีแก่เรา” ดังนี้.

พราหมณ์! ในกาลใด ภิกษุนี้เป็นผู้รู้ประมาทในโภชนะ (เช่นที่กล่าวนั้น) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิดภิกษุ! ท่านจงประกอบความเพียรในธรรมเป็นเครื่องต้น (ไม่หลับ ไม่ว่าง ไม่นินชา). จงชำระจิตให้หมดจดสิ้นเชิงจากอาวณิยธรรมทั้งหลาย ด้วยการเดิน การนั่ง ตลอดวันยังค้ำไปจนสิ้นยามแรกแห่งราตรี. ครั้นยามกลางแห่งราตรี สำเร็จการนอนอย่างราชสีห์ (คือ) ตะแคงขวา เท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะในการลุกขึ้น. ครั้นถึงยามท้ายแห่งราตรี ลุกขึ้นแล้ว ชำระจิตให้หมดจดจากอาวณิยธรรมด้วยการเดิน การนั่ง อีกต่อไป” ดังนี้.

พราหมณ์ ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้ประกอบความเพียรในธรรม เป็นเครื่องตื่น (เช่นที่กล่าวนั้น) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิด ภิกษุ ! ท่านจงเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ รู้ตัวรอบคอบในการ ก้าวไปข้างหน้า การถอยกลับไปข้างหลัง, การแลดู การเหลียวดู, การคู้ การเหยียด, การทรงสังฆาฏิบาตรจีวร, การฉน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม, การถ่าย อูจจาระ ปัสสาวะ, การไป การหยุด, การนั่ง การนอน, การหลับ การตื่น, การพูด การนิ่ง” ดังนี้.

พราหมณ์ ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ (เช่นที่กล่าวนั้น) ดีแล้ว ตถาคตย่อมแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า “มาเถิดภิกษุ ! ท่านจงเสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าละเมาะ โคนไม้ ภูเขา ซอกห้วย ท้องถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎี ที่แจ้ง ลอมฟาง (อย่างใดอย่างหนึ่ง). ในกาลเป็นปัจฉิมกัตถ์ กลับจาก บิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรงดำรงสติเฉพาะหน้า, ละอภิชฌา ในโลก มีจิตปราศจากอภิชฌา คอยชำระจิต จากอภิชฌา; ละพยาบาท มีจิตปราศจากพยาบาท เป็นผู้กรุณามีจิตหวังความเกื้อกูลในสัตว์ทั้งหลาย คอย ชำระจิตจากพยาบาท; ละถีนะมิทธะมุ่งอยู่แต่ความสว่างในใจ มีจิตปราศจาก ถีนะมิทธะ มีสติสัมปชัญญะรู้สึกตัว คอยชำระจิตจากถีนะมิทธะ; ละอุทธัจจะ- กุกกุจจะ ไม่พุ้งซ่านมีจิตสงบอยู่ในภายใน คอยชำระจิตจากอุทธัจจะกุกกุจจะ; ละวิจิกิจฉา ข้ามลวงวิจิกิจฉาเสียได้ ไม่ต้องกล่าวว่า ‘นี่อะไร นี่อย่างไร’ ในกุศลธรรมทั้งหลาย (เพราะความสงสัย) คอยชำระจิตจากวิจิกิจฉา” ดังนี้.

ภิกษุนั้น ครั้นละนิวรณ์ห้าประการ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองจิต ทำปัญญาให้ถ้อยกำลังเหล่านี้. ได้แล้ว, เพราะสังัดจรรณิกามและสังัดจรรณิกายุทธ- ธรรมทั้งหลาย จึง บรรลุฌานที่ ๑ มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก

แล้วแลอยู่. เพราะสงบวิตกวิจารณ์เสียได้ จึงบรรลุฌานที่ ๒ เป็นเครื่องผ่องใสในภายใน เป็นที่เกิตสมาธิแห่งใจ ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่. เพราะความจางแห่งปีติ ย่อมอยู่อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกายบรรลุฌานที่ ๓ อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้ากล่าวว่าผู้ใดได้ฌานนี้ เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข. และเพราะละสุข และทุกข์เสียได้ เพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน จึงได้ บรรลุฌานที่ ๔ อันไม่ทุกข์ไม่สุข มีแต่ความที่มีสติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่.

พรหมณ์เอ๋ย ! ภิกษุเหล่าใดที่ยังเป็นเสขะ (ก็ยังคงทำต่อไป) ยังไม่บรรลุอรหัตตมรรค ยังปรารถนาวิพพานอันเป็นที่เกษมจากโยคะ ไม่มีอื่นยิ่งไปกว่าอยู่, คำสอน ที่กล่าวมานี้แหละ เป็นคำสอนสำหรับภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น. ส่วนภิกษุเหล่าใด เป็น อรหันต์คันธอาสวะแล้ว จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ต้องทำสำเร็จแล้ว มีภาระอันปลงได้แล้ว มีประโยชน์ตนอันได้บรรลุถึงแล้ว มีสัญญาชนในภพสิ้นไปรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบแล้ว, ธรรมทั้งหลาย (ในคำสอน) เหล่านี้ เป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม และเพื่อสติสัมปชัญญะ แก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นด้วย.

ทรงฝึกสาวกเป็นลำดับ ๆ^๑

อัคคิเวสณะ ! เมื่อใด^๒ ช้างที่ถูกฝึกรู้จักทำตามคำของคนฝึกในการลุกขึ้น และการทรุดลงแล้ว ต่อจากนั้นผู้ฝึกฝึกให้รู้จักอาการที่เรียกว่า อาเนญชะ

๑. บาลี ทนทภูมิสูตร อปปริ. ม. ๑๔/๒๖๖/๓๕๕. ทวีตแก่สามเณร อจิรวตะ ผู้อัคคิเวสนโคตร, ที่สวนไผ่ ใกล้กรุงราชคฤห์.
๒. ทวีตเรื่องการฝึกช้างเป็นลำดับ ๆ มาแล้ว ทั้งแก่นำออกจากป่ามาเป็นลำดับเพื่อเปรียบเทียบกับ การฝึกภิกษุ.

(คือไม่ทวนหัว), เขาผูกโลไว้ทั้งวง มีผู้ถือหอกขัด นั่งบนคอคนหนึ่ง และหลายคนล้อมรอบๆ คนฝึกถือหอกขัดขนาดยาวยื่นหน้าข้างนั้นแหละสอนให้ทำอาการที่เรียกว่า อาเนญชะ, ข้างนั้นมีได้ทำเท่าหน้าให้ไหว มิได้ทำเท่าหลัง, กายตอนหน้า, กายตอนหลัง, คีรีชะ, ใบหู, งา, หาง, งวง ให้ไหวเลยเป็นข้างควรถงสำหรับพระราช, ย่อมทนการประหารด้วยหอก, ดาบ, ลูกศร, การประหารของชาติ, ทนต่อเสียงบันลือลั่นของกลอง บัณเฑาะว์ สังข์ และเปิงมางทั้งหลาย, มีความบิตเบียน ดุร้าย เมามัน อันสิ้นแล้ว ควรแก่พระราช เป็นของใช้สอยของพระราช เรียกได้ว่าเป็นองค์อวัยวะของพระราชดังนี้, นี่ฉันใด;

อัคคิเวสนะ! อันนี้ก็ฉันนั้น : ตถาคตกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกฝึกคนควรฝึกไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จ्ञาแนกรรมออกสอนสัตว์. ตถาคตนั่นทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ กับทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตาม. ตถาคตนั่นแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง. คหบดีหรือบุตรคหบดี หรือผู้เกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่งในภายหลังก็ได้ฟังธรรมนั้นแล้ว เกิดศรัทธาในตถาคต. เขาผู้ประกอบด้วยศรัทธา ย่อมพิจารณาเห็น ว่า “มรवासคับแคบ เป็นทางมาแห่งทุกข์, บรรพชาเป็นโอกาส (คือที่โปร่งโล่ง) อันยิ่ง; การที่คนอยู่ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียวเหมือนสังข์ที่เขาขัดแล้วนั้น ไม่ทำได้โดย

ง่าย. ถ้ากระไร เราจะปลงผมและหนวด ครองผ้ากาสาละ ออกจากเรือนบวช เป็นผู้น้อยที่เกี่ยวข้องด้วยเรือนเกิด”, ดังนี้.

โดยสมัยอื่นต่อมา เขาละกองสมบัติ น้อยใหญ่ และวงศ์ญาติน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด ออกจากเรือนบวช เป็นผู้น้อยที่เกี่ยวข้องด้วยเรือนแล้ว. อัคคิเวสณะ ! เพียงเท่านั้น ย่อมชื่อว่า เขา ได้ไปถึงที่โล่งโปร่ง แล้ว, (ดูจข้าง ที่นำออกมาจากป่าแล้ว).

อัคคิเวสณะ ! ก็เทวดาและมนุษย์ ท. มีเครื่องย้วยวนคือ กามคุณห้า. ตถาคตจึงแนะนำกุลบุตรผู้บวชแล้วนั้นให้ยิ่งขึ้น ว่า “แนะะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจงเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยดีในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรยาตและโคจร เห็นเป็นภย ในโทษแม้เล็กน้อย จงสมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย”.

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้มีศีล ฯลฯ แล้ว ตถาคตจึง แนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แนะะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจงเป็นผู้สำรวมทวารใน อินทรีย์ ท. ได้เห็นรูปด้วยตาแล้ว จักไม่ถือเอาโดยนิमित โดยอนุพยัญชนะ บาปอกุศลคืออกิฆมาและโทมนัส มักไหลไปตาม เพราะการไม่สำรวมจักขุอินทรีย์ ใดเป็นเหตุ เราจักปิดกั้นอินทรีย์นั้นไว้ เป็นผู้รักษาสำรวมจักขุอินทรีย์. (ใน หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มีนัยเดียวกัน”).

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้สำรวมทวารในอินทรีย์ ท. ฯลฯ แล้ว, ตถาคตจึงแนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แนะะภิกษุ! ท่านจงมา, ท่านจงเป็นผู้ประมาณในโภชนะ อยู่เสมอ, จักพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงฉัน ไม่ฉันเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับตกแต่ง แต่ฉันเพียงเพื่อให้กายนี้ตั้งอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตเป็น

๑. ที่ละเปยยาสตรงนี้ และต่อๆ ไป หมายความว่าเข้ากับข้างบน อ่านเลยไปก็ได้.

ไป เพื่อป้องกันความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์, โดยคิดว่า เราจักกำจัด เวทนาเก่า (คือหิว) เสีย แล้วไม่ทำเวทนาใหม่ (คืออัมจนทมศฺข) ให้เกิดขึ้น. ความที่อายุดำเนินไปได้ ความไม่มีโทษเพราะอาหาร ความอยู่ผาสุกสำราญจักมีแก่เรา” ดังนี้.

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใด ภิกษุนั้นเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ฯลฯ แล้ว, ตถาคต ก็แนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ ! ท่านจงมา, ท่านจงตาม ประกอบในธรรมเป็นเครื่องต้น, จักชำระจิตให้หมดจดสิ้นเชิงจากอาวรณียธรรม ด้วยการเดิน การนั่ง ตลอดจนยังค่ำ จนสิ้นยามแรกแห่งราตรี, ครั้นยามกลางแห่งราตรี นอนอย่างราชสีห์ (คือ) ตะแคงขวา เท้าเหลื่อมเท้า, มีสติสัมปชัญญะในการลุกขึ้น, ครั้นยามสุดท้ายแห่งราตรี ลุกขึ้นแล้ว ชำระจิตให้หมดจดจากอาวรณียธรรมด้วยการ จงกรม และการนั่งอีก” ดังนี้.

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใด ภิกษุนั้น เป็นผู้ตามประกอบในธรรมเป็นเครื่องต้น ฯลฯ แล้ว, ตถาคต ก็แนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ ! ท่านจงมา, ท่านจงเป็นผู้ ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ, จักรู้ตัวรอบคอบในการก้าวไปข้างหน้า การถอยกลับไปข้างหลัง, การเลี้ยว การเหลียวดู, การคู้ การเหยียด, การทรงสังฆาฏี บาตร จีวร, การฉน การดื่ม การเคี้ยว การล舂, การถ่าย อุจจาระ ปัสสาวะ, การไป การหยุด, การนั่ง การนอน, การหลับ การตื่น, การพูด การนิ่ง” ดังนี้.

อัคคิเวสณะ ! ในกาลใดแล ภิกษุนั้น เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ ฯลฯ แล้ว, ตถาคตก็แนะนำให้ยิ่งขึ้นไปว่า “แน่ะภิกษุ ! ท่านจงมา, ท่านจงเสพเสนาสนะอันสังค คือป่าละเมาะ โคนไม้ ภูเขา ซอกห้วย ท้องถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎี ที่แจ้ง ลอมฟาง. ในกาลเป็นปัจฉิมัตถ์ กลับจากบิณฑบาตแล้ว

นั่งคุ้งลังกั ต้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า, ละอภิชฌาในโลก มีจิตปราศจาก
อภิชฌา คอยชำระจิต จากอภิชฌา; ละพยาบาท มีจิตปราศจากพยาบาท
เป็นผู้กรุณา มีจิตห่วงเกื้อกูลในสัตว์ ท. คอยชำระจิตจากพยาบาท; ละถีนมิถระ
มุ่งอยู่แต่ความสว่างในใจ มีจิตปราศจากถีนมิถระ มีสติสัมปชัญญะรู้สีกตัว
คอยชำระจิตจากถีนมิถระ; ละอุทธัจจกุกกุจจะ ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบอยู่ในภายใน
คอยชำระจิตจากอุทธัจจกุกกุจจะ; ละวิจิกิจจา ข้ามลวงวิจิกิจจาเสียได้ ไม่ต้อง
กล่าวว่า 'นี่อะไร, นี้อย่างไร' ในกุศลธรรมทั้งหลาย คอยชำระจิตจากวิจิกิจจา"
ดังนี้.

อัคคิเวสณะ! ในกาลใด ภิกษุหนึ่ง ละนิวรณ์ห้าอย่าง อันเป็นเครื่อง
เศร้าหมองจิตทำปัญญาให้ถ้อยกำลังเหล่านี้อันได้แล้ว เป็นผู้ที่มีปกติ เห็นภายในกาย,
— เห็นเวทนาในเวทนา ท., — เห็นจิตในจิต, — เห็นธรรมในธรรม ท. มีความ
เพียรเพาบาป วัตรรอบคอบ มีสติ นำ อภิชฌาและโทมนัสในโลกออกได้; ในกาล
นั้นเปรียบเหมือนคนผู้ฝึกช้าง ฝึกเส้าใหญ่ลงในแผ่นดินแล้ว ผูกช้างป่าเข้าที่คอ
เพื่อย้ายกำจัดเสียซึ่งปรกตินิสัยที่เป็นป่าเถื่อน เพื่อย้ายกำจัดเสียซึ่งความคิดครุ่นอย่าง
นิสัยป่าเถื่อน, และความกระวนกระวายดิ้นรนเร่าร้อน อย่างนิสัยป่าเถื่อนนั้นเสีย;
เพื่อให้ยินดีต่อบ้าน ชวนให้คุ้นเคยในปรกตินิสัย อันเป็นที่พอใจของมนุษย์;
ฉันใด; อัคคิเวสณะ! สติปัญญาทั้งสี่ ก็เป็นที่เข้าไปผูกแห่งใจของอริยสาวก
เพื่อย้ายกำจัดเสียซึ่งปรกตินิสัยอย่างบ้าน ๆ เรือ่น ๆ เพื่อย้ายกำจัดเสียซึ่งความคิดครุ่น
อย่างบ้าน ๆ เรือ่น ๆ และความกระวนกระวายดิ้นรนเร่าร้อนอย่างบ้าน ๆ เรือ่น ๆ นั้น
เสีย; เพื่อให้ถึงทัฬหายุทธธรรม เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ฉะนั้นเหมือนกัน.

ต่อจากนี้ทรงกล่าวถึงการที่สาวกนั้น จะต้องไม่มีวิตกที่เข้าไปผูกพันกับ กาย เวทนา
จิต ธรรม แล้วบรรลุฉานทั้งสี่ และวิชาสามอย่าง ยืดยาวโดยนัยดังที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องการตรัสรู้
ของพระองค์เอง จงดูในที่นี้ จักได้กล่าวเนื้อความอื่นที่สืบต่อจากนั้นไป).

— ฯลฯ — ภิกษุนั้น รู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว กิจควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนั้นมิได้มีอีก.

อัคริเวสนะ ! ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้อดทนต่อความเย็น ความร้อน ความหิว ความระหาย และสัมผัสอันเกิดจากเหลือบยุง ลมแดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย เป็นผู้มีชาติแห่งบุคคลผู้อดทนได้ต่อด้อยคำที่กล่าวร้าย กล่าวมาไม่ดี, อดทนได้ต่อทุกขเวทนาทางกายอันเกิดขึ้นแล้วอย่างกล้าแข็งแสบเผ็ด หมด ความสำราญเบิกบานใจ ปลิดเสียได้ซึ่งชีวิต. ภิกษุนั้นเป็นผู้มีราคะ โทสะ โมหะ อันกำจัดเสียสิ้นแล้ว มีกิเลสอันย้อมใจจนน้ำฝน อันตนสํารอกออกเสียได้แล้ว, เป็นอาหุเนยบุคคล เป็นปาหุเนยบุคคล เป็นทักขิณียบุคคล เป็นผู้ควรแก่การกราบไหว้ เป็นเนืองนิตย์ของโลก ไม่มีนาบุญอื่นใดยิ่งไปกว่า.

อัคริเวสนะ ! ถ้าภิกษุผู้เถระ หรือภิกษุปานกลาง หรือภิกษุใหม่ที่ยังไม่เป็นชีณาสพ ทำกาละลงไป, ก็ย่อมถึงซึ่งการนับว่าตายแล้ว ทำกาละแล้ว ทั้งที่ยังฝึกไม่เสร็จ ดูกด้างข้างแก่ หรือปานกลาง หรือหนุ่ม ของพระราชาที่ยังฝึกไม่ได้ตายลง ก็ถึงซึ่งการนับว่า ตายแล้ว ทั้งที่ยังฝึกไม่เสร็จ ฉะนั้นได้กัณณัน.

อัคริเวสนะ ! ถ้าภิกษุผู้เถระ หรือภิกษุปานกลาง หรือภิกษุใหม่ก็ตาม เป็นชีณาสพแล้ว ทำกาละลงไป, ก็ย่อมถึงซึ่งการนับว่าตายแล้ว ทำกาละแล้ว อย่างเสร็จสิ้นการฝึกแล้ว ดูกด้างข้างแก่ หรือปานกลาง หรือหนุ่มก็ตาม ของพระราชา ที่เขาฝึกดีแล้ว ตายลง ก็ถึงซึ่งการนับว่า ตายไปอย่างได้รับการฝึกสำเร็จแล้ว ฉะนั้นได้กัณณันเหมือนกัน.

เรื่องที่ไม่ทรงพยากรณ์^๑

มาลากยบุตร ! ได้ยินเธอว่า (เอง) ว่า ตถาคตมิได้พูดไว้กะเธอว่า ‘ท่านจงมาประพัตติพรหมจรรย์ ในสำนักเราเถิด เราจะพยากรณ์ทิฏฐิ ๑๐ ประการ แก่ท่าน’; อนึ่ง เธอก็มิได้พูดว่า ‘ข้าพระองค์จักประพัตติพรหมจรรย์ในสำนัก พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจักพยากรณ์ทิฏฐิ ๑๐ ประการ แก่ข้า- พระองค์’ ดังนี้เลย. ดูก่อนโมฆบุรุษ ! เมื่อเป็นดังนี้ จักบอกคณพรหมจรรย์ กะใครเล่า.

มาลากยบุตร ! ถึงผู้ใดจะกล่าวว่า ‘พระผู้มีพระภาคยังไม่ทรงพยากรณ์ ทิฏฐิ ๑๐ ประการแก่เราเพียงใด เราจักไม่ประพัตติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค เพียงนั้น. ต่อเมื่อทรงพยากรณ์แล้ว เราจึงจะประพัตติพรหมจรรย์ในพระผู้มี พระภาค’ ดังนี้ก็ตาม ทิฏฐิ ๑๐ ประการ ก็ยังเป็นสิ่งที่ตถาคตไม่พยากรณ์อยู่นั่นเอง และผู้นั้นก็ตายเปล่า.

มาลากยบุตร ! เปรียบเหมือนบุรุษ ต้องศรอันอาบด้วยยาพิษอย่างแก่. มิตร อมาตย์ ญาติสาโลหิตของเขา ก็ตระเตรียมศัลยแพทย์สำหรับการผ่าตัด, บุรุษนั้นกล่าวเสียอย่างนั้นว่า ‘เราจักไม่ให้ผ่าลูกศรออก จนกว่าเราจะรู้จักตัว บุรุษผู้ยิงเสียก่อน’ ว่าเป็นกษัตริย์ หรือ พราหมณ์, เวสส์, สุทท์, เป็นผู้มั่งคั่ง อย่างนั้นๆ มีสกุลอย่างนั้นๆ, รูปร่างสูงต่ำหรือปานกลางอย่างไร, มีผิวดำขาว หรือเรื่ออย่างไร, อยู่ในหมู่บ้าน, นิคม, หรือนครไหน, และคันศรที่ใช้ยิงเรา นั้นเป็นหน้าไม้ หรือเกาทัณฑ์, สายทำด้วยปอ, เอ็น, ไม้ไผ่, หรือป่าน ใดๆ, ฯลฯ’ ดังนี้. มงลากยบุตร ! เรื่องเหล่านี้ อันบุรุษนั้นยังไม่ทราบได้เลย

๑. บาลี จูฬมาลากยโฆวาทสูตร ม.ม. ๑๓/๑๔๗/๑๔๘. ทรัสแก่พระภิกษุมาลูกกษะ ที่เชตวัน.

เขาก็ทำกาละเสียก่อน, นี่ฉันใด; บุคคลผู้กล่าวว่า ‘พระผู้มีพระภาคยังไม่พยากรณ์
ทิวติ ๑๐ ประการแก่เราเพียงใด, เราจักไม่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค
เพียงนั้น ฯลฯ’ ดังนี้ ทิวติ ๑๐ ประการ ก็ยังเป็นเรื่องที่คาดไม่ถึงพยากรณ์อยู่
นั่นเอง, และบุคคลนั้น ก็ตายเปล่าเป็นแท้.

มาลุยกยบุตร! ต่อเมื่อมีทิวติเที่ยงแท้ลงไปว่า “โลกเที่ยง” เป็นต้นอย่างใด
อย่างหนึ่งลงไปแล้วในบรรดาทิวติทั้งสิบ) หรือ, คนเราจึงจักประพาศิพรหมจรรย์ได้?

“หามิได้ พระองค์!”

มาลุยกยบุตร! ในเมื่อมีทิวติว่า ‘โลกเที่ยง’ เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง
ในบรรดาทิวติสิบ) อยู่, ก็ยังมีความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความ
คร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความแห่งผากในใจ อันเป็นความทุกข์
ซึ่งเราบัญญัติการกำจัดเสียได้ ในภพที่ตนเห็นแล้วนี้ อยู่นั่นเอง. มาลุยกยบุตร!
เพราะฉะนั้น พวกเราจึงจำสิ่งที่เราไม่พยากรณ์ โดยความเป็นสิ่งที่เราไม่พยากรณ์,
และจำสิ่งที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นสิ่งที่เราพยากรณ์แล้ว.

มาลุยกยบุตร! ก็อะไรเล่า ที่เราไม่พยากรณ์? สิ่งที่เราไม่พยากรณ์
คือ (ทิวติข้อใดข้อหนึ่งในบรรดาทิวติทั้งสิบ) ว่า :-

โลกเที่ยง,

โลกไม่เที่ยง,

โลกมีที่สิ้นสุด,

โลกไม่มีที่สิ้นสุด,

ชีวะก็ดวงนั้น ร่างกายก็ร่างนั้น,

ชีวะก็ดวงอื่น ร่างกายก็ร่างอื่น,

ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เบ็นมาแล้วนี้ อีก,

ตายแล้ว ไม่เป็นอย่างที่เป็นมาแล้วนี้ อีก,
ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วนอกกัม ไม่เป็นกัม,
ตายแล้ว ย่อมเป็นอย่างที่เป็นมาแล้วนอกกัมไม่ใช่ ไม่เป็นก็ไม่ใช่.

เพราะเหตุไร เราจึงไม่พยากรณ์ ? มาลुकยบุตร ! เพราะเหตุว่า นั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์, ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ ความว่าง ความรู้ถึงความรู้พร้อม และนิพพาน, เหตุนี้เราจึงไม่พยากรณ์.

ตรัสเหตุที่ไม่ทรงพยากรณ์อันตลาคทิกทฎฐิติ^๑

“พระโคตมผู้เจริญ ! อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่ปริพพาชกเดิรดิยอื่นเมื่อถูกถามแล้ว ย่อมพยากรณ์ว่าโลกเที่ยง หรือว่าโลกไม่เที่ยง ____ ฯลฯ ____ หรือว่าตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หามิได้ไม่มีอีกก็หามิได้, ดังนี้ ? อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่พระโคตมผู้เจริญเมื่อถูกถามแล้ว ย่อมไม่ทรงพยากรณ์ว่าโลกเที่ยง หรือว่าโลกไม่เที่ยง ____ ฯลฯ ____ หรือว่าตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หามิได้ไม่มีอีกก็หามิได้, ดังนี้ ?”

วัจฉะ ! ปริพพาชกเดิรดิยอื่น ท. ย่อมตามเห็นซึ่งจักขุ ____ ซึ่งโสต ____ ซึ่งฆานะ ____ ซึ่งชีวหา ____ ซึ่งกายะ ____ ซึ่งมนะ ว่า “นั่นของเรา; นั่นเป็นเรา; นั่นเป็นอัตตาของเรา” ดังนี้; วัจฉะ ! เพราะเหตุนี้ ปริพพาชกเดิรดิยอื่นเหล่านั้น เมื่อถูกถามแล้ว จึงพยากรณ์ว่าโลกเที่ยง หรือว่าโลกไม่เที่ยง ____ ฯลฯ ____ หรือว่าตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หามิได้ไม่มีอีกก็หามิได้ ดังนี้.

๑. บาลี สท.ส. ๑๘/๔๗๘/๗๔๒. ตรัสแก่จณโกตทปริพพาชกที่ไปทูลถามเรื่องนี้กะพระองค์.

วัจจะ ! ส่วนตถาคตผู้รหันตสัมมาสัมพุทธะ ย่อมตามเห็นซึ่งจักขุ ---
 --- ซึ่งโสตะ --- ซึ่งฆานะ --- ซึ่งชีวหา --- ซึ่งกายะ --- ซึ่งมนะ ว่า “นั่นไม่ใช่ของ
 เรา; นั่นไม่เป็นเรา; นั่นไม่ใช่อดีตตาของเรา” ดังนี้; วัจจะ ! เพราะเหตุนี้
 ตถาคต เมื่อถูกถามแล้ว จึงไม่พยากรณ์ว่าโลกเที่ยง หรือว่าโลกไม่เที่ยง --- ฯลฯ ---
 หรือว่าตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หามิได้ไม่มีอีกก็หามิได้ ดังนี้.

(อีกนัยหนึ่ง ครั้นตอบว่า :-)°

วัจจะ ! ปริพพาชกเดียรธีย์อื่น ท. ย่อมตามเห็นซึ่งรูป โดยความเป็น
 ตน หรือเห็นตนมีรูป หรือเห็นรูปในตน หรือเห็นตนในรูป. (ในกรณีแห่ง เวทนา
 สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ตรัสด้วยข้อความที่มีหลักเกณฑ์ในการตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณี
 แห่งรูปนี้ทุกประการ); วัจจะ ! เพราะเหตุนี้ ปริพพาชกเดียรธีย์อื่นเหล่านั้น เมื่อ
 ถูกถามแล้ว จึงพยากรณ์ว่าโลกเที่ยง หรือว่าโลกไม่เที่ยง --- ฯลฯ --- หรือว่าตถาคต
 ภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หามิได้ไม่มีอีกก็หามิได้ ดังนี้.

วัจจะ ! ส่วนตถาคตผู้รหันตสัมมาสัมพุทธะ ย่อมไม่ตามเห็นซึ่งรูป
 โดยความเป็นตน หรือไม่เห็นตนมีรูป หรือไม่เห็นรูปในตน หรือไม่เห็นตนในรูป.
 (ในกรณีแห่ง เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ตรัสด้วยข้อความที่มีหลักเกณฑ์ในการตรัส
 อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปนี้ทุกประการ); วัจจะ ! เพราะเหตุนี้ ตถาคต เมื่อถูก
 ถามแล้ว จึงไม่พยากรณ์ว่าโลกเที่ยง หรือว่าโลกไม่เที่ยง --- ฯลฯ --- หรือว่าตถาคต
 ภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หามิได้ไม่มีอีกก็หามิได้ ดังนี้.

๑. บาลี สผา. ตี. ๑๘/๔๘๐/๗๕๕. ทรัชแก้วจันโคตตปริพพาชก.

ตรัสเหตุที่ไม่ทรงพยากรณ์อันตลาคทิกทิกฏฐิ ส่วนที่เกี่ยวกับ “ตลาคทส”^๑

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ทำไมหนอ พระองค์เมื่อถูกถามว่า ‘ตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกหรือ?’ ดังนี้, ก็ตรัสว่า ‘นั่นเราไม่พยากรณ์’; เมื่อถูกถามว่า ‘ตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมไม่มีอีกหรือ?’ ดังนี้, ก็ตรัสว่า ‘นั่นเราไม่พยากรณ์’; เมื่อถูกถามว่า ‘ตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็มีไม่มีอีกก็มีหรือ?’ ดังนี้, ก็ตรัสว่า ‘นั่นเราไม่พยากรณ์’; เมื่อถูกถามว่า ‘ตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หาไม่ได้ไม่มีอีกก็หาไม่ได้หรือ?’ ดังนี้, ก็ยังตรัสว่า ‘นั่นเราไม่พยากรณ์’ ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์ ซึ่งข้อความนั้น พระเจ้าข้า?”

มหาราชะ! --- บุคคลเมื่อบัญญัติตลาคท เขาบัญญัติโดยรูป (ขันธ) ใด, รูปนั้น อันตลาคทละหมดแล้ว มีมูลรากอันถอนขึ้นได้แล้ว กระทำให้เหมือนต้นตาลไม่มีวัดสำหรับงอก กระทำให้ถึงความไม่มีไม่เป็น เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะเกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา. มหาราชะ! ตลาคท ผู้พ้นแล้วจากการนับว่าเป็นรูป เป็นสภาพที่ลึกซึ้ง ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้ยาก เหมือนกับมหาสมุทร การที่จะกล่าวว่า “ตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีก” ดังนี้ กิด; ว่า “ตลาคทภายหลังแต่การตาย ย่อมไม่มีอีก” ดังนี้ กิด; ว่า “ตลาคท ภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็มีไม่มีอีกก็มี” ดังนี้ กิด; ว่า “ตลาคท ภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หาไม่ได้ไม่มีอีกก็หาไม่ได้” ดังนี้ กิด; ย่อมเป็นไปไม่ได้. (ในกรณีแห่ง เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และ

๑. บาลี สผ. ส. ๑๘/๔๖๑/๗๖๐. ตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลที่เสด็จไปทูลถามพระองค์. คำตรัสตอบนั้น ในพระบาลี ม.ม. ๑๓/๒๔๗/๒๕๑ ก็มี ตรัสแก่วรรณโคตกปริพาชก ที่เชตวัน.

วิญญานชั้นนี้ ก็ครัดด้วยข้อความที่มีหลักเกณฑ์ในการตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปนี้ทุกประการ).

ครัดเหตุที่ทำให้ไม่ทรงบอแงด้วยทฤษฎีสืบ^๑

“ก็พระโคตมผู้เจริญ ! เห็นอยู่ซึ่งโทษอะไรหรือ จึงไม่เข้าถึงซึ่งทฤษฎีเหล่านี้ โดยประการทั้งปวง อย่างนี้ ?”

วัจจะ ! ทฤษฎีที่ว่า “โลกเที่ยง” ดังนั้น เป็นเพียงการจับฉวยด้วยทฤษฎี เป็นทฤษฎีที่สร้างกันดาร เป็นทฤษฎีที่เป็นข้าศึก เป็นความผันแปรแห่งทฤษฎี เป็นความผูกพันแห่งทฤษฎี; เป็นไปเพื่อทุกข์ เป็นไปเพื่อกระทบกระทั่ง เป็นไปเพื่อความคับแค้น เป็นไปเพื่อความเร่าร้อน; ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความดับ ความสงบราบเรียบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ความรู้พร้อม ไม่เป็นไปเพื่ออินพพาน. (ในกรณีแห่งทฤษฎีที่ ๒ ว่าโลกไม่เที่ยงเป็นต้น จนกระทั่งถึงทฤษฎีที่ ๑๐ ว่าตถาคตภายหลังแต่ตายแล้วมีอยู่ก็หาไม่ได้ ไม่มีอยู่ก็หาไม่ได้ อันเป็นทฤษฎีสุดท้าย ก็ได้มีการตรัสโดยทำนองเดียวกัน, ต่างแต่ชื่อแห่งทฤษฎีแต่ละทฤษฎีเท่านั้น). วัจจะ ! เราเห็นอยู่ซึ่งโทษนี้แล จึงไม่เข้าถึงซึ่งทฤษฎีเหล่านี้ โดยประการทั้งปวง อย่างนี้.

“พระโคตมผู้เจริญ ! ก็ทฤษฎีไร ๆ ของพระสมณโคตมผู้เจริญ มีอยู่หรือ ?”

วัจจะ ! สิ่งที่เราเรียกว่า “ทฤษฎี” นั้น ตถาคตนำออกทั้งหมดแล้ว. วัจจะ ! มีอยู่แต่สิ่งนี้จะ อันตถาคตเห็นแล้ว ว่า “รูป เป็นอย่างนี้, เหตุเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้, ความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งรูป เป็นอย่างนี้; (ในกรณีแห่งเวทนา—สัญญา—สังขาร—วิญญาน ก็ได้ครัดด้วยถ้อยคำอย่างเดียวกัน); เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า ตถาคตหลุดพ้นวิเศษแล้ว เพราะความสิ้น เพราะความหน่าย ความดับ ความสละ ความ

๑. บาลี อภักขิวัจลโลกกตสูตร ม.ม. ๑๓/๒๔๓/๒๔๗. ครัสแก้ววัจลโลกกตปริพพาชก ที่เชควัน โกลเมืองสาวกตี.

สลัดคืน ความไม่ยึดมั่น ซึ่งความสำคัญมั่นหมายทั้งปวง ความต้องการทั้งปวง
อหังการมมังกรมานานุสัยทั้งปวง ดังนี้.

เรื่องที่ทรงพยากรณ์^๑

มาลากยบุตร ! ก็อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ ? สิ่งที่เราพยากรณ์ คือ
ทุกข์, นี่เหตุให้เกิดทุกข์, นี่ความดับไม่เหลือของทุกข์, และนี่หนทางให้ถึง
ความดับไม่เหลือของทุกข์. ก็สิ่งนี้ เหตุไรเล่า เราจึงพยากรณ์, เพราะนั่น
ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์ นั่นเป็นไปพร้อมเพื่อ
ความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับสนิท ความว่าง ความรู้ยิ่ง
ความรู้พร้อม และนิพพาน, เหตุนี้ เราจึงพยากรณ์แล้ว.

มาลากยบุตร ! เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ เธอจงจำสิ่งที่เราไม่พยากรณ์
โดยความเป็นสิ่งที่เราไม่พยากรณ์, และจำสิ่งที่เราพยากรณ์ โดยความเป็นสิ่งที่
ที่เราพยากรณ์แล้วเถิด.

ผู้ห่วงโใจคำพยากรณ์ของพระองค์^๒

กัสสปะ ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์, เพื่อน
สพรหมจารีของท่านคนหนึ่ง เป็นปริพาชก นามว่า นิโควัระ ได้ถามปัญหาใน
เรื่องการเกลียดบาป. เราถูกถามปัญหาในเรื่องการเกลียดบาปแล้ว ก็พยากรณ์
ครั้นเราพยากรณ์แล้ว เพื่อนของท่านผู้นั้น ได้เป็นผู้ห่วงโใจเกินความคาดหมาย.

๑. บาลี จุฬาลงกโยวาทสูตร ม.ม. ๑๓/๑๔๒/๑๔๒. ทวิสแก่พระภิกษุมาลูกยะ ที่เชทวัน.

๒. บาลี มหาลิขิตสูตร ส.ท. ๔/๒๒๐/๒๗๒. ทวิสแก่เจลกัสสปะ ที่กัณณกถมิกทายวัน
อุรุณณนคร.

“พระองค์ผู้เจริญ ! ก็ใครเล่า พึงธรรมของพระองค์แล้ว จักไม่พอใจเกินความ
 หมาย. แม้ข้าพระองค์ พึงธรรมของพระองค์แล้ว ก็พอใจเกินความหมาย.
 พระองค์ผู้เจริญ ! ไพเราะนัก, ไพเราะนัก, เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำอยู่ เปิดของที่ปิดอยู่
 บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตึงประทีปไว้ในที่มืด โดยคิดว่า ผู้มีตาจักได้เห็นรูป ดังนี้. ข้าแต่
 พระองค์ผู้เจริญ ! ธรรมที่พระองค์แสดงแล้วโดยปริยายเป็นอันมาก ก็มีอุปมาเช่นนั้น. ข้า
 แต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ ขอถึง พระผู้มีพระภาค กับทั้งพระธรรม กับทั้งพระสงฆ์
 ว่าเป็นที่พึ่ง. ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบท ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด.”

ไม่ได้ทรงพยากรณ์เพื่อให้อบใจผู้ฟัง^๑

อนรุทธ์ ท. ! อุบาสิกาในศาสนานี้ ได้ฟังข่าวว่า “อุบาสิกาชื่ออย่างนี้
 ตายแล้ว. เธอเป็นผู้ที่พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ให้ว่า เธอเป็นโอปปาติกสัตว์
 (พระอนาคามี) เพราะความสิ้นสัญญาในเบื่องต่ำ หายอย่าง เป็นผู้จักปรินิพพาน
 ในภพที่เกิดใหม่นั้น ไม่เวียนกลับมาจากโลกนั้น” ดังนี้. ก็เธอนั้น เมื่อยังมี
 ชีวิตอยู่ เป็นผู้ทำอุบาสิกานั้นได้เคยเห็นอยู่ด้วยตาตนเอง ได้ฟังอยู่เองเรื่อยๆ ว่า
 “พี่น้องหญิงคนชื่อนี้ เธอมีศีล มีธรรม มีปัญญา มีความเป็นอยู่ตามปกติ
 มีความละวาง อย่างนี้” ดังนี้. อุบาสิกานั้น เมื่อระลึกถึงสัทธา ศีล สุตะ
 จาคะ ปัญญา ของอุบาสิกานั้นแล้วกลับไปแล้วนั้นอยู่ ก็ย่อมแน่วแน่มั่นใจไปเพื่อความ

๑. บาลี นพกปณสูตร ม.ม. ๑๓/๒๑๒/๒๐๒. ครัสแก่พระอนรุทธ์กับพวก ในป่าทองกวาว
 ใกล้บ้านนพกปณะ เขตโกศล.

๒. ในบาลีนี้ มีทรงพยากรณ์สาวกทั้งที่เป็นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี. แต่ยกมาเฉพาะ
 พวกสุดท้ายพวกเดียว.

เป็นเหมือนเช่นนั้นบ้าง. อนรุทธ์ ท. ! ด้วยอาการอย่างนี้แล ความอยู่เป็นผาสุก
ย่อมมีแก่อบาสิกษุผู้ระลึกละอายนั้น.”

อนรุทธ์ ท. ! ตลาคตะได้พยากรณ์สาวกที่ทำกาละล่วงลับไปแล้ว
ว่า ผู้ที่เกิดแล้วในภุมิโน้น ผู้โน้นเกิดแล้วในภุมินี้ ดังนี้ เพื่อล่องลงมหาชน
ก็หาไม่ เพื่อเกลยกล่อมมหาชนก็หาไม่ เพื่อผลคือลาภสักการะเสี่ยง
สรรเสริญก็หาไม่ เพื่อหวังว่ามหาชนจะรับรู้จักเรา ด้วยการทำอย่างนี้ก็หาไม่.
อนรุทธ์ ท. ! กุลบุตรผู้มีสัทธา รู้จักคุณอันยิ่งใหญ่ ปราโมทย์ในคุณอันยิ่งใหญ่
ก็มีอยู่. กุลบุตรเหล่านั้น ครั้นฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว ย่อมแนบมจิตไปเพื่อความ
เป็นเหมือนอย่างนั้นบ้าง. ข้อนั้นย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข แก่กุลบุตรเหล่านั้น
สันกาลนาน.

คำพยากรณ์นั้น ๆ ไม่ต้องทรงคิดไว้ก่อน^๑

อภยราชกุมารได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! กษัตริย์
บัณฑิตบ้าง พราหมณ์บัณฑิตบ้าง กหบดีบัณฑิตบ้าง สมณบัณฑิตบ้าง ย่อมผูกปณฺหาขึ้นแล้ว
นำมาทูลถามพระองค์, คำตอบของปณฺหาเหล่านั้น พระองค์ได้คิดไว้ในพระทัยก่อนว่า ถ้าเขา
ถามเราอย่างนี้ เราจะตอบอย่างนี้ ดังนี้หรือ หรือว่าคำตอบนั้น ๆ ปรากฏแจ่มแจ้งแก่พระองค์
ในขณะที่ถูกถามนั้นเล่า พระเจ้าข้า ?”

ราชกุมาร ! ในเรื่องนี้ เราขอถามกลับต่อท่านก่อน ท่านเห็นว่า
ควรตอบอย่างใด ก็จงตอบอย่างนั้น. ราชกุมาร ! เราถามท่านว่า ท่านมีความ
เข้าใจรอบรู้ในส่วนประกอบต่างๆ ของรถหรือ ?

๑. บาลี อภยราชกุมารสูตร ม.ม. ๑๓/๔๒/๔๕. ทรัสแก่ภยราชกุมาร ที่นิเวศน์ของกุมารนั้น.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ มีความเข้าใจรอบรู้อยู่”.

ราชกุมาร ! แล้วท่านคิดอย่างไร เมื่อมีใครเข้าไปถามท่านว่า ส่วนประกอบของรถส่วนนี้เรียกว่าอะไร ดังนี้ ท่านต้องคิดล่วงหน้าไว้ก่อนว่า ถ้าเขาถามอย่างนี้ ก็จะตอบอย่างนี้ หรือ หรือว่าคำตอบย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่ท่านในขณะที่ถูกถามนั้น ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์เป็นนักเล่นรถ รอบรู้เชี่ยวชาญในเรื่องส่วนประกอบของรถ ข้าพระองค์เข้าใจแจ่มแจ้งในส่วนประกอบของรถ ทุกชิ้นทุกอัน, คำตอบนั้น ๆ ย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่ข้าพระองค์ในขณะนั้นเอง ไม่ต้องคิดไว้ก่อนเลย”.

ราชกุมาร ! ฉันใดก็ฉันนั้น ที่กษัตริย์บัณฑิตบ้าง พราหมณ์บัณฑิตบ้าง คหบดีบัณฑิตบ้าง สมณบัณฑิตบ้าง ผู้ปฏิบัติแล้วมาถามเรา. คำตอบย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่เราในขณะที่ถูกถามนั่นเอง. เพราะเหตุไรเล่า ? ราชกุมาร ! เพราะเหตุว่า ธรรมชาติ^{๕๖}นั้นเป็นสิ่งที่ตลาคดแทงตลอดเฉพาะด้วยดีแล้ว เพราะความเป็นผู้แทงตลอดเฉพาะด้วยดี ต่อธรรมชาติ^{๕๗}นั้นเอง คำตอบจึงปรากฏแจ่มแจ้งแก่ตลาคดในขณะนั้น.

ทรงม้าผู้ที่ไม่รับการฝึก^{๕๘}

นี่แน่ เกสิ ! ท่านเป็นคนเชี่ยวชาญการฝึกม้า มีชื่อดัง เราอยากทราบที่ท่านฝึกม้าของท่านอย่างไรกัน ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ย่อมฝึกม้าชนิดที่พอฝึกได้ ด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง, ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง, ด้วยวิธีทั้งละมุนละไมและรุนแรงรวมกันบ้าง, (แล้วแต่ว่าม้านั้นเป็นม้ามีนิสัยเช่นไร).”

๑. บาลี เกสิวรรค จกุกก. อ. ๒๑/๑๕๐/๑๑๑. ตรัสแก่คนฝึกม้าชื่อเกสิผู้เชี่ยวชาญ.

เกส ! ถ้ามาของท่านไม่รับการฝึก ทั้งด้วยวิธีที่ละมุนละไม ทั้งด้วยวิธีที่รุนแรง และทั้งด้วยวิธีที่ละมุนละไมรุนแรงรวมกันแล้ว ท่านทำอย่างไรกับมัน ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ยอมทำตามนั้นเสีย เพื่อมิให้เสียชื่อเสียงแก่สกุลแห่งอาจารย์ของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเล่า ย่อมเป็นสาวกฝึกบวชที่ควรฝึกไม่มีใครยิ่งไปกว่า, พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงฝึกบวชที่ควรฝึกด้วยวิธีเช่นไรพระเจ้าข้า ?”

เกส ! เราย่อมฝึกบวชที่ควรฝึก ด้วยวิธีที่ละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีที่ละมุนละไมและรุนแรงรวมกันบ้าง เหมือนกัน.

เกส ! ในสามวิธีนั้น วิธีฝึกที่ละมุนละไม คือเราพร่ำสอนเขาว่า กายสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของกายสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, วิจิสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของวิจิสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, มโนสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของมโนสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, เทวดา เป็นอย่างนี้ ๆ, มนุษย์ เป็นอย่างนี้ ๆ ดังนี้.

เกส ! ในสามวิธีนั้น วิธีฝึกที่รุนแรงคือเราพร่ำบอกเขาว่า กายทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของกายทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, วิจิตุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของวิจิตุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, มโนทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ ผลของมโนทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, นรก เป็นอย่างนี้ ๆ, กำเนิดเดเวจฺฉาน เป็นอย่างนี้ ๆ, เปเรตวิสัย เป็นอย่างนี้ ๆ.

เกส ! ในสามวิธีนั้น วิธีฝึกทั้งละมุนละไมและรุนแรงรวมกัน นั้น คือเราพร่ำบอกพร่ำสอนเขาว่า กายสุจริต ผลของกายสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, กายทุจริต ผลของกายทุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ; วิจิสุจริต ผลของวิจิสุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ, วิจิตุจริต ผลของวิจิตุจริต เป็นอย่างนี้ ๆ; มโนสุจริต ผลของ

มโนสุจริต เป็นอย่างนี้, มโนทุจริต ผลของมโนทุจริต เป็นอย่างนี้; เทวดาเป็นอย่างนี้, มนุษย์เป็นอย่างนี้, นรกเป็นอย่างนี้, กำเนิดไตรภพ เป็นอย่างนี้, เปตวิสัยเป็นอย่างนี้.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ถ้าบุรุษที่ควรฝึกนั้นไม่รับการฝึก ทั้งโดยวิธี ละมุนละไม ทั้งโดยวิธีที่รุนแรง และทั้งโดยวิธีที่ละมุนละไมและรุนแรงรวมกันแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงทำอย่างไร ?”

เกสึ ! ถ้าบุรุษที่ควรฝึก ไม่ยอมรับการฝึกโดยวิธีทั้งสามแล้ว เราก็ฆ่าเขาเสีย.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ก็ปาณาติบาต ย่อมไม่สมควรแก่พระผู้มีพระภาคมิใช่หรือ ? แล้วพระผู้มีพระภาคก็ยังตรัสว่า เกสึ ! เราก็ฆ่าเขาเสีย ?”

เกสึเอ๋ย ! ปาณาติบาตย่อมไม่สมควรแก่เราจริง แต่ว่าเมื่อบุรุษที่ควรฝึก ไม่ยอมรับการฝึกโดยวิธีทั้งสามแล้ว ตถาคตก็ไม่ว่าคนคนนั้น เป็นคนที่ควรว่ากล่าวสั่งสอนอีกต่อไป; ถึงแม้เพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันซึ่งเป็นผู้นั้น ก็จะไม่ถือว่าคนคนนั้น เป็นคนที่ควรว่ากล่าวสั่งสอนอีกต่อไปด้วย. เกสึ ! นี่แหละคือวิธีฆ่าอย่างดี ในวินัยของพระอริยเจ้า, ได้แก่การที่ตถาคตและเพื่อนผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน พากันถือว่าบุรุษนั้นเป็นผู้ที่ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอนอีกต่อไป ดังนี้.

เหตุที่สาวกบางคนไม่ได้บรรลุ^๑

“ก็สาวกของพระโคตมผู้เจริญ เมื่อพระโคตมกล่าวสอน ปราศสอนอยู่อย่างนี้ ทุกๆ องค์ ได้บรรลุนิพพานอันเป็นผลสำเร็จถึงที่สุดอย่างยิ่งหรือ หรือว่าบางองค์ไม่ได้บรรลุ ?”
พราหมณ์คณโกศลกลลลนนะ ทูลถาม.

๑. บาลีคณโกศลกลลนสูตร อุปวิ. ม. ๑๔/๘๕/๑๐๑. ตรัสแก่พราหมณ์ ชื่อคณโกศลกลลนนะ ที่บุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี.

พราหมณ์ ! สาวกของเรา แม้เรากล่าวสอน พร่ำสอนอยู่อย่างนี้
น้อยพวก ที่ได้บรรลุนิพพาน อันเป็นผลสำเร็จถึงที่สุดยิ่ง, บางพวกไม่ได้บรรล.

“พระโคตมผู้เจริญ ! อะไรเล่าเป็นเหตุ อะไรเล่าเป็นปัจจัย, ที่พระนิพพาน
ก็ยังตั้งอยู่, หนทางเป็นที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน ก็ยังตั้งอยู่, พระโคตม ผู้ชักชวน (เพื่อการ
ดำเนินไป) ก็ยังตั้งอยู่, ทำไมน้อยพวก ที่บรรล และบางพวกไม่บรรล?”

พราหมณ์ ! เราจักย้อนถามท่านในเรื่องนี้ ท่านจงตอบตามควร
ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในหนทางไปสู่เมืองราชคฤห์ มิใช่หรือ, มีบุรุษผู้จะไป
เมืองราชคฤห์ เข้ามาหาและกล่าวกะท่านว่า ‘ท่านผู้เจริญ ! ข้าพเจ้าปรารถนา
จะไปเมืองราชคฤห์ ขอท่านจงชี้บอกทางไปเมืองราชคฤห์ แก่ข้าพเจ้าเถิด’
ท่านก็จะกล่าวกะบุรุษนั้นว่า ‘มาซิท่าน, ทางนี้ไปเมืองราชคฤห์ ไปได้ครู่หนึ่ง
จักพบบ้านชื่อนั้น แล้วจักเห็นนิคมชื่อนั้น จักเห็นสวนและป่าที่น่าสนุก
จักเห็นภูมิภาคน่าสนุก สระโบกขรณีที่น่าสนุก ของเมืองราชคฤห์ ดังนี้. บุรุษนั้น
อันท่านพร่ำบอก พร่ำชี้ให้ อย่างนี้ ก็ยังถือเอาทางผิด กลับหลังตรงข้ามไป.
ส่วนบุรุษอีกคนหนึ่ง (อันท่านพร่ำบอกพร่ำชี้อย่างเดียวกัน) ไปถึงเมืองราชคฤห์ได้
โดยสวัสดิ. พราหมณ์ ! อะไรเล่าเป็นเหตุ, อะไรเล่าเป็นปัจจัย ที่เมือง
ราชคฤห์ก็ยังตั้งอยู่, หนทางสำหรับไปเมืองราชคฤห์ ก็ยังตั้งอยู่, ท่านผู้ชักชวน
ก็ยังตั้งอยู่, แต่ทำไม บุรุษผู้หนึ่งกลับหลังผิดทาง, ส่วนบุรุษอีกผู้หนึ่งไปถึง
เมืองราชคฤห์ได้โดยสวัสดิ ?

“พระโคตมผู้เจริญ ! ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจักทำอย่างไรได้เล่า, เพราะข้าพเจ้าเป็น
แต่ผู้บอกทางเท่านั้น”.

พราหมณ์ ! ฉันทไคก็ฉันทนั้น, ที่พระนิพพาน ก็ยังตั้งอยู่ ทางเป็น
เครื่องถึงพระนิพพาน ก็ยังตั้งอยู่ เราผู้ชักชวน ก็ยังตั้งอยู่ แต่สาวก แม้เรา

กล่าวสอนพร่ำสอนอยู่อย่างนี้ น้อยพวก ได้บรรลุนิพพานอันเป็นผลสำเร็จถึงที่สุดยิ่ง, บางพวกไม่ได้บรรลุ พราหมณ์ ! ในเรื่องนี้ เราจักทำอย่างไรได้เล่า, เพราะเราเป็นแค่ผู้บอกทางเท่านั้น.

ทรงบัญญัติโลกศตธรรมสำหรับคนทั่วไป^๑

“พระโคตมผู้เจริญ ! พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการ แก่พวก กษัตริย์ พราหมณ์ เวสส์ และสุทท์, คือบัญญัติการเที่ยวภิกขาจารเป็นทรัพย์ของพราหมณ์, คันศรและกลองลูกศรเป็นทรัพย์ของกษัตริย์, ไถและโครักษากรรมเป็นทรัพย์ของเวสส์, เคียวและไม้คานเป็นทรัพย์ของสุทท์. เมื่อพราหมณ์เหยียดการภิกขาจาร กษัตริย์เหยียดคันศรและกลองลูกศร เวสส์เหยียดไถและโครักษากรรม สุทท์เหยียดเคียวกับไม้คาน ซึ่งแต่ละอย่างๆ เป็นทรัพย์ของคนๆ เสีย ย่อมชื่อว่าทำกิจนอกหน้าที่ เช่นเดียวกับเด็กเลี้ยงโคเที่ยวถือเอาสิ่งของอันเจ้าของมิได้ให้เหมือนกัน. พระโคตมผู้เจริญ ! พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการ อย่างนี้แล; ส่วนพระโคตมเล่า กล่าวอย่างไรในเรื่องนี้ ?”

พราหมณ์ ! ก็โลกทั้งปวงย่อมรับรู้การบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้ของพราหมณ์เหล่านั้น ว่าพราหมณ์ทั้งหลายจงบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการเหล่านั้นเกิดขึ้นหรือ ?

“หามิได้ พระโคตม !”

พราหมณ์ ! ถ้าอย่างนั้น มันก็เหมือนกับคนยากจนเข็ญใจไม่มีทรัพย์ติดตัว ทั้งไม่ปรารถนาจะได้เนื้อ แต่มีคนถือเนื้อส่วนหนึ่งชูขึ้นให้ ว่า บุรุษผู้เจริญ ! เนื้อนี้น่ากินสำหรับท่าน และค่าของเนื้อท่านจะต้องใช้ ดังนั้นใด; พราหมณ์ !

๑. บาลี เอสการีสสูตร ม.ม. ๑๓/๖๑๔/๖๖๕. กรัธแก่เอสการีพราหมณ์ ที่เชทวัน.

ย่อมเป็นฉันเดียวกันแท้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายไม่ได้รับปัญญาจากสมณะและพราหมณ์
ทั้งหลาย, แล้วยังบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการเหล่านั้น. พราหมณ์เอ๋ย !

เราบัญญัติโลกุตตรธรรมอันประเสริฐ **ว่าเป็นทรัพย์ของคน.** ต่อเมื่อระลึกถึง

สกลวงศ์ทางมารดาหรือบิดาของเขาแต่กาลก่อน อดีตภาพของเขา เกิดขึ้นในวรรณะใด
เขาจึงถูกนับเข้าไว้โดยวรรณะนั้น ๆ. ถ้าอดีตภาพของเขา เกิดในสกลกษัตริย์
ก็ถูกนับว่าเป็นกษัตริย์, ถ้าอดีตภาพของเขาเกิดขึ้นในสกลพราหมณ์ ก็ถูกนับว่า
เป็นพราหมณ์, ถ้าอดีตภาพของเขา เกิดขึ้นในสกลเวสส์ ก็ถูกนับว่าเป็นเวสส์,
ถ้าอดีตภาพของเขาเกิดขึ้นในสกลสุทท์ ก็ถูกนับว่าเป็นสุทท์.

พราหมณ์ ! เช่นเดียวกับไฟ ถ้าอาศัยอะไรเกิดขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟ
ที่เกิดขึ้นแต่สิ่งนั้น ๆ : ถ้าไฟอาศัยไม้ฟืนโพล่งขึ้น ถูกนับว่าเป็นไฟที่เกิดจากฟืน,
ถ้าไฟอาศัยสะเก็ดไม้โพล่งขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟสะเก็ดไม้, ถ้าไฟอาศัยหญ้าแห้ง
เกิดขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟหญ้าแห้ง, ถ้าไฟอาศัยขี้วัวเกิดขึ้น ก็ถูกนับว่าเป็นไฟ
ขี้วัว, ฉะนั้นใด; พราหมณ์เอ๋ย ! **เราบัญญัติโลกุตตรธรรมอันประเสริฐ** **ว่าเป็น**
ทรัพย์ของคน, ต่อเมื่อเขาระลึกถึงสกลวงศ์ทางมารดาหรือบิดาแต่กาลก่อนของเขา
เขาจึงจะถูกนับว่าเป็นพวกนั้น ๆ ตามแต่อดีตภาพของเขาเกิดขึ้นในสกลใด ๆ ฉะนั้น
เหมือนกัน.

พราหมณ์ ! ถ้ากุลบุตรออกบวชจากสกลกษัตริย์ และเขาได้อาศัยธรรม
และวินัย อันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน
จากเมถุนธรรม, เป็นผู้เว้นขาดจากมุสาวาท จากปิสุณวาท จากผรุสวาท จาก
สัมผัปปลาปวาท, เป็นผู้ไม่มีอภิขมา ไม่มีจิตพยาบาท เป็นผู้ที่มีสัมมาทิฐิ,
ก็ย่อมประสบความสำเร็จ เป็นความปลื้มใจจากผลแห่งกุศลธรรม อันเป็นเครื่อง
นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้.

พราหมณ์ ! แม่กุบุตรออกบวชจากสกุลพราหมณ์—สกุลเวสส์—
สกุลสุท (ก็ย่อมเป็นอย่างเดียวกัน).

พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจอย่างไร : พราหมณ์พวกเดียวกันหรือ
ที่สมควรเจริญเมตตาจิต อันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ในธรรมลัทธินั้น ๆ ?
กษัตริย์ไม่ควรหรือ ? เวสส์ไม่ควรหรือ ? สุทไม่ควรหรือ ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้อนี้หาได้. กษัตริย์ก็สมควร เวสส์ก็สมควร
สุทก็สมควร, คนทั้งปวงสมควรแผ่เมตตาจิต อันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ในธรรม-
ลัทธินั้น ๆ ทั้งหมด”.

อย่างเดียวกันแหละพราหมณ์ ! กุบุตรออกบวชจากสกุลกษัตริย์ก็ตาม
จากสกุลพราหมณ์ก็ตาม จากสกุลเวสส์ก็ตาม จากสกุลสุทก็ตาม และได้อาศัย
ธรรมและวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นต้น
กระทั้งมีสัมมาทิฐิเป็นที่สุก) ได้แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จเป็นความปลื้มใจจากผล
แห่งกุศลธรรม อันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ทั้งนี้.

พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจอย่างไร : พราหมณ์พวกเดียวกันหรือ
ที่สมควรจะถือเกลียวผ้าสำหรับการอาบ ไปสู่ม่าน้ำ แล้วขัดสีตัวให้สะอาด ? กษัตริย์
ไม่ควรหรือ ? เวสส์ไม่ควรหรือ ? สุทไม่ควรหรือ ?

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ข้อนี้หาได้. กษัตริย์ก็สมควร เวสส์ก็สมควร
สุทก็สมควร คนทั้งปวงสมควรถือเอาเกลียวผ้าสำหรับการอาบไปสู่ม่าน้ำและขัดสีตัวให้สะอาด
ด้วยกันทั้งนั้น”.

อย่างเดียวกันแหละพราหมณ์ ! กุบุตรออกบวชจากสกุลกษัตริย์ก็ตาม
จากสกุลพราหมณ์ก็ตาม จากสกุลเวสส์ก็ตาม จากสกุลสุทก็ตาม และได้อาศัยธรรม

และวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นต้น กระทั่งมีสัมมาทิฐิเป็นที่สุก) ได้แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จเป็นความปลื้มใจจากผลแห่งกุศลกรรม อันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ทั้งนี้

พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจอย่างไรในเรื่องนี้, คือชัตติยราชาผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว รับสั่งให้ประชุมบุรุษจำนวนหลายร้อย มีชาติสกุลต่างกัน โดยทรงบังคับว่า “มาเถิดท่านทั้งหลาย ! ท่านผู้ใดเกิดจากสกุลกษัตริย์ สกุลพราหมณ์ และสกุลที่เกี่ยวข้องกับราชสกุล ท่านผู้นั้นจงถือเอาไม้สาเก หรือไม้สาละ หรือไม้สลพะ หรือไม้ปทุมกะ หรือไม้จันทนะ (อย่างใดอย่างหนึ่ง) มาทำไม้สีไฟอันบน แล้วจงสีให้เกิดไฟ ทำเตโชธาตุให้ปรากฏ. ส่วนท่านผู้ใดเกิดแล้วจากสกุลจันทาล สกุลพวกพรวน สกุลจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเยื่อ ท่านเหล่านั้นจงถือเอาไม้รางอาหารสนัข ไม้รางอาหารสุกร ไม้รางย้อมผ้า หรือท่อนไม้ละหุ่ง (อย่างใดอย่างหนึ่ง) มาทำไม้สีไฟอันบน แล้วจงสีให้เกิดไฟ ทำเตโชธาตุให้ปรากฏเถิด” ดังนี้. พราหมณ์ ! ท่านเข้าใจอย่างไร : ไฟที่เกิดขึ้นจากไม้สีไฟที่ทำด้วยไม้สาเก หรือไม้สาละ หรือไม้สลพะ ไม้ปทุมกะ หรือไม้จันทนะของพวกที่เกิดจากสกุลกษัตริย์ พราหมณ์ หรือสกุลที่เกี่ยวข้องกับราชสกุล นั้น เป็นไฟที่มีเปลว มีสี มีรัศมี และใช้ทำกิจต่างๆ ที่ต้องการทำเนื่องด้วยไฟได้ ; ส่วนไฟที่เกิดจากไม้รางอาหารสนัข ไม้รางอาหารสุกร ไม้รางย้อมผ้า ไม้ละหุ่ง ของพวกที่เกิดจากสกุลจันทาล สกุลพวกพรวน สกุลจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเยื่อ นั้น เป็นไฟที่ไม่มีเปลว ไม่มีสี ไม่มีรัศมี และไม่อาจใช้ทำกิจต่างๆ ที่ต้องทำด้วยไฟได้ ดังนี้ เช่นนี้หรือ ?

“พระโคตมผู้เจริญ ! ชื่อนั้นหามิได้.”

พราหมณ์ อย่างเดียวก็นั่นแหละ ! กุลบุตรออกบวชจากสกุลกษัตริย์ ก็ตาม สกุลพราหมณ์ก็ตาม สกุลเวสส์ก็ตาม สกุลสุทท์ก็ตาม และได้อาศัยธรรม และวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นต้น กระทั่งมีสัมมาทิฐิเป็นที่สุด) ได้แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จเป็นความปลื้มใจจากผลแห่งกุศลธรรมอันเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ได้ ทั้งนั้น.

ทรงให้ทุกคนมีพระองค์ อยู่ที่ธรรมที่กำลังมีอยู่ในใจของเขา

“อย่าเลย วักกิลี ! ประโยชน์อะไรด้วยการเห็นกายเน่านี้. วักกิลี ! ผู้ใดเห็นธรรม, ผู้นั้นเห็นเรา; ผู้ใดเห็นเรา, ผู้นั้นเห็นธรรม. วักกิลี ! เพราะว่าเมื่อเห็นธรรมอยู่ ก็คือเห็นเรา; เมื่อเห็นเราอยู่ ก็คือเห็นธรรม.” – (ขนธ. ส. ๑๗/๑๔๖/๒๑๖).

“—ผู้ใด เห็นปฏิจสุมุปบาท, ผู้นั้น เชื่อว่าเห็นธรรม; ผู้ใด เห็นธรรม, ผู้นั้น เชื่อว่า เห็นปฏิจสุมุปบาท—.” – (ม.ม. ๑๒/๓๕๙/๓๔๖).

“ภิกษุ ท. ! แม้ภิกษุจับชายสังฆาฏิ เดินตามรอยเท้าเราไปข้างหลังๆ, แต่ถ้าเรานั้น มากไปด้วยยอกิษณา มีกามราคะกล้า มีจิตพยาบาท มีความด่าแค้นใจ เป็นไปในทางประทุษร้าย มีสติหลงลืม ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่เป็นสมาธิ แกว่งไปแกว่งมา ไม่สำรวมอินทรีย์, แล้วไซ้; ภิกษุนั้นเชื่อว่าอยู่ไกลจากเรา แม้เราก็ออยู่ไกลจากภิกษุนั้นโดยแท้. ข้อนั้น เพราะเหตุไรเล่า? ภิกษุ ท. ! ข้อนั้น เพราะเหตุว่า ภิกษุนั้น ไม่เห็นธรรม : เมื่อไม่เห็นธรรม ก็เชื่อว่าไม่เห็นเรา.

“ภิกษุ ท. ! แม้ภิกษุนั้น จะอยู่ห่าง (จากเรา) ดังร้อยโยชน์ แต่ถ้าเรานั้น ไม่มากไปด้วยยอกิษณา ไม่มีกามราคะกล้า ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความด่าแค้น

ใจเป็นไปในทางประทุษร้าย มีสติตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ มีจิตเป็นสมาธิ ถึงความเป็นเอกัคคตา สारวมอินทรีย์, แล้วไซ้; ภิกษุหนึ่งชื่อว่าอยู่ใกล้กับเรา แม้เราก็ออยู่ใกล้กับภิกษุหนึ่งโดยแท้. ข้อนี้ เพราะเหตุไรเล่า? ภิกษุ ท. ! ข้อนี้ เพราะเหตุว่า ภิกษุหนึ่งเห็นธรรม : เมื่อเห็นธรรม ก็ชื่อว่าเห็นเรา แล.” – (ข้อนี้หมายความว่า ผู้ที่มีธรรมอยู่ในใจ รู้สึกต่อธรรมนั้น ๆ อยู่ในใจ ย่อมเป็นการเห็นธรรมอยู่ในใจ พระองค์ทรงประสงค์ให้เห็นธรรมเช่นนั้น ที่กล่าวว่าเป็นการเห็นพระองค์) – อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๐๐/๒๗๒.

สัตว์โลกจะรู้จักพระรัตนตรัยดังที่สุด ก็ต่อเมื่อรู้ผลแห่งความสละสลวยของตนเองแล้วเท่านั้น^๑

พราหมณ์! เปรียบเหมือนนักแสวงหาช้างป่า เข้าไปในป่าที่มีช้าง เห็นรอยเท้าช้างรอยใหญ่ ทั้งโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง; เมื่อเป็นนักแสวงหาช้างที่ฉลาดก็จะยังไม่ลงสันนิษฐานว่า “พ่อคุณเอ๋ย! ช้างมหานาคหนอ” ดังนี้. ข้อนี้ เพราะเหตุไรเล่า? พราหมณ์! ข้อนี้เพราะเหตุว่า พวกช้างพึงชอบความนึกา ซึ่งมีรอยเท้าใหญ่ ก็มีอยู่ในป่าช้าง, มันจะเป็นรอยเท้าแห่งช้างพึงพวกนั้นก็ได้.

เขาเดินตามรอยนั้นไป ก็เห็นรอยเท้าช้างใหญ่ ทั้งโดยส่วนยาวและส่วนกว้างเข้าอีก และทั้งยังเห็นรอยที่ช้างสัตว์ อยู่ในที่สูง; เมื่อเป็นนักแสวงหาช้างที่ฉลาด ก็จะยังไม่ลงสันนิษฐานอีก ว่า “พ่อคุณเอ๋ย! ช้างมหานาคหนอ” ดังนี้. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า? พราหมณ์! ข้อนี้เพราะเหตุว่า พวกช้างพึงชอบอุจจา-กพาริกาซึ่งมีรอยเท้าใหญ่ ก็มีอยู่ในป่าช้าง, มันจะเป็นรอยเท้าแห่งช้างพึงพวกนั้นก็ได้.

๑. บาลี จุฬหัตถปิโหมมสูตร ม.ม. ๑๒/๓๔๐/๓๓๒. วรรตแก่ชาตโสณิพราหมณ์ ที่เชทวัน.

เขาเดินตามรอยนั้นไป ก็เห็นรอยเท้าช้างใหญ่ ทั้งโดยส่วนยาว และส่วนกว้าง และเห็นรอยที่ข้างสี่ตัวอยู่ในที่สูงเข้าอีก และก็ยังเห็นรอยที่ขาของมันแฉะเปลือกไม้อยู่ในที่สูงด้วย; เมื่อเป็นนักแสวงหาช้างที่ฉลาด ก็จะไม่ลงสันนิษฐานอีกว่า “พ่อคุณเอ๋ย! ช้างมหานาคหนอ” ดังนี้. ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? พราหมณ์! ข้อนั้นเพราะเหตุว่า พวกช้างพังชื่ออุจจากเนรุกาซึ่งมีรอยเท้าใหญ่ ก็มีอยู่ในป่าช้าง, มันจะเป็นรอยเท้าแห่งช้างพังพวกนั้นก็ได้อ.

เขาเดินตามรอยนั้นไป ก็เห็นรอยเท้าช้างใหญ่ ทั้งโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง และเห็นรอยที่ข้างสี่ตัวอยู่ในที่สูง และเห็นรอยที่ขาของมันแฉะเปลือกไม้อยู่ในที่สูง และก็ยังเห็นรอยเท้าของกิ้งก่า อยู่ในที่สูง; และเขาได้เห็นตัวช้างนั้นอยู่ที่โคนต้นไม้ หรืออยู่กลางแจ้ง เดินอยู่ ยืนอยู่ คุกอยู่ หรือนอนอยู่. เขาจึงถึงความแน่ใจว่า “นี่เองช้างมหานาคตัวนั้น” ดังนี้, ข้อนั้นจึงได้;

พราหมณ์! ข้อนั้นก็นั้น : ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยตนเอง — ๗๗ — จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ — ๗๗ — แสดงธรรม — ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง ทั้งอรรถะทั้งพยัญชนะ.

ลำดับนั้น คหบดี หรือคหบดีบุตรพึงธรรมนั้นแล้ว — ๗๗ — มีศรัทธา ออกบวชจากเรือน. — ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาขีของภิกษุ ท. — มาตามพร้อม แล้วด้วยศีลขันธอันเป็นอริยะ ด้วยอินทริยสังวรอันเป็นอริยะ ด้วยสติสัมปชัญญะอันเป็นอริยะ เสด็จบิณฑบาตในเวลารุ่งอรุณแล้ว นั่งคุกเข่าลง ตั้งกายตรง ดำรงสติมั่น — ชำระจิตจากนิวรณ์.

ภิกษุนั้น ครั้นละนิวรณ์ทั้ง ๕ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ ทำปัญญาให้ลอยกำลังได้แล้ว ก็สกัดแล้วจากกาม จากอกุศลธรรม ท. เข้าถึง

ปฐมฌาน อันมีวิตกและวิจารณ์ มีสติและสุขอันเกิดจากวิเวก แล้วแลอยู่ : พราหมณ์ !
นั่นแหละ คือสิ่งที่เรียกว่า “รอยแห่งตถาคต” บ้าง, ว่า “รอยสัตว์แห่งตถาคต” บ้าง,
ว่า “รอยแชะงาแห่งตถาคต” บ้าง; แต่ภิกษุผู้ริยสาวกนั้น ก็จะไม่ถึงความแน่ใจ
ว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นสัมมาสัมพุทธะ, พระธรรม เป็นสัจจกถา, สาวกสงฆ์
ของพระผู้มีพระภาค เปกสุปฏิปันนะ” ดังนี้ก่อน.

พราหมณ์ ! ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุ ____ เข้าถึง ทุตติยาน แล้วแลอยู่
____ าลา ____; ____ เข้าถึง ตติยาน แล้วแลอยู่ ____ าลา ____; ____ เข้าถึง จตุตถฌาน แล้วแลอยู่ :
พราหมณ์ ! นั่นแหละ (แต่ละอย่าง ๆ) คือสิ่งที่เรียกว่า “รอยแห่งตถาคต” บ้าง, ว่า
“รอยสัตว์แห่งตถาคต” บ้าง, ว่า “รอยแชะงาแห่งตถาคต” บ้าง; แต่ภิกษุผู้ริยสาวก
นั้น ก็จะไม่ถึงความแน่ใจ ว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นสัมมาสัมพุทธะ, พระธรรม
เป็นสัจจกถา, สาวกสงฆ์ของพระผู้มีพระภาค เปกสุปฏิปันนะ” ดังนี้ก่อน.
(รายละเอียดของ ทุตติ - ทุตติ - จตุตถฌาน ตลอดจนปูเพณีสถิตญาณ และจุตูปปาตญาณ
ดูได้ที่หน้า ๑๑๕-๑๑๖ แห่งหนังสือเล่มนี้).

ภิกษุ นั้น เมื่อจิตตั้งมั่น บริสุทธิ์ ขาวผ่อง ____ น้อมจิตไปเพื่อ
ปูเพณีสถิตญาณ ____ าลา ____ ย่อมระลึกถึงขันธอันตนเคยอยู่อาศัยในภพก่อน
มีอย่างต่าง ๆ ได้ ____ าลา ____; ____ น้อมจิตไปเพื่อ จตุตถฌาน ____ าลา ____; ____ น้อมจิต
ไปเพื่อ อาสวักขณญาณ ____ รู้ชัดอยู่ตามที่เป็นอย่างจริงว่า “นี่ คืออาสวะ, นี่เหตุให้เกิดขึ้น
แห่งอาสวะ, นี่ ความดับไม่เหลือแห่งอาสวะ, นี่ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่ง
อาสวะ” ดังนี้ : พราหมณ์ ! แม้ (แต่ละอย่าง ๆ) ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “รอยแห่ง
ตถาคต” บ้าง, ว่า “รอยสัตว์แห่งตถาคต” บ้าง, ว่า “รอยแชะงาแห่งตถาคต” บ้าง;
แต่แม้กระนั้น ภิกษุผู้ริยสาวกนั้น ก็ยังไม่ถึงแล้วซึ่งความแน่ใจว่า “พระผู้มีพระภาค
เป็นสัมมาสัมพุทธะ, พระธรรม เป็นสัจจกถา, สาวกสงฆ์ของพระผู้มีพระภาค

เป็นสุปฏิปันนะ” ดังนั้นก่อน อยู่แน่นอน. ก็แต่ว่า บัดนี้ภิกษุผู้อรียสาวกนั้น กำลังจะถึงอยู่ซึ่งความแน่ใจว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ, พระธรรม เป็นส่วากขาตะ, สาวกสงฆ์ของพระผู้มีพระภาค เป็นสุปฏิปันนะ” ดังนี้.

เมื่อภิกษุผู้อรียสาวกนั้น รู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ (ด้วยอาสวักขยญาณ จนกระทั่ง) จิตหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ; เมื่อ หลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” ดังนี้; ย่อมรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว, กิจที่ควรทำได้กระทำให้สำเร็จแล้ว, กิจอื่นที่ต้องกระทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก” ดังนี้. พราหมณ์! ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล ภิกษุผู้ อรียสาวกนั้น ย่อมเป็นผู้ **ถึงแล้วซึ่งความแน่ใจ** ว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นสัมมา-สัมพุทธะ, พระธรรม เป็นส่วากขาตะ, สาวกสงฆ์ของพระผู้มีพระภาค เป็นสุปฏิปันนะ” ดังนี้.

พราหมณ์! เรื่องแห่งการอุปมาด้วยรอยเท้าช้าง ย่อมบริบูรณ์โดย พิศดาร อย่างนี้แล.

หมายเหตุ : พระบาลีข้างบนนี้ ควรจะเป็นที่สังเกตอย่างยิ่ง ว่าแม้แต่คุณ ของพระรัตนตรัยที่บุคคลจะรู้แจ้งแทงตลอดถึงที่สุดนั้น จะมีก็ต่อเมื่อตนเองเป็นพระอรหันต์ แล้วเท่านั้น; ผิดจากที่เราเคยเข้าใจกันอยู่ทั่วไป. ข้อนี้เพราะเหตุว่า ถ้ายังไม่ซึมซาบ ในคุณของความสิ้นอาสวะ หรือของนิพพาน ก็จะไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งคุณของผู้ตรัสรู้ นิพพานแล้วนำมาสอน อย่างถึงที่สุด โดยเป็นเหตุให้ไม่รู้จักพระธรรม และพระสงฆ์อย่าง ถึงที่สุด เช่นเดียวกัน. –ผู้รวบรวม.

(ข. เกี่ยวกับสาวกของพระองค์ ๓๐ เรื่อง)

ทรงมีหมู่คณะที่เลิศกว่าหมู่คณะใด^๑

ภิกษุ ท. ! หมู่ ท. กิติ คณะ ท. กิติ มีประมาณเท่าใด, หมู่แห่งสาวกของตถาคต อันใครๆย่อมกล่าวว่า เป็นหมู่ที่เลิศ กว่าหมู่คณะ ท. เหล่านั้น; ได้แก่ หมู่ที่จัดเป็นคู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับเรียงตัวบุรุษได้ ๘ บุรุษ ซึ่งเรียกกันว่าสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นสงฆ์ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา เป็นสงฆ์ควรแก่สักการะที่เขาจัดไว้ต้อนรับ เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน เป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรทำอัญชลี เป็นนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ภิกษุ ท. ! ชนเหล่าใด เลื่อมใสแล้ว ในหมู่แห่งสงฆ์; ชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้เลื่อมใสในหมู่อันเลิศ วิบากก็เป็นวิบากอันเลิศ แล.

ทรงมีคณะสงฆ์ซึ่งมีคุณธรรมสูงสุด^๒

ภิกษุ ท. ! ภิกษุบริษัทนี้ ไม่เหลวไหลเลย. ภิกษุ ท. ! ภิกษุบริษัทนี้ ไม่เหลวแหลกเลย. ภิกษุบริษัทนี้ ตั้งอยู่แล้วในธรรมที่เป็นสาระล้วน.

๑. บาลี จกุกก. อ. ๒๑/๔๕/๓๔; อิติว. ช. ๒๕/๒๔๘/๒๗๐. ทรัสแก่ภิกษุ ท. ปญจก. อ. ๒๒/๓๘/๓๒.

๒. บาลี มหาวาร. ต. ๑๔/๑๔๑/๒๔๔. ทรัสแก่ภิกษุ ท. ในวันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด วันนั้น พระพุทธองค์ประทับนั่งกลางแจ้ง แวดล้อมด้วยหมู่ภิกษุ ทรงแลดูหมู่ภิกษุซึ่งล้วนแต่เป็นผู้สงบนิ่งเฉยอยู่ ณ ที่บุพพาราม มีการมาคุปราสาท.

ภิกษุ ท. ! บริษัทเช่นใด มีรูปลักษณะที่น่าบูชา น่าต้อนรับ น่ารับทักษิณาทาน น่าไหว้ เป็นเนืองนามนุชนิยมของโลก; หมู่ภิกษุนี้ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น, ภิกษุบริษัทนี้ ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น.

ภิกษุ ท. ! บริษัทเช่นใด มีรูปลักษณะที่ทานอันบุคคลให้น้อย แต่กลับมีผลมาก ทานที่ให้มาก ก็มีผลมากด้วยเช่น; หมู่ภิกษุนี้ ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น, ภิกษุบริษัทนี้ ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น.

ภิกษุ ท. ! บริษัทเช่นใด มีรูปลักษณะที่ชาวโลกจะได้เห็น; หมู่ภิกษุนี้ ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น, ภิกษุบริษัทนี้ ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น.

ภิกษุ ท. ! บริษัทเช่นใด มีรูปลักษณะที่ควรจะไปดูไปเห็น แม้จะต้องเดินสั่นหนทางนับด้วยโยชน์ๆ ถึงกับต้องเอาห่อสะเบียงไปด้วยก็ตาม; หมู่ภิกษุนี้ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น, ภิกษุบริษัทนี้ ก็มีรูปลักษณะเช่นนั้น.

ภิกษุ ท. ! ในหมู่ภิกษุนี้ มีพวกภิกษุซึ่งเป็น พระอรหันต์ ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีกิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว มีภาระปลงลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนเองบรรลุแล้วโดยลำดับ มีสัญญาในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้ทั่วถึงโดยชอบ; พวกภิกษุแม้เห็นปานนี้ ก็มิอยู่ในหมู่ภิกษุนี้.

ภิกษุ ท. ! ในหมู่ภิกษุนี้ มีพวกภิกษุซึ่งสิ้นสัญญาเบื้องต้นห้า เป็นโอปปาติกะแล้ว จักปรินิพพานในที่นั้น ไม่เวียนกลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา; พวกภิกษุแม้เห็นปานนี้ ก็มิอยู่ในหมู่ภิกษุนี้.

ภิกษุ ท. ! ในหมู่ภิกษุนี้ มีพวกภิกษุซึ่งสิ้นสัญญาสาม และมีความเบาบางไปของราคะ โทสะ โมหะ เป็น สกทาคามี มาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวเท่านั้น แล้วจักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้; พวกภิกษุแม้เห็นปานนี้ ก็มิอยู่ในหมู่ภิกษุนี้.

ภิกษุ ท. ! ในหมู่ภิกษุนี้ มีพวกภิกษุซึ่งสิ้นสัญโญชนสาม เป็น โสคบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา ผู้เที่ยงแท้ ผู้แน่ที่จะตรัสรู้ข้างหน้า; พวกภิกษุแม้เห็นปานนี้ ก็มิอยู่ในหมู่ภิกษุนี้.

ภิกษุ ท. ! ในหมู่ภิกษุนี้ มีพวกภิกษุซึ่งประกอบความเพียรเป็นเครื่อง ต้องทำเนือง ๆ ในการอบรมสติปัญญาสี่, สัมมปธานสี่, อิทธิบาทสี่, อินทรีย์ห้า, พละห้า, โพชฌงค์เจ็ด, อริยมรรคมีองค์แปด, เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา, อสุภ, อนิจจสัญญา และอานาปานสติ; พวกภิกษุแม้เห็นปานนี้ ก็มิอยู่ในหมู่ภิกษุนี้.

(ในบาลีแห่งอื่น มีกล่าวสรรเสริญคุณะสงฆ์ท่านองเดียวกันนี้ ผิดกันแต่ในตอนท้าย แทนที่จะกล่าวว่ามีภิกษุผู้รหัต ผู้อนาคามี สกทาคามี โสคบัน และภิกษุผู้กำลังปฏิบัติอยู่เพื่อคุณธรรมเบื้องสูง มิอยู่ในหมู่สงฆ์นั้น เปลี่ยนไปตรัสว่า มีภิกษุผู้ถึงความเห็นเทพ (เพราะมีรูปฌานทั้งสี่) ภิกษุผู้ถึงความเห็นพรหม (เพราะมีพรหมวิหารสี่) ภิกษุผู้ถึงความเห็นอานนตฺตา (เพราะมีอรุพฌานทั้งสี่) และภิกษุผู้ถึงความเห็นอริยะ (เพราะรู้จักตามเป็นจริงซึ่งอริยสัจสี่) – จกุกก. อ. ๒๑/๒๔๘/๑๙๐.)

ในแต่ละบริษัทมีอริยสาวก

เต็มทุกบนตอตามทีควรจะมี^๑

“สำหรับพระโคตมผู้เจริญ จงยกไว้; แต่มีสาวกที่เป็นภิกษุของพระโคตม ผู้เจริญสักองค์หนึ่งไหม ที่เป็นผู้กระทำให้งั่งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ ท. ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้วแลอยู่ในทิฏฐธรรมนี้ ?”
 “วัจจะ ! มีอยู่มิใช่น้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย แต่ว่ามีมากกว่าที่เดียว, ที่เป็นเช่นนั้น.

๑. บาลี มหาวิจจโคกทสูตร ม.ม. ๑๓/๒๕๑/๒๕๕. ทรัสแก้วจจโคกทปริพพาชก ที่เวฬุวัน ใกล้เมืองราชกฤห์.

“สำหรับพระโคตมผู้เจริญ จงยกไว้; สำหรับภิกษุ ท. เหล่านั้นก็ยกไว้; แต่มีสาวิกาที่เป็นภิกษุณี ของพระโคตมผู้เจริญแม่สักองค์หนึ่งใหม่ ที่เป็นผู้กระทำให้อัศจรรย์ เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ ท. ด้วยบุญอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้วแลอยู่ในทิฏฐธรรมนี้” ว่าจะ ! มีอยู่มิใช่น้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย แต่ว่ามีมากยิ่งขึ้นกว่าที่เดียว, ที่เป็นเช่นนั้น.

“สำหรับพระโคตมผู้เจริญ จงยกไว้; สำหรับภิกษุและภิกษุณี ท. เหล่านั้นก็ยกไว้; แต่มีสาวกที่เป็นอุบาสก ของพระโคตมผู้เจริญแม่สักคนหนึ่งใหม่ ที่เป็นผู้กระทำอัศจรรย์ ขาว ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นโอปปาติกะ จักปรินิพพานในภพนี้ มีธรรมคาไม่เวียนกลับจากโลกนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาภยัญญุชฌา” ว่าจะ ! มีอยู่มิใช่น้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย แต่ว่ามีมากยิ่งขึ้นกว่าที่เดียว, ที่เป็นเช่นนั้น.

“สำหรับพระโคตมผู้เจริญ จงยกไว้; สำหรับภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสก ท. เหล่านั้น ก็ยกไว้; แต่มีสาวกที่เป็นอุบาสก ของพระโคตมผู้เจริญแม่สักคนหนึ่งใหม่ ที่เป็นผู้กระทำอัศจรรย์ ขาว บริโภคคาม ประพฤติตามคำสอน ประพฤติตรงตามโอวาท เป็นผู้ข้ามวิภิจจาสายได้ ปราศจากความสงสัย ถึงแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องกระทำความกล้า ไม่ต้องเชื่อตามคนอื่นในคำสอนแห่งศาสดาตน, อยู่” ว่าจะ ! มีอยู่มิใช่น้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย แต่ว่ามีมากยิ่งขึ้นกว่าที่เดียว, ที่เป็นเช่นนั้น.

“สำหรับพระโคตมผู้เจริญ จงยกไว้; สำหรับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ และอุบาสกผู้บริโภคมคาม ท. เหล่านั้น ก็ยกไว้; แต่มีสาวิกาที่เป็นอุบาสิกา ของพระโคตมผู้เจริญแม่สักคนหนึ่งใหม่ ที่เป็นผู้กระทำอัศจรรย์ ขาว ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นโอปปาติกะ จักปรินิพพานในภพนี้ มีธรรมคาไม่เวียนกลับจากโลกนั้น เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาภยัญญุชฌา” ว่าจะ ! มีอยู่มิใช่น้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย แต่ว่ามีมากยิ่งขึ้นกว่าที่เดียว, ที่เป็นเช่นนั้น.

“สำหรับพระโคตมผู้เจริญ จงยกไว้ ; สำหรับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกผู้ประพฤติพรหมจรรย์ อุบาสกผู้บริโศกคาม และอุบาสิกาผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ท. เหล่านั้น ก็ยกไว้ ; แต่มีสาวิกาที่เป็นอุบาสิกา ของพระโคตมผู้เจริญแม่สักคนหนึ่งใหม่ ที่เป็นคฤหัสถ์ผู้หนึ่งชาวบริโศกคาม ประพฤติตามคำสอน ประพฤติตรงตามโอวาท เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉาเสียได้ ปราศจากความสงสัย ถึงแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องกระทำความกล้า ไม่ต้องเชื่อตามคนอื่นในคำสอนแห่งศาสนาตน, อยู่” วัจจะ ! มื้อนี้มีไช้ร้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย แต่ว่ามีมากกว่าที่เดียว, ที่เป็นเช่นนั้น.

ทรงบริหารสงฆ์ จำนวนร้อย^๑

ภิกษุ ท. ! เมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุ (ยืนยาวออกถึง) แปดหมื่นปี, พระผู้มีพระภาคนามว่า เมตเตยยะ จักบังเกิดขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์, เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมตเตยยะนั้น จักทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์ ด้วยพระปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ด้วย, เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมตเตยยะนั้น จักแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ทามกลาง เบื้องปลาย, จักประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง, เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

๑. บาลี จักกวัตติสูตร ปา. ที. ๑๑/๘๓/๔๘. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่แคว้นมคธ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมตเตยยะนั้น จักบริหารภิกษุสงฆ์จำนวน พันเป็น
อนก (หลายพัน), เช่นเดียวกับเราในบัดนี้ บริหารภิกษุสงฆ์จำนวนร้อยเป็นอนก
(คือหลายร้อย) อยู่.^๑

วิธีทรงปฏิบัติต่อภิกษุเกี่ยวกับสิกขา^๒

(ภิกษุกัสสปโคตร นึกตำหนิพระองค์ว่า จู๋ๆ พิลิพิถัน ชัดเกลามากเกินไป, ภายหลัง
ระลึกได้ว่า เป็นการกระทำที่ผิดที่ชั่ว จึงไปเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ ทูลขออภัยโทษ ทรงประทาน
อภัยโทษแล้ว ครั้นข้อความดังต่อไปนี้ :-)

กัสสปะ ! ถ้าภิกษุ**นั้นเป็นเถระ ไม่ใคร่ในสิกขา** ก็จะไม่กล่าวสรรเสริญ
ภิกษุผู้สมาทานในสิกขาด้วย ไม่ชักชวนภิกษุผู้ไม่ใคร่ในสิกขา เพื่อความเป็นผู้ใคร่
ในสิกขาด้วย ไม่กล่าวสรรเสริญคุณของภิกษุผู้ใคร่ในสิกขา ตามที่เป็นจริง โดยกาล
อันควรด้วย. กัสสปะ ! เรา**ไม่กล่าวสรรเสริญ ภิกษุเถระผู้เป็นเช่นนั้น**. ข้อนั้น
เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะภิกษุเหล่านั้นจะคบหาภิกษุเถระนั้น ด้วยเข้าใจว่า “พระ
ศาสดาทรงกล่าวสรรเสริญภิกษุนั้น” ดังนี้แล้ว จะถือเอาภิกษุเถระนั้นเป็นตัวอย่าง ;
ซึ่งข้อนั้นจะเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลตลอดกาลนาน แก่ภิกษุผู้ถือเอาเป็นตั
อย่าง นั้น. กัสสปะ ! เพราะเหตุนี้ เราจึง**ไม่กล่าวสรรเสริญภิกษุผู้เป็นเถระ**
ชนิดนั้น.

(ต่อไปได้ตรัสข้อความอย่างเดียวกัน ในกรณีของภิกษุ**ปุนกลาง และภิกษุใหม่** ผู้**ไม่**
ใคร่ในสิกขา; แล้วได้ตรัสข้อความที่เป็นไปในทางตรงกันข้าม ดังต่อไปนี้ :-)

๑. เป็นเรื่องว่า พระอรหันต์ในศาสนานี้ จักมีมากน้อยเท่าใด, โดยประมาณ.

๒. บาลี ตัก. อ. ๒๐/๓๐๗/๕๓๑. ครั้นแก่ภิกษุกัสสปโคตรผู้เดินทางจากนิคมในแคว้นโกศล
ไปจนถึงเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อทูลขออภัยโทษที่ได้นึกดูหมิ่นพระองค์.

กัสสปะ ! ถ้าแม้ **ภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นผู้ใดในสิกขา** ก็จะกล่าวสรรเสริญ ภิกษุผู้สมาทานในสิกขาด้วย ชักชวนภิกษุผู้ไม่ใคร่ในสิกขา เพื่อความเป็นผู้ใคร่ในสิกขาด้วย กล่าวสรรเสริญคุณของภิกษุผู้ใคร่ในสิกขาตามที่เป็นจริง โดยกาลอันควรด้วย. กัสสปะ ! เราย่อมกล่าวสรรเสริญภิกษุเถระผู้เป็นเช่นนั้น. ข้อนั้น เพราะเหตุไรเล่า? เพราะภิกษุเหล่านั้น จะคบหาภิกษุเถระนั้น ด้วยเข้าใจว่า “พระศาสดาทรงกล่าวสรรเสริญภิกษุนี้” ดังนี้แล้ว จะถือเอาภิกษุเถระนั้นเป็นตัวอย่าง; ซึ่งข้อนั้นจะเป็นไปเพื่อความ สุข ความเกื้อกูลตลอดกาลนาน แก่ภิกษุผู้ถือเอาเป็นตัวอย่าง นั้น. กัสสปะ ! เพราะเหตุนี้ เราจึงกล่าวสรรเสริญภิกษุผู้เป็นเถระชนิดนั้น.

(ต่อไปได้ตรัสข้อความอย่างเดียวกัน ในกรณีของ **ภิกษุรูปกลาง และภิกษุใหม่ ผู้ใดในสิกขา.**)

ทรงรับรองภิกษุแต่บางรูป ว่าเป็นคนของพระองค์^๑

ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่าใดเป็นคนหลอกลวง กระด้าง พุดพล่าม ยกตัวจองหอง ใจฟุ้งเพื่อ ภิกษุเหล่านั้นไม่ใช่เป็นคนของเรา. ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่านั้นได้ออกไปนอกธรรมวินัยนี้เสียแล้ว ย่อมไม่ถึงความเจริญองกามไพบุลย์ ในธรรมวินัยนี้ได้เลย.

ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่าใด ไม่เป็นคนหลอกลวง ไม่พุดพล่าม มีปัญญาเป็นเครื่องทรงตัว ไม่กระด้าง ใจคอมั่นคงดี. ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่า เป็นคนของเรา. ภิกษุ ท. ! ภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ออกไปนอกธรรมวินัยนี้ และย่อมเจริญองกามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้.

๑. บาลี จกุกก. อ. ๒๑/๓๓/๒๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ทรงศึกษาทั้งทศ และไมค่อ^๑

อุทายี ! ในธรรมวินัยนี้ เหล่าโมฆบุรุษบางพวก เมื่อเรากล่าวอยู่ว่า “พวกท่านจงละความชั่วอันเสีย”, ก็กล่าวอย่างนี้ว่า “ทำไมจะความชั่วชนิดนี้ ซึ่งเป็นของเล็กน้อยต่ำต้อย, พระสมณะนี้ ขูดเกลากินไปแล้วละ” ดังนี้, โมฆบุรุษเหล่านั้น ไม่ละความชั่วนั้นด้วย และทงตั้งไว้ซึ่งความเคียดแค้นในเราด้วย ในภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ต่อสิกขาด้วย. อุทายี ! ความชั่วอันนั้น ของโมฆบุรุษเหล่านั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกมัดที่มีกำลัง มั่นคง เหนียวแน่น ไม่รู้จักปล่อยเป็นเหมือนท่อนไม้แก่นแข็ง, ฉะนั้น.

อุทายี ! ส่วนว่ากุลบุตรบางพวก ในธรรมวินัยนี้, เมื่อเรากล่าวอยู่ว่า “พวกท่านจงละความชั่วอันเสีย”, ก็กล่าวอย่างนี้ว่า “ทำไมจะต้องให้ว่ากล่าวด้วยความชั่วชนิดนี้ ซึ่งเป็นของเล็กน้อยต่ำต้อย ซึ่งพระผู้มีพระภาคของพวกเรา กล่าวการละ กล่าวการสลัดคืนไว้แล้ว ด้วยเล่า” ดังนี้. กุลบุตรเหล่านั้น ละความชั่วนั้นเสีย และตั้งไว้ซึ่งความเคียดแค้นในเราด้วย ในภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่ต่อสิกขาด้วย. กุลบุตรเหล่านั้น ละความชั่วนั้นแล้ว เป็นผู้ชวนชวายน้อย มีขณตกราบ (คือไม่ต้องชนพองเพราะความกลัว) มีชีวิตอยู่ด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีจิตเหมือนเนื้อ (คือถูกตีครั้งหนึ่งแล้วย่อมไม่เปิดโอกาสให้ถูกตีอีก) อยู่. อุทายี ! ความชั่วอันนั้นของกุลบุตรเหล่านั้น ย่อมเป็นเครื่องผูกมัดที่ไม่มีกำลัง หย่อนกำลัง ปล่อยไม่มีแก่นแข็ง, ฉะนั้น.

ทรงเรียกร้องให้กระทำกะพระองค์อย่างมิต^๒

อานนท์ ! พวกเธอจงเรียกร้องกะเรา ในฐานะแห่งความเป็นมิตร อย่าเรียกร้องในฐานะแห่งความเป็นศัตรูเลย. ช้อนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่พวกเธอ ท. ตลอดกาลนาน.

๑. บาลี ลตฺถกโกปมสูตร ม.ม. ๑๓/๑๔๑/๑๗๗. ทรัสแก่พระอุทายี ที่อาปณนิคม แคว้นอังกุตรประเทศ.

๒. บาลี มหาสุญญตสูตร อุปร. ม. ๑๔/๒๔๔/๓๕๔. ทรัสแก่พระอานนท์ ที่มฤทายาศากยวิหาร.

อานนท์ ! สาวก ท. เรียกร้องกะศาสดาในฐานะแห่งความเป็นศัตรู ไม่เรียกร้องในฐานะแห่งความเป็นมิตร เป็นอย่างไรเล่า? อานนท์ ! ในกรณีนี้ ศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูแล้ว จึงแสดงธรรมแก่สาวก ท. ว่า “สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกเธอ ท. และสิ่งนี้เป็นไปเพื่อความสุขแก่พวกเธอ ท.” ดังนี้ เป็นต้น; สาวกแห่งศาสดานั้น ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งจิตกำหนดเพียรทั่วถึง แต่กลับทำให้ผิดจากคำสอนของศาสดาไปเสีย. อานนท์ ! อย่างนี้แล สาวกชื่อว่า ผู้เรียกร้องกะศาสดาในฐานะแห่งความเป็นศัตรู ไม่เรียกร้องในฐานะแห่งความเป็นมิตร.

อานนท์ ! สาวก ท. เรียกร้องกะศาสดาในฐานะแห่งความเป็นมิตร ไม่เรียกร้องในฐานะแห่งความเป็นศัตรู เป็นอย่างไรเล่า? อานนท์ ! ในกรณีนี้ ศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูแล้ว จึงแสดงธรรมแก่สาวก ท. ว่า “สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกเธอ ท. และสิ่งนี้เป็นไปเพื่อความสุขแก่พวกเธอ ท.” ดังนี้ เป็นต้น; สาวกแห่งศาสดานั้น ย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งจิตกำหนดเพียรทั่วถึง และไม่กลับทำให้ผิดจากคำสอนของศาสดา. อานนท์ ! อย่างนี้แล สาวกชื่อว่าผู้เรียกร้องกะศาสดาในฐานะแห่งความเป็นมิตร ไม่เรียกร้องในฐานะแห่งความเป็นศัตรู.

อานนท์ ! เพราะเหตุนี้ ในเรื่องนี้ พวกเธอ ท. จงเรียกร้องเราในฐานะแห่งความเป็นมิตรเถิด อย่าเรียกร้องในฐานะแห่งความเป็นศัตรูเลย. ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่พวกเธอ ท. ตลอดกาลนาน.

อานนท์ ! เราไม่พยายามทำกะพวกเธออย่างทณฺณอม เหมือนพวกช่างหม้อทำแก่หม้อที่ยังเบี่ยงยังดิบอยู่. อานนท์ ! เราจักขนามแล้ว ขนามอีก ไม่มีหยุด. อานนท์ ! เราจักช้โทษแล้ว ช้โทษอีก ไม่มีหยุด. ผู้ใดมีแก่นแข็งผู้นั้นจักทนอยู่ได้.

**สาวกของพระองค์หลุดพ้นเพราะพิจารณาความเป็น
อนัตตาในเบญจขันธ์^๑**

“พระโคตมผู้เจริญ ! ด้วยการปฏิบัติอย่างไร สาวกของพระโคตมจึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอน ปฏิบัติตรงต่อโอวาท ข้ามพ้นความสงสัยไปได้ ไม่ต้องเที่ยวถามใครว่า นี้อย่างไร นี้อย่างไร มีความกล้าหาญ ไม่ต้องเชื่อตามบุคคลอื่นในคำสอนแห่งศาสตาดน ?”

อัคริเวสนะ ! สาวกของเรา ในศาสนานี้ พิจารณาเห็นด้วยปัญญา อันชอบ ตรงตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า รูป__เวทนา__สัญญา__สังขาร__วิญญาณ^๒ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ทั้งที่ล่วงไปแล้ว ทั้งที่ยังไม่มา ทั้งที่เกิดอยู่ในบัดนี้ก็ตาม ที่เป็นภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ดีก็ตาม ในที่ไกลก็ตาม ในที่ใกล้ก็ตาม ทั้งหมดนั้น เป็นแต่สักว่า รูป__เวทนา__สัญญา__สังขาร__วิญญาณ, นั่นไม่ใช่ของเรา, ไม่ใช่เป็นเรา, ไม่ใช่อัตตาของเรา ดังนี้.

อัคริเวสนะ ! ด้วยการปฏิบัติเพียงเท่านั้น สาวกของเราย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสอน เป็นผู้ปฏิบัติตรงต่อโอวาท ข้ามพ้นความสงสัยไปได้ ไม่ต้องเที่ยวถามใครว่า นี้อย่างไร นี้อย่างไร มีความกล้าหาญ ไม่ต้องเชื่อตามบุคคลอื่นในคำสอนแห่งศาสตาดน ดังนี้.

“พระโคตมผู้เจริญ ! ด้วยเหตุเพียงเท่าไร ภิกษุได้ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว มีกิจที่ต้องทำอันทำเสร็จแล้ว มีของหนัก

๑. บาลี จุฬสังกาสสูตร ม.ม. ๑๒/๔๓๓/๔๐๑. กรัสนักสังกัจจกะนิกรณบุตร, ที่บ้านทาวน ไกลเมืองเวสาลี.

๒. ในบาลีแยกกล่าวทีละอย่าง ความเหมือนกันทั้งห้าอย่าง, ในที่นี้กล่าวรวม.

อันปลงลงได้แล้ว มีประโยชน์ตนอันตามบรรลุแล้ว มีสัจญ์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วด้วยปัญญาเป็นเครื่องรู้โดยชอบ ?”

อัคริเวสนะ ! ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว ด้วยความไม่ขัดมัน เพราะเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามที่เป็นจริง อย่างนี้ว่า รูป...เวทนา...สัจญ์...สังขาร...วิญญาน (แยกตรัสทีละอย่าง) อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ทั้งที่ล่วงไปแล้ว ทั้งที่ยังไม่มา ทั้งที่เกิดอยู่ในบัดนี้ก็ตาม ที่เป็นภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาดก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ดีก็ตาม ในที่ไกลก็ตาม ในที่ใกล้ก็ตาม ทั้งหมดนั้น เป็นแต่สักว่า รูป...เวทนา...สัจญ์...สังขาร...วิญญาน, นั้นไม่ใช่ของเรา, ไม่ใช่เป็นเรา, ไม่ใช่อัตตาของเรา ดังนี้.

อัคริเวสนะ ! ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล ภิกษุได้ชื่อว่า เป็นพระอรหันต์ มีอาสวะสิ้นแล้ว มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว มีกิจที่ต้องทำอันทำเสร็จแล้ว มีของหนีก่อนปลงลงได้แล้ว มีประโยชน์ตนอันตามบรรลุแล้ว มีสัจญ์ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วด้วยปัญญาเป็นเครื่องรู้โดยชอบ.

อัคริเวสนะ ! ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วด้วยอาการอย่างนี้ ย่อมประกอบด้วย อนุตรริยะ ๓ ประการ คือ ทสสนานุตรริยะ ปฏิปทานุตรริยะ วิมุตตานุตรริยะ ; มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ย่อมสักการะ ย่อมเคารพ ยอมนับถือ ย่อมบูชาซึ่ง ตถาคต ว่า พระผู้มีพระภาคนี้เป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมแสดงธรรม เพื่อการตรัสรู้, เป็นผู้ฝึกตนแล้ว ย่อมแสดงธรรมเพื่อการฝึกตน, เป็นผู้สงบรำงับแล้ว ย่อมแสดงธรรมเพื่อความสงบรำงับ, เป็นผู้ข้ามแล้ว ย่อมแสดงธรรมเพื่อการข้าม, เป็นผู้ปรินิพพาน (ดับเป็นสนิท) แล้ว ย่อมแสดงธรรมเพื่อปรินิพพาน, ดังนี้.

สาวกของพระองค์เสียชีพไม่เสียศील^๑

ภิกษุ ท. ! เช่นเดียวกับที่มหาสมุทร ย่อมมีน้ำหยดอยู่ที่ระดับใด ระดับหนึ่งเป็นธรรมดา หาล้นฝั่งไปไม่ นั่นน่ะใด; ภิกษุ ท. ! เราบัญญัติสิกขาบทใด ๆ แก่สาวกทั้งหลายของเราแล้ว สาวกทั้งหลายของเราอย่าได้ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ แม้จะต้องเสียชีวิต

ภิกษุ ท. ! ข้อที่เรานี้บัญญัติสิกขาบทใด ๆ แก่สาวกทั้งหลายของเราแล้ว สาวกทั้งหลายของเรา ย่อมไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ แม้จะต้องเสียชีวิต นั่นแล เป็นสิ่งน่าอัศจรรย์ ไม่น่าจะมีได้ เป็นสิ่งที่สอง ในธรรมวินัยนี้, ซึ่งเมื่อภิกษุทั้งหลายได้เห็นแล้ว ๆ ซึ่งข้อนี้ ย่อมเกิดความพอใจอย่างยิ่งในธรรมวินัยนี้.

ครัสให้สาวกติดตามฟังแต่เรื่องเป็นไปเพื่อนิพพาน^๒

(หลังจากที่โคตรสเรื่องบุคคลผู้มีสัมปญฺณะเกี่ยวกับ สุนฺดรา อาเนญชา อิริยาบถ อุทโกถา อุทโกวิทก กามกฺข ๕ และปัญฺจุปาทานันธแล้ว โคตรสถึงความเป็นผู้มีสัมปญฺณะในธรรมเหล่านั้น ท่อไปว่า :-)

อานนท ! ธรรมเหล่านั้น ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นธรรมเนื่องมาแต่กุศลโดยส่วนเดียว เป็นอริยธรรมเครื่องนำออกจากข้าศึกคือกิเลส เป็นโลกุตตรธรรมทำให้เกิดภาวะเหนือโลก ไม่เป็นที่หยั่งลงแห่งมาร.

อานนท ! เธอจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร : สาวกมองเห็นอยู่ซึ่งอำนาจแห่งประโยชน์อะไร จึงสมควรที่จะติดตามศาสดาอยู่อย่างใกล้ชิด.

๑. บาลี โสณวรรค อ.ช. ๒๕/๑๕๕/๑๑๘. ครัสแก่ภิกษุ ท. ที่บุพพาราม ใกล้เมืองสาวัตถี.

๒. บาลี มหาสุญญตสูตร อปริ. ม. ๑๔/๒๔๑/๓๕๑. ครัสแก่พระอานนท ที่มฤทายาศาถวิหาร.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ธรรม ท. ของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! เป็นการชอบแล้วหนอ ขอให้บรรดาเหล่าภิกษุทั้งหลาย จงแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเองเถิด ภิกษุ ได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้ว จักทรงจำไว้.”

อานนท์ ! สาวกไม่สมควรที่จะติดตามศาสดา เพียงเพื่อฟังซึ่งสูตร เคยยะไวยากรณ์. ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? อานนท์ ! ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ธรรม ท. ชนิดนั้นเป็นธรรมที่พวกเธอฟังแล้ว จำแล้ว สะสมแล้วด้วยวาจา ใส่ใจแล้ว ทางตลอดด้วยดีด้วยทักขิแล้ว มาตั้งนมนาน. อานนท์ ! ส่วน กถาใดที่เป็นไปเพื่อความชุกเกลอย่างยิ่ง สบายแก่การพิจารณาของจิต เป็นไปเพื่อ นิพพิทาโดยส่วนเดียว เป็นไปเพื่อวิราคะ นิโรธะ อุปสมะ อภิญญา สัมโพธิ์ และนิพพาน อันได้แก่อัปปัจจกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวกกถา อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สีลกถา สมาริกถา ปัญญากถา วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา. อานนท์ ! เพื่อได้ฟังกถาเช่นนั้นแล สาวกย่อมสมควรที่จะติดตามศาสดาย้อย่าง ใกล้ชิด.

ทรงขอให้สาวกเป็นธรรมทายาท

อย่าเป็นอามิสทายาท^๑

ภิกษุ ท. ! เธอทั้งหลายจงเป็นธรรมทายาท (คือรับมรดกธรรม) ของเราเถิด, อย่าเป็นอามิสทายาท (คือรับมรดกสิ่งของ) เลย. ความที่ควรจะเป็นห่วงของเรา ในเธอทั้งหลาย มีอยู่ว่า “ทำอะไรเสีย สาวกทั้งหลายของเราก็คงจะเป็นธรรมทายาท, ไม่เป็นอามิสทายาท” ดังนี้.

๑. บาลี ธรรมทายาทสูตร ม.ม. ๑๒/๒๑/๒๑. ทรงแสดงภิกษุทั้งหลาย ที่เชกวัน.

ภิกษุ ท. ! ถ้าพวกเธอเป็นอามิสทายาทไม่เป็นธรรมทายาทของเราแล้ว, เธอทั้งหลายก็จะถูกเขาดราหน้าว่า “สาวกทั้งหลายของพระศาสดา เป็นอามิสทายาทอยู่โดยปรกติ หาได้เป็นธรรมทายาทไม่เลย” ดังนี้. แม้เราเองก็จะถูกเขาพากันโทษว่า “สาวกทั้งหลายของพระศาสดา ล้วนแต่เป็นอามิสทายาทกันเป็นปรกติ หาได้เป็นธรรมทายาทไม่เลย” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ถ้าพวกเธอพากันเป็นธรรมทายาทของเรา และไม่เป็นอามิสทายาทแล้วไซ้, เธอทั้งหลายก็จะได้รับการยกย่องว่า “สาวกของพระศาสดา ล้วนแต่เป็นธรรมทายาทกันอยู่โดยปรกติ หาได้เป็นอามิสทายาทไม่” ดังนี้. แม้เราเอง ก็ได้รับการยกย่องว่า “สาวกของพระศาสดา ล้วนแต่พากันเป็นธรรมทายาททั้งนั้น หาได้เป็นอามิสทายาทไม่เลย” ดังนี้ด้วยเหมือนกัน.

ภิกษุ ท. ! เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ เธอทั้งหลายจงพากันเป็นธรรมทายาทของเราเถิด อย่าได้เป็นอามิสทายาทเลย. ความที่ควรจะเป็นห่วงของเรา ในเธอทั้งหลายมีอยู่ว่า “ทำอะไรเสีย สาวกทั้งหลายของเรา จงเป็นผู้เป็นธรรมทายาทเถิด อย่าได้เป็นอามิสทายาทเลย” ดังนี้.

ทรงชักชวนให้สาวกกระทำดังที่เคยทรงกระทำ^๑

ภิกษุ ท. ! เรายังรู้สึกได้อยู่ซึ่งธรรมสองอย่าง คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม ท. และ ความเป็นผู้ไม่ถอยกลับในความเพียร. ภิกษุ ท. ! เราย่อมตั้งไว้ซึ่งความไม่ถอยกลับ ว่า “จงเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น กระดูกเท่านั้น, เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไป. ประโยชน์ใด อันบุคคลจะบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่นของบุรุษ, ยังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุด

๑. บาลี ทุก. อ. ๒๐/๖๔/๒๕๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ความเพียรเสีย เป็นไม่มี.” ดังนี้. ภิกษุ ท. ! การตรัสรู้เป็นสิ่งที่เราถึงทั้แล้วด้วยความไม่ประมาท อนุตตรโยคักเขมธรรม ก็เป็นสิ่งที่เราถึงทั้แล้วด้วยความไม่ประมาท.

ภิกษุ ท. ! ถ้าแม่พวกเธอ พึงตั้งไว้ซึ่งความไม่ถอยกลับ ว่า “จงเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น กระดูกเท่านั้น, เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไป. ประโยชน์ใด อันบุคคลจะบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่นของบุรุษ, ยังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุดความเพียรเสีย เป็นไม่มี.” ดังนี้แล้วไซ้; ภิกษุ ท. ! พวกเธอก็จัก กระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ อันไม่มีอะไรอื่นยิ่งกว่า อันเป็นประโยชน์ที่ต่องการของกุลบุตร ผู้ออกบวชจากเรือนเป็นผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ, ได้ต่อกาลไม่นานในทิฏฐธรรมเข้าถึงแล้วแลอยู่ เป็นแน่นอน.

ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุนี้ ในกรณีนี้ เธอ ท. พึงทำความเข้าใจอย่างนี้ว่า “เราจักตั้งไว้ซึ่งความไม่ถอยกลับ ว่า ‘จงเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น กระดูกเท่านั้น, เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไป. ประโยชน์ใด อันบุคคลจะบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่นของบุรุษ, ยังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุดความเพียรเสีย เป็นไม่มี’ ดังนี้.” ภิกษุ ท. ! เธอ ท. พึงทำความเข้าใจอย่างนี้ เกิด.

ทรงบร้งอย่าให้วาทกันเพราะธรรมที่ทรงแสดง^๑

ภิกษุ ท. ! พวกเธอมีความคิดนี้กรู้สึกในเรา ดังนี้บ้างหรือ คือคิดว่า พระสมณโคดมแสดงธรรม เพราะเหตุแห่งจิวร หรือว่าเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต หรือว่าเพราะเหตุแห่งเสนาสนะ หรือว่าเพราะเหตุแห่งความเป็นนินเป็นนี้ ดังนี้.

๑. บาลี กินติสูตร อุปวิ. ม. ๑๔/๔๑/๔๒. ทรัสแก่ภิกษุ ท. ที่พลิพรรณไพโรสณห์ เขตเมืองกุสินารา.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ ท. ได้มีความคิดนี้รู้สึกในพระผู้มีพระภาค เช่นนั้นเลย พระเจ้าข้า !”

ภิกษุ ท. ! เป็นอันฟังกันได้ว่า พวกเรามีได้มีความคิดเช่นนั้นในเรา ; ถ้าอย่างนั้น พวกเรามีความคิดในเราอย่างไรเล่า ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ ท. มีความคิดนี้รู้สึกในพระผู้มีพระภาค อย่างนั้นว่า พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มีความเอ็นดู แสงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูแล้ว จึงทรงแสดงธรรม ดังนี้ พระเจ้าข้า !”

ภิกษุ ท. ! เป็นอันฟังกันได้ว่า พวกเรามีความคิดนี้เช่นนั้นในเรา.
ภิกษุ ท. ! เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ ขอให้เป็นที่ว่า ธรรม ท. เหล่าใดอันเราแสดงแล้วแก่เธอ ท. ด้วยปัญญาอันยิ่ง, กล่าวคือ สติปัฏฐาน ๔ สมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์แปด ; ในธรรมเหล่านั้น เธอ ท. พึงเป็นผู้ **สามัคคิกัมม บันเทิงต่อกัน ไม่วิวาทกัน แล้ว ศึกษา อยู่เกิด.**

ทรงบอกร้องให้ทำความเพียรเพื่ออนุตตรวิมุตติ^๑

ภิกษุ ท. ! วิมุตติอันไม่มีวิมุตติอันยิ่งกว่า (อนุตตรา วิมุตติ) เราได้บรรลุแล้ว ได้ทำให้แจ้งแล้ว ด้วย การกระทำในใจโดยแยบคาย ด้วยความเพียรอันชอบโดยแยบคาย (โยนิโสสมมุปปธานา).

๑. บาลี มหา. วิ. ๔/๔๒/๓๕ ; สก. ตี. ๑๕/๑๕๓/๔๒๕. ทรงแสดงภิกษุ ท. ที่อิสิปทน-มฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี.

ภิกษุ ท. ! แม่พวกเธอ ท. ก็จงบรรลุตามลำดับ จงกระทำให้แจ้ง ซึ่งวิมุตติอันไม่มีวิมุตติอันยิ่งกว่า ด้วยการกระทำในใจโดยแยบคาย ด้วยความเพียร อันชอบโดยแยบคายเถิด.

ครั้งนั้น มารผู้มีบาปได้เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วได้กล่าวอุกคาม พระผู้มีพระภาค ด้วยคาถาว่า :-

“ดูก่อนสมณะ ! ท่านเป็นผู้ที่เราผูกไว้แล้ว ด้วยบ่วงแห่งมารทั้งที่
เป็นบ่วงทิพยและบ่วงมนุษย์. ท่านเป็นผู้ถูกผูกแล้วด้วยบ่วงแห่งมาร.
ท่านย่อมเป็นผู้ไม่พ้นไปจากเราได้ดอก” ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า :-

เราพ้นแล้วจากบ่วงแห่งมาร ทั้งที่เป็นบ่วงทิพยและบ่วงมนุษย์
เราเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงมาร เราแหละจะเป็นผู้กวาดล้างท่าน
นะมารเอ๋ย !

ลำดับนั้นมารผู้มีบาป รู้สึกว่า พระผู้มีพระภาครู้กำพิศเราเสียแล้ว พระสุกตรู้กำพิศ
เราเสียแล้ว มีทุกข์โทมนัส อันตรธานไปแล้วในที่นั้นนั่นเอง.

ทรงถือว่า ภิกษุสาวกทุกวรรณะ เป็นสมณสากยปุตติยะ โดยเสมอกัน^๑

ภิกษุ ท. ! เช่นเดียวกับที่แม่น้ำใหญ่ๆ เช่นแม่น้ำคงคา ยมุนา
อจิรวดี สรรภู มหิ, – แม่น้ำทั้งหมดนี้ ครั้นไหลไปถึงมหาสมุทรแล้ว ย่อมทิ้ง
ชื่อเดิมของตน ย่อมถึงการเรียกชื่อใหม่ว่า “มหาสมุทร” เหมือนกันหมดฉันใด;
ภิกษุ ท. ! วรรณะทั้งสี่อย่างเดียวกัน จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ เวสส์ หรือ

๑. บาลี โสณวรรค อุ.ช. ๒๕/๑๕๗/๑๑๘. ครัสต์แก่ภิกษุทั้งหลาย ที่บุพพาราม ใกล้เมืองสาวัตถี.

สูท กัตาม, เมื่อคนเหล่านั้น ออกบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละทิ้งข้อเดิม ข้อสกุลเดิมของตนสิ้น ย่อมถึงการเรียกชื่อใหม่ว่า “พวกสมณสากยปุตติยะ เหมือนกันหมดโดยแท้”. ข้อที่ถึงการเรียกชื่อใหม่ว่า “สมณสากยปุตติยะ” เสมอกันหมดนี้แล เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่น่าจะเป็นได้ เป็นสิ่งที่ ๔ ในธรรมวินัยนี้, ซึ่งเมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ ซึ่งข้อนี้ ย่อมเกิดความพอใจอย่างยิ่ง ในธรรมวินัยนี้.

ทรงให้ถือว่า สาวก ท. เป็นบุตรของพระองค์^๑

ภิกษุ ท. ! เราเป็นพราหมณ์ผู้ควรแก่การถูกขอ มีฝ่ามืออันชุ่มแล้ว ตลอดเวลา เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งกายอันมีในครั้งสุดท้าย เป็นหมอบผู้ทำการผ่าตัดไม่มีหมอบอื่นยิ่งกว่า; เธอ ท. เป็นบุตรแห่งเรานี้ เป็นโอรสที่เกิดแล้วจากปาก เกิดโดยธรรม อันธรรมนรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท มิใช่อำมิสทายาท.

ทรงแสดงสาวกตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ในอินทริยภาวนา^๒

ถูกแล้ว ถูกแล้ว สารีบุตร ! สารีบุตร ! อริยสาวกใด มีความเลื่อมใสอย่างยิ่งในตถาคตถึงที่สุดโดยส่วนเดียว, เขาย่อมไม่สงสัยหรือลังเลในตถาคต หรือในคำสอนของตถาคต. สารีบุตร ! เมื่ออริยสาวกเป็นผู้มีศรัทธาแล้ว พึงหวังข้อนี้สืบไปว่า เขาก็เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม ท. เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม ท. เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม ท.

๑. บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๐๘/๒๘๐.

๒. บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๒๕๙/๑๐๑๗. ทรัสแก่พระสารีบุตร ที่อาปนนิคม แคว้นอังคะ.

สาริบุตร ! ความเพียรเช่นนั้น ของอริยสาวกนั้น ย่อมเป็น อินทรีย์อวัริยะ
ของเธอเนน.

สาริบุตร ! เมื่ออริยสาวกเป็นผู้มีสัทธา เป็นผู้ปรารถนาความเพียรอยู่แล้ว
พึงหวังข้อนี้สืบไปว่า เขาก็เป็นผู้มีสติ ประกอบพร้อมด้วยสติเป็นเครื่องระงับรักษา
ตนเป็นอย่างดี เป็นผู้ระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งสิ่งที่ทำและคำที่พูดมานานได้.
สาริบุตร ! ความระลึกเช่นนั้น ของอริยสาวกนั้น ย่อมเป็น อินทรีย์ข้อสติ ของ
เธอเนน.

สาริบุตร ! เมื่ออริยสาวกเป็นผู้มีสัทธา เป็นผู้ปรารถนาความเพียร
เป็นผู้มีสติเข้าไปตั้งไว้แล้ว พึงหวังข้อนี้สืบไปว่า เขาก็เป็นผู้กระทำให้ได้ซึ่งวิสัฏ-
การมณั์ จักได้ซึ่งความตั้งมั่นแห่งจิต กล่าวคือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว.
สาริบุตร ! ความตั้งมั่นแห่งจิตเช่นนั้น ของอริยสาวกนั้น ย่อมเป็น อินทรีย์ข้อสมาธิ
ของเธอเนน.

สาริบุตร ! เมื่ออริยสาวกเป็นผู้มีสัทธา ปรารถนาความเพียร มีสติเข้าไป
ตั้งไว้ มีจิตตั้งมั่นโดยชอบแล้ว พึงหวังข้อนี้สืบไปว่า เขาก็เป็นผู้รู้ชัดอย่างนี้ว่า
“สังสารวัฏฏ์ เป็นสิ่งที่มีที่สุดอันบุคคลรู้ไม่ได้, ที่สุดฝ่ายข้างต้น ย่อมไม่ปรากฏแก่สัตว์ ท.
ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก กำลังแล่นไป ท่องเที่ยวไป. ความจาง
คลายดับไปโดยไม่มีเหลือแห่งอวิชชาอันเป็นกองแห่งความมีคตินเสียได้ มีอยู่; นั่นเป็น
บทที่สงบ นั่นเป็นบทที่ประณีต, กล่าวคือ เป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคั่นซึ่ง
อุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน.”
สาริบุตร ! ความรู้ชัดเช่นนั้น ของอริยสาวกนั้น ย่อมเป็นอินทรีย์ข้อปัญญา ของ
เธอเนน.

สาริบุตร ! อริยสาวกนั้นนั่นแหละ ตั้งไว้แล้วตั้งไว้แล้ว (ซึ่งวิริยะ) ด้วย
อาการอย่างนี้ ระลึกแล้วระลึกแล้ว (ด้วยสติ) ด้วยอาการอย่างนี้ ตั้งมั่นแล้วตั้งมั่น

แล้ว (ด้วยสมาธิ) ด้วยอาการอย่างนี้ รู้ชัดแล้วรู้ชัดแล้ว (ด้วยปัญญา) ด้วยอาการอย่างนี้ เขาย่อมเชื่ออย่างยิ่ง อย่างนี้ว่า “ธรรมเหล่าใดเป็นธรรมที่เราเคยฟังแล้วในกาลก่อน, ในบัดนี้ เราถูกต้องด้วยนามกายแล้วแลอยู่ ด้วย แห่งตลอดด้วยปัญญาแล้วเห็นอยู่ ด้วย” ดังนี้.

สารีบุตร ! ความเชื่อเช่นนั้น ของอริยสาวกนั้น ย่อมเป็น อินทรีย์ กอสมุขของเรานั้น, ดังนี้แล.

ทรงมีคณะสาวกซึ่งมีปาฏิหาริย์^๑

พราหมณ์ ! ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างมีอยู่. ๓ อย่างคืออะไรบ้าง ? คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ อนุสาสนีปาฏิหาริย์.

พราหมณ์ ! อิทธิปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร ? คือคนบางคนในโลกนี้ กระทำอิทธิวิธีมีอย่างต่าง ๆ : ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอวกาศว่าง ๆ, ผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดินได้ เหมือนในน้ำ, เดินไปได้เหนือน้ำ เหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศ เหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งสมาธิคู้บัลลังก์, ลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อานุภาพมาก ได้ด้วยฝ่ามือ, และแสดงอำนาจทางกายเป็นไปตลอดถึง พรหมโลกได้. พราหมณ์ ! นั่นแล อิทธิปาฏิหาริย์.

พราหมณ์ ! อาเทศนาปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร ? คือคนบางคนในโลกนี้ โดยอาศัยนิมิต ย่อมทนายใจคนว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้, ใจของท่านมีประการอย่างนี้, ความคิดของท่านมีอยู่ด้วยอาการอย่างนี้”, แม้เขาทนายมากเท่าไร

๑. บาลี กถ. อ. ๒๐/๒๑๗/๕๐๐. ทรงแสดงการวพราหมณ์, ณ ที่แห่งหนึ่ง.

ก็ถูกหมดไม่มีผิดเลย. บางคนฟังเสียงของมนุษย์หรือของอมมนุษย์หรือของเทวดา แล้วทลายใจคนว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้, ใจของท่านมีประการอย่างนี้, ความคิดของท่านมีอยู่ด้วยอาการอย่างนี้”, แม้เขาทลายมากเท่าไร ก็ถูกหมดไม่มีผิดเลย. บางคนฟังเสียงแห่งวิตกจิราของบุคคลที่กำลังวิตกจิราอยู่ แล้วทลายใจคนว่า “ใจของท่านเป็นอย่างนี้, ใจของท่าน มีประการอย่างนี้, ความคิดของท่านมีอยู่ด้วยอาการอย่างนี้”, แม้เขาทลายมากเท่าไร ก็ถูกหมดไม่มีผิดเลย. บางคนกำหนดใจของผู้เข้าสมาธิอันไม่มีวิตกจิรา ด้วยใจของตนแล้วรู้ว่า “มโนสังขารอันท่านผู้นี้ตั้งไว้เช่นใด, ในลำดับแห่งจิตนี้ จักเกิดวิตกชื่อนั้น” ดังนี้, แม้เขาทลายมากเท่าไร ก็ถูกหมด ไม่มีผิดเลย. พราหมณ์ ! นี่แล อาทศนาปาฏิหาริย์.

พราหมณ์ ! อนุศาสน์ปาฏิหาริย์เป็นอย่างไร ? คือคนบางคนยอมทำการพราสอณาว่า “ท่านทั้งหลายจงตรีกอย่างนี้ ๆ อย่าตรีกอย่างนั้น ๆ, จงทำในใจอย่างนี้ ๆ อย่าทำในใจอย่างนั้น ๆ, จงเว้นสิ่งนี้ ๆ เสีย, จงทำสิ่งนี้ ๆ อยู่เป็นประจำ” ดังนี้. พราหมณ์ ! นี่แล อนุศาสน์ปาฏิหาริย์.

พราหมณ์! ทูลถามว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! เว้นพระโคตมเสีย, ภิกษุอื่นสักรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ประกอบด้วยปาฏิหาริย์สามนี้ มีอยู่หรือ?”

พราหมณ์ ! มิใช่ร้อยเดียว มิใช่สองร้อย มิใช่สามร้อย มิใช่สี่ร้อย มิใช่ห้าร้อย มีมากกว่านั้นอีกที่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์สามนี้.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ก็เดี๋ยวนี้ ภิกษุเหล่านั้นอยู่ที่ไหนเล่า?”

พราหมณ์ ! อยู่ในภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่นี้เอง.

ทรงเป็นพี่เลี้ยงให้แก่สาวก ขั้วระยะจำเป็น^๑

ภิกษุ ท. ! เปรียบเหมือนเด็กที่ยังอ่อน ยังได้แต่นอนหงาย เมื่อพี่เลี้ยงเผลอ ได้คว้าขึ้นไม้หรือกระบือกองกลืนเข้าไป พี่เลี้ยงเห็นแล้วก็จะพยายามหาวิธีเอาออกโดยเร็ว. เมื่อเอาออกไม่ได้โดยง่าย ก็จะประคองศีรษะเด็กด้วยมือซ้าย งอหัวมือขวาล้วงลงไปเกี่ยวขึ้นมา แม้ว่าจะถึงโลหิตออกก็ต้องทำ, ข้อนี้อเพราะเหตุไรเล่า ? เพราะเหตุว่า แม่เด็กนั้น จะได้รับความเจ็บปวดก็จริง แต่พี่เลี้ยง ที่หวังการปลอดภัยแก่เด็ก หวังจะช่วยเหลือเด็ก มีความเอ็นดูเด็ก ก็ต้องทำเช่นนั้น เพราะความเอ็นดูนั่นเอง. ครั้นเด็กนั้นเติบโตขึ้น มีความรู้เพียงสาพอควรแล้ว พี่เลี้ยงก็ปล่อยมือไม่จ้ำจี้จ๊าไซ้ในเด็กนั้นเกินไป ด้วยคิดว่า บัดนี้เด็กนั้นคุ้มครองตัวเองได้แล้ว ไม่อาจจะไร้เดียงสาอีกแล้ว ดังนี้, ข้อนั้นนใด;

ภิกษุ ท. ! ข้อนี้นั้น : トラบใดที่ภิกษุยังมีได้ทำกิจในกุศลธรรมทั้งหลายอันตนจะต้องทำด้วยศรัทธา ด้วยหิริ ด้วยโอตตปปะ ด้วยวิริยะ และด้วยปัญญา, トラบนั้น เรายังจะต้องตามคุ้มครองภิกษุนั้น. แต่เมื่อใดภิกษุนั้นได้ทำกิจในกุศลธรรมทั้งหลาย อันตนจะต้องทำด้วยศรัทธา ด้วยหิริ ด้วยโอตตปปะ ด้วยวิริยะ ด้วยปัญญา สำเร็จแล้ว เราก็หมดห่วงในภิกษุนั้น โดยคิดว่า บัดนี้ภิกษุนั้นคุ้มครองตนเองได้แล้ว ไม่อาจจะประพฤติหยาบช้าอีกต่อไปแล้ว. ดังนี้.

ทรงมีพระสารบุตรเป็นผู้รองลำดับ^๒

เสละ ! เราเป็นพระราชผู้ธรรมราชา ไม่มีราชาอื่นยิ่งไปกว่า เราย่อมประกาศธรรมจักรให้เป็นไปโดยธรรม เป็นจักรที่ใคร ๆ จะต้านทานให้หมุนกลับมิได้.

๑. บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๖/๗. ทรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

๒. บาลี เสลสูตร ม.ม. ๑๓/๕๕๔/๖๐๙. ทรัสแก่เสลพราหมณ์ ที่ราวป่าแห่งอาปนนิคม แคว้นอังกุทราปะ.

“ข้าแต่พระโคตม ! พระองค์บัญญัติว่าเป็นสัมพุทธะ เป็นธรรมราชา ไม่มีราชาอื่นยิ่งกว่า. กล่าวอยู่ว่า ‘เราย่อมประกาศธรรมจักรให้เป็นไปโดยธรรม’ ดังนี้, ก็ใครเล่าหนอเป็นเสนาบดีของพระองค์ เป็นผู้รองลำดับของศาสดา ? ใครย่อมประกาศตามได้ซึ่งธรรมจักรที่พระองค์ประกาศแล้ว ?” เสลพราหมณ์ ทูลถาม.

เสล ! สารีบุตรเป็นผู้รองลำดับตถาคต ย่อมประกาศตามเราได้ ซึ่งอนุตตรธรรมจักร อันเราประกาศแล้ว. พราหมณ์ ! สิ่งที่เราได้รู้แล้ว, สิ่งควรทำให้เจริญ เราได้ทำให้เจริญแล้ว, สิ่งควรละ เราได้ละแล้ว เพราะเหตุนี้ เราจึงเป็น ‘พุทธะ’. ท่านจงหมดความกังขาในเรา จงวางใจเราเถิด พราหมณ์ ! การได้พบเห็นพระสัมพุทธเจ้าเนื่องๆ นั้น ย่อมเป็นของยาก : ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ที่ยากที่จะปรากฏขึ้นเนื่องๆ ในโลก. พราหมณ์ ! เราเป็นสัมพุทธะผู้เป็นหมอผ่าตัด (ซึ่งความทุกข์อันเสียบแทงสัตว์) อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า, เราเป็นพรหม ไม่มีใครเทียบได้, เป็นผู้เหยียบย่ำเสียซึ่งมารและเสนามาร, ทำศัตรูหม่อมมิตรทั้งสิ้นให้อยู่ในอำนาจได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหนๆ บันเทิงอยู่.

ทรงมีพระสารีบุตรเป็นผู้ประกาศธรรมจักร เสมอด้วยพระองค์^๑

ภิกษุ ท. ! โอรสแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ ที่เป็นเชษฐาโอรส (หัวปี) เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการแล้ว ย่อมสามารถหมั้นจักรที่บิดาหมั้นแล้ว ให้หมั้นไปตามได้โดยธรรมแท้. และทั้งจักรนั้น เป็นจักรที่มนุษย์ด้วยกัน ผู้เป็นข้าศึกมีอาจต้านทานให้หมั้นกลับได้ด้วยมือ. องค์คุณ ๕ ประการ นั้น อย่างไรเล่า ? องค์คุณ ๕ ประการ คือ เชษฐาโอรสแห่งพระเจ้าจักรพรรดินั้น

๑. บาลี ปรุจก. อ. ๒๒/๑๖๗/๑๓๒. ทรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษั. ภิกษุ ท. !
เชฏฐโอรสของพระเจ้าจักรพรรดิ ประกอบด้วยองค์คุณ ๕ ประการ เหล่านี้แล
จึงสามารถหมุนจักรที่บิดาหมุนแล้ว ให้หมุนไปตามได้โดยธรรม และทั้งเป็นจักร
ที่ใคร ๆ ผู้เป็นมนุษย์ด้วยกัน ที่เป็นข้าศึก มีอาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ.

ภิกษุ ท. ! ฉันทักฉันทัน : สารีบุตรก็เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม
๕ ประการ จึงสามารถยังธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า อันตกาคดหมุน
ไปแล้ว ให้หมุนไปตามได้โดยชอบแท้, และทั้งจักรนั้น เป็นจักรที่สมณะ
หรือพราหมณ์ หรือเทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่สามารถ
ต้านทานให้หมุนกลับได้. ภิกษุ ท. ! สารีบุตรเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จัก
ประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษั. ภิกษุ ท. ! สารีบุตรประกอบด้วยคุณธรรม
๕ ประการเหล่านี้แล จึงสามารถหมุนธรรมจักร อันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า ที่ตกาคด
หมุนไปแล้ว ให้หมุนไปตามได้โดยชอบแท้, และทั้งเป็นจักรที่สมณะ หรือ
พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่สามารถต้านทาน
ให้หมุนกลับได้.

ทรงยกย่องพระสารีบุตรในฐานะธรรมโอรส^๑

ภิกษุ ท. ! สารีบุตรเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก มีปัญญาแน่นหนา
มีปัญญาให้เกิดความร่าเริงใจ มีปัญญาไว มีปัญญาแก่กล้า มีปัญญาเครื่องเจาะแทง
กิเลส. ภิกษุ ท. ! สารีบุตรเห็นแจ้งซึ่งวิปัสสนาในธรรมตามลำดับ ชั่วเวลา
ก็ถึงเดือน. ภิกษุ ท. ! ในเรื่องนั้น นี่เป็นเรื่องแห่งการเห็นแจ้งในธรรมตาม
ลำดับ ของสารีบุตร :-

๑. บาลี อนุปทสูตร อุปริ. ม. ๑๔/๑๖๖/๑๕๔. ทวิตถักภิกษุ ท. ที่เชทวัน.

โปรดบัญญัติแล้ว – จวนจะปรินิพพาน

๓๔๓

(ต่อจากนี้ได้ตรัสถึง การบรรลุปรมณฺณ ทุคฺคิณฺณ ทคฺคิณฺณ จตุตถณฺณ อาภา-
สถานญฺายกณฺะ วิญญานญฺายกณฺะ อากิณฺณญฺายกณฺะ เนวสณฺณานาสณฺณายกณฺะ โดยละเอียด
ตามลำดับ ทุกแห่งทุกมุม แล้วจึงตรัสต่อไปว่า :-)

ภิกษุ ท. ! ต่อจากนั้น สารีบุตร ก้าวล่วงเนวสณฺณานาสณฺณายกณฺะ
โดยประการทั้งปวง เข้าถึง **สณฺณาวาทคฺคิโรธ** แล้วแลอยู่. อนึ่ง เพราะเห็นด้วย
ปัญญา อาสวะ ท. ของเธอย่อมสิ้นไปโดยรอบ. สารีบุตรนั้น มีสติออกจากสมาบัติ
นั้น. เธอเห็น ครั้นมีสติออกจากสมาบัตินั้นแล้ว ย่อมตามเห็นซึ่งธรรม ท.
อันดับแล้ว แปรปรวนแล้ว ในอดีตว่า “ธรรม ท. เหล่านี้ ๆ ที่ไม่มีก็มีมา ที่มีแล้ว
ก็กลับไป” ดังนี้. สารีบุตรนั้น ไม่นิยติยินร้ายในธรรมเหล่านั้น ไม่มีกิเลสอาศัยแล้ว
ไม่มีกิเลสผูกพัน พันพิเศษแล้ว ปราศจากกิเลสเครื่องร้อยรัด มีใจปราศจากเครื่อง
จำกัดเขต อยู่. เธอเห็น ย่อมรู้ว่า อุบายเป็นเครื่องออกอันยิ่งไปกว่านี้ ย่อมไม่มี
การกระทำให้มากไปกว่านี้อีกก็ไม่มีสำหรับเธอเห็น.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใคร ๆ จะกล่าวโดยชอบ กล่าวผู้ใดว่า เป็นผู้ถึงซึ่ง
ความมีอำนาจ ถึงซึ่งความเต็มเปี่ยม ในอริยศีล ในอริยสมาธิ ในอริยปัญญา
ในอริยวิมุตติ ดังนี้แล้ว เขาพึงกล่าวสารีบุตรนั้นแล เป็นผู้เป็นเช่นนั้น.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใคร ๆ จะกล่าวโดยชอบ กล่าวผู้ใดว่า เป็นบุตร
เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ ของพระผู้มีพระภาค เกิดจากธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว
เป็นธรรมทายาท หาใช่เป็นอามิสทายาทไม่ ดังนี้แล้ว เขาพึงกล่าวสารีบุตรนั้นแล
เป็นผู้เป็นเช่นนั้น.

ภิกษุ ท. ! สารีบุตร สามารถหมุนธรรมจักรอันไม่มีจักรอันยิ่งกว่า
ที่ติดากตหมุนไปแล้ว, ให้หมุนไปตามได้ โดยชอบแท้.

มหาเถระผู้มีสมาบัติ และอภิญาเทียบพระองค์^๑

ภิกษุ ท. ! เราหวังเพียงใด ก็ย่อมสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วเข้าถึงฌานที่ ๑ มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกแล้ว และอยู่ได้ตลอดกาลเพียงนั้น. ภิกษุ ท. ! แม้กัศสปะ (ก็ๆกัน) เธอหวังเพียงใด ก็ย่อมสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย แล้วเข้าถึงฌานที่ ๑ มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้ว และอยู่ได้ ตลอดกาลเพียงนั้น.

ภิกษุ ท. ! เราหวังเพียงใด, ก็ย่อม... ฯลฯ เข้าถึงฌานที่ ๒, ... ฯลฯ ฌานที่ ๓, ... ฯลฯ ฌานที่ ๔, ... ฯลฯ อากาสานัญจายตนฌาน, ... วิญญาณัญจายตนฌาน, ... อากิญจัญญายตนฌาน, ... เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน, ... ฯลฯ สัญญาเวทิตินิโรธ แล้วแลอยู่ได้ตลอดกาลเพียงนั้น.^๒ ภิกษุ ท. ! แม้กัศสปะ (ก็ๆกัน) เธอหวังเพียงใด ก็ย่อม... ฯลฯ เข้าถึงฌานที่ ๒, ... ที่ ๓, ... ที่ ๔, ... อากาสานัญจายตนฌาน ... วิญญาณัญจายตนฌาน ... อากิญจัญญายตนฌาน ... เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ... สัญญาเวทิตินิโรธ แล้วแลอยู่ได้ตลอดกาลเพียงนั้น.

(ต่อจากนี้ ตรัสอภิญาหก คือ อธิวิริย ทิพพโสท เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวกัชฌญาณ ว่า พระมหากัสสป สามารถเท่าเทียมพระองค์โดยทำนองเดียวกันอีก. ส่วนคำอธิบายของอภิญาเหล่านี้ กันดูได้ตามชื่ออภิญ्यानนั้นๆ จากตอนว่าด้วยการตรัสรู้ในภาค ๒-๓ ของเรื่องนี้ หรือจากธรรมวิภาคปริเฉท ๒, ในที่นี้ ไม่ต้องการกล่าวใจความส่วนนี้ นอกจากส่วนที่พระมหากัสสปมีสมาบัติ และอภิญาเทียบกับพระองค์เท่านั้น)

๑. บาลี กัสสปสัยฺยทฺถํ นิทานํ. ส. ๑๖/๒๔๘/๔๘๗. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน.

๒. ที่ละเพยยาล หมายความว่า ตรัสทีละอย่าง โดยทำนองเดียวกัน. ส่วนคำอธิบายของฌานเหล่านั้น เหมือนกับที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องอื่น ในตอนต้น, หรือในหนังสือธรรมวิภาคปริเฉท ๒.

พระองค์และสาวกมีการกล่าวหลักธรรมตรงกันเสมอ^๑

ก็คำนี้ว่า “ชรามณณมี เพราะปัจจัยคือชาติ” ดังนี้, เช่นนี้แลเป็นคำที่เรากล่าวแล้ว. ภิกษุ ท. ! ชรามณณมี เพราะปัจจัยคือชาติ ใช่ไหม? เป็นอย่างนี้หรือเป็นอย่างไร ในข้อนี้?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ชรามณณมี เพราะปัจจัยคือชาติ, ในข้อนี้ต้องมีว่า ชรามณณมี เพราะปัจจัยคือชาติ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!”

(ตรัสบอกแล้วทรงชักตาม และภิกษุ ท. ทูลตอบ ในลักษณะอย่างเดียวกันนี้ เป็นลำดับไป ทุกอาการของปัจจุสมุปบาท ซึ่งในที่นี้จะละไว้ด้วย ฯลฯ จนกระทั่งถึงอาการสุดท้าย คือสังขาร จึงจะเขียนเต็มรูปความอีกครั้งหนึ่ง)

ก็คำนี้ว่า “ชาติมี เพราะปัจจัยคือภพ” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “ภพมี เพราะปัจจัยคืออุปาทาน” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “อุปาทานมี เพราะปัจจัยคือตัณหา” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “ตัณหา มี เพราะปัจจัยคือเวทนา” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “เวทนามี เพราะปัจจัยคือผัสสะ” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “ผัสสะมี เพราะปัจจัยคือสพายตนะ” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “สพายตนะมี เพราะปัจจัยคือนามรูป” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “นามรูปมี เพราะปัจจัยคือวิญญาณ” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “วิญญาณมี เพราะปัจจัยคือสังขาร” — ฯลฯ อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!

ก็คำนี้ว่า “สังขาร ท. มี เพราะปัจจัยคืออวิชชา” ดังนี้, เช่นนี้แลเป็นคำที่เรากล่าวแล้ว. ภิกษุ ท. ! สังขาร ท. มี เพราะปัจจัยคืออวิชชา ใช่ไหม? เป็นอย่างนี้หรือเป็นอย่างไร ในข้อนี้?

๑. บาลี มหาตักขสัจจสูตร ม.ม. ๑๒/๔๘๐/๔๔๗. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่เชตวัน.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! สังฆาร ท. มี เพราะปัจจัยคืออวิชา, ในข้อนี้ ต้องมีว่า สังฆาร ท. มี เพราะปัจจัยคืออวิชา อย่างนี้เป็นแน่นอน พระเจ้าข้า!”

ภิกษุ ท. ! ถูกแล้ว. ภิกษุ ท. ! เป็นอันว่า แม้พวกเธอก็กล่าวอย่างนี้; แม้เราก็ก้าวอย่างนี้ ว่า “เมื่อสิ่งนี้มีอยู่ สิ่งนี้ก็มี; เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้ก็เกิดขึ้น; กล่าวคือ เพราะมีอวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังฆาร ท.; เพราะมีสังฆารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ; — ฯลฯ — เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาส ท. จึงเกิดขึ้นพร้อม : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้”.

(ต่อไปนี้ มีการทราตรัสว่าด้วยปัจจัยจากการผ่านนิโรธวารคือฝ่ายคัมภี; มีวิธีการตรัสและการถามตอบในทำนองเดียวกันกับฝ่ายสมุทวาร คือฝ่ายเกิด ทุกประการ หากแต่ตรงกันข้ามเท่านั้น)

ส่วนที่สาวกแย้งวาทกว่าพระองค์

อุททยิ ! สาวกของเรา ฉันทอาหารเพียงโกสะหนึ่งบ้าง (โกสะ—ขันจอกขนาดเล็ก) ครึ่งโกสะบ้าง เท่าผลมะตูมบ้าง เท่าครึ่งผลมะตูมบ้าง ก็มีอยู่. ส่วนเรา, อุททยิ ! บางคราวฉันทเต็มบาตรเสมอขอบปากบ้าง ยิ่งขึ้นไปกว่าบ้าง—

อุททยิ ! สาวกของเรา ถือบ้างสกุล ทรงจีวรเศร้าหมอง. เธอเหล่านั้น เก็บผสมผ้าชายขาด จากป่าช้าบ้าง จากกองขยะบ้าง จากที่เขาทิ้งตามตลาดบ้าง ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ (ผ้าคลุมนอก) แล้วทรงไว้ ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุททยิ ! บางคราว ก็ครองจีวร ที่พวกคหบดีถวาย มีเนื้อนุ่มละเอียด—

อุททยิ ! สาวกของเรา ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เทียวไปตามลำดับตรอกเป็นวัตร ยินดีแต่ในภัดต์อันมีอยู่เพื่อภิกษุตามธรรมดา, เมื่อเทียวไปตามระวาง

๑. บาลี มหาสุกขัตตปิฎก ม.ม. ๑๓/๓๑๘/๓๒๔. ทรัสแก่ปริพพาชก ชื่อสุกขัตตปิฎก.

เรือน แม้มีผู้เชื่อเชิญด้วยอาสนะ (ฉันทนเรือน) ก็ไม่ยินดีรับ, ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทายิ ! ในบางคราว ฉันชั่วสูกแห่งชั่วสาลีไม่ดำเลย มีแกงกับเป็นอันมาก—

อุทายิ ! สาวกของเรา ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร, อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ก็มีอยู่. เธอเหล่านั้น ไม่เข้าสู่ที่มุงที่บังเลย ตั้ง ๘ เดือน (ในปีหนึ่ง), ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทายิ ! บางคราวอยู่อาศัยในเรือนมียอด อันเขาฉาบทาทางชนและลง ไม่มีรูรั่วให้ลมผ่าน มีลิมสลักอันขัดแล้ว มีหน้าต่างอันปิดสนิทแล้ว—

อุทายิ ! สาวกของเราอยู่ป่าเป็นวัตร ถือเอาป่าชฎเป็นเสนาสนะอันสงัด, เธอเหล่านั้น มาสู่ท่ามกลางสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เพื่อฟังปาติโมกข์เท่านั้น, ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทายิ ! ในบางคราว อยู่เกลื่อนกล่นด้วยหมู่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา อำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์ และสาวกของเดียรถีย์—

อุทายิ ! ถ้าสาวกของเรา จะสักการะ เคารพ นับถือบูชาเรา แล้ว เข้ามาอาศัยเราอยู่ เพราะคิดว่า พระสมณโคดม เป็นผู้ฉันอาหารน้อย (.....เป็นต้น) แล้วไซ้, อุทายิ ! สาวกของเรา เหล่าที่มีอาหารเพียงโกสหนึ่ง (เป็นต้น) ก็จะไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้ว อาศัยเราอยู่ เพราะเหตุนี้—^๑

๑. ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า ให้สาวกคลายความบากบั่นในปฏิปทานั้น ๆ, เป็นแต่ทรงเปรียบเทียบให้ปริพาชกผู้นั้นเห็นว่า สาวกไม่ได้มาอยู่อาศัยพระศาสดา เพราะพระศาสดามีอาหารน้อยเป็นต้น ดังที่ปริพาชกผู้นั้นเข้าใจ. แต่ที่พระสาวกมาอาศัยพระองค์ ก็เพราะเห็นความเป็นนิยานิกะของธรรมที่พระองค์ตรัสแล้ว เป็นต้น ต่างหาก. มีที่แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า บางคราวพระองค์ทรงถือธุงค์เหล่านั้นอย่างเคร่งครัดก็มี. แต่บางสมัยจำเป็นต้องละธุงค์บางอย่าง ไปทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น. ไม่ได้บ่งว่า ธุงค์ของพระองค์ที่เคยทรงมาแล้วเลวกว่าของสาวก. พระมหากัสสปเป็นต้น ที่ถือธุงค์ตลอดชีวิต ก็เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ภิกษุที่บวชตาม และท่านไม่ต้องทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า จึงมีโอกาสดูว่า พระองค์. — ผู้รวบรวม.

ทรงลดพระองค์ลงเสมอสาวก แม้ในหน้าที่ของพระพุทธเจ้า^๑

ภิกษุ ท. ! บุคคล ๓ จำพวกเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้น เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ ท. สามจำพวกเหล่าไหนเล่า? สามจำพวก คือ :-

ภิกษุ ท. ! ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็น พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรรยา ดำเนินไปได้แล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสาวกฝึกบุรุษควรฝึกไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ ท. เป็นผู้ใด จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์. ตถาคตนั้นแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง. ภิกษุ ท. ! นี่คือนักคนจำพวกที่หนึ่ง.

ภิกษุ ท. ! พวกอื่นยังมีอีก คือสาวกของพระศาสดาพระองค์นั้นนั่นแล เป็น พระอรหันต์ ชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำทำสำเร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว ตามบรรลู่ถึงประโยชน์ตนได้แล้ว มีเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นไปหมดแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ. สาวกนั้น แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง. ภิกษุ ท. ! นี่คือนักคนจำพวกที่สอง.

ภิกษุ ท. ! พวกอื่นยังมีอีก คือสาวกของพระศาสดาพระองค์นั้นนั่นแล เป็น พระเสขะ เป็นผู้ยังต้องประพฤติปฏิบัติอยู่ เป็นผู้มัวสับสนมาก เป็นผู้เข้าถึงแล้วซึ่ง

๑. บาลี อิติว. ข. ๒๕/๒๕๑/๒๖๓.

ศีลและวัตร. สวากแม่นั้น ย่อมแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง. ภิกษุ ท.! นี่คือนักคนจำพวกที่สาม.

ภิกษุ ท.! บุคคล ๓ จำพวกเหล่านี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้น เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ ท. ดังนี้.

เหตุทำให้ผู้มาเป็นสาวกของพระองค์

อุทายิ ! มีเหตุห้าอย่าง ที่ทำให้สาวกสักการะเคารพนับถือบูชา แล้วมาอยู่อาศัยเรา. ห้าอย่างอะไรบ้าง ?

อุทายิ ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะอริศีล ว่า พระสมณโคดม ประกอบด้วยศีลชั้นอย่างยิ่ง, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๑.

อุทายิ ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะปัญญาเครื่องรู้ เครื่องเห็น อันก้าวไปได้แล้วอย่างยิ่ง ว่า พระสมณโคดม เมื่อพระองค์รู้อยู่จริง ๆ จึงจะกล่าวว่า 'เรารู้', เมื่อพระองค์เห็นอยู่จริง ๆ จึงจะกล่าวว่า 'เราเห็น', พระสมณโคดม แสดงธรรมเพื่อความรู้อย่าง ไม่ใช่เพื่อความไม่รู้ยิ่ง, พระสมณโคดมแสดงธรรม มีเหตุผล ไม่ใช่ไม่มีเหตุผล, พระสมณโคดม แสดงธรรมประกอบด้วยปาฏิหาริย์ (คือความน่าอัศจรรย์จนฟังเพลนิ) ไม่ใช่ไม่ประกอบด้วยปาฏิหาริย์, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๒.

อุทายิ ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะอริปัญญา ว่า พระสมณโคดม ประกอบด้วยปัญญาชั้นอย่างยิ่ง. และข้อที่จะมีว่า พระองค์จักไม่เห็นแนว

๑. บาลี มหาสกุททายสูตร ม.ม. ๑๓/๓๒๑/๓๒๔. ทรัสแก่ปริพพาชก ชื่อสกุททายิ.

สำหรับคำตรัสต่อไปข้างหน้า, หรือพระองค์ก็ไม่อาจข่มให้ราบคาบโดยถูกต้อง ซึ่ง วาจาอันเป็นข้อนี้ นั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีขึ้นได้เลย, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๓.

อุทายิ ! สาวกของเรา ถูกความทุกข์ใด หยั่งเอา หรือครอบงำเอาแล้ว ย่อมเข้าไปถามเราถึงความจริงอันประเสริฐ คือ ทุกข์, ถึงความจริงอันประเสริฐ คือ เหตุให้เกิดทุกข์, ถึงความจริงอันประเสริฐ คือ ความดับทุกข์เสียได้ และ ความจริงอันประเสริฐ คือ หนทางให้ถึงความดับทุกข์ นั้น. เราถูกถามแล้ว ก็พยากรณ์ให้แก่พวกเขา ทำจิตของพวกเขาให้ชุ่มชื้น ด้วยการพยากรณ์ ปัญหาให้, ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๔.

อุทายิ ! ข้อปฏิบัติเป็นสิ่งที่เราบอกแล้วแก่สาวก ท. สาวก ท. ของเรา ปฏิบัติตามแล้ว ย่อมทำสติปัญญานองสีให้เจริญได้, คือภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้มีปกติตามเห็นกายในกาย, มีปกติตามเห็นเวทนาในเวทนา ท., มีปกติตามเห็นจิตในจิต, มีปกติตามเห็นธรรมในธรรม ท. มีเพียรเผาบาป มีความรู้ตัวทั่วพร้อม มีสติ นำออกเสียซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก (คือความยินดี ยินร้าย อันเป็นของประจำโลก), เพราะการปฏิบัติเช่นนั้น สาวกของเราเป็นอันมาก ได้บรรลุแล้วซึ่ง อภิญญาโอสถบารมี (คืออรหัตตผล) แล้วแลอยู่. (ตอนนั้นตรัสยกย่องจนตลอดโพธิปักขิยธรรม สมบัติ และวิชาแปดด้วย แต่จะไม่ยกมาใส่ไว้ เพราะเกินต้องการไป), ฯลฯ นี่เป็นข้อที่ ๕.

อุทายิ ! เหตุอย่างนั้นแล ที่ทำให้สาวกของเรา สักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้วอาศัยเราอยู่.

(หาใช่เพราะพระองค์เป็นผู้ฉันอาหารน้อย มีรศกต่าง ๆ เป็นต้น ดังกล่าวแล้วในหัวข้อว่า “ส่วนที่สาวกเข้มนวดกว่าพระองค์” ข้างต้น นั้นไม่).

เหตุที่ทำให้เกิดการแสดงปาติโมกข์^๑

ภิกษุ ท. ! ที่นี้เอง ปริวิตกแห่งใจได้เกิดขึ้นแก่เรา เมื่ออยู่ในที่สงัดว่า “ถ้าเฉิน เราจะอนุญาตสิกขาบท ท. ที่ได้บัญญัติ ให้เป็นปาติโมกข์เทศแก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น. ปาติโมกข์เทศนั้น จักเป็นอุโบสถกรรมของภิกษุ ท. เหล่านั้น” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เรออนุญาต เพื่อแสดงขึ้นซึ่งปาติโมกข์.

ไม่ทรงทำอุโบสถกับสาวกอีกต่อไป^๒

มีภิกษุอุลลชชีปนอยู่ในหมู่สงฆ์ที่กำลังจะทำอุโบสถ. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทำอุโบสถ, จนพระโมคคัลลานะค้นตัวภิกษุรูปนั้นได้ บังคับด้วยอาญาแห่งสงฆ์ ให้ออกไปถึงสามครั้งก็ไม่ยอมออก จนต้องถึงแค้นออกไปแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! บุคคลนั้น ข้าพระองค์นำตัวออกไปแล้ว. บริษัทบริสุทธแล้ว. ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์ แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด” ดังนี้.

น้าอัสจรรย, โมคคัลลานะ ! ไม่เคยมีเลย, โมคคัลลานะ ! โมฆบุรุษนั้นถึงกับต้องจุดแชน จึงยอมออกไป.

ภิกษุ ท. ! บัดนี้ จำเดิมแต่บัดนี้ไป เราไม่ทำอุโบสถ, ไม่แสดงปาติโมกข์. ภิกษุ ท. ! จำเดิมแต่บัดนี้ไป พวกท่านทั้งหลายด้วยกันจงทำอุโบสถ, จงแสดงปาติโมกข์.

ภิกษุ ท. ! ไม่ใช่โอกาส ไม่ใช่ฐานะเลย ที่ตถาคตจะพึงทำอุโบสถจะพึงแสดงปาติโมกข์ ในบริษัทที่ไม่บริสุทธ์.

๑. บาลี มหา. วิ. ๔/๒๐๓/๑๔๕. ทรัสแก่ภิกษุ ท. ที่กุเชกิชฌณฺฏ โกธเมืองราชกฤห์.

๒. บาลี โสณวรรค อ. ข. ๒๕/๑๕๒/๑๖๖. ทรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่โรงอุโบสถ ณ บุพพาราม โกธเมืองสาวัตถี.

(ค. เกี่ยวกับความเป็นอสูรส่วนพระองค์ ๓๑ เรื่อง)

ไม่ทรงคิดหาสกล^๑

อานนท์ ! ตถาคตเกิดขึ้นในโลก เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ไปดี ผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนควรรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว จักแนกธรรมสั่งสอนสัตว์. ตถาคตนั้น เสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าละเมาะ โคนไม้ ภูเขา ซอกห้วย ท้องถ้ำ ป่าช้า ป่าชุก ที่แจ้ง ลอมฟาง (อย่างใดอย่างหนึ่ง), เมื่อตถาคตนั้น หลีกออกอยู่อย่างนั้น ชาวนิคมนและชาวชนบท ที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี ย่อมเวียนติดตาม. เมื่อชาวนิคมนและชาวชนบท ที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี เวียนติดตาม ตถาคตย่อมไม่ผูกใจโกรธ ไม่ถึงความกำหนด ไม่เวียนมาเพื่อความมักมาก.... ฯลฯ....

อานนท์ ! ครูปวงคนในโลกนี้ ย่อมเสพเสนาสนะสงัด คือป่าละเมาะ โคนไม้ ภูเขา ซอกห้วย ท้องถ้ำ ป่าช้า ป่าชุก ที่แจ้ง ลอมฟาง (อย่างใดอย่างหนึ่ง), เมื่อครูผู้นั้น หลีกออกอยู่อย่างนั้น ชาวนิคมนและชาวชนบท ที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี ย่อมเวียนติดตาม. ครูผู้นั้น, เมื่อชาวนิคมนและชาวชนบทที่เป็นพราหมณ์หรือคฤหบดี เวียนติดตาม, ก็ผูกใจสยบ ก็ถึงความกำหนด ก็ถึงความมักมาก. อานนท์ ! นี้แหละ เราเรียกว่า อูปัทวะ^๒ สำหรับอาจารย์. สิ่งอันเป็นอกุศลลามก เสรา้หมองพร้อม เป็นไปเพื่อเกิดใหม่ ประกอบด้วย

๑. บาติ มหาสุญญสูตร อุป.วิ. ม. ๑๔/๒๔๓/๓๕๔. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่นโคธรัวาม กรุงกบิลพัสดุ์ ในวิหารของนายสัททะ.
๒. อูปัทวะ คืออันตราย หรือเครื่องทำลาย.

ความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นผล เป็นไปเพื่อชาติ ชรา มรณะสืบไป ย่อม
กตทัตถ์ครุณณ์ไว้. อานนท์ ! อุบัติทวาทะสำหรับอาจารย์ เป็นอย่างนี้แล.

ความรู้สึกของพระองค์เกี่ยวกับยศ^๑

(พวกพราหมณ์คบหาที่บ้านอิจฉานังคละจำนวนมาก ได้ยินกิตติศัพท์อันใหญ่หลวง
ของพระผู้มีพระภาค ว่าบิณฑิตได้เสด็จมาประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ก็พากันนำเอาของเคี้ยว
ของฉันเป็นอันมาก เข้าไปออกันอยู่ที่คันทนอแห่งชุ่มประทุ ส่งเสียงอึกทึก. พระผู้มีพระภาคตรัสถาม
พระนาคิยะผู้อุปัฏฐาก :-)

นาคิยะ ! เสียงอื้ออึงอะไรกัน รวาทะว่าการข้อยแย้งปลาของชาวประมง ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พราหมณ์คบหาที่บ้านอิจฉานังคละ นำของเคี้ยว
ของฉันเป็นอันมาก มาออกันอยู่ที่คันทนอแห่งชุ่มประทุ เพื่อจะถวายแก่พระผู้มีพระภาคและ
ภิกษุสงฆ์.”

นาคิยะ ! เราอย่าต้องเกี่ยวข้องกับยศเลย; ยศก็อย่ามาเกี่ยวข้องกับ
กับเราเลย. นาคิยะ ! พวกคนที่ไม่อาจจะได้ตามปรารถนา ไม่อาจจะได้โดยง่าย
โดยสะดวก ซึ่งเนกขัมมสุข ปวิเวกสุข อุปสมสุข สัมโพธิสุข ดังที่เราได้ตาม
ปรารถนา ได้โดยง่าย โดยสะดวก, ก็พึงยินดีมีผัสสุข (สุขอันเกิดจากท่อน้ำสวะ)
มิทรสุข (สุขของคนนอนชบ) สุขอันเกิดจากลาภสักการะและเสียงสรรเสริญ
ต่อไปเถิด.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาค จงทรงทรมาน ขอพระ
สุกต จงทรมาน. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! บัดนี้เป็นเวลาสำหรับการทรมานของพระผู้มี

๑. บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๓๒/๓๐. ตรัสแก่พระนาคิยะ ที่ราวป่าอิจฉานังคละ คราวจาริกไป
แคว้นโกศล.

พระภาค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระองค์จะเสด็จไปทางใดในบัดนี้ พราหมณ์ คหบดี ขวานิกม ขวชนบท ท. ก็จักติดตามไปทางนั้น เหมือนเมื่อผ่านเมืกหยาบคกกลงมา น้ำก็จะไหลไปตามก้นลุ่ม ; ฉะนั้นบัดนี้ที่พระผู้มีพระภาค จะเสด็จไปทางใดในบัดนี้ พราหมณ์ คหบดี ขวานิกม ขวชนบท ท. ก็จักติดตามไปทางนั้น. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า ? ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! เพราะความปรากฏแห่งศีลของพระผู้มีพระภาคทำให้เป็นเช่นนั้น”.

นาคิตะ ! เราอย่าต้องเกี่ยวข้องกับยศเลย; ยศก็อย่ามาเกี่ยวข้องกับเราเลย.

นาคิตะ ! พวกคนที่ไม้อาจจะได้ตามปรารถนา ไม่อาจจะได้โดยง่าย โดยสะดวก ซึ่งเนกขัมมสุข ปวิเวกสุข อุปสมสุข สัมโพธิสุข ดังที่เราได้ตามปรารถนา ได้โดยง่าย โดยสะดวก, ก็พึงยินดีมีพิศุข (สุขอันเกิดจากท้อบัสสวาระ) มัทธสุข (สุขของคนนอนชบ) สุขอันเกิดจากลาภสักการะและเสียงสรรเสริญ ต่อไปเถิด.

นาคิตะ ! อุจจาระบัสสวาระ ย่อมมีจากสิ่งที่บุคคลกินแล้ว คิมแล้ว เคี้ยวแล้ว จมแล้ว; นั่นคือสิ่งไหลออกของสิ่งที่กินแล้ว คิมแล้ว เคี้ยวแล้ว จมแล้ว.

นาคิตะ ! โสกะปรีทนะทุกขะโทมนัสอุปายาส ย่อมเกิดขึ้นเพราะสิ่งที่รักแปรปรวนไปโดยประการอื่น; นั่นคือสิ่งไหลออกของความแปรปรวนแห่งสิ่งเป็นที่รัก.

นาคิตะ ! เมื่อบุคคลตามประกอบซึ่งอนุโยคในอสุกนิมิต, ความเป็นของปฏิกุลในอสุกนิมิต ย่อมปรากฏขึ้น; นั่นคือสิ่งไหลออกแห่งการอนุโยคในอสุกนิมิต.

นาคิตะ ! เมื่อบุคคลตามเห็นอยู่ซึ่งความไม่เที่ยงในผัสสาชยตนะ ๖, ความเป็นของปฏิกุลในผัสสะ ย่อมปรากฏขึ้น; นั่นคือสิ่งไหลออกแห่งการตามเห็นความไม่เที่ยงในผัสสาชยตนะ.

นาคิตะ ! เมื่อบุคคลตามเห็นอยู่ซึ่งความต้ง^{๕๕}และความเสื่อมไป ใน
อุปาทานขันธทั้งห้า, ความเป็นของปฏิภูลในอุปาทาน ย่อมปรากฏ^{๕๕}; นั่นคือ
สิ่งไหลออกแห่งการตามเห็นความต้ง^{๕๕}และความเสื่อมไป ในอุปาทานขันธ^{๕๕} ดังนี้.

ทรงเสพเสนาสนะบำเรอไป เพื่อให้เป็นตัวอย่าง^๖

พราหมณ์ ! ท่านอาจมีความเห็นอย่างนี้ก็ได้ว่า “ขณะ^{๕๕}นี้พระสมณโคตม
ยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ เป็นแน่, เพราะฉะนั้นจึงได้เสพเสนาสนะบำ
เรอ^{๕๕}อันเย็บสัจด์” ดังนี้.

พราหมณ์เอ๋ย ! ท่านไม่เพียงมีความเห็นอย่างนั้นเลย. พราหมณ์ !
เรามองเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ ๒ ประการ จึงเสพเสนาสนะบำเรอ^{๕๕}อันเย็บสัจด์, คือ
เพื่อความอยู่เป็นสุขทันตาเห็น แก่เราเอง อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง เพื่อ
อนุเคราะห์แก่ผู้ติดตามมาภายหลัง (จะมีกำลังใจปฏิบัติในการเสพเสนาสนะบำเรอ^{๕๕}
อันเย็บสัจด์) ดังนี้.

ทรงพอพระทัยความสามัคคีเป็นอย่างยิ่ง^๖

ภิกษุ ท. ! ในทิศใด ภิกษุทั้งหลาย เกิดแตกร้างกัน เกิดการ
วุ่นวายกัน ทะเลาะวิวาทกัน ทิ่มแทงกันและกันอยู่ด้วยหอกปาก, ทิศนั้น
ไม่เป็นทิศที่ผาสุกแก่เราเลย แม้แต่เพียงนี้ก็ถึง จะต้องกล่าวทำไมถึงเรื่องไปจนถึง
ที่นั่น. และเราย่อมแน่ใจในเรื่องนั้นว่า พวกเธอทั้งหลายที่นั่น พวกนั้นละเลย
ธรรมะสามประการเสีย แล้วทำธรรมะอีกสามประการให้เกิดขึ้นหนาแน่น เป็น

๑. บาลี ภยภวสุทร ม.ม. ๑๒/๔๑/๕๑. ทรัสแก่ชาณโสณิพราหมณ์ ที่เชทวัน.

๒. บาลี ทิก. อ. ๒๐/๓๕๕/๕๖๔. ทรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

แน่แท้. สามประการเหล่าไหนเล่า ที่เธอพากันจะเสีย? สามประการคือ ความตริกลงันหลีกออกจากกาม ความตริกลงันไม่พยาบาท และความตริกลงันไม่เบียดเบียน. และสามประการเหล่าไหนเล่า ที่เธอพากันทำให้เกิดขึ้นหนาแน่น? สามประการคือ ความตริกลงันในทางกาม ความตริกลงันในทางพยาบาท และความตริกลงันในทางเบียดเบียน.

ภิกษุ ท. ! ในทิศใด ภิกษุทั้งหลายมีความพร้อมเพรียงกัน มีความบันเทิงต่อกันและกัน ไม่ทะเลาะวิวาทกัน เข้ากันและกันได้สนิทเหมือนน้ำนมกับน้ำมองดูกันและกันด้วยสายตาแห่งความรักอยู่, ที่ศนั้นเป็นที่ผาสุกแก่เรา แม้ต้องเดินไป (อย่างหนักเหนื่อย) จะป่วยกล่าวไปใย ถึงการที่เพียงแต่นั่งถึง. และเราย่อมแน่ใจในเรื่องนั้นว่า พวกเธอทั้งหลายที่นั่น พากันจะธรรมะสามประการเสีย แล้วทำธรรมะอีกสามประการให้เกิดขึ้นหนาแน่น เป็นแน่แท้. สามประการเหล่าไหนเล่า ที่เธอพากันจะเสีย? สามประการ คือ ความตริกลงันในทางกาม ความตริกลงันในทางพยาบาท และความตริกลงันในทางเบียดเบียน. สามประการเหล่าไหนเล่า ที่เธอพากันทำให้เกิดขึ้นหนาแน่น? สามประการคือ ความตริกลงันหลีกออกจากกาม ความตริกลงันไม่พยาบาท และความตริกลงันไม่เบียดเบียน, ดังนี้.

ทรงมีความสุขยิ่งกว่าหาราช^๑

“พระโคตมผู้มีอายุ! พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ มีความอยู่เป็นสุข กว่าพระสมณโคตม หรือว่าพระสมณโคตมมีความสุขอยู่เป็นสุขกว่า?”

๑. บาลี จุฬทุกขกัณฐสูตร ม.ม. ๑๒/๑๘๗/๒๒๐. ตรัสเล่าเรื่องที่ทรงสนทนากับภิกษุครั้งหนึ่งแก่เจ้ามหายาน ทิณโณธรรมา โกลักรุงกบิลพัสดุ์.

นิครนถ์ ท. ! ถ้าอย่างนั้นเราขอถามกลับแก่ท่านทั้งหลาย. ท่าน ท. เห็นว่าควรตอบให้ถูกต้องอย่างไร ก็จงตอบอย่างนั้นเถิด, เราถามท่านทั้งหลายว่า ท่านมีความเห็นอย่างไร คือพระเจ้าพิมพิสาร ราชาแห่งมคธ สามารถทำกายมิให้หวั่นไหว ทำวาจาให้สงบเงียบ เสวยความสุขอย่างเดียวล้วน อยู่ตลอดเวลา ๖ วัน ๗ คืน ได้หรือไม่ ?

“พระโคตมผู้มีอายุ ! ข้อนั้นหามิได้เลย.”

นิครนถ์ ท. ! พระเจ้าพิมพิสาร ราชาแห่งมคธ สามารถทำกายมิให้หวั่นไหว ทำวาจาให้สงบเงียบ เสวยความสุขอย่างเดียวล้วน อยู่ตลอดเวลา ๖ วัน ๖ คืน, .. ๕ วัน ๕ คืน, .. ๔ วัน ๔ คืน, .. ๓ วัน ๓ คืน, .. ๒ วัน ๒ คืน, .. ๑ วัน ๑ คืน, ได้หรือไม่ ?

“พระโคตมผู้มีอายุ ! ข้อนั้นหามิได้.”

นิครนถ์ ท. ! เราแล สามารถเพื่อทำกายมิให้หวั่นไหว ทำวาจาให้สงบเงียบ เสวยความสุขอย่างเดียวล้วน อยู่ตลอดเวลา ๑ วัน ๑ คืน, หรือ ๒ วัน ๒ คืน, .. ๓ วัน ๓ คืน, .. ๔ วัน ๔ คืน, .. ๕ วัน ๕ คืน, .. ๖ วัน ๖ คืน, .. หรือ ๗ วัน ๗ คืน เป็นกำหนด ได้ตามปรารถนา. นิครนถ์ ท. ! เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านทั้งหลายจะเข้าใจอย่างไร ? พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ มีวิหารธรรมเป็นสุขกว่าเรา หรือว่าเรามีวิหารธรรมเป็นสุขกว่าพระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธ ?

“พระโคตมผู้มีอายุ ! ถ้าเป็นอย่างนี้ พระสมณโคตมเป็นผู้มีวิหารธรรมเป็นสุขกว่า.”

ทรงตาสูกอึ้งนัก เมื่อทรงอยู่ในอนิมิตตเจโตสมาธิ^๑

อานนท์! สมัยใด ตถาคตเข้าสู่เจโตสมาธิที่ไม่มีนิมิต เพราะไม่ทำนิมิต ทั้งปวงไว้ในใจ คับเวทนาบางพวกเสีย แล้วแลอยู่; อานนท์! สมัยนั้น ความตาสูกอึ้งนัก ข้อมมีแก่ตถาคต.

อานนท์! เพราะเหตุนั้น เธอ ท. จึงเป็นผู้มีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ : มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ อยู่เกิด.

อานนท์! อย่างไรเล่า เรียกว่าภิกษุผู้มีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ : มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่? อานนท์! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ตามเห็นซึ่งกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำออกซึ่งอภิขมาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่; เป็นผู้ตามเห็นซึ่งเวทนาในเวทนา ท. มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำออกซึ่ง อภิขมาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่; เป็นผู้ตามเห็นซึ่งจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำออกซึ่งอภิขมาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่; เป็นผู้ตามเห็นซึ่งธรรมในธรรม ท. มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำออกซึ่งอภิขมาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่.

อานนท์! อย่างนั้นแล ภิกษุชื่อว่าผู้มีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ : มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่.

๑. บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๑๘/๕๓; มหาวาร. ส. ๑๔/๒๐๕/๗๑๑. ทวิสแก้พระอานนท์ ที่เวฬุคาม เมืองเวสาลี.

**วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากตลอดพรรษา
และทรงสรรเสริญมาก^๑**

ภิกษุ ท. ! ถ้าพวกปริพพาชกเดียรฉัตรอื่น จะฟังตามเธอ ท. อย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ! พระสมณโคดม ทรงอยู่จำพรรษา ส่วนมาก ด้วยวิหารธรรมไหนเล่า?”
ดังนี้. ภิกษุ ท. ! เมื่อพวกเธอถูกถามอย่างนี้แล้ว ฟังตอบแก่พวกปริพพาชก
เดียรฉัตรอื่นเหล่านั้น อย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ! พระผู้มีพระภาค ทรงอยู่จำพรรษา
ส่วนมาก ด้วยวิหารธรรมคือ อานาปานสติสมาธิแล” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ในกรณีนี้ เรา เป็นผู้มีส่วนอยู่ หายใจเข้า, มีสติอยู่
หายใจออก; เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้สึกตัวทั่วถึง ว่า “เราหายใจเข้ายาว” ดังนี้;
เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้สึกตัวทั่วถึง ว่า “เราหายใจออกยาว” ดังนี้. — (ทรงแสดง
อานาปานสติสมาธิจนครบทั้ง ๑๖ ขั้น ก็มีใจความปรากฏอยู่ที่หน้า ๕๔-๑๐๑ แห่งหนังสือเล่มนี้)
— ย่อมรู้สึกตัวทั่วถึง ว่า “เราเป็นผู้ตามเห็นซึ่งความสลัดคือนอยู่เป็นประจำ หายใจ
ออก” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เมื่อใครจะกล่าววิหารธรรมใดโดยชอบ ว่าเป็น อริยวิหาร กัตติ
พรหมวิหาร กัตติ ตถาคตวิหาร กัตติ, เขาฟังกล่าวโดยชอบ ซึ่งอานาปานสติสมาธิ นั้น
ว่าเป็น อริยวิหาร พรหมวิหาร ตถาคตวิหาร.

ภิกษุ ท. ! ภิกษุ ท. เหล่าใด ยังเป็นเสขะ มีวัตถุประสงค์แห่งใจอันยัง
ไม่บรรลุลแล้ว ปรารภณอยู่ซึ่งโยคักเขมธรรมอันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า อยู่; อานา-

๑. บาลี มหาวาร. ตี. ๑๔/๔๑๒/๑๓๖๔. ทวิสแก่ภิกษุ ท. ที่อิจฉานังกลไพธมมัท ไกลเมือง
อิจฉานังกละ.

ปานสติสมาธิ อันภิกษุเหล่านั้นเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ.

ภิกษุ ท. ! ส่วนภิกษุ ท. เหล่าใด เป็น **อรหัตต์ปัจฉิม** มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว มีกิจที่ควรทำอันกระทำแล้ว มีภาระหนักปลงลงแล้ว มีประโยชน์ตนอันตามบรรลุแล้ว มีสัญญาในภพอันสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ด้วยปัญญาโดยชอบ; อานาปานสติสมาธิ อันภิกษุเหล่านั้นเจริญทำให้มากแล้ว ก็ยังเป็นไปเพื่อการอยู่เป็นสุขในภพด้วย เพื่อ สติสัมปชัญญะอยู่ด้วย.

ทรงมีอาหารบริสุทธัมเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์^๑

ชีวกะ ! ผู้ใด ทำการฆ่าสัตว์มีชีวิต อุทิศถาครหรือสาวกของถาครอยู่แล; ผู้นั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก โดยฐานะ ๕ ประการ คือ ข้อที่ :

บุคคลนั้น กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านจงไปนำสัตว์ฆ้อนนั้นมา” ดังนี้; เขาย่อมประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก โดยฐานะที่หนึ่ง.

สัตว์นั้น เมื่อเขาผูกคอตายอยู่ ย่อมเสวยซึ่งทุกข์ทรมาน; บุคคลนั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก โดยฐานะที่สอง.

บุคคลนั้น กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านจงไป, จงเตรียมซึ่งสัตว์มีชีวิต” ดังนี้; เขาย่อมประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก โดยฐานะที่สาม.

สัตว์นั้น เมื่อถูกเตรียมอยู่ ย่อมเสวยซึ่งทุกข์ทรมาน; บุคคลนั้นย่อมประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก โดยฐานะที่สี่.

๑. บาลี ชีวกสูตร ม.ม. ๑๓/๕๒/๖๐. ทรงแสดงชีวกโกมารภัจจ์ ที่สวนมะม่วง นอกเมืองราชคฤห์

บุคคลนั้น ชื่อว่าย่อมยังตถาคตหรือสาวกของตถาคตให้ยินดี ด้วยสิ่งอัน
เป็นอกัปปิยะ; เขาย่อมประสบสิ่งที่มีบุญเป็นอันมาก โดยฐานะที่ห้านี้.

ชวเก! ผู้ใด ทำการมาสัตว์มีชีวิต อุทิศตถาคตหรือสาวกของตถาคตอยู่;
ผู้นั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีบุญเป็นอันมาก โดยฐานะ ๕ ประการ เหล่านี้แล.

ครั้นพระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้แล้ว หมอชวกโกมารภัจจ์ ไต่กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า
“นาคัจจรวรยฺ พระเจ้าข้า! ไม่เคยมีแล้ว พระเจ้าข้า! : พระเจ้าข้า! ภิกษุ ท. ย่อมฉัน
อาหารอันสมควร ทนอ; พระเจ้าข้า! ภิกษุ ท. ย่อมฉันอาหารอันหาโทษมิได้ ทนอ—”.

ไม่ทรงฉันอาหารที่เกิดขึ้นเพราะคำขับ^๑

(พระผู้มีพระภาค ได้โต้ตอบกับภิกษุที่ว่าชพรพราหมณ์เกี่ยวกับเรื่องทำนา ทรงยืนยัน
ว่าพระองค์ก็เป็นชาวนา ทำนาที่มีอมตะเป็นผล ได้ตอบกับด้วยคำที่เป็นคาถา(คำกาพย์กลอน) ดังที่
ปรากฏอยู่ที่หน้า ๓๔๐ แห่งหนังสือเล่มนี้ ภายใต้หัวข้อว่า “ทรงทำนาที่มีอมตะเป็นผล”. พราหมณ์
เลื่อมใสแล้วนำข้าวปายาสถาคใหญ่เข้าไปถวาย นิมนต์ให้ฉัน; พระองค์ตรัสตอบด้วยคำที่เป็นคาถาหรือ
คำกาพย์อีกครั้งหนึ่ง มีข้อความดังต่อไปนี้ :—)

เราไม่บริโภค คาถาภิกษุโกชณะ (โกชณะที่เกิดขึ้น
เพราะคำขับ). พราหมณ์เอ๋ย! นั้นมิใช่ปกติธรรมดาของ
ผู้เห็นธรรมอย่างครบถ้วน. พุทธบุคคล ท. ย่อมปฏิเสธ
คาถาภิกษุโกชณะ. พราหมณ์เอ๋ย! เมื่อธรรมมีอยู่, ก็
ต้องมีการประพฤติตามธรรมนั้น. ท่านจงบำรุงพุทธบุคคล

๑. บาลี ศก. ตี. ๑๕/๒๔๕/๖๕๖; และ ๑๕/๒๔๗/๖๖๒; และ ๑๕/๒๕๔/๖๗๕. สุกต. ข.
๒๕/๓๔๑/๒๕๕; และ ๒๕/๔๑๘/๓๕๕.

ผู้เป็นเทพ^๑ แสงพบคุณอันใหญ่หลวง สันอาสวะแล้ว
 สงบราบแล้วจากกรรมเป็นเครื่องให้รำคาญ ด้วยข้าวและ
 น้าอันอันเลิศ; เพราะว่า นั่นเป็นบุญของผู้มั่งบุญ.

(พราหมณ์นั้นได้ทูลถามว่า ถ้าอย่างนั้นจะให้น้ำข้าวปายาสนี้ไปถวายแก่ใคร; ครัส
 ทอบว่า ไม่มองเห็นใครที่ควรรับ, ให้น้ำไปทิ้งเสีย.)

ทรงฉันอาหารวันหนึ่งคนเดียว^๒

ภิกษุ ท. ! เราย่อมฉันโภชนะแต่ในที่นี้แห่งเดียว (คือฉันคนเดียว ลูกฉัน
 แล้วไม่ฉันอีกในวันนั้น). ภิกษุ ท. ! เมื่อเราฉันโภชนะแต่ในที่นี้แห่งเดียวอยู่ ย่อม
 รู้สึกว่าเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากายกะปรี่กะเปร่า มีกำลัง
 และมีความผาสุกด้วย.

ภิกษุ ท. ! มาเถิด นั้พวกเธอทั้งหลาย ก็จงฉันโภชนะแต่ในที่นี้
 แห่งเดียว. ภิกษุ ท. ! พวกเธอทั้งหลาย เมื่อฉันอยู่ซึ่งโภชนะแต่ในที่นี้แห่งเดียว
 จักรู้สึกความที่เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย กะปรี่กะเปร่า มีกำลัง
 และมีความผาสุกด้วยแล.

๑. คำว่า "เทพ" ไม่เป็นที่แจ่มแจ้งแก่นักศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน มักจะแปลกันว่า ผู้บริบูรณ์
 ด้วยคุณทั้งปวง ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เป็นคำใช้เรียกพระอรหันต์ ในความหมายที่ว่า เข้าถึงธรรม
 อันเป็นไภวีย์ ในระดับเดียวกับปรมาत्मของฝ่ายฮินดู เป็นคำสาธารณะที่ใช้ร่วมกันทุกลัทธิ
 แห่งยุคนั้น เช่นเกี่ยวกับคำว่า อรหันต์ นั่นเอง จึงควรใช้ทับศัพท์ว่าเทพ ไม่ควรแปล จนกว่า
 จะกลายเป็นคำที่รู้จักทั่วไป ควรจะยุติเป็นอย่างไร ขอท่านผู้รู้จงวินิจฉัยเองเถิด. —ผู้รวบรวม.

๒. บาลี ภัททาลิสฺสกร ม.ม. ๑๓/๑๖๓/๑๖๐. ครัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตะวัน.

ทรงฉันอาหารหมกบาตรกัม^๑

อุทัย ! ถ้าจะว่า สวากทั้งหลาย สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วอาศัยเราอยู่ เพราะเหตุที่เธอเหล่านั้นคิดเห็นว่า พระสมณโคดมเป็นผู้ฉันอาหารน้อย และยังมีธรรมดากล่าวสรรเสริญคุณ ของความเป็นผู้ฉันอาหารน้อย ด้วยแล้ว; ก็ยังมีอยู่. อุทัย ! คือสาวกของเรา บางเหล่าที่ฉันอาหารเพียงชั้นน้อยหนึ่งบ้าง ถึงชั้นน้อยบ้าง เท่าผลมะตูมบ้าง เท่ากิ่งผลมะตูมบ้าง. ส่วนเราเล่า อุทัย ! บางคราวฉันอาหารอันเต็มบาตร เสมอปากบ้าง ล้นกว่านั้นบ้าง ด้วยบาตรใบนี้. เมื่อเป็นเช่นนั้น สาวกพวกที่มีอาหารเพียงชั้นน้อยหนึ่งบ้าง ถึงชั้นน้อยบ้าง เท่าผลมะตูมบ้าง เท่ากิ่งผลมะตูมบ้าง ก็หาพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วอยู่อาศัยด้วยเรา โดยคิดว่าพระสมณโคดมเป็นผู้มีอาหารน้อย และกล่าวสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อยดังนี้ ได้ไม่.

บางครั้งทรงมีบิณฑบาตเหมือนพวกอภิสสรเทพ^๓

สมัยหนึ่ง เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านปัญจาสลพราหมณคาม ในคราวนักษัตฤกษ์แจกของขวัญแก่เด็ก ๆ มารได้กลัใจให้ชาวบ้านไม่ถวายบิณฑบาต จนต้องเสด็จกลับมาบาตรเปล่า แล้วมารยังมากักเฝ้าเย้ยพระองค์ว่า “กลับเข้าไปอีกทีซี เราจักทำให้ท่านได้บิณฑบาต”. ตรัสตอบกับมารดังนี้ :-

๑. บาลี มหาสกุททายสูตร ม.ม. ๑๓/๓๑๘/๓๒๔. ตรัสแก่ปริพาชกชื่อสกุททายี ที่บิณฑบาตให้เหยื่อแก่นกยูง ใกล้กรุงราชคฤห์.
๒. ขณะนั้นเป็นเวลาไปบิณฑบาต ทรงถือบาตรคิพระหัตถ์ไป, แต่แะสนทนากันก่อน.
๓. บาลี สก. ส. ๑๕/๑๖๗/๔๖๘. ตรัสแก่มาร ที่หมู่บ้านพราหมณชื่อปัญจาสลา.

มารมาขัดขวางตาคดอยู่ ประสบสิ่งอันมิใช่บุญเสียแล้ว.
 ดูก่อนมาร ! ท่านเข้าใจว่าบาปจะไม่ให้ผล คงนั้นหรือ.
 พวกเราอยู่เป็นสุขดีหนอ เมื่อเราไม่มีความกังวลใจเลย.
 เราจักมีศิวเป็นภักษา เหมือนพวกอภิสสรเทพ.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาป รู้สึกว่า พระผู้มีพระภาครู้กำพืดเราเสียแล้ว พระสุก
 รู้กำพืดเราเสียแล้ว มีทุกข์โทมนัส อันตรธานไปแล้วในที่นั้นนั่นเอง.

ทรงมีการประหม อย่างตลาคค

ภิกษุ ท. ! การนอนมีสี่อย่าง คือการนอนอย่างเปรต, การนอน
 อย่างคนบริโศคกาม, การนอนอย่างสึหะ, การนอนอย่างตลาคค.

ภิกษุ ท. ! การนอนอย่างเปรตเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! โดยมาก
 พวกเปรตย่อม นอนหงาย นี้เรียกว่า การนอนอย่างเปรต.

ภิกษุ ท. ! การนอนอย่างคนบริโศคกามเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. !
 โดยมาก คนบริโศคกามย่อม นอนตะแคงโดยข้างเบื้องซ้าย นี้เรียกว่า การนอน
 อย่างคนบริโศคกาม.

ภิกษุ ท. ! การนอนอย่างสึหะเป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! สึหะ
 เป็นพญาสัตว์ ย่อมสำเร็จการนอนโดยข้างเบื้องขวา เท้าเหลื่อมเท้า สอดทาง
 ไว้ที่ระหว่างแขนขา. สึหะนั้นครนตื้นขึ้น ย่อมชะเง้อกายตอนหน้าขึ้นสังเกตุกาย
 ตอนท้าย ถ้าเห็นความดิ้นเคลื่อนที่ของกาย (ในขณะหลับ) ย่อมมีความเสียใจ
 เพราะข้อนั้น. ถ้าไม่เห็น ย่อมมีความดีใจ. นี้เรียกว่า การนอนอย่างสึหะ.

๑. บาลี จุกก. อ. ๒๑/๓๓๑/๒๔๖. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! การนอนอย่างตลกคือนอนอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! การนอนอย่างตลกคือนอนในศาสนานี้ เพราะสังต์แล้วจากกาม ท. สังต์แล้วจากอกุศลธรรม ท., ย่อมเข้าถึงฌานที่ ๑ ซึ่งมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่. เพราะวิตกวิจารณ์ร้างไป เธอเข้าถึงฌานที่ ๒ อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งใจในภายใน สามารถให้สมาธิผุดขึ้นเป็นธรรมเอก ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่. เพราะปีติจางหายไป เธอเป็นผู้เพ่งเฉยอยู่ได้ มีสติ มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม และได้ส่วยสุขด้วยนามกาย เข้าถึงฌานที่ ๓ อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า “เป็นผู้เฉยอยู่ได้ มีสติอยู่เป็นสุข” แล้วแลอยู่. เพราะละสุข และทุกข์เสียได้ เพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน เธอเข้าถึงฌานที่ ๔ อันไม่ทุกข์และไม่สุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่. นี้เรียกว่า การนอนอย่างตลกค.

ทรงเป็นผู้เฝ้าดูแลกุศลแก่สรรพสัตว์อย่างไม่เห็นแก่หน้า^๑

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้เฝ้าดูแลกุศลแก่สัตว์ทั้งปวง (สัพพปาณภูตทิทานุภเว) อยู่ มิใช่หรือ พระเจ้าข้า?” (คำถามของคามณีสัทพันธบุตร ต่อพระผู้มีพระภาค)

คามณิ ! ถูกแล้ว, ตลกค เป็นผู้เฝ้าดูแลกุศลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ถ้าอย่างนั้น ทำไมพระองค์จึงทรงแสดงธรรมแก่คนบางพวก โดยเอื้อเฟื้อ (สกุจฺจ) และแก่คนบางพวก โดยไม่เอื้อเฟื้อ เล่า พระเจ้าข้า ?”

๑. บาลี สพ. ส. ๑๘/๓๘๗/๖๐๓. ตรัสแก่สัทพันธบุตรปุจฉาถามณิ ที่ปาวาริกัมพวัน ใกล้เมืองนาลันทา.

คามณี ! ถ้าอย่างนั้น เราขออ้อนถามท่านในข้อนี้ ท่านจงตอบเราตามสมควร. คามณี ! ท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน : ในถิ่นแห่งเรา นี้มีนาของชาวนาผู้คหบดีคนหนึ่ง อยู่ ๓ แปลง แปลงหนึ่งเป็นนาชั้นเลิศ, แปลงหนึ่งเป็นนาปุณกลาง, แปลงหนึ่งเป็นนาเลว มีดินเป็นก้อนแข็ง มีรสเค็ม พื้นที่เลว. คามณี ! ท่านจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร : ชาวนาผู้คหบดีนั้น เมื่อประสงคฺจะหว่านพืช เขาจะหว่านในนาแปลงไหนก่อน คือว่าแปลงที่เป็นนาเลิศ, นาปุณกลาง, หรือว่านาเลว มีดินเป็นก้อนแข็ง มีรสเค็ม พื้นที่เลว เล่า ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ชาวนาคหบดีผู้ประสงคฺจะหว่านพืชคนนั้น ย่อมหว่านในนาเลิศก่อน, แล้วจึงหว่านในนาปุณกลาง ; สำหรับนาเลว ซึ่งดินเป็นก้อนแข็ง รสเค็ม พื้นที่เลวนั้น เขาก็หว่านบ้าง ไม่หว่านบ้าง เพราะเหตุว่า อย่างมากที่สุด ก็หว่านไว้ให้โคกินพระเจ้าข้า !”

คามณี ! นาเลิศ นั้น เปรียบเหมือนภิกษุภิกษุณีของเรา เราย่อมแสดงธรรม งดงามในเบื้องต้น งดงามในท่ามกลาง งดงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธฺ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ แก่ภิกษุภิกษุณีเหล่านั้น. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า ? คามณี ! เพราะเหตุว่า ภิกษุภิกษุณี ท. เหล่านั้น มีเราเป็นประทีป มีเราเป็นที่ซ่อนเร้น มีเราเป็นที่ต้านทาน มีเราเป็นที่พึ่งอาศัย อยู่.

คามณี ! นาปุณกลาง นั้น เปรียบเหมือนอุบาสกอุบาสิกาของเรา เรา ย่อมแสดงธรรม งดงามในเบื้องต้น งดงามในท่ามกลาง งดงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธฺ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ แก่อุบาสกอุบาสิกา ท. เหล่านั้น. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า ? คามณี ! เพราะเหตุว่าชน ท. เหล่านั้น มีเราเป็นประทีป มีเราเป็นที่ซ่อนเร้น มีเราเป็นที่ต้านทาน มีเราเป็นที่พึ่งอาศัย อยู่.

คามณิ ! นาเลว มีดินเป็นก้อนแข็ง มีรสเค็ม พันทึลแว นัน เปียบเหมือนสมณพราหมณ์ปริพาชก ท. ผู้เป็นเดียวยืนต่อเรา เราก็ออมแสดงธรรมงดงามในเบื้องต้น งดงามในท่ามกลาง งดงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ แก่ชน ท. เหล่านั้น. ชื่อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? เพราะเหตุว่าถึงแม้ว่าเขาจะเข้าใจธรรมที่เราแสดง สักบทเดียว นั้นก็ยังจะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ชนทั้งหลายเหล่านั้น ตลอดกาลนาน.

ทรงมีลักษณะเอ็นดูสรรพสัตว์ทั้งหลายและคน

(พระผู้มีพระภาค ประสพทุกขเวทนาทางกายอันแก่กล้า เนื่องจากถูกกระทบด้วยตะเก็กหิน ทรงมีสติสัมปชัญญะออกถลัน ประทับสทิสายอยู่; มารได้เข้าไปหาพระผู้มีพระภาค แล้วกล่าวคาถาเยาะเย้ย ดังนี้ว่า :-)

“ท่านนอนอยู่ด้วยความชบเซา หรือว่าเพราะความเมากาพย์กลอน. ประโยชน์อะไรของท่านไม่มีแล้วหรือ มานอนอยู่ผู้เดียวในที่อันสงัด. อะไรกันนี้ เห็นแต่จะนอน เห็นแต่จะหลับ.”

(พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสตอบดังนี้ว่า :-)

เรามีได้นอนอยู่ด้วยความชบเซา หรือว่าเพราะความเมากาพย์กลอน. เราไม่มีความเศร้าโศก รู้สึกอยู่ซึ่งประโยชน์; เรามีความเอ็นดูในสรรพสัตว์ นอนอยู่ผู้เดียวในที่นั่งนอนอันสงัด. พวกที่ถูกลูกศรปักอก ปวดอยู่ในหทัยเป็นคราวๆ ทั้งลูกศรเสียบอยู่ เขาก็ยังหลับได้ ทำไมเราซึ่งไม่มีลูกศรปัก จะหลับไม่ได้เล่า. เราตื่นอยู่ก็ไม่ขุ่นใจ. และไม่คืนรนเพื่อจะหลับ. วันคืน ท. ไม่

๑. บาลี สก. ต. ๑๕/๑๖๒/๔๕๕. ทรัสแก่मार तिमत्तकुज्जिमिकथायान् गोळ्ळुग्रराक्षकण्ह.

ทำการแผดเผาแก่เรา. เราไม่มองเห็นความเสื่อมเสียที่ไหนในโลก;
เพราะเหตุนี้ แม้ในความหลับ เราก็คงเป็นผู้เอ็นดูในสัตว์โลก
ทั้งปวง.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาป รู้สึกว่า พระผู้มีพระภาครู้ก่าพิศเราเสียแล้ว พระสุก
รู้ก่าพิศเราเสียแล้ว มีทุกข์โหม่นส อันตรธานไปแล้วในที่นั้นนั่นเอง.

ทรงมีลักษณะสัมมาสัมพุทธะ ทั้งในขณะทำและไม่ทำหน้าที่

ภิกษุ ท. ! ลำดับนั้น มารผู้มีบาปได้เข้าสิงซึ่งพรหมปาริชาตชน ตนใด
ตนหนึ่ง แล้วกล่าวกะเราอย่างนี้ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ ! ถ้าท่านรู้จักอย่างนั้น ครัส
อย่างนั้น ท่านอย่าจูงนำ อย่าแสดงธรรม แก่สาวกแก่บรรพชิตเลย; อย่าถึงความยินดีในหมู่
สาวกในหมู่บรรพชิตเลย. ดูก่อนภิกษุ ! ในกาลก่อนแต่กาลแห่งท่าน ได้มีสมณพราหมณ์
ผู้ปฏิบัติอยู่เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะในโลก ได้จูงนำ ได้แสดงธรรม แก่สาวก
แก่บรรพชิต, ได้ทำความยินดีในหมู่สาวกในหมู่บรรพชิต; เพราะการทำลายแห่งกาย
เพราะการขาดแห่งปราณ ได้ตั้งอยู่แล้วในกายอันแล้ว. ดูก่อนภิกษุ ! ในกาลก่อนแต่กาลแห่ง
ท่าน ได้มีสมณพราหมณ์ (อีกพวกหนึ่ง) ผู้ปฏิบัติอยู่เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะในโลก
ไม่จูงนำ ไม่แสดงธรรม แก่สาวกแก่บรรพชิต, ไม่ทำความยินดีในหมู่สาวกในหมู่บรรพชิต;
เพราะการทำลายแห่งกาย เพราะการขาดแห่งปราณ ได้ตั้งอยู่แล้วในกายอันประณีต. ดูก่อน
ภิกษุ ! เราขอกล่าวความข้อนี้กะท่าน อย่างนี้ว่า ‘ดูก่อนท่านผู้เจริญ ! ท่านจงเป็นผู้ชวน
ชวายน้อย ประกอบอยู่ในสุขวิหารในธรรมอันท่านเห็นแล้ว อยู่เถิด; การไม่กล่าวไม่บอก
เป็นการดี; ท่านอย่ากล่าวสอนผู้อื่นเลย.’ ดังนี้”.

๑. บาลี พรหมนิมิตตนิคสูตร ม.ม. ๑๒/๕๔๗/๕๕๖.
กับพระองค์ กวี่ยเรื่องของพวกเขาพรหมในพรหมโลก.

ครัสแก่มารผู้แปลงเป็นพรหมโต้ตอบ

ภิกษุ ท. ! เมื่อมารกล่าวอย่างนั้นแล้ว เราได้กล่าวกะมารนั้น
 อย่างนั้นว่า “มารผู้มีบาป ! เรารู้จักท่าน ; ท่านอย่าสำคัญว่าเราไม่รู้จักท่าน.
 ดูก่อนมารผู้มีบาป ! ท่านเป็นมาร ; ท่านไม่ได้มีความเอ็นดูเกื้อกูลอะไรกะเรา
 ท่านจึงกล่าวอย่างนี้. ดูก่อนมารผู้มีบาป ! ท่านไม่ได้มีความเอ็นดูเกื้อกูล ท่านจึง
 กล่าวกะเราอย่างนี้. ดูก่อนมารผู้มีบาป ! ท่านมีความคิดเกี่ยวกับเราอย่างนั้นว่า
 ‘พระสมณโคดมแสดงธรรมแก่ชนเหล่าใด ชนเหล่านั้นจักพ้นจากวิสัยแห่งเรา’
 ดังนี้. ดูก่อนมารผู้มีบาป ! สมณพราหมณ์ของท่านตามที่ท่านกล่าวว่าปฎิญา
 อยู่ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะนั้น หาใช่เป็นสัมมาสัมพุทธะไม่. ดูก่อนมารผู้มีบาป !
 เรานี้แหละ เป็นสัมมาสัมพุทธะ ปฎิญาอยู่ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ. ดูก่อนมาร
 ผู้มีบาป ! ตลาคต เมื่อแสดงธรรมแก่สาวก ท. อยู่ ก็เป็นสัมมาสัมพุทธะเช่นนั้น
 แหละ ; แม้เมื่อไม่แสดงธรรมแก่สาวก ท. อยู่ ก็เป็นสัมมาสัมพุทธะเช่นนั้นแหละ.
 ดูก่อนมารผู้มีบาป ! ตลาคต เมื่อจูงนำสาวก ท. อยู่ ก็เป็นสัมมาสัมพุทธะ
 เช่นนั้นแหละ ; แม้เมื่อไม่จูงนำสาวก ท. อยู่ ก็เป็นสัมมาสัมพุทธะเช่นนั้นแหละ.
 ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไรเล่า ? ดูก่อนมารผู้มีบาป ! ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุว่า อาสวะ
 ท. เหล่าใด ซึ่งเป็นความเศร้าหมอง นำให้เกิดภพใหม่ มีความกระวนกระวาย
 มีผลเป็นทุกข์ อันทำให้เกิดชาติขรามรณะสืบต่อไป นั้นตลาคตละหมดแล้ว มีมูล
 รากอันถอนขึ้นได้แล้ว กระทำให้เหมือนต้นตาลไม่มีวัตถุสำหรับงอก กระทำให้
 ถึงความไม่มีไม่เป็น เป็นสิ่งที่ไม้อาจจะเกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ; เปรียบ
 เหมือนต้นตาลมีขวยอดอันขาดแล้ว ไม่อาจจะงอกงามอีกได้, ฉะนั้นได้ดังนี้.

ตัวอย่างเพียงส่วนน้อย ของความสุข^๑

พราหมณ์! วัว ๑๔ ตัว จะได้หายหาไม่พบ ๖ วันมาแล้ว แก่เราก็หา
มิได้ เพราะเหตุนี้แหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. ดังนั้นในไร้จะ
ยับเยินมีใบเหลือเพียง ๒-๓ ใบ แก่เราก็หามิได้ เพราะเหตุนี้แหละพราหมณ์!
เราจึงเป็นผู้มีความสุข. พวกหนูจะกระโดดโลดเต้นในยุ้งเปล่า แก่เราก็หามิได้
เพราะเหตุนี้แหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. ที่นอนที่ละลายไฉ้
๗ เดือน (มิได้ชำระเพราะไม่มีเวลาพอ) เคลื่อนไปด้วยสัตว์ตัวเล็กๆ จะมีแก่เรา
ก็หามิได้ เพราะเหตุนี้แหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. ลูกเล็กหญิงชาย
ของลูกสาวที่เป็นหม้าย มีลูกติดคนหนึ่งบ้าง สองคนบ้าง จะมีแก่เราก็หามิได้
เพราะเหตุนี้แหละ พราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. ไร้ค่อมเหลือ
ตัวสะพรั่งด้วยจุดเมล็ดงา จะมีแก่เราก็หามิได้, เพราะเหตุนี้แหละ พราหมณ์!
เราจึงเป็นผู้มีความสุข. เราจะถูกปลุกด้วยการถีบเตะที่นอนหลับก็หามิได้
เพราะเหตุนี้แหละพราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข. พวกเจ้าหน้ที่มาทวงหน้
แต่เข้าตรูว “จิงไซ้หน้, จิงไซ้หน้” ดังนี้ จะมีแก่เราก็หามิได้ เพราะเหตุ
นี้แหละ พราหมณ์! เราจึงเป็นผู้มีความสุข.

ทรงนับพระองค์ว่าเป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้นอนเป็นสุข^๒

กุมาร! เราเป็นผู้นอนเป็นสุข. บรรดาคนเหล่าใด ที่นอนเป็นสุข
ในโลกนี้ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาคนเหล่านั้น.

-
๑. บาลี พราหมณสยัคค สก. ส. ๑๔/๒๕๐/๖๖๕. ทรัสแก่พราหมณ์ภารทวาชโคตรผู้หนึ่ง
ที่กลางป่าชฎี แห่งแคว้นโกศล.
 ๒. บาลี ทิก. อ. ๒๐/๑๗๔/๔๗๕. ทรัสแก่ทักกะ อาพกะ ที่ป่าประดู่ลาย, ในที่นี้ทรัส
อาลปะนะ ว่ากุมาร.

“พระองค์ผู้เจริญ ! ราตรีแห่งเหมันตฤดู เป็นราตรีอันหนาว เป็นที่ตกแห่งหิมะ มีในระหว่างแปดวัน^๑ พื้นแผ่นดินคมขรุขระเพราะรอยโคเหยียบ (ในฤดูฝน แล้วแห้งในฤดูนี้). เครื่องลาดที่ทำด้วยใบไม้ก็บาง ๆ ใบไม้ก็โกร่น, ผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด ก็เป็นของเย็น มีหน้าลม เวิร์มพา^๒ ก็พัดความหนาวมาด้วยดังนี้.” ครั้นกล่าวถึงนี้แล้ว อาฬวกะก็ทูลถามในที่ว่า เมื่ออากาศกำลังร้ายกาจเช่นนี้ พระองค์จะทรงนอนเป็นสุขได้อย่างไร.

กุมาร ! เราเป็นผู้นอนแล้วเป็นสุข. บรรดาคนเหล่าใด ที่นอนแล้ว เป็นสุขในโลกนี้ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาคนเหล่านั้น. กุมาร ! เราจักย้อนถาม ท่านในเรื่องนี้ ท่านจงตอบโดยประการที่ควร. กุมาร ! ท่านจักเข้าใจว่าอย่างไร : เรือนมียอด ของคหบดี หรือของบุตรคหบดี ที่ฉาบทาแล้วทั้งชั้นและลง ไม่มีรูรั่ว ให้ลมผ่าน มีลิ่มสลักกันชัดแล้ว มีหน้าต่างอันปิดสนิทแล้ว ในเรือนนั้น มีเตียง บัลลังก์ ลาดด้วยผ้าขนสัตว์สีดำชนิดมีขนยาวสีองคลี ลาดด้วยเครื่องลาดขาวทำด้วย ขนสัตว์ ลาดด้วยเครื่องลาดขนสัตว์มีดอกเป็นกลุ่มก้อน มีฟูกอันสูงค่าทำด้วยหนัง ชะมด มีเพดานวิจิตรยิ่ง มีหมอนข้างแดงทั้งสองข้าง, ในที่นั้น เขาจุดประทีป น้ำมันไว้ มีปชาบดีสี่คนคอยบำเรอน้ำอิมเอบใจ. ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร คือ เขา ผู้นอนแล้วในที่นั้น จะนอนเป็นสุข หรือหาไม่ ?

“พระองค์ผู้เจริญ ! เขาเป็นผู้นอนแล้วเป็นสุข เป็นผู้หนึ่งในบรรดาผู้นอนแล้ว เป็นสุขในโลกนี้”.

กุมาร ! ความร้อนรุ่มอันเกิดจากราคะ ที่เบนไปทางกายหรือทางจิต ก็ตาม ชนิดที่เมื่อเขาถูกมันเผาแล้ว ย่อมนอนเป็นทุกข์เช่นนี้ จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ คหบดี หรือบุตรคหบดีคนนั้นบ้าง มิใช่หรือ ?

๑. ระหว่างเดือนมาฆมาส และผลักกัณณมาส ๘ วันเชื่อมกัน, (คือปลายเดือนสาม ๔ วัน ต้นเดือน สี่ ๔ วัน).

๒. ลมที่ทวนพัดมาทางทิศก.

“อย่างนั้น, พระองค์”

กุมาร ! ก็เมื่อคบดี หรือบุตรคบดี ต้องเราร้อนนอนทุกข์เพราะความร้อนร้อนเกิดจากราคะใดๆ, ราคะนั้น เราตถาคตละมันได้ขาด ถอนขึ้นได้ กระทั่งรากเง่า ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไป เพราะฉะนั้น เราจึงนอนแล้วเป็นสุข^๑.

ทรงดับเย็นเพราะไม่ทรงยึดมั่นการรู้อะไรที่สมมติกันว่าเลิศ^๒

ภคคะ ! เรารู้อะไรถึงซึ่งสิ่งที่คน ท. สมมติกันว่าเลิศ, และรู้อย่างไร; และเราไม่จับจวบคลำซึ่งการรู้นั้น. เมื่อเราไม่จับจวบคลำอยู่นั้นแหละ, ความดับเย็นเฉพาะตนโดยแท้ ย่อมเป็นสิ่งที่แจ่มแจ้งแก่เรา, เป็นความดับเย็นที่เมื่อตถาคตรู้เฉพาะอยู่ ย่อมไม่ถึงซึ่งอนยะ (ความทุกข์นานาแบบ).

หมายเหตุ : สิ่งที่สมมติกันว่าเลิศในกรณีนี้ คือสิ่งที่เปี่ยมแห่งการปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงความเป็นพรหม หรือการอยู่ร่วมกับพระเจ้า ซึ่งถือกันว่าเป็นคุณธรรมสูงสุดแห่งสมัยนั้น ของชนพวกนั้น. (ดูรายละเอียดจากปาฏิกสูตร ปา. ที. ๑๑/๒๔/๑๓-๑๖).

—ผู้รวบรวม.

ที่ประทับนั่งนอนของพระองค์^๓

พราหมณ์ ! ที่นั่งสูง ที่นอนใหญ่ทั้งหลายเหล่าใด คือ เตี้ยงทำสูง, บัลลังก์, ผ้าโกเชาว์ขนยาว ฯลฯ ที่นอนมีหมอนข้างแดงทั้งสองข้าง (รวม ๒๐ ชนิด

๑. ต่อแต่นั้น มีการกล่าวถึงความร้อนร้อนเกิดจากโทสะ โมหะ โดยทำนองเดียวกัน.

๒. บาลี ปาฏิกสูตร ปา. ที. ๑๑/๒๔/๑๓. ครัสต์แก่ภคคะโคตกปริพพาชก ที่อารามของเขา.

๓. บาลี มหาวรรค ตัก. อ. ๒๐/๒๓๓/๕๐๓. ครัสต์แก่พราหมณ์และคหบดี ชาวบ้านเวนาคปุระ แก้วนโกศล.

ที่นิยมเป็นของสูงในยุคนั้น) นั้น เป็นของหาได้ยากสำหรับบรรพชิต, อีกประการหนึ่ง ครั้นได้มาแล้ว ก็ย่อมไม่สมควรแก่การบริโภค. พราหมณ์ ! ที่นั่งสูง ที่นอนใหญ่ สามชนิด ที่เราหาได้ง่าย ไม่ลำบาก ไม่ผิดเคืองในบัดนี้. สามชนิดคืออะไรเล่า ? คือ ที่นั่งสูง ที่นอนใหญ่ อันเป็นที่พิง อันเป็นที่พรม และเป็นอริยะ.

พราหมณ์ ! ในโลกนี้, เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมได้อยู่ เวลาเข้าครองจีวร เทียวไปบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น. ครั้นเวลาหลังอาหารกลับจากบิณฑบาตแล้ว เทียวไปตามแนวป่า. เรานั้น, วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็นหญ้า หรือใบไม้ก็ตาม, ครามาแล้ว (ทำเป็นที่รองนั่ง) นั่งคุบลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า, เรานั้นสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงฌานที่ ๑ --- ที่ ๒ --- ที่ ๓ --- ที่ ๔ อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่, พราหมณ์ ! เราขณะเมื่อเป็นอย่างนี้ ถ้าเดินอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่ตรงนั้น ก็ชื่อว่า ที่จงกรมที่พิง, ถ้ายืนอยู่ สถานที่ตรงนั้น ในสมัยนั้น ก็ชื่อว่า ที่ยืนอันเป็นที่พิง, ถ้านั่งอยู่ สถานที่ตรงนั้น ในสมัยนั้น ก็ชื่อว่า อาสนะที่พิง, ถ้าสำเร็จการนอนอยู่ สถานที่ตรงนั้น ในสมัยนั้น ก็ชื่อว่า ที่นอนอันเป็นที่พิง, พราหมณ์ ! นี่แล ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นที่พิง ซึ่งในบัดนี้ เราหาได้ง่าย ไม่ลำบากผิดเคืองเลย.

พราหมณ์ ! ในโลกนี้ เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมได้อยู่ เวลาเข้าครองจีวร เทียวไปบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น. ครั้นเวลาหลังอาหาร กลับจากบิณฑบาตแล้ว เทียวไปตามแนวป่า. เรานั้น, วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็นหญ้าหรือใบไม้ก็ตาม, ครามาแล้ว (ทำเป็นที่รองนั่ง) นั่งคุบลลังก์ตั้งกายตรง

๑. ที่ละไว้ด้วยจุด ๆ คำเต็มในข้อว่าด้วยการประหม่อมอย่างคฤดาการ, ภาคนี.

ดำรงสติเฉพาะหน้า. เรานั้น แฝ่ไปสู่ทิศที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ทั้งเบื้องบน
เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ทิวทุกทางเสมอหน้ากันตลอดโลกทั้งปวงที่มีอยู่ ด้วยจิต
อันประกอบด้วยเมตตา อันไพบูลย์ ประกอบด้วยคุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ
ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท; ด้วยจิตอันประกอบด้วยกรุณา อันไพบูลย์ ประกอบด้วย
คุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท; ด้วยจิตอันประกอบ
ด้วยมุกตา อันไพบูลย์ ประกอบด้วยคุณอันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร
ไม่มีพยาบาท; ด้วยจิตอันประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบูลย์ ประกอบด้วยคุณ
อันใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท; พราหมณ์! เราขณะเมื่อ
เป็นอยู่อย่างนี้ ถ้าเดินอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ท้องกรมพรหม,
ถ้ายืนอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ทิณพรหม, ถ้านั่งอยู่, ในสมัยนั้น
สถานที่นั้นก็ชื่อว่า อาสนะพรหม, ถ้านอนอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้นก็ชื่อว่า
ทนอนพรหม, พราหมณ์! นี่แล ที่นอนนอนสูงใหญ่อันเป็นพรหม ซึ่งในบัดนี้
เราหาได้โดยง่าย ไม่ลำบากผิดเคืองเลย.

พราหมณ์! ในโลกนี้ เราเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เวลาเช้า
ครองจีวรเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านหรือนิคมนั้น. ครั้นเวลาหลังอาหาร กลับจาก
บิณฑบาตแล้ว เทียวไปตามแนวป่า. เรานั้น วัตถุใดมีอยู่ในที่นั้น ๆ จะเป็นหญ้า
หรือใบไม้ก็ตาม คร่ำมาแล้ว (ทำเป็นทรวงนั่ง) นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง
ดำรงสติเฉพาะหน้า. เรานั้น ย่อมรู้ทั่วถึง (ในใจเราเอง) อย่างนี้ว่า เราละ
เราได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว ทำให้เหมือนต้นตาลขาดที่คอแล้ว
ทำให้มีไม้ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม้อาจเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา, ว่าโทสะ เราละ
ได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว ทำให้เหมือนต้นตาลขาดที่คอแล้ว ทำให้มีไม้ได้
อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม้อาจเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา, และว่า โมหะ เราละได้ขาดแล้ว

ถอนขนทิ้งรากแล้ว ทำให้เหมือนต้นตาลขาดที่คอแล้ว ทำให้มีไม่ได้อีกแล้ว เป็นสิ่งที่ไม้อาจเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดังนี้. พราหมณ์ ! เราขณะเมื่อเป็น อย่างนี้ ถ้าเดินอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ท้องกรมอริยะ. ถ้ายืนอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ทิณอริยะ. ถ้านั่งอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า อาสนะอริยะ. ถ้านอนอยู่, ในสมัยนั้น สถานที่นั้น ก็ชื่อว่า ทนอริยะ. พราหมณ์ ! นี่แล ที่นั่งนอนสูงใหญ่อันเป็นอริยะ ซึ่งใน บัดนี้ เราหาได้โดยง่าย ไม่ลำบากผัดเคืองเลย.

วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากที่สุด ตลอดพระชนม์^๑

พระอานนท์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในแคว้นสักกะ ที่ศากยนิคมชื่อนครกะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ณ ที่นั้น ข้าพระองค์ได้ฟังมาได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคว่า ‘อานนท์ ! ในกาลบัดนี้ เราตถาคตย่อมอยู่ด้วยสุญญตาวิหารเป็นส่วนมาก’ ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ! ข้อนั้นเป็นอันว่า ข้าพระองค์ได้ฟังมา ได้รับมา ได้ทำในใจไว้ดี ได้ทรงจำไว้ดี แลหรือ พระเจ้าข้า !”

อานนท์ ! ถูกแล้ว ข้อนั้นเป็นอันว่าเธอได้ฟังแล้วดี ได้รับแล้วดี ได้ ทำในใจไว้แล้วดี ได้ทรงจำไว้แล้วดี, แล้ว. อานนท์ ! ทั้งในกาลก่อนและในกาล นี้ เราตถาคตย่อมอยู่ด้วยสุญญตาวิหารเป็นส่วนมาก.

(ต่อจากนี้) ได้ตรัสถึงสิ่งที่เรียกว่าสุญญตาวิหารพร้อมทั้งอุปมาเป็นลำดับไป ถึงกันแก่ ความสัญญา - มนุสสสัญญา - อริยสัญญา - ปุริสสัญญา - อากาสัญญาจนตสัญญา - วิญญาณัญ-

๑. บาลี จุฬสุตตสูตร อุปวิ. ม. ๑๔/๒๒๖/๓๓๔. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่บุพพาราม มีการ-
มากุปราชสาท.

จายตนสัญญา—อาภิญญายตนสัญญา—กระทั่งถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสัญญา ซึ่งยังมีใช้เป็นชั้น ปริมาณุตรสุญญา; แล้วตรัสถึงอนิมิตตเจโตสมาธิ และการรู้ซึ่งโทษแห่งความเป็นสังฆธรรม ของสมาธินั้น มีจิตพ้นจากอาสวะทั้ง ๓ ไม่มีความกระวนกระวาย (ทรตา) เพราะอาศัยอาสวะทั้ง ๓ นั้น มีแต่สักว่าความกระวนกระวาย (ทรมตฺตา) อันเกิดจากการมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติบ้าง; และตรัส เรียกวิหารธรรมนี้ว่า ปริมาณุตรสุญญา; และทรงยืนยันว่า มีหลักอย่างหนึ่งทั้งในกาลอดีต อนาคต ปัจจุบัน; และทรงชักชวนให้ศึกษาการเข้าอยู่ด้วยปริมาณุตรสุญญา.)

ทรงอยู่ด้วยสุญญาวิหารแม้ในขณะแห่งธรรมภา^๑

อานนท์ ! กิวิหารธรรมนี้แล เราตถาคตได้รู้พร้อมเฉพาะ (ตรัสรู้) แล้ว ในที่เป็นที่ตรัสรู้นั้น; นั่นคือ ตถาคตเข้าถึงแล้วแลอยู่ ซึ่งสุญญาวิหารอันเป็น ภายใน เพราะไม่กระทำในใจซึ่งนิมิต (ภายนอก) ทั้งปวง.

อานนท์ ! ในขณะนั้นที่ตถาคตอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ ถ้ามีผู้เข้ามาหา เป็น ภิกษุบ้าง ภิกษุณีบ้าง อุบาสกบ้าง อุบาสิกาบ้าง ราชายบ้าง ราชอำมาตย์บ้าง เจริญ บ้าง; อานนท์ ! ในกรณีนั้น ตถาคตมีจิตที่ยังคงน้อมอยู่ในวิเวก น้อมอยู่ในวิเวก แนบแน่นอยู่ในวิเวก อยู่แน่นอน เป็นจิตหลักออกจากโลกียธรรม ยินดียิ่งแล้วใน เนกขัมมะ เกลียงเกล้าแล้วจากอาสวัญฐานิยธรรมโดยประการทั้งปวง กระทำ ซึ่งกถาอันเนื่องเฉพาะด้วยการชักชวนในการออก (จากทุกข์) โดยส่วนเดียวเท่านั้น.

อานนท์ ! เพราะเหตุนั้น ในกรณีนี้ ถ้ามีภิกษุปรารธนาว่า “เรา ฟังเข้าถึงสุญญาวิหารอันเป็นภายใน แล้วแลอยู่” ดังนี้ไซ้; อานนท์ ! ภิกษุนั้น ฟังกระทำจิตในภายในนั้นแหละ ให้เป็นจิตตั้งอยู่อย่างสม่ำเสมอ ให้เป็นจิตหยุดพัก ให้เป็นจิตมอรรณแต่เดียว ให้เป็นจิตตั้งมั่น.

๑. บาลี มหาสุญญตสูตร อปร. ม. ๑๔/๒๓๖/๓๔๖. ตรัสแก่พระอานนท์ ที่มฤทายาศากยวิหาร.

โปรคบัญญัติจกัอยู่แล้ว – จวนจะปรินิพพาน

๓๗๗

หมายเหตุ : ขอให้สังเกตให้เห็นว่า แม้เมื่อจิตอยู่ด้วยสัญญาทวาร คือไม่กำหนดนิมิตหรืออารมณ์ภายนอกทั้งปวง จิตรู้สึกอยู่ในรสของพระนิพพาน; โดยไม่ต้องสูญเสียความรู้สึกเช่นนั้นไปจากจิต ปากก็ยังพูดเรื่องราวที่เคยพูดมาจนชินได้ โดยเฉพาะในกรณีนี้ คือเรื่องแห่งความกับทุกข์ ซึ่งเป็นเรื่องที่แจ่มแจ้งและเคยชินสำหรับพระองค์อย่างถึงที่สุดนั่นเอง ปากจึงทำการพูดออกไปได้ด้วยจิตได้สำนึกที่เคยชินต่อเรื่องนั้น โดยที่จิตไม่ต้องหยุดจากการมีรสของสัญญาทวารแม้ในขั้นที่เป็นปรมาณุตรสัญญา (ซึ่งมีอธิบายอยู่ที่หน้า ๓๗๖ บรรทัดที่ ๓ ไป (จากบรรทัดเลขหน้า) แห่งหนังสือเล่มนี้) ของพระองค์ราวจะว่ามีจิตสองจิตหรือสองชั้นทำงานร่วมกัน. จะยุคเป็นอย่างไร ขอฝากท่านผู้คงแก่การปฏิบัติธรรม วินิจจยุดด้วยตนเองเถิด. —ผู้รวบรวม.

ทรงเป็นสมณะสุขุมลในบรรดาสมณะ^๑

ภิกษุ ท. ! เมื่อใครจะกล่าวผู้ใด ว่าเป็นสมณะสุขุมลในบรรดาสมณะทั้งหลายแล้ว เขาพึงกล่าวเรานี้เองว่า เป็น สมณะสุขุมลในบรรดาสมณะทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! เราใช้สอยจีวรเป็นอันมากเพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ใช้สอยนั้นน้อย. เราฉันบิณฑบาตเป็นส่วนมาก เพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ฉันนั้น เป็นส่วนน้อย. เราใช้สอยเสนาสนะเป็นส่วนมาก เพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ใช้สอยนั้น เป็นส่วนน้อย. เราฉันคิลานปัจจัยเภสัชเป็นส่วนมาก เพราะถูกเขาอ้อนวอน ที่ไม่ถูกใครอ้อนวอนให้ฉันนั้น มีเป็นส่วนน้อย.

๑. บาลี จกุกก. อ. ๒๑/๑๑๕/๘๗. ทรงแสดงภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! เราอยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลายเหล่าใด ภิกษุเหล่านั้น พวกนั้น
ประพฤติกายกรรมต่อเราเป็นที่น่าพอใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่เป็นที่น่าพอใจนั้น
เป็นส่วนน้อย, ภิกษุเหล่านั้น พวกนั้นประพฤติวจีกรรมต่อเราเป็นที่น่าพอใจ
เป็นส่วนมาก ที่ไม่เป็นที่น่าพอใจนั้นเป็นส่วนน้อย, ภิกษุเหล่านั้น พวกนั้น
ประพฤติมโนกรรมต่อเรา เป็นที่น่าพอใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่เป็นที่น่าพอใจนั้น
มีเป็นส่วนน้อย, ย่อมแสดงความเคารพนับถือเป็นที่น่าพอใจทั้งนั้น ที่ไม่น่า
พอใจนั้น มีเป็นส่วนน้อย.

ภิกษุ ท. ! ความเจ็บป่วยใดๆ ที่มีน้ำดีเป็นสมุฏฐาน หรือมีเสมหะ
เป็นสมุฏฐาน หรือมีลมเป็นสมุฏฐาน หรือมีสันนิบาตเป็นสมุฏฐาน หรือมีฤดู
เปลี่ยนแปลงเป็นสมุฏฐาน หรือมีการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอเป็นสมุฏฐาน
หรือมีการถูกแกล้งทำร้ายเป็นสมุฏฐาน หรือมีผลกระทบเป็นสมุฏฐานก็ตาม; ความ
เจ็บป่วยเหล่านั้น มีแก่เราไม่มากเลย. เราเป็นผู้มีอาพาธน้อย.

ภิกษุ ท. ! เราเป็นผู้ได้ฌานทั้งสี่ อันเป็นสุขวิหารในทิฏฐธรรม
อันอาศัยจิตอันยิ่ง โดยง่าย โดยไม่ยาก โดยไม่ลำบากเลย, ย่อมทำให้แจ้งได้
ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในทิฏฐธรรมนี้ แล้วแลอยู่.

ภิกษุ ท. ! ฉะนั้น เมื่อใครๆ จะกล่าวโดยถูกต้อง ว่าผู้ใดเป็นสมณะ-
สุขุมลในบรรดาสมณะทั้งหลายแล้ว เขาพึงกล่าวเรานี้แล ว่าเป็นสมณะสุขุมล
ในบรรดาสมณะทั้งหลาย ดังนี้.

ทรงอยู่อย่างมีจิตที่ปราศจาก “หวัคันนา”^๑

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระตถาคตสลัดแล้ว ปราศจากแล้ว พันพิเศษแล้ว จากกรรมเท่าไร จึงทรงอยู่อย่างมีจิตปราศจากสิ่งที่เปรียบเสมือนเครื่องกั้นเขต พระเจ้าข้า ?”

วาหุณะ ! ตถาคต สลัดแล้ว ปราศจากแล้ว พันพิเศษแล้ว จากกรรม ท. ๑๐ อย่าง จึงอยู่อย่างมีจิตปราศจากสิ่งที่เปรียบเสมือนเครื่องกั้นเขต. กรรม ท. ๑๐ อย่างนั้น คืออะไรเล่า ? คือ ตถาคตสลัดแล้ว ปราศจากแล้ว พันพิเศษแล้ว จากรูป จากเวทนา จากสัญญา จากสังขาร ท. จากวิญญาณ จากชาติ จากชรา จากมรณะ จากทุกข์ ท. จากกิเลส ท. จึงอยู่อย่างมีจิตปราศจากสิ่งที่เปรียบเสมือนเครื่องกั้นเขต.

วาหุณะ ! เปรียบเหมือน ดอกอูบล ดอกปทุม ดอกบัวบุณฑริกเกิดแล้ว เจริญแล้ว ในน้ำ โผล่พ้นขึ้นจากน้ำตั้งอยู่โดยไม่เปื้อนด้วยน้ำ, ฉะนั้น ; วาหุณะ ! ตถาคต ก็สลัดแล้ว ปราศจากแล้ว พันพิเศษแล้ว จากกรรม ท. ๑๐ อย่างเหล่านี้ อยู่อย่างมีจิตปราศจากสิ่งที่เปรียบเสมือนเครื่องกั้นเขต ฉะนั้นแล.

ทรงทำนาที่มอมตะเป็นผล^๒

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบอุปนิสัยของพราหมณ์ผู้นั้นแล้ว เสด็จไปนิเทศบาตที่นาของพราหมณ์ ขณะกำลังประชุมพวกพ้อง ทำมงคลแรกนากันอยู่อย่างเอิกเกริก พราหมณ์เห็นพระองค์มายืนอยู่ใกล้ ๆ จึงกล่าวบริภาษพระองค์ขึ้นก่อนดังต่อไปนี้ :

๑. บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๖๒/๘๑. ทรัสแก่พระวาหุณะ ที่ฝั่งสระโบกขรณีชื่อคัคครา ใกล้เมืองจำปา.
๒. บาลี พราหมณสัทฺต สก. ส. ๑๕/๒๕๓/๖๗/๒. ทรัสแก่พราหมณ์กสิภารทวาช ที่นาคำบลพราหมณคาม ทักขิณาคิริชนบท แคว้นมคธ.

“สมณะ ! เราอย่ามไถ่ ย่อมหวาน, ครั้นไถ่แล้วหวานแล้ว จึงได้บริโภคน,
สมณะ ! ถึงแม้ท่านก็จงไถ่หวานเข้าซิ ครั้นไถ่แล้วหวานแล้ว จักได้บริโภคน”.

พราหมณ์ ! ถึงแม้เรา ก็ยอมไถ่ ย่อมหวาน, ครั้นไถ่แล้วหวานแล้ว
จึงได้บริโภคนเหมือนกัน.

“ก็พวกเราไม่เห็นแอก ไถ่ ผาต ปฏัก หรือโค ของพระโคตมเลย. แต่พระโคตม
มากล่าวอยู่ดังนี้”. ครั้นพราหมณ์กล่าวดังนี้แล้ว ไถ่กล่าวคำที่ผูกเป็นกาพย์สลับไป เป็นการ
โต้ตอบกัน :

“ท่านปัญญาคิดเองว่าเป็นชาวนา แต่เราได้เห็นไถ่
ของท่าน. ท่านผู้เป็นชาวนา ถูกเรารดมาแล้ว จึงบอก
โดยวิธีที่เราจะรู้จักการไถ่หวานของท่านเถิด”.

“ศรัทธาเป็นพืช”, พระองค์ตอบ, “ความผาสุก-
กิเลสเป็นน้ำฝน, ปัญญาของเรา เป็นมอก และคันไถ,
หรือเบ็ญจอนไถ, ใจเป็นเชือกชัก, สติเป็นผาตแลปฏัก,
การคุมกษ คุมวาจา คุมท้องในเรื่องอาหาร เป็นร่อน,
เราทำความสัจ ให้เป็นผู้ถากหญ้าทั้ง, ความยินดีใน
พระนิพพาน (ที่เราได้รู้แล้ว) เป็นกำหนดการถาก
หญ้า, ความเพียรของเรา เป็นผู้ลอบออกไป ลากไปสู่
แดนอันเป็นที่เกษมจากโยคะ, ไปอยู่ๆ ไม่เวียนกลับ,
ผู้ที่งับบุคคลไปถึงแล้ว ย่อมไม่เสร้ไต่อก. การไถนา

ที่ใดแล้วอย่างนี้ นานนั้นย่อมมี อมตะ คือความไม่ตาย
เป็นผล, ครั้นใดนานนี้เสร็จแล้ว ย่อมหลุดพ้นจาก
ความทุกข์ ทั้งปวง”.

การทรงหลักเรือนเป็นพิเศษบางคราว^๑

ภิกษุทั้งหลาย ! บัดนี้เราปรารถนาเพื่อจะอยู่หลักเรือน ตลอดเวลานาน
ถึงเดือน ใคร ๆ ไม่พึงเข้าไปหาเรา เว้นแต่ภิกษุผู้นำอาหารบิณฑบาตไปให้รูปเดียว.
การหลักเรือนเช่นนี้ เรียกว่าปฏิสถินะ. ทรงหลักบ่อย ๆ หลังจากต้องทรง
“รับแขก” แทบหาเวลาพักผ่อนมิได้ ตลอด ๒๐ ชั่วโมง ในวันหนึ่ง.
ในการหลักเรือนนี้ ทรงอยู่ด้วยสุขเกิดแต่วิเวกของฌาน ซึ่งเป็นสุขอย่างยิ่ง
ในบรรดาสุขที่จะถือเอาได้ในเมื่อยังทรงมีชีวิตอยู่. แต่สำหรับสาวก
ผู้ไม่ต้ง “รับแขก” มากอย่างพระองค์ ไม่ปรากฏว่าต้องอยู่ปฏิสถินะ
จากัดเกิดซากเช่นนี้ เนื่องจากธรรมคามีโอกาสอยู่วิเวกมากอยู่แล้วนั่นเอง.
และในมหาวาร. ส. ๑๔/๔๑๒/๑๓๖๓ กล่าวถึงทรงอยู่ปฏิสถินะชนิดนี้ นาน
ถึง ๓ เดือน, ออกแล้วทรงแสดงอานิสงส์ของอานาปานสติ อย่างพิสดาร).

ยังทรงมากอยู่ด้วยเขมวิตกและวิเวกวิตก^๒

ภิกษุ ท. ! วิตกสองอย่าง คือเขมวิตก และ วิเวกวิตก ย่อมรบเร้า
เรียกร้องตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ เป็นอย่างมาก.

-
๑. มหาวีภังค์ วินยปิฎก ๑/๑๒๘/๑๗๖. ทรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่บ้านทาวน ใกล้เมืองเวสาลี.
 ๒. บาลี อิติวุ. ชุ. ๒๕/๒๕๓/๒๖๖.

ภิกษุ ท. ! ตถาคต เป็นผู้มีความไม่เบียดเบียนเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในความไม่เบียดเบียน. ภิกษุ ท. ! เขมวิตกนั้นแหละ ย่อมรบเร้าเรียกร้องตถาคตผู้มีความไม่เบียดเบียนเป็นที่มายินดี ยินดีในความไม่เบียดเบียน, เป็นอย่างมาก ว่า “ด้วยพฤติกรรมอันนี้ เราย่อมไม่ทำสัตว์ใดๆ ให้ลำบาก ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่ยังหวนไหวอยู่ หรือเป็นสัตว์ที่มั่นคงแล้ว” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ตถาคต เป็นผู้มิมีปวิเวก (ความสงบสงัด) เป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในปวิเวก. ภิกษุ ท. ! วิเวกวิตกนั้นแหละ ย่อมรบเร้าเรียกร้องตถาคตผู้มิมีปวิเวกเป็นที่มายินดี ยินดีในปวิเวก, เป็นอย่างมาก ว่า “สิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งนั้นเราจะได้แล้ว” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ แม้พวกเธอก็ จงเป็นผู้มีความไม่เบียดเบียนเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในความไม่เบียดเบียน อยู่เถิด. ภิกษุ ท. ! เมื่อเธอ ท. เป็นผู้มีความไม่เบียดเบียนเป็นที่มายินดี ยินดีในความไม่เบียดเบียนอยู่, เขมวิตกนั้นแหละ จักรบเร้าเรียกร้องเธอ ท. เป็นอย่างมาก ว่า “ด้วยพฤติกรรมนี้ เรา ท. ย่อมไม่ทำสัตว์ใดๆ ให้ลำบาก ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่ยังหวนไหวอยู่ หรือเป็นสัตว์ที่มั่นคงแล้ว” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! พวกเธอ จงเป็นผู้มีปวิเวกเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในปวิเวก อยู่เถิด. ภิกษุ ท. ! เมื่อเธอ ท. เป็นผู้มิมีปวิเวกเป็นที่มายินดี ยินดีในปวิเวกอยู่, วิเวกวิตกนั้นแหละ จักรบเร้าเรียกร้องเธอ ท. เป็นอย่างมาก ว่า “อะไร เป็นอกุศล, อะไร เรายังละไม่ได้, เราจะละอะไร” ดังนี้.

การเสด็จสู่ทวารวส^๑

ภิกษุ ท. ! ในกาลครั้งหนึ่ง เราพักอยู่ ณ ควณฺเฑาะฐาไมสาละ ป่าสุกวัน ในเขตอุกกัฏฐนคร. เมื่อเราเร้นอยู่ ณ ที่นั้น ได้เกิดความคิดขึ้นในใจว่า ภาพเป็นที่กำเนิดที่เราไม่เคยกำเนิดนั้น ไม่หาได้ง่ายๆเลย นอกจากชั้นสุทธาวาสประเภทเดียว. ถ้ากระไร เราพึงไปหาพวกเทพชั้นสุทธาวาสเถิด. ลำดับนั้น เราได้ออกจากควณฺเฑาะฐาไมสาละ ป่าสุกวัน ในเขตอุกกัฏฐนคร ไปปรากฏอยู่ในหมู่เทวดาชั้นอวิหา รวดเร็วเท่าเวลาที่บุรุษแข็งแรง เขยียดแขนออกแล้ววิ่งเข้าเท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! หมู่เทวดานับร้อยนับพันเป็นอันมาก ในเทพนิภายนั้น ได้เข้ามาหาเรา ครั้นไหว้แล้ว ยืนอยู่ที่ควร. (พวกเทพชาวสุทธาวาสชั้นนั้น ได้ทูลเล่าเรื่องการบังเกิดขึ้นในโลก ของบรรดาพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ว่า มีชาติ ชื่อ โคตร ศิล ธรรม ปัญญา วิหารธรรม และวิมุตติเป็นต้น ว่าเป็นอย่างนั้นๆ. แล้วเล่าถึงความที่ตนเองได้เคยประพฤติกพรหมจรรย์ในพระพุทธเจ้าองค์นั้นๆ. จึงได้มีการกลายความพอใจในกามทั้งหลาย ได้มาบังเกิดในพรหมวิมานนั้นๆ).

ภิกษุ ท. ! ลำดับนั้น เราพร้อมด้วยเทวดาชั้นอวิหา ได้พากันไปยังสุทธาวาสชั้นอตปฺปา, เราพร้อมด้วยเทวดาทั้งสองชั้น ได้พากันไปยังสุทธาวาสชั้นสุทฺธัสสา, เราพร้อมด้วยเทวดาทั้งสามชั้นนั้น ได้พากันไปยังสุทธาวาสชั้นสุทฺธัสสี, และรวมพร้อมกันทั้งหมด ไปยังสุทธาวาสชั้นสูงสุด คืออกนิฏฐาแล้ว.

๑. บาลี มหาปทานสูตร มหา. ที. ๑๐/๕๗/๕๕. ทรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลาย.

(เทพเหล่านั้นได้กล่าวเล่าข้อความกราบทูลพระองค์ ถึงเรื่องพระพุทธเจ้าบรรดาที่ล่วงไปแล้ว และเล่าถึงการประพาศิพรหมจรรย์ของตนในชาติที่พบพระพุทธเจ้านั้น ทำนองเดียวกันทุกชั้น)

การเสด็จไปทรมานพกพรหมผู้กระด้างค้ำยลัทธิ^๑

ภิกษุ ท. ! ในกาลครั้งหนึ่ง เราพักอยู่ ณ ควางพญาไม้สาละ ป่าสุภควัน ในเขตอุกกัฏฐนคร. ภิกษุ ท. ! สมัยนั้น พกพรหมมีทิฏฐิอันชั่วร้ายอย่างนี้ว่า “พรหมสภาวะเช่นนี้ เป็นของเที่ยง (นิจฺฉ) ยั่งยืน (ธฺว) มีอยู่เสมอ (สสฺสตี) เป็นของอย่างเดียวตลอดกาล (เกวลี) มีความไม่เคลื่อนเป็นธรรมดา (อจวนธมฺม); เพราะว่าพรหมสภาวะเช่นนี้ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ; ก็แหละไม่มีสภาวะอื่นที่เป็นนิสสรณะเครื่องออกไปจากทุกข์ ยิ่งไปกว่าพรหมสภาวะนี้” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ครั้นนั้นแล เราอุปัฏฐากของพกพรหมในใจด้วยใจแล้ว ละจากควางแห่งพญาไม้สาละ ไปปรากฏตัวในพรหมโลกนั้น ชั่วเวลาสักว่าบุรุษแข็งแรงเหยียดแขนหรือคู้แขนเท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! พกพรหมได้เห็นเราผู้มาอยู่จากที่ไกล แล้วได้กล่าวกะเราว่า “ท่านผู้นิรทุกข์ ! เข้ามาเถิด, ท่านผู้นิรทุกข์ ! ท่านมาดีแล้ว, ท่านผู้นิรทุกข์ ! ก่อนานๆ ท่านจึงจะมาถึงที่นี่. ท่านผู้นิรทุกข์ ! พรหมสภาวะนี้ เป็นของเที่ยง ยั่งยืน มีอยู่เสมอ เป็นของอย่างเดียวตลอดกาล มีความไม่เคลื่อนเป็นธรรมดา; เพราะว่าพรหม-

๑. บาลี พุทธนิมิตตนิคฺคย ม.ม. ๑๒/๕๙๐/๕๕๒. ทรัสแก่ภิกษุ ท. ที่เชตวัน.

สภาวะนี้ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ; ก็แหละไม่มีสภาวะอื่นที่เป็นนิสสรณะเครื่องออกไปจากทุกข์ ยิ่งไปกว่าพรหมสภาวะนี้” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เมื่อพกพรหมกล่าวอย่างนี้, เราได้กล่าวกะเขาว่า “พกพรหมผู้เจริญไปสู่วิชาเสียแล้วหนอ ! พกพรหมผู้เจริญไปสู่วิชาเสียแล้วหนอ ! คือข้อที่ท่านกล่าวสิ่งที่ไม่เที่ยงเลย ว่าเป็นของเที่ยง, กล่าวสิ่งที่ไม่ยั่งยืนเลย ว่ายั่งยืน, กล่าวสิ่งที่ไม่มียุ่เสมอ ว่าเป็นของมียุ่เสมอ, กล่าวสิ่งที่ไม่เป็นของอย่างเดียว ตลอดกาล ว่าเป็นของอย่างเดียวตลอดกาล, กล่าวสิ่งที่มีความเคลื่อนเป็นธรรมดา ว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความเคลื่อนเป็นธรรมดา; และข้อที่ กล่าวสิ่งที่เกิด ที่แก่ ที่ตาย ที่เคลื่อน ที่อุบัติ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ; และกล่าวนิสสรณะอันยิ่งอนันตมียุ่ ว่าไม่มีนิสสรณะอันยิ่งกว่า” ดังนี้. —

หมายเหตุ : ข้อความตอนต่อไปจากข้างบนนี้ ยังมีอีกยาว; กล่าวถึง มารมาช่วยพกพรหมโต้กับพระองค์ ทั้งชูทั้งล้อ เพื่อให้พระองค์ทรงยอมตามพกพรหม. แม้พกพรหมก็ยังยืนยันและอธิบายลัทธินี้ด้วยอุปมาที่น่ากลัวยตาม. ทรงแก้คำของพกพรหมด้วยอาการต่างๆ เช่นว่าพกพรหมยังไม่รู้จักพรหมที่เหนือขึ้นไปจากตน เช่นพรหมพวกอภัสสระ-สุภกิณหะ-เวหฬผละ; และทรงแสดงข้อที่พระองค์ไม่ทรงยึดถือคิน น้ำลมไฟ เป็นต้น. ในที่สุด มีการทำให้มีการเล่นซ่อนหากัน และทรงชนะ แล้วตรัสภาดาที่เป็นหัวใจแห่งพุทธศาสนาที่เหนือกว่าพรหมโดยประการทั้งปวง กล่าวคือความรู้สึที่อยู่นอกภพและวิภพ ซึ่งพุทธบริษัททุกคนควรสนใจอย่างยิ่ง. พกพรหมยอมแพ้ มารก็ยอมรับแต่ก็ยังแค้นขอร้องอย่าให้พระองค์ ทรงสอนลัทธิของพระองค์เลย; ตรัสตอบมารว่า นั่นมันไม่เป็นความเกื้อกูลแก่สัตว์โลก; สัมมาสัมพุทธะที่มารอ้างมานั้น เป็นสัมมา-

สัมพุทธะเก. ข้อความที่เป็นรายละเอียดพึงดูได้จากพรหมนิมิตตนิสสุต ม.ม. เล่ม ๑๒
ทั้งแต่หน้า ๕๕๑ เป็นต้นไป หรือตั้งแต่บรรพ ๕๕๓ เป็นต้นไปจนจบสูตร.

บาลีพระสูตรนี้สำคัญมาก ได้กล่าวถึงหัวใจของพุทธศาสนาในรูปปุคคลาธิษฐาน
ถึงกับสมมติให้เป็นการโต้กัน ระหว่างลัทธิที่มีอาคมันกับไม่มีอาคมัน; ควรแก่การ
ศึกษาอย่างยิ่ง. -ผู้รวบรวม.

ทรงมีฉานแน้วนัชนพิเศษ^๑

ปุกกุสะ ! คราวหนึ่งเราอยู่ที่โรงกระเดื่องเมืองอาตุมา. คราวนั้นกำลัง
ฝนตก กำลังสายฟ้าคะนองอยู่ ฟ้าผาลงในที่ไม้ไกลจากโรงกระเดื่อง ถูกชวานา
สองคนพี่น้อง และวัวลากเข็นสัตว์. ปุกกุสะ ! ชาวเมืองอาตุมาพากันออกมาสู่ที่
ที่สองพี่น้องและวัวทั้งสี่ถูกฟ้าผ่านั้น, เขากำลังซุกมุนกันอยู่อย่างนั้น เราออก
จากโรงกระเดื่องแล้ว จงกรมอยู่ในที่กลางแจ้งไม้ไกลจากโรง. บุรุษผู้หนึ่ง
ออกมาจากหมู่ชนเข้าไปหาเรา อภิวัตแล้วยืนอยู่. ปุกกุสะ ! เราถามบุรุษ
ผู้นั้นอยู่แล้วว่า หมู่ชนนั้น จับกลุ่มกันทำไม ? เขาตอบเรา ว่า “ท่าน
ผู้เจริญ ! เมื่อฝนตกฟ้าคะนองอยู่ ฟ้าผาลงในที่ไม้ไกลจากโรงกระเดื่อง ถูกชวานาสองพี่น้อง
และวัวลากเข็นสัตว์ ชาวเมืองพากันมาประชุมแล้วในที่นั้น. ท่านผู้เจริญ ! ก็ท่านอยู่เสียที่ไหน
เล่า ?” เราอยู่ในโรงกระเดื่องนี้ นี่เอง. “ท่านผู้เจริญ ! ท่านไม่ได้ยินหรือ ?” เราไม่

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร, มหา. ที. ๑๐/๑๕๓/๑๒๑. ทวีตแก่ปุกกุสมัลลบุตร ในระหว่าง
ทางไปเมืองกุสินารา เนื่องจากปุกกุสะ ทูลเล่าเรื่อง อาพาธ กาลามโคตร นั่งสมาธิอยู่ข้างทาง
เกวียนผ่านไป ๕๐๐ เล่มไม่ได้ยินเลย.

ปุกกุสะ ! ลำดับนั้น บุรุษนั้นมีความคิดว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยมีเลย ท่านผู้เจริญเอ๋ย ! พวกบรรพชิตนี้ ย่อมอยู่ด้วยวัชรธรรมอันสงบบ้างับจริง ๆ คือท่านก็เป็นผู้มีสติอยู่ ตื่นอยู่ เมื่อฝนกำลังตก ฟังคะนอง ฟ่ำผ่าอยู่ ท่านจักไม่เห็น และจักไม่ได้ยินเลย”, ดังนั้นแล้ว ได้ประกาศความเลื่อมใสอย่างสูงในเรา กระทำประทักษิณ หลีกไปแล้ว.

อานนท์ ! ภิกษุผู้ชื่อว่า มิมิตรดี มีสหยาดี มีเพื่อนดี ย่อมเจริญ
 ทำให้มาก ซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์แปด โดยอาการอย่างไรเล่า ? อานนท์ !
 ภิกษุในศาสนานี้ ย่อมเจริญทำให้มากซึ่งสัมมาทิฐิ—สัมมาสังกัปปะ—สัมมาวาจา—
 —สัมมากัมมันตะ—สัมมาอาชีวะ—สัมมาวายามะ—สัมมาสติ—สัมมาสมาธิ
 ชนิดที่วิเวกอาศัยแล้ว ชนิดที่วิราคะอาศัยแล้ว ชนิดที่นิโรธอาศัยแล้ว
 ชนิดที่น้อมไปรอบเพื่อการเลิกลอน. อานนท์ ! อย่างนี้แล ชื่อว่าภิกษุผู้มิมิตรดี
 สหยาดี เพื่อนดี เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์แปด.

Copyright © 1999 Ixora Co.,Ltd. All rights reserved.

อานนท์ ! ข้อนั้นเธอพึงทราบด้วยปริยายอันนี้เถิด คือว่า พรหมจรรย์
 นันทมนต์นั้น เทียว ได้แก่ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ดังนี้. อานนท์ !
 จริตที่เทียว, สัตว์ ท. ผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ได้อาศัย **กัลยาณมิตรของเรา** แล้ว
 ย่อมพ้นหมด จากชาติ, ผู้มีความแก่ชรา—ความเจ็บป่วย—ความตาย—ความโศก
 ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความแห่งผาใจ เป็นธรรมดา
 ครั้นได้อาศัย **กัลยาณมิตร** ของเราแล้ว ย่อมหลุดพ้นหมด จากความแก่ชรา—ความ
 เจ็บป่วย—ความตาย—ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความแห่งผาใจ.

อานนท์ ! ข้อนั้น เธอพึงทราบโดยปริยายอันนี้เถิด คือว่า พรหมจรรย์
 นันทมนต์นั้น เทียว ได้แก่ ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี ดังนี้.

(บาลีแห่งอื่น (มหาวาร. ส. ๑๙/๔/๙) กล่าวถึงพระสารีบุตรกราบทูลว่า ความมี
 กัลยาณมิตร เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น, พระองค์ทรงรับรอง ด้วยถ้อยคำนี้เพื่อความอย่างเดียวกันกับข้อ
 ความข้างบนนี้ ผิดกันเพียงแต่พระอานนท์กราบทูลว่าเป็นครึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์เท่านั้น.)

(จ. เกี่ยวกับลัทธิอื่น ๆ ๑๖ เรื่อง)

พหุคตวาจาตยชน พงหอยกอบแสง^๑

เป็นอย่างนั้น อานนท์ ! เป็นอย่างนั้น อานนท์ ! ตลอดเวลาที่สมาคม
 ผู้เป็นอรรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ยังไม่เกิดขึ้นในโลกอยู่เพียงใด, เหล่าปรีพพาชก

๑. บาลี ขัจจันธรรก อุ. ชุ. ๒๔/๑๙๖/๑๔๖. ครัสแก่พระอานนท์ ที่เชตวัน.

ผู้เป็นเดียรฉัตร^๑ ก็ยังเป็นที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม และยังมีลาภด้วยจิ๋ว บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช อยู่ตลอดเวลาเพียงนั้น.

อานนท์ ! ในกาลใด ตถาคตผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองเกิดขึ้นในโลก, เมื่อนั้น เหล่าปริพาชกผู้เป็นเดียรฉัตร ก็หมดความเป็นที่สักการะเคารพนับถือ บูชานอบน้อม และไม่มีลาภด้วยจิ๋ว บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช. และในบัดนี้ ตถาคตเป็นที่สักการะเคารพนับถือบูชานอบน้อม และมีลาภด้วยจิ๋ว บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช, รวมทั้งภิกษุสงฆ์ นี้ด้วย.

พระผู้มีพระภาคทรงแจ่มแจ้งในความข้อนี้ ไก่ทรงอุทานคำอุทานนั้นว่า :-

“หิ้งห้อยนั้น ย่อมส่องแสงอยู่ได้ชั่วเวลาที่ดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้นมา ครั้นอาทิตย์ขึ้นมา หิ้งห้อยก็หมดแสงไม่มีสว่างอีก. เดียรฉัตรทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น. โอกาสอยู่ได้ชั่วเวลาที่บุคคลผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองยังไม่เกิดขึ้นในโลก. พวกที่ได้แต่รัก ๆ เอา (คือไม่ตรัสรู้) ย่อมบริสุทธิ์ไม่ได้. ถึงแม้สาวกของเขาก็เหมือนกัน. ผู้ที่มีความเห็นผิด จะไม่พ้นทุกข์ไปได้เลย”.

ลัทธิของพระองค์กับของผู้อื่น^๒

กัสสปะ ! มีสมณพราหมณ์บางพวก ที่เป็นบัณฑิต มีปัญญาพอตัว เคยทำปาวาที่มาแล้ว มีปัญญาแหลมดุจแทงถูกขนทราย, ดูเที่ยวทำลายอยู่ซึ่ง

๑. คำว่าเดียรฉัตรนี้ หมายถึงลัทธิอื่นจากพุทธศาสนา ทุก ๆ ลัทธิ.

๒. บาลี มหาสีหนาทสูตร ส.ท. ๔/๒๐๖/๒๖๑. ทรัสแกยเจลกัสสปะ ที่กัณณกถลมหิกทายวัน.

ความเห็นของเขาคือด้วยปัญญาตน. บัณฑิตเหล่านั้น ลงกันได้กับเราในบางฐานะ (บางเรื่อง), ไม่ลงกันได้บางฐานะ : บางอย่างพวกนั้นกล่าวว่าดี พวกเราก็อ้างว่าดี, บางอย่างพวกนั้นกล่าวว่าไม่ดี พวกเราก็อ้างว่าไม่ดี, บางอย่างพวกนั้นกล่าวว่าดี พวกเราก็อ้างว่าไม่ดี, บางอย่างพวกนั้นกล่าวว่าไม่ดี พวกเราก็อ้างว่าดี; บางอย่างพวกเรากล่าวว่า ดี พวกนั้นก็กล่าวว่า ดี, บางอย่างพวกเรากล่าวว่า ไม่ดี พวกนั้นก็กล่าวว่า ไม่ดี, บางอย่างพวกเรากล่าวว่า ดี พวกนั้นกล่าวว่า ไม่ดี, บางอย่างพวกเรากล่าวว่า ไม่ดี พวกนั้นกล่าวว่า ดี ดังนี้. เราเข้าไปหาบัณฑิตเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า แน่ท่าน! ในบรรดาฐานะเหล่านั้นๆ ฐานะใดลงกันไม่ได้ ฐานะนั้น จงยกไว้ — ฯลฯ — (พูดกันแต่เรื่องที่ลงกันได้).

ทรงแสดงอุปมัญญาธรรมสี่ชนิด ที่สูงกว่าเคียรติยอื่น*

(พวกเคียรติยอื่นตามพระภิกษุที่เข้าไปสนทนาด้วย ว่าพระสมณโคตมแสดงธรรมต่างจากพวกเคียรติยอย่างไร ในเมื่อมีการแสดงเรื่องอุปมัญญาธรรมสี่ ก็จะมีจิตแผ่ไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สู่ทิศทั้งปวง ด้วยระเบียบถ้อยคำที่เท่ากันตรงกันทุกคำพูด ภิกษุเหล่านั้นได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลถึงเรื่องนี้ ซึ่งได้ตรัสอุปมัญญาธรรมสี่ในระดับที่สูงขึ้นไปถึงระดับเจโต-วิมุตติ มีข้อความดังต่อไปนี้ :—)

๑. บาตี มหาวาร. ต. ๑๔/๑๖๑/๕๘๔. ทรสแก่ภิกษุ ท. ที่ลัททวะสนนิคม โกลิยชนบท.

ภิกษุ ท. ! พวกเธอพึงกล่าว (ถาม) ปริพาชกเดียรฉัตรอื่นผู้กล่าวอยู่อย่างนั้น ว่า “ท่านผู้มีอายุ ! ก็เมตตาเจโตวิมุติ — กรุณาเจโตวิมุติ — มุทิตาเจโตวิมุติ — อุเบกขาเจโตวิมุติ เจริญกันแล้วอย่างไร มีคติอย่างไร มีธรรมอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีผลอย่างไร มีที่สุดจบอย่างไร ? เมื่อตรัส ทรัสทีละอย่าง แยกเป็น ๔ ตอน ตามจำนวนของเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยมีลำดับอักษรอย่างเดียวกัน” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เมื่อถูกถามอย่างนี้ ปริพาชกเดียรฉัตรอื่น ท. เหล่านั้นจักไม่มีคำตอบ จักอึดอัดใจอย่างยิ่ง. ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ? ภิกษุ ท. ! เพราะ ว่า ข้อนั้นไม่อยู่ในวิสัย. ภิกษุ ท. ! เราไม่มองเห็นใครในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ที่จะตอบปัญหาให้เป็นที่พอใจได้ เว้นเสียแต่ตถาคต หรือสาวกของตถาคต หรือพวกที่ฟังไปจากคนทั้งสองนี้.

ภิกษุ ท. ! ก็เมตตาเจโตวิมุติ เจริญกันแล้วอย่างไร มีคติอย่างไร มีธรรมอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีผลอย่างไร มีที่สุดจบอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ — ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ — วิริยสัมโพชฌงค์ — ปิติสัมโพชฌงค์ — ปัสสัทธัมมิกสัมโพชฌงค์ — สมานิสัมโพชฌงค์ — อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เมื่อตรัสทรัสทีละโพชฌงค์ เป็น ๗ ตอน ตามจำนวนของสัมโพชฌงค์ แต่ละโพชฌงค์ เป็นสัมโพชฌงค์ที่สหคตด้วยเมตตา อันเป็นสัมโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธะ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ. ถ้าภิกษุนั้นหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกุศลในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกุศลในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลนั้นได้ อยู่;

ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงในสิ่งที่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงในสิ่งที่ปฏิกลงนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ไม่ปฏิกลงและสิ่งที่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ไม่ปฏิกลงและสิ่งที่ปฏิกลงนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ปฏิกลงและสิ่งที่ไม่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ปฏิกลงและสิ่งที่ไม่ปฏิกลงนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเพิกถอนสิ่งที่ไม่ปฏิกลงและสิ่งที่ปฏิกลง ทั้งสองอย่างนั้นเสีย แล้วเป็นผู้บอกขามีสติสัมปชัญญะอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้บอกขามีสติสัมปชัญญะ ในธรรมนั้นได้ อยู่; อีกอย่างหนึ่ง เธอผู้นั้น ย่อมเข้าถึง **สุกวิโมกข์** แล้วแลอยู่. ภิกษุ ท. ! เรากล่าวเมตตาเจโตวิมุตติ ว่าเป็นธรรมมีสุกวิโมกข์เป็น อย่างยิ่ง. ในกรณีนี้ เป็นวิมุตติของภิกษุผู้มีปัญญาชนิดที่ยังไม่แทงตลอดวิมุตติอัน ยิ่งขึ้นไป.

ภิกษุ ท. ! ก็ **กรุณาเจโตวิมุตติ** เจริญกันแล้วอย่างไร มีคติอย่างไร มี ธรรมอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีผลอย่างไร มีที่สุดจบอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ ____ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ____ วิริยสัมโพชฌงค์ ____ ปิติดัมโพชฌงค์ ____ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ____ สมาริสัมโพชฌงค์ ____ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นสัมโพชฌงค์ที่สหระคตด้วยกรุณา อันเป็นสัมโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธะ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ. ถ้าภิกษุนั้น หวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกลงในสิ่งที่ไม่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกลงในสิ่งที่ไม่ปฏิกลงนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงในสิ่งที่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มี

สัญญาว่าไม่ปฏิรูปในสิ่งที่ปฏิรูปนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิรูป
ทั้งในสิ่งที่ไม่ปฏิรูปและสิ่งที่ปฏิรูปอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิรูปทั้งในสิ่ง
ที่ไม่ปฏิรูปและสิ่งที่ปฏิรูปนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิรูป
ทั้งในสิ่งที่ปฏิรูปและสิ่งที่ไม่ปฏิรูปอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิรูปทั้งในสิ่ง
ที่ปฏิรูปและสิ่งที่ไม่ปฏิรูปนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวัง จะเพิกถอนสิ่งที่ไม่ปฏิรูปและ
สิ่งที่ปฏิรูป ทั้งสองอย่างนั้นเสีย แล้วเป็นผู้อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เธอก็ย่อม
เป็นผู้อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ ในธรรมนั้นได้ อยู่; อีกอย่างหนึ่ง เธอ นั้น
เพราะการกำล่งเสียได้ ซึ่งรูปสัญญา เพราะการตั้งอยู่ไม่ได้แห่งปฏิสนธิสัญญา
เพราะการไม่ทำในใจซึ่งนานัตตสัญญา โดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึง อากาสา-
นัญจายตนะ อันมีการทำในใจว่า “อนันโต อากาโส” ดังนี้ แล้วแลอยู่. ภิกษุ
ท. ! เรากล่าวกรุณาเจโตวิมุตติ ว่าเป็นธรรมมีอากาसानัญจายตนะเป็นอย่างยิ่ง.
ในกรณีนี้ เป็นวิมุตติของภิกษุผู้มีปัญญาชนิดที่ยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันยิ่งขึ้นไป.

ภิกษุ ท. ! ก็ **มุกตาเจโตวิมุตติ** เจริญกันแล้วอย่างไร มีคติอย่างไร มี
ธรรมอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีผลอย่างไร มีที่สุดจบอย่างไร? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในธรรม-
วินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ __ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ __ วิริยสัมโพชฌงค์ __
ปิตีสัมโพชฌงค์ __ ปัสสทธิสัมโพชฌงค์ __ สมာธิสัมโพชฌงค์ __ อุเบกขาสัมโพชฌงค์
เป็นสัมโพชฌงค์ที่สหรัคด้วยมุกตา อันเป็นสัมโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ
อาศัยนิโรธะ น้อมไปเพื่อโอสสัคคะ. ถ้าภิกษุนั้นหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิรูปใน
สิ่งที่ไม่ปฏิรูปอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิรูปในสิ่งที่ไม่ปฏิรูปนั้นได้ อยู่;

ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงในสิ่งที่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ยอมเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงในสิ่งที่ปฏิกลงนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ไม่ปฏิกลงและสิ่งที่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ยอมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ไม่ปฏิกลงและสิ่งที่ปฏิกลงนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ปฏิกลงและสิ่งที่ไม่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ยอมเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิกลงทั้งในสิ่งที่ปฏิกลงและสิ่งที่ไม่ปฏิกลงนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเพิกถอนสิ่งที่ไม่ปฏิกลงและสิ่งที่ปฏิกลงทั้งสองอย่างนั้นเสีย แล้วเป็นผู้อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เธอก็ยอมเป็นผู้อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ ในธรรมนั้นได้ อยู่; อีกอย่างหนึ่ง เธอ นั้น เพราะการก้าวล่วงเสียได้ซึ่งอาภาสณญายตนะ โดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึง วิญญาณญายตนะ อันมี การทำในใจว่า “อนันตัง วิญญาณัง” ดังนี้ แล้วแลอยู่. ภิกษุ ท. ! เรากล่าว มุกตาเจโตวิมุตติว่าเป็นธรรมมีวิญญาณญายตนะเป็นอย่างยิ่ง. ในกรณีนี้ เป็น วิมุตติของภิกษุผู้มีปัญญาชนิดที่ยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันยิ่งขึ้นไป.

ภิกษุ ท. ! ก็อุเบกขาเจโตวิมุตติ เจริญกันแล้วอย่างไร มีคติอย่างไร มีธรรมอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีผลอย่างไร มีที่สุดจบอย่างไร ? ภิกษุ ท. ! ภิกษุใน ธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ ____ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ____ วิริยสัมโพชฌงค์ ____ ปิติสัมโพชฌงค์ ____ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ____ สมาริสัมโพชฌงค์ ____ อุเบกขา- สัมโพชฌงค์ เป็นสัมโพชฌงค์ที่สหระด้วยอุเบกขา อันเป็นสัมโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธะ น้อมไปเพื่อโอสถัคคะ. ถ้าภิกษุนั้น หวังจะเป็นผู้มี สัญญาว่าปฏิกลงในสิ่งที่ไม่ปฏิกลงอยู่ เธอก็ยอมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิกลงในสิ่งที่ไม่

ปฏิภาณนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิภาณในสิ่งที่ปฏิภาณอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิภาณในสิ่งที่ปฏิภาณนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิภาณทั้งในสิ่งที่ไม่ปฏิภาณและสิ่งที่ปฏิภาณอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าปฏิภาณทั้งในสิ่งที่ไม่ปฏิภาณและสิ่งที่ปฏิภาณนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิภาณทั้งในสิ่งที่ปฏิภาณและสิ่งที่ไม่ปฏิภาณอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้มีสัญญาว่าไม่ปฏิภาณทั้งในสิ่งที่ปฏิภาณและสิ่งที่ไม่ปฏิภาณนั้นได้ อยู่; ถ้าเธอหวังจะเพิกถอนสิ่งที่ไม่ปฏิภาณและสิ่งที่ปฏิภาณทั้งสองอย่างนั้นเสีย แล้วเป็นผู้อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ เธอก็ย่อมเป็นผู้อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ ในธรรมนั้นได้ อยู่; อีกอย่างหนึ่ง เธอเห็น เพราะการกล่าวล่วงเสียได้ซึ่งวิญญาณัญญาตนะ โดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึง อากิญจัญญาตนะ อันมีการทำในใจว่า “นัตถิ กิญจิ” ดังนี้ แล้วแลอยู่. ภิกษุ ท. ! เรากล่าวอุเบกขาเจโตวิมุตติ ว่าเป็นธรรมมีอากิญจัญญาตนะเป็นอย่างยิ่ง. ในกรณีนี้เป็นวิมุตติของภิกษุผู้มีปัญญาชนิดที่ยังไม่แทงตลอดกิเลสตัณหาถึงขั้นนี้ไป, ดังนี้แล.

ทรงบัญญัติตนทสบุคคลที่ไม่เฝ้าด้วยพรรษาคงลทอน^๑

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! เมื่อเช่นนั้น, ข้าพระองค์เข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี, เห็นว่ายังเช้านัก จึงเข้าไปสู่อารามของปริพาชกผู้เป็นศิษย์อื่น; เขากำลังประชุมกันพูดกันว่า ‘ท่านผู้มีอายุ! ผู้ใดใครประพาศพรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์สิ้น ๑๒ ปี, กว่าจะ

๑. บาลี สกทก. อ. ๒๓/๓๗/๓๔. ครัสต์แก่พระสารีบุตร.

เรียกภิกษุนี้เป็นนิตถสภิกขุ (นิตถโส ภิกขุ^๑)’ ดังนี้. — ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระผู้มีพระภาคอาจหรือไม่หนอ เพื่อจะบัญญัตินิตถสภิกขุในธรรมวินัยนี้ ด้วยเหตุสักว่าการนับพรรษาอย่างเดียว พระเจ้าข้า ?”

สารีบุตร ! ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะบัญญัตินิตถสภิกขุในธรรมวินัยนี้ ด้วยเหตุสักว่าการนับพรรษาอย่างเดียว. สารีบุตร ! นิตถสวัตร (วัตถุเป็นเครื่องบัญญัติ นิตถสบุคคล) ๑ ประการเหล่านี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยบัญญัติอันยิ่งเองแล้ว ประกาศแล้ว. เจ็ดประการเหล่าไหนเล่า ? เจ็ดประการคือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ :—

๑. เป็นผู้ฉันทะแก่กล้าใน สิกขาสมาทาน และมีความรักอย่างยิ่งใน สิกขาสมาทานสืบไป.
๒. เป็นผู้ฉันทะแก่กล้าใน การใคร่ครวญธรรม และมีความรักอย่างยิ่งในการใคร่ครวญธรรมสืบไป.
๓. เป็นผู้ฉันทะแก่กล้าใน การกำจัดความอยาก และมีความรักอย่างยิ่งในการกำจัดความอยากต่อไป.

๑. คำว่า “นิตถโส” ตามตัวพยัญชนะแปลว่า “ไม่มีเส้นค้ายที่ยังมิได้ทอเหลืออยู่”; หมายความว่า ผ่าผืนนั้นทอเสร็จ ไม่มีเชิงค้ายเหลือสำหรับจะทออีกต่อไป; มีความหมายว่าเสร็จกิจพรหมจรรย์ ที่เรียกว่า วุสิตวา; เป็นโวพจน์สำหรับคำว่า อรหันต์ นั่นเอง; เป็นคำที่ใช้กันเป็นสาธารณะระหว่างลัทธิ เช่นเดียวกับคำว่า พระอรหันต์; ควรจะนำคำนี้มาใช้พูดจากันให้เป็นทีที่แพร่หลาย เช่นเดียวกับคำว่า ชีนาสพ เป็นต้น. เรียกว่าคูนิตถส แปลว่า “ผู้ไม่เหลือค้ายสินชาย”. แม้คำอื่นเช่นคำว่า เกพลี, อทัมมโย, เป็นต้น, ก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน; ควรเรียกทับศัพท์บ้างดี ไม่ควรแปล เพียงแต่ให้ความหมายก็พอ. —ผู้รวบรวม.

๔. เป็นผู้มีฉันทะแก่กล้าใน การหลีกเร้น และมีความรักอย่างยิ่งในการหลีกเร้นต่อไป.

๕. เป็นผู้มีฉันทะแก่กล้าใน การปรารภความเพียร และมีความรักอย่างยิ่งในการปรารภความเพียรต่อไป.

๖. เป็นผู้มีฉันทะแก่กล้าใน การรักษาดนด้วยสติ และมีความรักอย่างยิ่งในการรักษาดนด้วยสติต่อไป.

๗. เป็นผู้มีฉันทะแก่กล้าใน การแทงตลอดด้วยทฤษฎี และมีความรักอย่างยิ่งในการแทงตลอดด้วยทฤษฎีต่อไป.

สารีบุตร ! เหล่านี้แล นิตยสวัตถุ ๗ ประการ อันเรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศแล้ว.

สารีบุตร ! ภิกษุผู้ประกอบด้วยนิตยสวัตถุ ๗ ประการเหล่านี้แล้ว จะประพาศพรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์ ๑๒ ปี ก็ได้ — ๒๔ ปี ก็ได้ — ๓๖ ปี ก็ได้ — ๔๘ ปี ก็ได้ ย่อมควรที่จะเรียกว่า “นิตยสภิกขุ”, ดังนี้แล.

(ในที่อื่น ได้ตรัสนิตยสวัตถุ ๗ ประการ ว่า ได้แก่ ผู้มีศรัทธา มีหิริ มีโอตตปละ มีพาหุสัจจะ มีอารทรวิริยะ มีสติ และมีปัญญา. — สตฺถก. อ. ๒๓/๔๐/๔๐. ตรัสแก่พระอานนท์.)

ทรงบัญญัติความหมาย ของคำว่า “ญาณ”

ไม่ตรงกับ ความหมายที่เคียรติยอนบัญญัติ^๑

จุนทะ ! ฐานะนี้มีอยู่แน่, คือฐานะที่ปริพพาชกผู้เป็นลัทธิอื่น ท. จะกล่าวอย่างนั้นว่า “พระสมณโคตม ย่อมบัญญัติญาณทัสสนะ ปรารภอดีตกาลนานไกล

๑. บาติ ปาสาทิกสูตร ปา. ที. ๑๑/๑๔๗/๑๑๘. ตรัสแก่จุนทสมณทูต ที่อัมพวันปราสาท ของเจ้าศากยะพวกเวรัญญา.

อย่างไม่มีขอบเขต; แต่ว่าหาได้บัญญัติญาณทัสสนะปรารภอนาคตกาลนานไกล อย่างไม่มีขอบเขต เช่นนั้นไม่ : นั้นมันอะไรกัน ? นั้นมันอย่างไรกัน ?” ดังนี้.

จุนทะ ! ปริพาชกผู้เป็นลัทธิอื่น ท. เหล่านั้น สำคัญสิ่งที่ควรบัญญัติว่าเป็นญาณทัสสนะนานาอย่าง ให้เป็นญาณทัสสนะนานาอย่างไปเสีย เหมือนอย่างที่พวกคนพาลคนเขลาเขากระทำกันนั่นเอง.

จุนทะ ! **สถานูสารญาณ** (ญาณอันแล่นไปตามความระลึก) ปรารภอดีตกาลนานไกล ย่อมมีแก่ตถาคต เท่าที่ตถาคตจะระลึก ตามที่ต้องการ. สำหรับ**ญาณปรารภอนาคตกาลนานไกล** อันเป็นญาณที่เกิดจากการตรัสรู้ (ที่โคณฑันโพธิ์) ย่อมเกิดแก่ตถาคตว่า “ชาตินี้ เป็นชาติสุดท้าย; บัดนี้ ภพใหม่มิได้อีกต่อไป.” ดังนี้.

หมายเหตุ : ญาณตามความหมายในพุทธศาสนามีขอบเขตจำกัดเฉพาะเรื่องเฉพาะอย่าง ทั้งที่ปรารภอดีตและอนาคต; หาใช่ไม่มีขอบเขตจำกัด ดังที่เคยรื้อยกล่าวไม่. ขอให้สังเกตใจความแห่งข้อความข้างบนนี้ให้ดี ๆ ก็พอจะเข้าใจได้เอง.
— ผู้รวบรวม.

ไม่ทรงบัญญัติยืนยันหลักกัลป์เกี่ยวกับ “อัตตา”^๑

ปริพาชกวจนโคจรเข้าไปทูลถามว่า *อัตตา มีหรือ?* ทรงนิ่งเสีย, ทูลถามว่า *อัตตา ไม่มีหรือ?* ก็ทรงนิ่งเสีย, ปริพาชกนั้นได้ลุกหนีไป. พระอานนท์กราบทูลถามถึงเหตุที่ทรงนิ่งเสีย; ได้ตรัสตอบดังนี้ว่า :—)

๑. บาลี สพ. ส. ๑๘/๔๘๖/๘๐๑. ทวิสแก่พระอานนท์.

อานนท์ ! เรา, เมื่อถูกวจนโคตตปริพพาชกถามว่า “*อัททา มีหรือ ?*”, ถ้าตอบว่า “*อัทตา มี*” มันก็จะไปตรงกันกับสัตตทัญญูของสมณพราหมณ์บางพวก; เมื่อถูกถามว่า “*อัททา ไม่มีหรือ ?*”, ถ้าตอบว่า “*อัทตา ไม่มี*” ก็จะไปตรงกันกับอุจเฉททัญญูของสมณพราหมณ์บางพวกเข้าอีก.

อานนท์ ! ถ้าตอบว่า “*อัทตา มี*” มันจะเป็นการอนุโลมเพื่อให้เกิดญาณว่า “*สัพเพ ธัมมา อนัตตา*” ดังนี้บ้างหรือหนอ ? “*ข้อนั้น หามิได้ พระเจ้าข้า*”

อานนท์ ! ถ้าตอบว่า “*อัทตา ไม่มี*” ก็จะทำให้วจนโคตตปริพพาชกผู้หลงใหลอยู่แล้ว ถึงความงงวายนกยิ่งขึ้นไปอีกว่า *อัทตาของเราในกาลก่อน จักได้มีหรือว่าได้มีแล้ว เป็นแน่นอน, บัดนี้กลายเป็นว่าอัทตานันไม่มี* ดังนี้.

ไม่ได้ทรงติกรบรเหญคปะ ไปเสียซะทีเดียว

กัสสปะ ! พวกสมณพราหมณ์ ที่กล่าวหาเราว่า “*พระสมณโคตม ติเตียนคปะทุกอย่าง, กล่าวเหยียบย่ำคำทอผ้าเหญคปะ มีชีวิตอยู่อย่างปอนทุก ๆ คน โดยส่วนตัว*” ดังนี้, สมณพราหมณ์เหล่านั้น ไม่ได้กล่าวตรงตามที่เรากล่าว เขากล่าวตู่เราด้วยคำเท็จ ไม่มีจริง ไม่เป็นจริง.

กัสสปะ ! ในเรื่องนี้, เราเห็นผู้บรเหญคปะมีชีวิตอย่างปอน, บางคนหลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกาย บังเกิดแล้วในอบายทุกคติวินิบาตนรก,

๑. บาลี มหาสีหนาทสูตร ส. ท. ๔/๒๐๕/๒๖๐. ทรัสแก่อเจลกัสสปะ ที่ป่ากณณกลลมิคทายวัน เมืองอุชฌัญญา.

บางคนหลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกาย บังเกิดแล้วในสุคติโลกสวรรค์, เห็นด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ บริสุทธ์หมดจด ล่วงจักขุสามัญมนุษย์.

กัสสปะ ! ในเรื่องนี้ เราเห็นผู้บำเพ็ญตบะ มีความยากลำบากแต่เพียงเล็กน้อย, บางคน หลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกาย บังเกิดแล้วในอบายทุกคติวิบาตนรก, บางคนหลังจากการตายเพราะการทำลายร่างกายบังเกิดแล้วในสุคติ โลกสวรรค์, เห็นด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ บริสุทธ์หมดจด ล่วงจักขุสามัญมนุษย์.

กัสสปะ ! เราย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงซึ่ง การมา การไป การจุติ การบังเกิด ของผู้บำเพ็ญตบะเหล่านั้น อย่างนี้, อะไรเราจักติเตียนตบะทุกอย่างเหยียบย่ำ ต่ำทอผู้บำเพ็ญตบะมีชีวิตอย่างปอนทุก ๆ คน โดยทำเดียว ได้เล่า.^๑

ไม่ทรงดำหนิการบูชาญญ์ไปเสียทั้งหมด^๒

อุชชยพราหมณ์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “พระโคตมย่อมกล่าวสรรเสริญญญ์บ้างหรือหาไม่ ?”

พราหมณ์ ! เราจะกล่าวสรรเสริญญญ์ไปเสียทั้งหมด ก็หาไม่, แต่ว่าเราจะดำหนิญญ์ไปเสียทั้งหมด ก็หาไม่.

-
๑. การบำเพ็ญตบะ อตกกิลมถานุโยค เป็นไปได้บ้างเพื่อสวรรค์บางฐานะ, แต่ไม่อาจเป็นไปได้เพื่อนิพพาน. ทรงห้ามชาดสำหรับผู้ปรารถนาไปสู่निพพาน, แต่ก็ไม่ทรงติใครเลย.
 ๒. บาลี จกุกก. อ. ๒๑/๕๔/๓๙. ทวิสแก่อุชชยพราหมณ์.

พราหมณ์ ! ก็ในบัญญัติชนิดใด โคถูกฆ่า แพะแกะถูกฆ่า ไก่สุกร ถูกฆ่า สัตว์ต่าง ๆ ถูกฆ่า, เราไม่สรรเสริญบัญญัติ^๑นั้น ซึ่งมีการทำสัตว์อื่นให้พลอยทุกข์. เพราะเหตุใด ? เพราะเหตุว่าพระอรหันต์ หรือผู้ถึงอรหัตตมรรค ย่อมไม่เข้า ไกลบัญญัติ^๑ชนิดนี้ ซึ่งมีการทำสัตว์อื่นให้พลอยทุกข์.

พราหมณ์ ! ส่วนในบัญญัติชนิดใด โคไม่ถูกฆ่า แพะแกะไม่ถูกฆ่า ไก่สุกรไม่ถูกฆ่า สัตว์ต่าง ๆ ไม่ถูกฆ่า, เราสรรเสริญบัญญัติ^๑นั้น ซึ่งไม่มีการทำ สัตว์อื่นให้พลอยทุกข์ ได้แก่ นิจทาน อันเป็นบัญญัติ^๑ที่ห้ามสับสูกุลกันลงมา. เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะพระอรหันต์^๕ทั้งหลายก็ดี หรือผู้ถึงอรหัตตมรรค^๕ทั้งหลายก็ดี ย่อมเข้ามาข้องแวะด้วยบัญญัติ^๑ชนิดนี้.

ความบริสุทธิ์ใจของพระองค์ในการปฏิบัติต่อลัทธิอื่น^๑

นิโครัชะ ! ความระแวงของท่านอาจจะมีได้ดังนี้ว่า พระสมณโคดม กล่าวอย่างนี้ เพราะความใคร่จะได้อันเตวาสิกก็เป็นได้. นิโครัชะ ! ก็ข้อนี้ท่าน อย่าพึงเห็นอย่างนั้นเลย; ผู้ใดเป็นอาจารย์ของท่านอยู่แล้วอย่างนั้น ผู้นั้นจึงเป็น อาจารย์ของท่านต่อไปเถิด.

นิโครัชะ ! ความระแวงของท่านอาจจะมีได้ดังนี้ว่า พระสมณโคดม เป็นผู้ต้องการให้เราเคลื่อนจากอุทเทส (ลัทธิที่ถืออยู่เดิม) จึงกล่าวอย่างนี้.

๑. บาลี อุทุมพริกสูตร ปา. ที. ๑๑/๔๔/๓๑. ทวิสกันนิโครัทธิปริพพาชก ที่อุทุมพริกาปริพพา-
ชากราม ใกล้กรุงราชคฤห์.

นิโครธะ ! ก็ข้อนี้ท่านอย่าพึงเห็นอย่างนั้นเลย; สิ่งใดเป็นอุทเทสของท่านอยู่แล้วอย่างนั้น สิ่งนั้นจึงเป็นอุทเทสของท่านต่อไปเกิด.

นิโครธะ ! ความระแวงของท่านอาจจะมีได้อย่างนี้ว่า พระสมณโคตมเป็นผู้ต้องการให้เราเคลื่อนจากอาชีวะ (แบบแห่งการเป็นอยู่ตามลัทธินั้น) จึงกล่าวอย่างนี้. นิโครธะ ! ก็ข้อนี้ท่านอย่าพึงเห็นอย่างนั้นเลย; วิธีการใดเป็นอาชีวะของท่านอยู่แล้วอย่างนั้น วิธีการนั้นจึงเป็นอาชีวะของท่านต่อไปเกิด.

นิโครธะ ! ความระแวงของท่านอาจจะมีได้อย่างนี้ว่า ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล นับเนื่องในอกุศล ตามลัทธิแห่งอาจารย์ของเรา, พระสมณโคตมเป็นผู้ต้องการให้เราตั้งอยู่ในอกุศลธรรมเหล่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้. นิโครธะ ! ก็ข้อนี้ท่านอย่าพึงเห็นอย่างนั้นเลย; ธรรมเหล่านั้น จึงเป็นอกุศลธรรม นับเนื่องในอกุศลธรรม ตามลัทธิแห่งอาจารย์ของตน ต่อไปตามเดิมเกิด.

นิโครธะ ! ความระแวงของท่านอาจจะมีได้อย่างนี้ว่า ธรรมเหล่าใดเป็นกุศelnับเนื่องในกุศล ตามลัทธิแห่งอาจารย์ของเรา, พระสมณโคตมเป็นผู้ต้องการให้เราเลิกร้างจากกุศลธรรมเหล่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้. นิโครธะ ! ก็ข้อนี้ท่านอย่าพึงเห็นอย่างนั้นเลย; ธรรมเหล่านั้น จึงเป็นกุศลธรรม นับเนื่องในกุศลธรรม ตามลัทธิแห่งอาจารย์ของตน ต่อไปตามเดิมเกิด.

นิโครธะ ! อย่างนี้แหละ เรามีได้กล่าวอย่างนั้น เพราะความใคร่จะได้อันตวาสิก; และเรามีได้กล่าวอย่างนั้น เพราะเป็นผู้ต้องการให้ท่านเคลื่อนจาก

อุทเทส; และเรามีได้กล่าวอย่างนั้น เพราะเป็นผู้ต้องการให้ท่านเคลื่อนจาก
อาชีวะ; และเรามีได้กล่าวอย่างนั้น เพราะเป็นผู้ต้องการให้ท่านตั้งอยู่ในธรรม
อันเป็นอกุศล นับเนื่องในอกุศล ตามลัทธิแห่งอาจารย์ของตน เหล่านั้น; และ
เรามีได้กล่าวอย่างนั้น เพราะเป็นผู้ต้องการให้ท่านเลิกร้างจากธรรมอันเป็นอกุศล
นับเนื่องในอกุศล ตามลัทธิแห่งอาจารย์ของตน เหล่านั้น.

นิโครัธะ ! ธรรม ท. อันเป็นอกุศลที่ท่านยังละไม่ได้ มีอยู่ เป็นธรรม
เศร้าหมอง เป็นธรรมนำมาซึ่งภพใหม่ เป็นไปเพื่อทุกข์ทรมาน มีทุกข์เป็นวิบาก
เป็นไปเพื่อชาติขรามรณะสืบต่อไป, อันเป็นอกุศลธรรม ที่เราแสดงธรรมเพื่อให้
ละเสีย; เมื่อท่าน ท. ปฏิบัติตามแล้ว ธรรมเป็นเครื่องเศร้าหมอง ท. จักละไป,
ธรรมเป็นเครื่องฟุ้งแผ้ว ท. จักเจริญโดยยิ่ง; ท่าน ท. จักกระทำให้แจ้งซึ่งความ
เต็มรอบแห่งปัญญา และความเป็นผู้ไพบูลย์ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในทิฐฐิธรรม
เข้าถึงแล้วแลอยู่.

บางกฎที่ทรงยกเว้นแก่บางคน^๑

กัสสปะ ! ผู้ใดเป็นพวกเดียรฉัตร^๒มาก่อน, หวังการบรรพชา หวัง
การอุปสมบท ในธรรมวินัยนี้ ผู้นั้นย่อมต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน,^๓ ครั้นล่วงสี่เดือน

๑. บาลี มหาสัทธานาทสูตร ส.ท. ๔/๒๒๑/๒๗๔. ครัสแก่อเจลกัสสปะ.

๒. ปริวาสเช่นนี้ มีการลงบังคับให้ถือ หรือให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ๆ จนเป็นที่พอใจจนครบ
๔ เดือน ไม่มีบกพร่องในระหว่าง. บกพร่องนับใหม่.

พวกภิกษุ ท. มีจิตสิ้นสงสัยรังเกียจแล้ว ย่อมให้บรรพชา ให้อุปสมบท เพื่อความ
เป็นภิกษุ. ก็แต่ว่า เรารู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลในเรื่องนี้.

(พระบาลีเช่นนี้ทั่วๆ ไป ทรงยกสิทธิพิเศษให้อัณเฑียรณีย์บางคน ที่พระองค์ทรง
สังเกตเห็นแล้วว่าไม่จำเป็น, ไม่ต้องอยู่ปริวาสสี่เดือน. ทรงเรียกภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง มาพาตัวไป
บรรพชาเสียทีเดียว แล้วจึงให้สงฆ์ให้อุปสมบทที่หลัง. กฎหลายข้อ ที่มีอนุบัญญัติ หรือ “ข้อแม่”
ไว้สำหรับบางบุคคล, บางกาล, บางเทศะ, ทั้งนี้ก็เพราะทรงเป็นธรรมราชา. เนื้อความเช่นนี้
อธิบายไว้ชัดในอรรถกถาแห่งพระบาลี ที่กล่าวถึงเรื่องเช่นนี้ ทุกแห่งไป).

ทรงแสดงหลักแห่งกรรมต่างจากพวกอื่น^๑

อานนท์ ! บรรดาสมณพราหมณ์ ท. เหล่านี้ (ก) สมณพราหมณ์
ผู้ใด กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! กรรมที่เป็นบาป (ปาปกมฺม) มีอยู่, วิบาก
แห่งทุจริต ก็มีอยู่” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เรา ขอมรรับรู้
ด้วย. (ข) แม้ข้อใดที่สมณพราหมณ์ผู้นั้นกล่าวต่อไปว่า “ข้าพเจ้าได้เห็น บุคคลผู้
กระทำปาณาติบาต กระทำอกินนาทาน ประพฤติผิดในกาม พுகเท็จ พุกส่อเสียด พุกคำ
หยาบ พุกคำเพ้อเจ้อ มากไปด้วยอกิษณา มีจิตพยาบาท เป็นมิฉลทิฏฐิ, ภายหลังแต่การ
ตายเพราะการทำลายแห่งกาย เข้าถึงอบายทุกติวินิบาตนรก” ดังนี้; คำกล่าวแม้ข้อนี้
ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก็ ขอมรรับรู้ด้วย. (ค) แต่ข้อที่สมณพราหมณ์ผู้นั้นกล่าว
อย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! บุคคลใด เป็นผู้กระทำปาณาติบาต กระทำอกินนาทาน

๑. บาลี มหากรรมวิภังคสูตร อุปริ. ม. ๑๔/๓๔๔/๖๐๘. ตรัสแก่พระอานนท์

—๗๙— มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้น ทุกคน, ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติวินิบาตนรก” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้ใด เราไม่ยอมรับรู้ด้วย. (ฆ) แม้ข้อใดที่สมณพราหมณ์ผู้ใดกล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ, ชนเหล่าใดรู้อย่างอื่น ความรู้ของชนเหล่านั้น ผิด” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้ใด เราก็มิยอมรับรู้ด้วย. (ง) แม้ข้อที่สมณพราหมณ์ผู้ใด บังใจตามกำลังแห่งความรู้ตามความลุ่มคล้ำแห่งทิฏฐิ แล้วกระทำซึ่งโง่เขลาตามที่เขารู้เอง เห็นเอง แจ่มแจ้งเอง (สืบต่อไป) อย่างนี้ว่า “ข้อนี้เท่านั้นจริง, ข้ออื่นเป็นโมฆะ” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้ใด เราก็มิยอมรับรู้ด้วย. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า? อานนท์! ข้อนี้เพราะเหตุว่า ญาณในการจำแนกซึ่งกรรมอันกว้างขวางของตถาคต ย่อมมีโดยประการอื่น.

อานนท์! บรรดาสมณพราหมณ์ ท. เหล่านี้ (ก) สมณพราหมณ์ผู้ใดกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! กรรมที่เป็นบาปไม่มี, วิบากแห่งทุจริตก็ไม่มี” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้ใด เราไม่ยอมรับรู้ด้วย. (ข) แต่ข้อใดที่สมณพราหมณ์ผู้ใดกล่าวต่อไปอีกอย่างนี้ว่า “ข้าพเจ้าได้เห็นบุคคลผู้กระทำปาณาติบาต กระทำอกินนาทาน —๗๙— มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ, ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายร่างกาย เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้ใด เรายอมรับรู้ด้วย. (ค) ส่วนข้อที่สมณพราหมณ์ผู้ใดกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! บุคคลใด เป็นผู้กระทำปาณาติบาต กระทำอกินนาทาน

— ฯลฯ — มีจิตพยายาม เป็นมิจฉาทิฏฐิ บุคคลนั้นทุกคน, ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราไม่ยอมรับรู้ด้วย. (ฆ) แม้ข้อใดที่สมณพราหมณ์ผู้นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ, ชนเหล่าใดรู้อย่างอื่น ความรู้ของชนเหล่านั้น ผิด” ดังนี้; คำกล่าวแม้ข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก็มิยอมรับรู้ด้วย. (ง) แม้ข้อที่สมณพราหมณ์ผู้นั้น บัณฑิตตามกำลังแห่งความรู้ตามความลุ่มคล้ำแห่งทิฏฐิ แล้วกระทำซึ่งโวหารตามที่เขารู้เอง เห็นเอง แจ่มแจ้งเอง (สืบต่อไป) อย่างนี้ว่า “ข้อนี้เท่านั้นจริง, ข้ออื่นเป็นโมฆะ” ดังนี้; คำกล่าวแม้ข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก็มิยอมรับรู้ด้วย. ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า? อานนท์! ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ญาณในการจำแนกซึ่งกรรมอันกว้างขวางของตถาคต ย่อมมีโดยประการอื่น.

อานนท์! บรรดาสมณพราหมณ์ ท. เหล่านั้น (ก) สมณพราหมณ์ผู้ใด กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! กรรมที่เป็นกรรมงาม (กल्याณกมฺม) มีอยู่, วิบากแห่งสุจริต ก็มีอยู่” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราขอรับรู้ด้วย. (ข) แม้ข้อใดที่สมณพราหมณ์ผู้นั้นกล่าวต่อไปว่า “ข้าพเจ้าได้ เห็นบุคคลผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลงาน เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม เว้นขาดจากการทุกเต็จ ทุคตเสียด ทุคค้ำหยาบ ทุคค้ำเพ้อเจ้อ ไม่เป็นผู้มากด้วยอภิขณา ไม่มีจิตพยายามเป็นสัมมาทิฏฐิ, ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” ดังนี้; คำกล่าวแม้ข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก็มิยอมรับรู้ด้วย. (ค) แต่ข้อที่สมณ-

พราหมณ์ผู้นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! บุคคลใด เป็นผู้เว้นขาดจากปาณา-
ติบาต เว้นขาดจากอกินนาทาน — ฯลฯ — ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ บุคคลนั้น
ทุกคน, ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อม เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” ดังนี้;
คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เรา ไม่ยอมรับรู้ด้วย. (ฆ) แม้ข้อใดที่
สมณพราหมณ์ผู้นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้อย่างชอบ,
ชนเหล่าใดรู้อย่างอื่น ความรู้ของชนเหล่านั้น ผิด” ดังนี้; คำกล่าวแม้ข้อนี้ของ
สมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก้ ไม่ยอมรับรู้ด้วย. (ง) แม้ข้อที่สมณพราหมณ์ผู้นั้น
ปักใจตามกำลังแห่งความรู้ตามความลุ่มคล้ำแห่งทิฐิ แล้วกระทำซึ่งโวหารตามที่เขา
รู้เอง เห็นเอง แจ่มแจ้งเอง (สืบต่อไป) อย่างนี้ว่า “ข้อนี้เท่านั้นจริง, ข้ออื่นเป็น
โมฆะ” ดังนี้; คำกล่าวแม้ข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก้ ไม่ยอมรับรู้ด้วย.
ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า? อานนท์ ! ข้อนี้เพราะเหตุว่า ญาณในการจำแนกซึ่ง
กรรมอันกว้างขวางของตถาคต ย่อมมีโดยประการอื่น.

อานนท์ ! บรรดาสมณพราหมณ์ ท. เหล่านี้ (ก) สมณพราหมณ์
ผู้ใด กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! กรรมที่เป็นกรรมงาม ไม่มี, วิบากแห่งสุจริต
ก็ไม่มี” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เรา ไม่ยอมรับรู้ด้วย. (ข)
แต่ข้อใดที่สมณพราหมณ์ผู้นั้นกล่าวต่อไปว่า “ข้าพเจ้าได้เห็น บุคคลผู้เว้นขาดจากปาณา-
ติบาต เว้นขาดจากอกินนาทาน — ฯลฯ — ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ, ภายหลังแต่การ
ตายเพราะการทำลายแห่งกาย เข้าถึงอภายทุกขวิบาตมรณ” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้ของ
สมณพราหมณ์ผู้นั้น เรายอมรับรู้ด้วย. (ค) ส่วนข้อที่สมณพราหมณ์ผู้นั้นกล่าว

อย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท. ! บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจาก
อกินนาทาน ฯลฯ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ บุคคลนั้น ทุกคน, ภายหลังแต่การ
ตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติวินิบาตนรก” ดังนี้; คำกล่าวข้อนี้
ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราไม่ยอมรับด้วย. (ฆ) แม้ข้อใดที่สมณพราหมณ์ผู้นั้น
กล่าวอย่างนี้ว่า “ชนเหล่าใดรู้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่ารู้ชอบ, ชนเหล่าใดรู้อย่างอื่น
ความรู้ของชนเหล่านั้น ผิด” ดังนี้; คำกล่าวแม้ข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก็ก
ไม่ยอมรับด้วย. (ง) แม้ข้อที่สมณพราหมณ์ผู้นั้นปักใจตามกำลังแห่งความรู้ตาม
ความลุ่มคล้ำแห่งทิฐิ แล้วกระทำซึ่งโง่เขลาตามที่เขารู้เอง เห็นเอง แจ่มแจ้งเอง
(สืบต่อไป) อย่างนี้ว่า “ข้อนี้เท่านั้นจริง, ข้ออื่นเป็นโมฆะ” ดังนี้; คำกล่าวแม้
ข้อนี้ของสมณพราหมณ์ผู้นั้น เราก็กไม่ยอมรับด้วย. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า?
อานนท์ ! ข้อนี้เพราะเหตุว่า ญาณในการจำแนกซึ่งกรรมอันกว้างขวางของ
ตถาคต ย่อมมีโดยประการอื่น.

(ครัสถอธิบายเกี่ยวกับพวกที่ทำบาปแล้วหาไปสู่นรก)

อานนท์ ! บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลใดในโลกแห่งกาลปัจจุบันนี้
เป็นผู้กระทำปาณาติบาต กระทำอกินนาทาน ฯลฯ เป็นมิจิตตาทิฐิ, ภายหลัง
แต่การตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติวินิบาตนรก ข้อนี้เป็น
เพราะ ในกาลก่อนเขาได้กระทำบาปกรรมอันมีทุกข์เป็นผลไว้; หรือว่า ในกาลภาย
หลังเขาได้กระทำบาปกรรมอันมีทุกข์เป็นผลไว้; หรือว่า ในเวลาจะตายเขาเป็นผู้

เพียบพร้อมด้วยมัจฉาทิฎฐิ เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอภายหฤตวินิบาตนรก. ส่วนข้อที่เขาเป็นผู้กระทำปาณาติบาต กระทำอทินนาทาน ฯลฯ เป็นมัจฉาทิฎฐิ ในโลกแห่งกาลปัจจุบันนี้ นั้น เขาย่อมเสวยซึ่งวิบากแห่งกรรมนั้น ในกาลอันเป็นทิฏฐุธรรม (ทันควัน) บ้าง, หรือในกาลอันเป็นอุปัชชะ (เวลาถัดมา) บ้าง, หรือในกาลอันเป็นอปรปริยายะ (เวลาถัดมาอีก) บ้าง.

(ครั้นอธิบายเกี่ยวกับพวกที่ทำบาปแล้วเข้าไปสู่สวรรค์)

อานนท์ ! บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลใดในโลกแห่งกาลปัจจุบันนี้ เป็นผู้กระทำปาณาติบาต กระทำอทินนาทาน ฯลฯ เป็นมัจฉาทิฎฐิ ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้อนี้เป็นเพราะในกาลก่อนเขาได้กระทำกัลยาณกรรมอันมีสุขเป็นผลไว้; - หรือว่า ในกาลภายหลังเขาได้กระทำกัลยาณกรรมอันมีสุขเป็นผลไว้; หรือว่า ในเวลาจะตาย เขาเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสัมมาทิฎฐิ เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ส่วนข้อที่เขาเป็นผู้กระทำปาณาติบาต กระทำอทินนาทาน ฯลฯ เป็นมัจฉาทิฎฐิ ในโลกแห่งกาลปัจจุบันนี้นั้น เขาย่อมเสวยซึ่งวิบากแห่งกรรมนั้น ในกาลอันเป็นทิฏฐุธรรม (ทันควัน) บ้าง, หรือในกาลอันเป็นอุปัชชะ (เวลาถัดมา) บ้าง, หรือในกาลอันเป็นอปรปริยายะ (เวลาถัดมาอีก) บ้าง.

(ครุฑอธิบายเกี่ยวกับพวกที่เว้นจากบาปแล้วตายไปสู่สวรรค์)

อานนท์ ! บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลใดในโลกแห่งกาลปัจจุบันนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลนาทาน ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิ, ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้อนี้เป็น เพราะ ในกาลก่อน เขาได้กระทำกัลยาณกรรมอันมีสุขเป็นผลไว้; หรือว่า ในกาล ภายหลัง เขาได้กระทำกัลยาณกรรมอันมีสุขเป็นผลไว้; หรือว่า ในเวลาจะตาย เขา เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยสัมมาทิฐิ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ส่วนข้อที่เขาเป็นผู้เว้นขาด จากปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลนาทาน ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิ ในโลกแห่งกาล ปัจจุบันนี้ นั้น เขาย่อมเสวยซึ่งวิบากแห่งกรรมนั้น ในกาลอันเป็นทิฐุธรรม (ทันควัน) บ้าง, หรือในกาลอันเป็นอุปะปัชชะ (เวลาถัดมา) บ้าง, หรือในกาลอัน เป็นอปรปรียายะ (เวลาถัดมาอีก) บ้าง.

(ครุฑอธิบายเกี่ยวกับพวกที่เว้นจากบาปแล้วตายไปสู่ปรโลก)

อานนท์ ! บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลใดในโลกแห่งกาลปัจจุบันนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลนาทาน ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิ, ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงอบายทุกควินาตนากร ข้อนี้เป็นเพราะ ในกาลก่อน เขาได้กระทำบาปกรรมอันมีทุกข์เป็นผลไว้; หรือว่า ในกาลภายหลัง เขาได้กระทำบาปกรรมอันมีทุกข์เป็นผลไว้; หรือว่า ในเวลาจะตาย

เขาเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยมิจฉาทิฎฐิ เพราะเหตุนี้ บุคคลนั้น ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายร่างกาย ย่อมเข้าถึงอภายทุกคติวินิบาตนรก. ส่วนข้อที่เขาเป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอทินนาทาน ฯลฯ เป็นสัมมาทิฎฐิ ในโลกแห่งกาลปัจจุบันนี้ เขาช่วยส่งเสริมซึ่งวิบากแห่งกรรมนั้น ในกาลอันเป็น ทิฎฐธรรม (ทันควัน) บ้าง, หรือในกาลอันเป็นอุปัชชะ (เวลาถัดมา) บ้าง, หรือในกาลอันเป็นอปรียายะ (เวลาถัดมาอีก) บ้าง.

อานนท์ ! ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้แล กรรมที่ไม่ควรทำ แสดงตัวออกมา เป็นกรรมที่ไม่ควรทำก็มี; กรรมไม่ควรทำ แสดงตัวออกมาเป็นกรรมที่ควรทำก็มี; และกรรมที่ควรทำแท้ๆ แสดงตัวออกมาเป็นกรรมที่ควรทำก็มี; กรรมที่ควรทำ แสดงตัวออกมาเป็นกรรมที่ไม่ควรทำก็มี; ดังนี้แล.

ทรง “เฮาะ” ลัทธิว่าสัพทุกข์เพราะกรรมเก่าอย่างเดียว^๑

ภิกษุ ท. ! ลัทธิ ๓ ลัทธิเหล่านี้มีอยู่ เป็นลัทธิซึ่งแม้บัณฑิตจะพากัน ไตร่ตรอง จะหยิบขึ้นตรวจสอบ จะหยิบขึ้นวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างไร แม้จะ บิดผันกันมาอย่างไร ก็ชวนให้น้อมไปเพื่อการไม่ประกอบกรรมที่ตั้งมาอยู่นั่นเอง.

ภิกษุ ท. ! ลัทธิ ๓ ลัทธินี้เป็นอย่างไรเล่า ? ๓ ลัทธิคือ (๑) สมณะ และพราหมณ์บางพวก มีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุรุษบุคคลใดๆ ก็ตาม

๑. บาลี มหาวรรค ตก. อ. ๒๐/๒๒๒/๔๐๑. ครัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ที่ได้รับสุข รับทุกข์ หรือไม่ใช่นั่น ไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น เป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน” ดังนี้. (๒) สมณะและพราหมณ์บางพวก มีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุรุษบุคคลใด ๆ ก็ตาม ที่ได้รับสุข รับทุกข์ หรือไม่ใช่นั่น ไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น เป็นเพราะการบันดาลของผู้เป็นเจ้าเป็นนาย (อิศวร)” ดังนี้. (๓) สมณะและพราหมณ์บางพวก มีถ้อยคำและความเห็นว่า “บุรุษบุคคลใด ๆ ก็ตาม ที่ได้รับสุข หรือได้รับทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น ไม่มีอะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยเลย” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ในบรรดาลัทธิทั้งสามนั้น สมณพราหมณ์พวกใดมีถ้อยคำ และความเห็นว่า “บุคคลได้รับสุข หรือทุกข์ หรือไม่ใช่นั่น ไม่ใช่ทุกข์ เพราะกรรม ที่ทำไว้แต่ปางก่อนอย่างเดียว” อยู่ เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สอบถาม ความที่เขาที่ยืนยันอยู่ดังนี้แล้ว เรากล่าวกะเขาว่า “ถ้ากระนั้นคนที่ฆ่าสัตว์ — ลักทรัพย์ — ประพฤติผิดพรหมจรรย์ — พุดเท็จ — พุดยุให้แตกกัน — พุดคำหยาบ — พุดเพ้อเจ้อ — มีใจละโมภะเพ่งเล็ง — มีใจพยาบาท — มีความเห็นวิปริต เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง (ในเวลานี้) นั่นก็ต้องเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน. เมื่อ มัวแต่ถือเอากรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน มาเป็นสาระสำคัญดังนี้แล้ว คนเหล่านั้น ก็ไม่มีความอยากทำ หรือความพยายามทำในข้อที่ว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ ไม่ควรทำอีกต่อไป. เมื่อกรรมดียกและกรรมชัวยกไม่ถูกทำหรือถูกละเว้นให้จริง ๆ จัง ๆ กันแล้ว คนพวกที่ไม่มีสติคุ้มครองตนเหล่านั้น ก็ไม่มีอะไรที่จะมาเรียกตน ว่าเป็นสมณะอย่างชอบธรรมได้.” ดังนี้..

ภิกษุ ท. ! นี่แล แก่สำหรับข่มอย่างเป็นธรรม แก่สมณพราหมณ์
ทั้งหลาย ผู้มีถ้อยคำและความเห็นเช่นนั้น แก่ที่หนึ่ง.

ทรง “เฮาะ” ลัทธิว่าสัพทุกบเพราะการบันดาลของเจ้านาย^๑

(เรื่องตอนต้นของเรื่องนี้ ถือเป็นเรื่องเกี่ยวกับตอนต้นของเรื่องก่อน)

ภิกษุ ท. ! ในบรรดาลัทธิทั้งสามนั้น สมณพราหมณ์พวกใดมีถ้อยคำ
และความเห็นว่า “บุคคลได้รับสุขหรือทุกข์ หรือไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้นเป็น
เพราะการนิรมิตบันดาลของผู้ที่เป็นเจ้าเป็นนาย (อิศวร)” ดังนั้นอยู่ เราเข้าไปหา
สมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สอบถามความที่เขาที่ยืนยันอยู่ดังนั้นแล้ว เรากล่าว
กะเขาว่า “ถ้ากระนั้น (ในบัดนี้) คนที่ฆ่าสัตว์ ____ลักทรัพย์ ____ประพฤติดิ
พรหมจรรย์ ____พูดเท็จ ____พูดให้แตกกัน ____พูดคำหยาบ ____พูดเพ้อเจ้อ ____มีใจ
ละโมภเฟื่องเล็ง ____มีใจพยาบาท ____มีความเห็นวิปริต เหล่านี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่
นั้นก็ต้งเป็นเพราะการนิรมิตบันดาลของผู้เป็นเจ้าเป็นนายด้วย. ก็ เมื่อ มัวแต่ถือ
เอาการนิรมิตบันดาลของผู้ที่เป็นเจ้าเป็นนาย มาเป็นสาระสำคัญดังนั้นแล้ว คนเหล่านั้น
ก็ไม่มีควมอยากทำ หรือความพยายามทำ ในข้อที่ว่า สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ
อีกต่อไป. เมื่อกรณียกิจและอกรณียกิจ ไม่ถูกทำ หรือถูกละเว้นให้จริง ๆ จัง ๆ
กันแล้ว คนพวกที่ไม่มีสติคุมครองตนเหล่านั้น ก็ไม่มีอะไรที่จะมาเรียกตนว่าเป็น
สมณะอย่างชอบธรรมได้.” ดังนี้.

๑. บาลี มหาวรรค กิก. อ. ๒๐/๒๒๓/๔๐๑. ครัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! นี่แล แ่งสำหรับข่มอย่างเป็นธรรม แก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้มีถ้อยคำและความเห็นเช่นนั้น แ่งที่สอง.

ทรง “เหาะ” ลัทธิที่ว่า สุขทุกข์ไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย^๑

(เรื่องตอนต้นของเรื่องนี้ ถือเป็นเรื่องเกี่ยวกับตอนต้นของเรื่องก่อน)

ภิกษุ ท. ! ในบรรดาลัทธิทั้งสามนั้น, สมณพราหมณ์พวกใดมีถ้อยคำและความเห็น ว่า “บุคคลได้รับสุข หรือทุกข์ หรือไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ทั้งหมดนั้น ไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเลย” ดังนี้ มีอยู่, เราเข้าไปหาสมณะและพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สอบถามความที่เขาที่ยืนยันอยู่ดังนั้นแล้ว เรากล่าวกะเขาว่า “ถ้ากระนั้น (ในบัดนี้) คนที่มาสัตว์ ____ ลักทรัพย์ ____ ประพฤติผิดพรหมจรรย์ ____ พุดเท็จ ____ พุดยุให้แตกกัน ____ พุดคำหยาบ ____ พุดเพื่อใจ ____ มีใจละโมภเฟื่องเล็ง ____ มีใจพยาบาท ____ มีความเห็นวิปริต เหล่านี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่นั้นก็ต้องไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเลย ด้วย. ก็ เมื่อ มัวแต่ถือเอาความไม่มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเลย มาเป็นสาระสำคัญตั้งแล้ว คนเหล่านั้นก็ไม่มี ความอยากทำ หรือความพยายามทำ ในข้อที่ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ อีกต่อไป. เมื่อกรณียกิจและอกรณียกิจไม่ถูกทำ หรือถูกละเว้นให้จริงๆ จังๆ กันแล้ว คนพวกที่ไม่มีสติ คุ่มครองตนเหล่านั้น ก็ไม่มีอะไรที่จะมาเรียกตน ว่าเป็นสมณะอย่างชอบธรรมได้.”
ดังนี้.

๑. บาลี มหาวรรค ทิ.ก. อ. ๒๐/๒๒๔/๕๐๑. ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! นี่แล แ่งสำหรับช่มอย่างเป็นธรรม แก่สมณพราหมณ์
ทั้งหลาย ผู้มีถ้อยคำและความเห็นเช่นนั้น แ่งที่สาม.

ทรงมีวิธีสักคัสแกงพวกที่ถือลัทธิว่ามีอัตตา^๑

ไปฏฐปาทะ ! มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ซึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิ อย่างนี้ว่า
“มีอัตตา (ตัวตน) ซึ่งมีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้ ภายหลังแต่การตาย” ดังนี้.
เราได้เข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ได้ยินมาว่า ท่านผู้มี
อายุ ท. มีวาทะ มีทิฏฐิว่า “มีอัตตา ซึ่งมีสุขโดยส่วนเดียว หาโรคมิได้ ภายหลัง
แต่ตายแล้ว” ดังนี้ จริงหรือ ?

เมื่อเขาตอบว่า จริง. เราได้กล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า เออ ก็ ท่าน ท.
รู้ยังเห็นอยู่ ซึ่งโลกอันมีสุขโดยส่วนเดียว อยู่หรือ ?

เมื่อเขาตอบว่า หามิได้. เราได้กล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า เออ ก็ ท่าน ท.
รู้ทั่วถึง ซึ่งอัตตา (ตัวตน) อันมีสุขโดยส่วนเดียว ตลอดคืนหนึ่งบ้าง วันหนึ่งบ้าง
ครึ่งคืนบ้าง ครึ่งวันบ้าง แลหรือ ?

เมื่อเขา ตอบว่า หามิได้. เราได้กล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า ก็ ท่าน ท.
ย่อมรู้ว่า นี่เป็นหนทาง นี่เป็นปฏิบัติเพื่ทำให้แจ้งซึ่งโลกอันมีสุขโดยส่วนเดียว
อยู่หรือ ?

๑. บาลี ไปฏฐปาทสูตร ส.ท. ๘/๒๓๗/๒๔๔. ครัสแก่ไปฏฐปาทปริพพาชก ที่เชตวัน
ใกล้เมืองสาวัตถี.

เมื่อเขาตอบว่า **หามิได้**. เราได้กล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า ก็ท่าน ท. ได้ยินเสียงแห่งเทวดาผู้เข้าถึงซึ่งโลกอันมีสุขโดยส่วนเดียว สนทนากันอยู่ว่า “เพื่อนเอ๋ย ! เพื่อนปฏิบัติดีแล้ว เพื่อนเอ๋ย ! เพื่อนปฏิบัติตรงแล้ว เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโลกอันมีสุขโดยส่วนเดียว; เพื่อนเอ๋ย ! ถึงแม้เราก็กปฏิบัติแล้วอย่างนั้น จึงเข้าถึงโลกอันมีสุขโดยส่วนเดียว” ดังนี้ บ้างหรือ ? เขาตอบว่า **หามิได้**.

ไปฏฐปาทะ ! ท่านจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร : ก็เมื่อเขาพูดอยู่อย่างนี้ ถ้อยคำของพวกสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมถึงซึ่งความเป็นคำที่ใคร ๆ จะไม่ยอมคล้อยตาม (อปปาทิวิริก) มิใช่หรือ ?

“แน่นอน พระเจ้าข้า !”

ไปฏฐปาทะ ! เหมือนอย่างว่า : บุรุษคนหนึ่งกล่าวว่า ข้าพเจ้าต้องการใคร่จะได้หญิงงามแห่งชนบท ในชนบทนี้. ชน ท. ถามเขาว่า “บุรุษผู้เจริญ ! หญิงงามแห่งชนบทที่ท่านปรารถนาใคร่จะได้นั้น ท่านรู้หรือว่า หญิงงามนั้นเป็นวรรณะกษัตริย์หรือ หรือว่าเป็นวรรณะพราหมณ์ หรือว่าเป็นวรรณะสามัญ หรือว่าเป็นวรรณะศูทรชนต่ำ” ? เมื่อถูกถามเช่นนั้นแล้ว เขาตอบว่า ข้าพเจ้า ไม่ทราบ. ชน ท. ถามเขาต่อไปว่า “บุรุษผู้เจริญ ! หญิงงามแห่งชนบทที่ท่านปรารถนาใคร่จะได้นั้น มีชื่ออย่างไร, เป็นโคตรอะไร, เป็นคนสูง หรือเป็นคนต่ำ หรือปานกลาง, เป็นคนผิวดำ หรือผิวกุลา หรือผิวน้ำทอง; อยู่ในหมู่บ้าน หรือในนิคม หรือในนครไหน” ? เมื่อถูกถามเช่นนั้นแล้ว เขาตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบ. ชน ท. ถามเขา

ต่อไปว่า “บุรุษผู้เจริญ ! ท่านก็ไม่ว่า ไม่เคยเห็นหญิงงามแห่งชนบทที่ท่าน
ปรารถนาใครจะได้ นั่นนะซี” เมื่อถูกถามเช่นนั้น เขาตอบว่า ถูกแล้ว
ไปฏฐปาละ ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นอย่างไร : เมื่อเขากล่าวอยู่อย่างนี้ คำของ
บุรุษนั้นย่อมถึงซึ่งความเป็นคำที่ใคร ๆ จะไม่ยอมคล้อยตาม มิใช่หรือ ? “แน่นอน
พระเจ้าข้า” ไปฏฐปาละ ! ข้อนี้เป็นฉันทะ ถ้อยคำของสมณพราหมณ์ผู้มีวาตะ
อย่างนั้น มีทิวฏฐิอย่างนั้น ก็เป็นฉันทะ.

ไปฏฐปาละ ! หรือว่าเหมือนอย่างว่า : บุรุษคนหนึ่งกระทำบันได
(สูงชนิดที่ทำเพื่อ) พาดขึ้นสู่ปราสาท อยู่ที่หนทางสี่แพร่ง. ชน ท. ถามเขาว่า
“บุรุษผู้เจริญ ! ท่านรู้หรือว่า ปราสาทที่ท่านทำบันไดเพื่อจะพาดนั้น อยู่ทางทิศ
ตะวันออกหรือทางทิศใต้ อยู่ทางทิศตะวันตกหรือทางทิศเหนือ ; เป็นปราสาทสูง
หรือปราสาทต่ำ หรือปูนกลาง ?” เมื่อถูกถามเช่นนั้นแล้วเขาตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ทราบ.
ชน ท. ถามเขาต่อไปว่า “บุรุษผู้เจริญ ! ท่านก็ไม่ว่า ไม่เคยเห็นปราสาทที่ท่าน
ทำบันไดเพื่อจะพาดนั้น นั่นนะซี” เมื่อถูกถามเช่นนั้น เขาตอบว่า ถูกแล้ว.
ไปฏฐปาละ ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นอย่างไร : เมื่อเขากล่าวอยู่อย่างนี้ คำของ
บุรุษนั้น ย่อมถึงซึ่งความเป็นคำที่ใคร ๆ จะไม่ยอมคล้อยตาม มิใช่หรือ ? “แน่นอน
พระเจ้าข้า” ไปฏฐปาละ ! ข้อนี้เป็นฉันทะ ถ้อยคำของสมณพราหมณ์ผู้มีวาตะ
อย่างนั้น มีทิวฏฐิอย่างนั้น ก็เป็นฉันทะ.

ทรงระบุลัทธิมักขลิวาท ว่าเป็นลัทธิทำลายโลก^๑

ภิกษุ ท. ! ในบรรดาผ้าที่ทอดด้วยสิ่งที่เป็นเส้น ๆ กันแล้ว ผ้าเกสกัมพล (ผ้าทอด้วยผมคน) นับว่าเป็นเลวที่สุด. ผ้าเกสกัมพลนี้ เมื่ออากาศหนาว มันก็เย็นจัด, เมื่ออากาศร้อน มันก็ร้อนจัด. สีก็ไม่งาม กลิ่นก็เหม็น เนื้อก็กระด้าง; ข้อนี้นั่นใด, ภิกษุ ท. ! ในบรรดาลัทธิต่างๆ ของเหล่าปฤสฺสมณะแล้ว ลัทธิมักขลิวาท นับว่าเป็นเลวที่สุด ฉะนั้น.

ภิกษุ ท. ! มักขลิโมฆบุรุษนั้น มีถ้อยคำและหลักความเห็น ว่า “กรรมไม่มี, กิริยาไม่มี, ความเพียรไม่มี” (คือในโลกนี้ อย่าว่าแต่จะมีผลกรรมเลย แม้แต่ตัวกรรมเองก็ไม่มี, ทำอะไรเท่ากับไม่ทำ. กิริยาและความเพียรก็เกี่ยวกัน).

ภิกษุ ท. ! แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่เคยมีแล้ว ในอดีตกาลนานไกล ท่านเหล่านั้น ก็ล้วนแต่เป็นผู้กล่าวว่า มีกรรม มีกิริยา มีวิริยะ. มักขลิโมฆบุรุษย่อมคัดค้านพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ว่า ไม่มีกรรม ไม่มีกิริยา ไม่มีวิริยะ ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่จักมีมา ในอนาคตกาลนานไกลข้างหน้า ท่านเหล่านั้นก็ล้วนแต่เป็นผู้กล่าวว่า มีกรรม มีกิริยา มีวิริยะ. มักขลิโมฆบุรุษย่อมคัดค้านพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ว่า ไม่มีกรรม ไม่มีกิริยา ไม่มีวิริยะ ดังนี้.

๑. บาติ โยธาชีวรคค ทิก. อ. ๒๐/๓๖๔/๕๗๗. ทวิสแก้ภิกษุทั้งหลาย.

“ไม่เที่ยง, พระโคตม !”

อัคริเวสณะ ! สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นส่อทุกข์หรือส่อสุข ?

“ส่อทุกข์, พระโคตม !”

สิ่งใดไม่เที่ยง ส่อทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา, ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า ของเรา เป็นเรา เป็นตัวของเรา ดังนี้ ?

“ไม่ควรเลย, พระโคตม !”

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการถามตอบ โดยทำนองเดียวกันนี้.)

อัคริเวสณะ ! ท่านจะเข้าใจอย่างไร : เมื่อรูปการณเป็นเช่นนั้น ตัวท่านติดทุกข์แล้ว เข้าถึงทุกข์แล้ว จมเข้าในทุกข์แล้ว ท่านจักเห็นทุกข์นั้นว่า ‘นั่นของเรา นั่นเป็นตัวเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา’ ดังนี้ เจียวหรือ ?

“ทำไมจะไม่เป็นเช่นนั้นเล่า, พระโคตม !”

อัคริเวสณะ ! เปรียบเหมือนบุตรต้องการไม้แก่น เทียวหาไม้แก่น ถ้อเอาขวานฉากที่คมกริบเข้าไปในป่า เห็นกล้วยต้นใหญ่ ต้นตรง ยังไม่ทันจะตกเครือ ยังไม่ตั้งปลีในภายใน. เขาตัดกล้วยต้นนั้นที่โคน แล้วตัดยอดปกกาบแล้ว ก็ยังไม่พบแม้แต่กระพี้ แก่นจักมีมาแต่ไหน, ฉนั้นใดก็ฉนั้นนั่น, อัคริเวสณะ ! ท่านถูกเราชักใช้ สอบถาม ทบทวนในคำของท่านเอง ก็เป็นผู้มีถ้อยคำว่างเปล่า ละลายไป. อัคริเวสณะ ! ท่านได้ป่าวประกาศในที่ประชุมชนเมืองเวสาลี ว่า “ข้าพเจ้าไม่มองเห็นสมณะ หรือพราหมณ์ใด ที่เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ แม้จะ

ปฏินญาตนเป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ที่ถ้าข้าพเจ้าได้วาทะด้วยวาตะแล้ว
จักไม่เป็นผู้ประหม่าตัวสันระรว มีเหงื่อไหลจากรักแร้ ไปได้เลย, เพราะถ้าแม่
ข้าพเจ้า ได้วาทะด้วยวาตะ กับเสาทีเป็นของไม่มีจิตใจ เสา่นั้นก็ต้อง
สันสะท้าน, บ่วยกล่าวไปโย ถึงสัตว์ที่เป็นมนุษย์” ดังนี้. แต่มาบัดนี้ เหงื่อ
เป็นหยดๆ ตกลงแล้วจากหน้าผากของท่าน ถูกผ้าห่มแล้วลงถูกพื้น, ส่วนเหงื่อ
ในกายเราเดี๋ยวนี้ ไม่มีเลย.

ไม่เคยทรงพรนพริงในท่ามกลางบริษัท*

สารีบุตร ! บริษัทสมาคมแปดชนิด คือขัตติยบริษัท พราหมณบริษัท
คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมมหาราชิกบริษัท ดาวดึงสบริษัท มารบริษัท
และพรหมบริษัท. ตถาคตประกอบด้วยความองอาจสี่อย่าง^๒ เข้าไปสู่ที่ประชุม
แห่งบริษัทแปดชนิดเหล่านี้.

สารีบุตร ! ตถาคตเคยเข้าไปสู่ ขัตติยบริษัท (หรือ) พราหมณ-
บริษัท ฯลฯ พรหมบริษัท. จำนวนบริษัทนับด้วยร้อยเป็นอันมาก. เคยนั่ง
ประชุม เคยเจรจา เคยสากัจฉา, เราย่อมจำเรื่องนั้นๆ ได้ดี และนี่ก็ไม่เห็น
วิเวกอันใดเลยว่า ความกลัว กดี ความประหม่า กดี เคยเกิดขึ้นแก่เราในที่
ประชุมนั้นๆ, เมื่อไม่นึกเห็น ก็เป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความ
เป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

๑. บาลี ม.ม. ๑๒/๑๔๖/๑๖๘. ทรัสแก่ท่านพระสารีบุตร ที่นอกนครเวสาลี.

๒. เวสัชชฎาณ คือ ธรรมเครื่องทำผู้นั้นให้องอาจ ๔ อย่าง, เป็คฤในภาค ๓.

ทรงสมาคมกันอย่างสนิทสนม ทุกบริษัท^๑

อานนท์ ! บริษัทสมาคมแปดชนิดคือ ชัตติยบริษัท พราหมณบริษัท
คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท
และพรหมบริษัท.

อานนท์ ! ตถาคตยังจำได้ว่าเคยเข้าไปสู่ชัตติยบริษัท พราหมณบริษัท
คหบดีบริษัท สมณบริษัท จาตุมมหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท
และพรหมบริษัท นับด้วยร้อย ๆ. ทั้งเคยนั่งร่วม เคยเจรจาร่วม เคยสนทนา
และสมาคม ร่วมกับบริษัทนั้น ๆ. เราย่อมจำเรื่องนั้น ๆ ได้ดีว่า (คราวนั้น ๆ)
ผิวกายของพวกนั้นเป็นเช่นใด ผิวกายของเราก็คือเป็นเช่นนั้น, เสียงของพวกนั้น
เป็นเช่นใด เสียงของเราก็คือเป็นเช่นนั้น. อนึ่ง เรายังเคยได้ชี้แจงพวกเขาเหล่านั้น
ให้เห็นจริงในธรรม ให้รับเอาไปปฏิบัติ ให้เกิดความกล้าที่จะทำตาม ให้พอใจในผล
แห่งการปฏิบัติที่ได้รับแล้ว ด้วยธรรมมีกถา. บริษัทเหล่านั้น ไม่รู้จักเรา ผู้กำลัง
พูดให้เขาฟังอยู่ว่าเราเป็นใคร คือเป็นเทวดา หรือเป็นมนุษย์. ครั้นเรากล่าวธรรมมี-
กถาจบแล้ว ก็จากไปทั้งที่ชนทั้งหลายเหล่านั้น ก็ยังไม่รู้จักเรา. เขาได้แต่เกิด
ความฉงนใจว่า ผู้ที่จากไปแล้วนั้นเป็นใคร : เป็นเทวดา หรือมนุษย์แน่, ดังนี้.

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร มทก. ที. ๑๐/๑๒๗/๕๕. ครัสต์แก่พระอานนท์.

ทรงทำให้ใครปฏิเสธธรรมะที่พระองค์รับรอง^๑

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปเยี่ยมเยียนสำนักปริพพาชก และสนทนากัน เป็นของมีโดยปรกติ.

ปริพพาชก ท. ! ธรรมบทมีอยู่ ๔ บท ซึ่งรู้จักกันว่าเป็นของเลิศ เป็นของมีมานาน เป็นของประพาศสืบกันมาแต่โบราณ ไม่ถูกทอดทิ้งเลย ไม่เคย ถูกทอดทิ้งในอดีต ไม่ถูกทอดทิ้งอยู่ในปัจจุบัน และจักไม่ถูกทอดทิ้งในอนาคต สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่เป็นผู้รู้ไม่มีใครคัดค้าน.^๒ ๔ บทนั้นคืออะไรเล่า ? คือ **อนภิชชา** (ความไม่เพ่งด้วยความใคร่ในอารมณ์), **อพยาบาท** (ความไม่คิด ประทุษร้าย), **สัมมาสติ** (ความระลึกชอบอยู่เสมอ) และ **สัมมาสมาธิ** (ความตั้งใจชอบแน่วแนอยู่เสมอ).

ปริพพาชก ท. ! ถ้าจะมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธธรรมบทคือความ ไม่มีอภิชชา; เราขอบัญญัติสมณะหรือพราหมณ์ ที่มากไปด้วยอภิชชา มีราคะกล้าในกามทั้งหลายแทน” ดังนี้แล้ว เราก็จะกล่าวหาผู้นั้นว่า “มาซิท่าน จงกล่าวออกไป จงสำแดงให้ชัดแจ้งเถิด เราจักขอดูอานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท. ! มันไม่เป็นสิ่งที่ เป็นไปได้เลย ที่ใครจะปฏิเสธความไม่มีอภิชชา แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้มาก ไปด้วยอภิชชา มีราคะกล้าในกามทั้งหลายแทน.

๑. บาลี จกุกก. อ. ๒๑/๓๔/๓๐. ทวีตแก่ปริพพาชกทั้งหลาย ที่สำนักปริพพาชก ใกล้เมือง ราชกฤห์.

๒. ธรรมบทสี่ เป็นของเก่า ที่พระองค์ทรงรับรอง ไม่ใช่ทรงบัญญัติขึ้นเอง. เป็นการแสดงให้เห็นว่า สิ่งใดเป็นของถูกของดีมาก่อน ก็ทรงรับเอาไว้.

ปริพพาชก ท. ! ถ้าจะฟังมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธความไม่พยายาบท, เราขอบัญญัติสมณพราหมณ์ผู้มีจิตพยายาบท มีความประทุษร้ายเป็นเครื่องดำรงอยู่ประจำใจแทน” ดังนี้แล้ว เราก็จะกล่าวทำผู้นั้นว่า “มาชิต่าน ท่านจงกล่าวออกไป จงสำแดงให้ชัดแจ้งเกิด เราจักขอดูอานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท. ! มันไม่ใช่ว่าเป็นไปไม่ได้เลย ที่ใครจะปฏิเสธความไม่พยายาบท แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้มีจิตพยายาบท มีความประทุษร้ายเป็นเครื่องดำรงอยู่ประจำใจแทน.

ปริพพาชก ท. ! ถ้าจะฟังมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธสัมมาสติ; เราขอบัญญัติสมณพราหมณ์ผู้ไร้สติปราศจากสัมปชัญญะ ขึ้นแทน” ดังนี้แล้ว เราก็จะกล่าวทำผู้นั้นว่า “มาชิต่าน ท่านจงกล่าวออกไป จงสำแดงให้ชัดแจ้งเกิด เราจักขอดูอานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท. ! มันไม่ใช่ว่าเป็นไปไม่ได้เลย ที่ใครจะปฏิเสธสัมมาสติ แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้ไร้สติปราศจากสัมปชัญญะ ขึ้นแทน.

ปริพพาชก ท. ! ถ้าจะฟังมีผู้ใดกล่าวว่า “เราขอปฏิเสธสัมมาสมาธิ; เราขอบัญญัติสมณพราหมณ์ผู้มีจิตก่อก่อกไม่ตั้งมั่น ขึ้นแทน” ดังนี้แล้ว, เราก็จะกล่าวทำผู้นั้นว่า “มาชิต่าน ท่านจงกล่าวออกไป จงสำแดงให้ชัดแจ้งเกิด เราจักขอดูอานุภาพ” ดังนี้. ปริพพาชก ท. ! มันไม่ใช่ว่าเป็นไปไม่ได้เลยที่ใครจะปฏิเสธสัมมาสมาธิ แล้วไปยกย่องสมณพราหมณ์ผู้มีจิตก่อก่อกไม่ตั้งมั่นแทน.

ปริพพาชก ท. ! ผู้ใดเห็นว่าธรรมบท ๔ บทนี้ ควรตำหนิควรคัดค้านแล้วไซ้ ในปัจจุบันนี้เองผู้นั้นจะต้องได้รับการตำหนิที่ขอบแก่เหตุ ถูกยับยั้งด้วย

คำของตนเอง ถึง ๔ ประการ. ๔ ประการคืออะไรบ้างเล่า ? ๔ ประการคือ ถ้ามีสมณพราหมณ์พวกใด มากด้วยอภิชาตมีราคะแก่กล้าในกามทั้งหลาย มา เขาก็ต้องบวชชยบงสมณพราหมณ์เหล่านั้น. ถ้ามีสมณพราหมณ์เหล่าใดที่มีจิตพยาบาท มีความประทุษร้ายเป็นเครื่องดำรงอยู่ประจำใจ มา เขาก็ต้องบวชชยบงสมณพราหมณ์เหล่านั้น. ถ้ามีสมณพราหมณ์เหล่าใด ที่ไร้สติปราศจากสัมปชัญญะ มา เขาก็ต้องบวชชยบงสมณพราหมณ์เหล่านั้น. ถ้ามีสมณพราหมณ์เหล่าใด ที่มีจิตกลับกลอกไม่ตั้งมั่น มา เขาก็ต้องบวชชยบงสมณพราหมณ์เหล่านั้น, ดังนี้.

ปริพพาชก ท. ! แม้แต่ปริพพาชกชื่อ วัสสะ และปริพพาชกชื่อ ภัญญะ ซึ่งเป็น ลัทธิเหตุกถิกิ อภิรยทิกิ นตถิกิ กิยังถือว่า ธรรมบททั้ง ๔ บทนี้ ไม่ควรดูหมิ่น ไม่ควรคัดค้าน. เพราะเหตุใดเล่า ? เพราะกลัวอุกนิทานว่าร้ายและชิงชังนั่นเอง.

ทรงท้าว ธรรมที่ทรงแสดงไม่มีใครค้านได้^๑

(เมื่อได้ตรัสถึงลัทธิที่มีทางค้านไว้ ๓ ลัทธิ คือ ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะกรรมแต่ปางก่อนอย่างเดียว, ลัทธิที่ว่าสุขทุกข์เพราะผู้เป็นเจ้าเป็นนายบันดาลให้, และลัทธิที่ว่าสุขทุกข์ไม่มีปัจจัยอะไรเลย (ดูที่หน้า ๔๑๑-๔๑๔ แห่งหนังสือ) แล้วได้ตรัสข้อความต่อไปนี้ :-)

ภิกษุ ท. ! ธรรมอันเราแสดงแล้วนี้ ไม่มีใครข่มขู่ได้ เป็นธรรมไม่มีหมอง ไม่มีทางถูกติ ไม่มีทางถูกคัดค้าน จากสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลาย.

๑. บาลี มหาวรรค ทิก. อ. ๒๐/๒๒๕/๕๐๑. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! ธรรมนั้นเป็นอย่างไรเล่า ? ธรรมนั้นคือธาตุ ๖ อย่าง, ผัสสสายตนะ ๖ อย่าง, มโนปวิจาร ๑๘ อย่าง, และอริยสัจ ๔ อย่าง.

ภิกษุ ท. ! ที่เรากล่าวว่า ธาตุ ๖ อย่าง นั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว ? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ ธาตุเหล่านี้มีหก คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ที่เรากล่าวว่า ผัสสสายตนะ (แดนเกิดแห่งการกระทบ) ๖ อย่าง นั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว ? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ ผัสสสายตนะ เหล่านี้มีหก คือ ตา เป็นผัสสสายตนะ หู เป็นผัสสสายตนะ จมูก เป็นผัสสสายตนะ ลิ้น เป็นผัสสสายตนะ กาย เป็นผัสสสายตนะ ใจ เป็นผัสสสายตนะ ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ที่เรากล่าวว่า มโนปวิจาร (ที่เกี่ยวของจิต) ๑๘ อย่าง นั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว ? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ เห็นรูปด้วยตาแล้ว ใจย่อมเข้าไปเกี่ยวในรูปอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในรูปอันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในรูปอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑ ; ฟังเสียงด้วยหูแล้ว ใจย่อมเข้าไปเกี่ยวในเสียงอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในเสียงอันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในเสียงอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑ ; ได้กลิ่นด้วยจมูกแล้ว ใจย่อมเข้าไปเกี่ยวในกลิ่นอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในกลิ่นอันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในกลิ่นอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑ ; รุสด้วยลิ้นแล้ว ใจย่อมเข้าไปเกี่ยวในรสอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในรสอันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑

ในรสอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑ ; สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยผิวกายแล้ว ใจย่อมเข้าไปเที่ยวในโผฏฐัพพะอันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในโผฏฐัพพะอันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในโผฏฐัพพะอันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑ ; รู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจแล้ว ใจย่อมเข้าไปเที่ยวในอารมณ์อันเป็นที่เกิดแห่งโสมนัส ๑ ในอารมณ์อันเป็นที่เกิดแห่งโทมนัส ๑ ในอารมณ์อันเป็นที่เกิดแห่งอุเบกขา ๑ ; ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ที่เรากล่าวว่า อริยสัจจ์ ๔ อย่าง นั้น เราอาศัยข้อความอะไรกล่าว ? เราอาศัยข้อความนี้กล่าว คือ **เมื่อได้อาศัยธาตุทั้งหกแล้ว การก้าวลงสู่ครรภ์ก็ย่อมมี. เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์ก็มีอยู่ (สิ่งที่เรียกว่า) นามรูป ก็ย่อมมี. เพราะนามรูปเป็นปัจจัย อายุตนะหก ก็ย่อมมี. เพราะอายุตนะหกเป็นปัจจัย ผัสสะก็ย่อมมี. เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา ก็ย่อมมี. ภิกษุ ท. ! เราบัญญัติทุกข์ บัญญัติเหตุให้เกิดทุกข์ บัญญัติความคับสันนิทของทุกข์ และบัญญัติทางปฏิบัติให้ถึงความคับสันนิทของทุกข์ ไว้สำหรับสัตว์ผู้ยังมีเวทนาอยู่, ว่าเป็นอย่างนี้ๆ.**

ภิกษุ ท. ! อริยสัจจ์ว่าด้วยความทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า ? คือ ความเกิดเป็นทุกข์, ความชราเป็นทุกข์, ความตายเป็นทุกข์, โสกปริเทวะ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความแค้นใจเป็นทุกข์, ประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์, พลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์, ปราศจากสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ; โดยย่อแล้ว ชนทั้งหลายยังมีความยึดถือเป็นทุกข์. ภิกษุ ท. ! นี้แลอริยสัจจ์ว่าด้วยความทุกข์.

ภิกษุ ท. ! อริยสัจจ์ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า? คือ เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร ท.; เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ; เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป; เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีอายตนะหก; เพราะมีอายตนะหกเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ; เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา; เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน; เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ โสกปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส^๕ขึ้น ครอบถ้วน : กองทุกข์ทั้ง^๕นั้นย่อมเกิดมีขึ้นได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุ ท. ! ^๕นี้แลอริยสัจจ์ว่าด้วยเหตุให้เกิดทุกข์.

ภิกษุ ท. ! อริยสัจจ์ว่าด้วยความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างไรเล่า? คือ เพราะอวิชชา^๕นั้นเอง จางดับไปไม่มีเหลือ จึงมีความดับแห่งสังขาร; เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ; เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป; เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งอายตนะหก; เพราะมีความดับแห่งอายตนะหก จึงมีความดับแห่งผัสสะ; เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา; เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา; เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน; เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาติ, ชรา มรณะ โสกปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส จึงดับสนิทไป : กองทุกข์ทั้ง^๕นั้นย่อม

ดับไปด้วยอาการอย่างนี้. ภิกษุ ท. ! นี่แลอริยสัจจ์ว่าด้วยความดับสนิทของความทุกข์.

ภิกษุ ท. ! อริยสัจจ์ว่าด้วยข้อปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างไร? คือหนทางอันประเสริฐ อันประกอบด้วยองค์แปดนี้เอง, ได้แก่ความเห็นถูกต้อง ความดำริถูกต้อง ความมีวาจาถูกต้อง ความมีการกระทำทางกายถูกต้อง ความมีอาชีพะถูกต้อง ความมีความพยายามถูกต้อง ความมีการระลึกประจําใจถูกต้อง และความมีการตั้งเจตน์อย่างถูกต้อง. ภิกษุ ท. ! นี่แลอริยสัจจ์อันว่าด้วยข้อปฏิบัติให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์.

ภิกษุ ท. ! ข้อใดที่เรากล่าวว่า ธรรมที่เราแสดงแล้วไม่มีใครชมเชยได้ เป็นธรรมไม่มัวหมอง ไม่มีทางถูกตำหนิถูกคัดค้าน จากสมณพราหมณ์ผู้รู้ทั้งหลาย ดังนี้. ข้อความนั้นเราอาศัยข้อความเหล่านั้นแล กล่าวแล้ว.

ทรงยืนยันเอง และทรงให้สาวกยืนยัน ว่ามีสมณะในธรรมวินัย^๕

ภิกษุ ท. ! สมณะมีในธรรมวินัยนี้ โดยแท้. สมณะที่สอง ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สาม ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สี่ ก็มีในธรรมวินัยนี้. ลัทธิอื่นกว้างจากสมณะของลัทธิอื่น. ภิกษุ ท. ! เธอทั้งหลายจงบันลือสีหนาทโดยชอบอย่างนี้เถิด.

๑. บาลี จกฺก. อ. ๒๑/๓๒๓/๒๔๑. ทรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ท. ! สมณะ (ที่หนึ่ง) เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เพราะสันตัญญูชนสาม ย่อมเป็นโสดาบัน (คือแรกถึงกระแส
แห่งนิพพาน) มีอันไม่กลับตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อการตรัสรู้
ในวันหน้า. นี่แลสมณะ (ที่หนึ่ง).

ภิกษุ ท. ! สมณะที่สอง เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เพราะสันตัญญูชนสามอย่างก็สิ้นไป ราคะโทสะโมหะก็เบาบางน้อยลง
ย่อมเป็นสกทาคามี, มาสู่โลกนี้อีกคราวเดียวเท่านั้น ก็ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.
นี่แล สมณะที่สอง.

ภิกษุ ท. ! สมณะที่สาม เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เพราะสันตัญญูชนในเบื้องต้น ๕ อย่าง ย่อมเป็นโอบปาติกะ
(เกิดในรูปภพ) มีการปรินิพพานในภพนั้น ๆ ไม่เวียนกลับจากโลกนั้น ๆ เป็น
ธรรมดา. นี่แล สมณะที่สาม

ภิกษุ ท. ! สมณะที่สี่ เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุ ท. ! ภิกษุในธรรม-
วินัยนี้ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะ
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในชาติเป็นปัจจุบันนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่. นี่แล สมณะที่สี่.

ภิกษุ ท. ! สมณะมีในธรรมวินัยนี้ โดยแท้. สมณะที่สอง ก็มีใน
ธรรมวินัยนี้. สมณะที่สาม ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สี่ ก็มีในธรรมวินัยนี้.
ลัทธิอื่น กว้างจากสมณะของลัทธิอื่น.

ภิกษุ ท. ! เธอทั้งหลายจงบันลือสีหนาทโดยชอบ อย่างนี้.

โพชฌงค์ปรากฏ เพราะพระองค์ปรากฏ^๑

ภิกษุ ท. ! เพราะการปรากฏแห่งพระเจ้าจักรพรรดิราช จึงมีการปรากฏแห่งรัตนทั้งเจ็ด, เจ็ดคือ จักรแก้ว^๒ ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว : (นี้เป็นฉันทะ); ภิกษุ ท. ! เพราะการปรากฏแห่งตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมีการปรากฏแห่ง โพชฌงค์รัตนทั้งเจ็ด, เจ็ดคือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติดัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และ อุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ภิกษุ ท. ! เพราะการปรากฏแห่งตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมีการปรากฏแห่งโพชฌงค์รัตนทั้งเจ็ด ดังนี้แล.

มิได้ทรงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อให้เขานับถือ^๓

ภิกษุ ท. ! พรหมจรรย์นี้ เราประพฤตินิไซเพื่อหลอกลวงคนให้นับถือ มิใช่ประพฤดิเพื่อเรียกคนมาเป็นบริวาร มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นลาภสักการะและเสียงสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์จะได้เป็นเจ้าลัทธิหรือเพื่อค้ำ

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๑๓๘/๕๐๕. ทวิสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชทวัน.

๒. ของแก้วมี ช้างแก้ว เป็นต้นนั้น คงหมายความว่าเพียงที่มากจนเป็นที่นำมาซึ่งความยินดีอย่างเอก. โพชฌงค์เป็นของเทียบเคียงกันได้ ต่างกันแต่ฝ่ายหนึ่งเป็นโลก อีกฝ่ายหนึ่งเป็นธรรม.

๓. บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๓/๒๕. ทวิสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ลัทธิอื่นใดให้ล้มไป และมีใช้เพื่อให้มหาชน เข้าใจว่าเราได้เป็นผู้วิเศษ
อย่างนั้นอย่างนี้ห้ามมิได้.

ภิกษุ ท. ! ที่แท้ พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติเพื่อสัจธรรม เพื่อละ
เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับทุกข์สนิท.

ทรงหวังให้ช่วยกันทำความมั่นคงแก่พรหมจรรย์^๑

จุนทะ ! เพราะเหตุนี้ เธอพึงปฏิบัติในกรณีนี้ว่า ธรรมเหล่าใด
อันเราแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง, ในธรรมเหล่านั้น อันเธอ ท. ทุกคนพึงประชุม
กัน มั่นมั่งกัน แล้วพึงสังคายนาซึ่งอรรถโดยอรรถ ซึ่งพยัญชนะโดยพยัญชนะ พึง
ประพฤติกะทำให้วิเศษ โดยประการที่พรหมจรรย์นี้ จักดำรงอยู่ยืนนาน จักตั้งอยู่
ตลอดกาลยาวนาน. พรหมจรรย์นั้นแหละ จักเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลแก่มหาชน
เพื่อความสุกแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความ
สุข แก่เทวดาและมนุษย์ ท.

จุนทะ ! ธรรม ท. อันเราแสดงแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง เหล่านี้
เป็นอย่างไรเล่า...? ข้อนี้ได้แก่ธรรมเหล่านั้นคือ สติปัฏฐาน ท. สี่ สัมมัปปธาน ท.
สี่ อิทธิบาท ท. สี่ อินทริย ท. ห้า พละ ท. ห้า สัมโพชฌงค์ ท. เจ็ด
อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์แปด.

๑. บาลี ปาฐกถิตยสูตร ปว. ที. ๑๑/๑๓๘/๑๐๘. ทรัสแก่จันทสมณทูตเสส ที่อัมพวันปราสาท ของ
เจ้าศากยะพวกเวรัญญา.

จุนทะ ! ธรรมเหล่านี้แล เป็นธรรมอันเราแสดงแล้ว ด้วยปัญญา
อันยิ่ง อันเธอ ท. ทุกคนเที่ยวฟังประชุมกัน มัวสุขกัน แล้วพึงสังคายนาซึ่งอรรถ
โดยอรรถ ซึ่งพยัญชนะโดยพยัญชนะ ฟังประพาดิกระทำให้วิเศษ โดยประการที่
พรหมจรรย์นี้ จักดำรงอยู่นาน จักตั้งอยู่ตลอดกาลยาวนาน. พรหมจรรย์นี้
แหละ จักเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์
โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ ท.

พรหมจรรย์ มิใช่มีลาภเป็นอันสงฆ์^๑

ภิกษุ ท. ! พรหมจรรย์ มิใช่มีลาภสักการะและเลี้ยงสรรเสริญเป็น
อันสงฆ์, พรหมจรรย์ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งศีลเป็นอันสงฆ์, พรหมจรรย์
มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งสมาธิเป็นอันสงฆ์, พรหมจรรย์ มิใช่มีความถึงพร้อม
แห่งญาณทัสสนะเป็นอันสงฆ์.

ภิกษุ ท. ! ก็เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบอันใด มีอยู่, พรหมจรรย์
มิใช่เจโตวิมุตตินั้นแหละเป็นประโยชน์ทุกแห่ง. เจโตวิมุตตินั้นแหละ เป็น
แก่นสาร เป็นผลสุดท้ายของพรหมจรรย์.

๑. บาลี มหาสาริปุตตม. ม.ม. ๑๒/๓๗๓/๓๕๒. ตรีศกภิกษุทั้งหลาย ที่ภูเขาชิลนุกฏ ใกล้เมือง
ราชกฤห์, ปวารณาทะวาท.

ทรงบัญญัติพรหมจรรย์ในลักษณะที่ บรรพชาจักไม่เป็นโมฆะ^๑

“ท่านผู้เจริญ ท. ๑ ขอท่าน ท. จงใคร่ครวญซึ่งธรรมนั้น
ที่ตรัสไว้โดยพระผู้มีพระภาคผู้มีธรรมจักขุ เป็นดังแพทย์ผู้ผ่าตัด เป็นมหา-
วีระ คุณคงสืบทอดสืบหลานทอดต่อกันไป. ใครเล่าเห็นพระองค์ ผู้เป็น
พรหม ทรงพระคุณเกินกว่าที่จะวัดได้ ผู้ย้ายมารและเสนามารเสียได้
แล้วจะไม่เลื่อมใส แม้ว่าเขาคิดนั้นจะเป็นพวกอภิชาติแห่งกัณฑ์โคตร. ผู้
ใดปรารถนาถึงงามเรา; ผู้ใดไม่ปรารถนา จงกลับไป; ข้าพเจ้า
จักบรรพชาในที่นี้ ในสำนักแห่งพระองค์ผู้มีปัญญาอันประเสริฐ.”
คำของเสลพราหมณ์กล่าวแก่บิรवार.

“ถ้าคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธะ เป็นที่ชอบใจแก่ท่าน
อย่างนี้ไซ้ แม้พวกเราจักบวชในสำนักแห่งพระองค์ผู้มีปัญญาอัน
ประเสริฐนั้นด้วยเหมือนกัน.” พราหมณ์ ๓๐๐ คนเหล่านั้น มีเสลพราหมณ์
เป็นหัวหน้า กระทำอุทฺธลชอบบรรพชาว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ๑
ข้าพเจ้า ท. ขอประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของพระองค์.”

(พระผู้มีพระภาค ตรัสแก่พวกเสลพราหมณ์ว่า :-)

“พรหมจรรย์ เป็นสิ่งที่เรากล่าวไว้ดีแล้ว มีผลอันผู้
ปฏิบัติจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่จำค้อยู่ด้วยเวลา; ซึ่ง

๑. บาลี เสตสุตฺต ม.ม. ๑๓/๕๕๕/๖๐๘, สุกก. ขุ. ๒๕/๔๔๕/๓๗๗. ตรัสแก่เสลพราหมณ์
ที่อาปนนิคม แคว้นอังคุตตราปะ.

ในพรหมจรรย์นั้น บรรพชาของผู้ไม่ประมาท ศึกษาอยู่ ชั่ว
“ไม่เป็นโมฆะเลย” ดังนี้.

พรหมจรรย์ของพระองค์ บริบูรณ์โดยอาการทั้งปวง^๕

จุนทะ ! ศาสตรา ท. เท้าที่เกิดขึ้นแล้วในโลก ในบัดนี้, เราไม่เห็น
ว่ามีศาสดาอื่นใดสักผู้เดียว ที่เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งลาภและยศ เหมือนอย่างเรา^๕.

จุนทะ ! สงฆ์หรือหมู่คณะเท้าที่เกิดขึ้นแล้วในโลก ในบัดนี้, เราไม่
เห็นว่ามีสงฆ์หรือคณะอื่นใดสักหมู่เดียว ที่เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งลาภและยศ เหมือน
อย่างภิกษุสงฆ์^๕.

จุนทะ ! บุคคลเมื่อจะกล่าวโดยชอบ ซึ่งพรหมจรรย์ใด ว่าสมบูรณ์
ด้วยอาการทั้งปวง ว่าบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ไม่หย่อน ไม่ยิ่ง มีการกล่าวดี
แล้ว บริบูรณ์สิ้นเชิง ประกาศไว้ดีแล้ว, แล้วไซ้; เขาเมื่อจะกล่าวโดยชอบ
พึงกล่าวพรหมจรรย์^๕นี้แหละ ว่าสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ว่าบริบูรณ์ด้วยอาการ
ทั้งปวง ไม่หย่อน ไม่ยิ่ง มีการกล่าวดีแล้ว บริบูรณ์สิ้นเชิง ประกาศไว้ดีแล้ว,
ดังนี้.

๑. บาลี ปาสาทิกสูตร ปา. ที. ๑๑/๑๓๘/๑๐๗. ตรัสแก่จุนทสมณทูตที่อำพันปราสาท
ของเจ้าศากยะพวกเวรัญญา.

ทรงแก้ข้อที่เขาหาว่าเกลียดกันทาน^๑

“พระโคตมผู้เจริญ ! ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า พระสมณโคตมได้กล่าวแล้วว่า ‘ใคร ๆ พึงทำทานที่เราเท่านั้น ไม่ควรทำทานกับคนพวกอื่น, ใคร ๆ พึงทำทานกะสาวกทั้งหลายของเราเท่านั้น ไม่ควรทำทานกับสาวกของคนพวกอื่น, ทานที่ทำกะเราเท่านั้นมีผลมาก ทำกับคนอื่นไม่มีผลมาก, ทานที่ทำกับสาวกของเราเท่านั้นมีผลมาก ทำกับสาวกของคนพวกอื่นไม่มีผลมาก’ ดังนี้. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ใคร ๆ ที่กล่าวเช่นนั้น ชื่อว่ากล่าวตรงตามที่พระโคตมกล่าวหรือไม่ได้กล่าวต่อพระโคตมด้วยคำไม่จริงคอกหรือ เขากล่าวถูกตามยถุกรรมอยู่หรือ เพื่อน ๆ ของเขาที่กล่าวตามเขาย่อมพ้นจากการถูกติเตียนหรือ ? พวกข้าพเจ้าไม่อยากจะกล่าวต่อพระโคตมเลย.”

....คำถามของปริพาชกวจฉโคตร.

วัจจะ ! ผู้ใดกล่าวว่าเรากล่าวเช่นนั้น ไม่ชื่อว่ากล่าวตรงตามที่เรากล่าว เขากล่าวต่อเราด้วยเรื่องไม่เป็นจริง.

วัจจะ ! ผู้ใดห้ามผู้อื่นซึ่งให้ทาน; ผู้นั้นชื่อว่าเพื่อนมิตร ผู้ทำอันตรายสิ่ง ๓ สิ่ง คือ ทำอันตรายต่อบุญของทายก, ทำอันตรายต่อลาภของปฎิภาทก, และตัวเองก็ขุตรากตัวเอง กำจัดตัวเองเสียตั้งแต่แรกแล้ว. วัจจะเอ๋ย ! ผู้ที่ห้ามผู้อื่นซึ่งให้ทาน ชื่อว่าเป็นมิตร ผู้ทำอันตรายสิ่ง ๓ สิ่ง ดังนี้แล.

วัจจะ ! เราเองย่อมกล่าวอย่างนี้ว่า “ผู้ใดเพนาล้างหม้อ หรือล้างชามก็ตาม ลงในหลุมน้ำคร่ำหรือทางน้ำโสโครก ซึ่งมีสัตว์มีชีวิตเกิดอยู่ในนั้น

๑. บาลี ทิก. อ. ๒๐/๒๐๕/๔๔๗. ทรัสแก่ปริพาชกวจฉโคตร.

ด้วยคิดว่า สัตว์ในนั้นจะได้อาศัยเลี้ยงชีวิต ดังนี้แล้ว เราก็ยังกล่าวนั้นเป็นทาง
มาแห่งบุญเพราะการทำแม่เช่นนั้น ไม่ต้องกล่าวถึงการให้ทานแก่มนุษย์ด้วยกัน”
ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง เรากล่าวว่าทานที่ให้แก่มุสิคัล เป็นทานมีผลมาก. ทาน
ที่ให้แก่มุสิคัล หาเป็นอย่งนั้นไม่. และมุสิคัลนั้น เป็นผู้ละเสียซึ่งองค์ ๕ และ
ประกอบอยู่ด้วยองค์ ๕. ละองค์ห้าคือ ละกามฉันทะ ละพยาบาท ละถีนมิทระ
ละอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉา. ประกอบด้วยองค์ห้าคือ ประกอบด้วยกองศีล
ชั้นอเสขะ (คือชั้นพระอรหันต์) ประกอบด้วยกองสมาธิชั้นอเสขะ ประกอบด้วย
กองปัญญาชั้นอเสขะ ประกอบด้วยกองวิมุตติชั้นอเสขะ ประกอบด้วยกองวิมุตติ-
ญาณทัสสนะชั้นอเสขะ. เรากล่าวว่าทานที่ให้ในบุคคลผู้ละองค์ห้าและประกอบด้วย
องค์ห้าด้วยอาการอย่างนี้ มีผลมาก ดังนี้.

ทรงแก้ข้อที่ถูกกล่าวหาว่าเป็น “กาฬาสังคม”^๑

คามณี ! ตลอดเวลาล่วงมา ๙๑ ปี นับแต่กับปีนี้ เราระลึกไม่ได้ว่า
เราเคยเข้าไปทำลายตระกูลใดๆ เพราะการรับเอาข้าวสุกมา. โดยที่เท่านั้น ตระกูล
ใดๆ ที่เป็นตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์

-
๑. บาลี สพา. ส. ๑๘/๔๐๐/๖๒๒. ทรัสที่ป่าวาริภวัน ใกล้เมืองนาลันทา. แก่คามณี-
อสิพันธกบุตร ผู้รับคำนิพนธ์นาฏบุตรมา เพื่อกล่าวทบทมพระองค์ว่า เป็นผู้ทำลายโลกด้วย
การรับไทยทาน ทำประโยชน์ไม่คุ้มค่าข้าวสุก ในคราวทุกข์ภัย.

แห่งทรัพย์มาก มีข้าวเปลือกเป็นหลักทรัพย์เป็นอันมาก ก็เพราะตระกูลเหล่านั้น
เพียบพร้อมด้วย ทาน เพียบพร้อมด้วย ศรัทธา เพียบพร้อมด้วย สัจจะ

คามณิ ! เหตุปัจจัยมีอยู่ ๘ อย่าง เพื่อการทำลายแห่งสกุล ; กล่าว

คือ :-

ตระกูลถึงความขาดสูญเพราะ ราชภัย ๑,

ตระกูลถึงความขาดสูญเพราะ โจรภัย ๑,

ตระกูลถึงความขาดสูญเพราะ อัคคีภัย ๑,

ตระกูลถึงความขาดสูญเพราะ อุทกภัย ๑,

ตระกูลถึงความขาดสูญเพราะ ทรัพย์ที่ฝังไว้เคลื่อนจากที่ ๑,

ตระกูลถึงความขาดสูญเพราะ การงานวิบัติเพราะบริหารไม่ดี ๑,

บุคคลก่อกวน (แกะคำ) เกิดขึ้นล้างผลาญโภคทรัพย์ในตระกูล ๑,

ความไม่เที่ยง (แห่งสังขาร ท.) นับเป็นที่แปด ๑.

คามณิ ! เหล่านี้แล คือเหตุปัจจัย ๘ อย่าง เพื่อการทำลายแห่งสกุล.

คามณิ ! เมื่อเหตุปัจจัย เพื่อการทำลายแห่งสกุล มีอยู่ ๘ อย่างเช่นนั้น,
ใครมากล่าวหาเราอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคปฏิบัติเพื่อความขาดสูญแห่งสกุล พระ-
ผู้มีพระภาคปฏิบัติเพื่อความเสื่อมแห่งสกุล พระผู้มีพระภาคปฏิบัติเพื่อการทำลายแห่ง
สกุล อยู่ดังนี้; คามณิ ! ผู้นั้นยังไม่ละคำกล่าวนั้น ไม่ละจิตนั้น ไม่ละความ
เห็นนั้น จะจมอยู่ในนรกเหมือนถูกนำตัวไปเก็บไว้ ฉะนั้น.

ทรงแก้ข้อที่ถูกเขาหาว่า ทรงหลง^๑

“พระโคตมผู้เจริญ ! พระโคตมยังจำการนอนหลับกลางวันได้อีกหรือ ?” สัจจะ
ทุกตาม.

อัคริเวสณะ ! เรายังจำได้อีก, ในเดือนสุดท้ายของฤดูร้อน กลับจาก
บิณฑบาตในเวลาหลังอาหารแล้ว ให้ปุสังฆาภิเป็นสี่ชั้น เรามีสติสัมปชัญญะ
หยั่งลงสู่ความหลับ โดยตะแคงข้างขวา.

“พระโคตมผู้เจริญ ! ข้อนี้แหละ สมณะและพราหมณ์ทั้งหลายบางพวกเขา
กล่าวว่า พระสมณโคตมหลับ เพราะการเป็นอยู่ด้วยความหลง”.

อัคริเวสณะ ! คนเราจะเชื่อว่าเป็นคนหลงหรือไม่หลง เพราะเหตุเพียง
เท่านั้น ก็หาไม่. แต่ว่า จะเป็นคนหลงหรือไม่หลงโดยเหตุใดนั้น ท่านจงกำหนด
ในใจให้ดี เราจะกล่าวให้ฟัง :

อัคริเวสณะ ! อาสวะเหล่าใดที่ทำผู้นั้นให้เศร้าหมองพร้อม เป็นไปเพื่อ
ความเกิดอีก ประกอบด้วยความทรมานทรมาย มีทุกข์เป็นผล ทำให้มีชาติขรามรณะ
อีกสืบไป, เมื่อผู้ใดละมันไม่ได้ เรากล่าวว่าผู้นั้นเป็นคนหลง, เมื่อผู้ใด
ละได้ขาด เรากล่าวว่าผู้นั้นเป็นคนไม่หลง เพราะว่าจะเป็นผู้ไม่หลงได้ ก็เพราะ

๑. บาลี มหาสังกสูตร ม.ม. ๑๒/๔๖๑/๔๓๐. ครัสแต่สัจจะนิกรนคบุตร อัคริเวสณะ ที่บ้าน
มหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี.

การละอาสวะได้ขาด. อัคิเวสนะ ! อาสวะทั้งหลายเหล่านั้น เป็นสิ่งที่ตกคด
 ละได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นได้กระทั่งราก ทำให้เป็นเหมือนตาลไม่มีวัตถุ (คือหน่อ
 ยอดสำหรับงอกอีกต่อไป) ไม่ให้มีไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป ดูจว่าต้นตาลถูกตัดที่คอ
 แห้งต้นแล้ว ไม่อาจงอกได้สืบไป ฉะนั้นฉันนั้น.

ทรงแก้คำคู่ของพวกอื่นที่ถือว่าเขาสอนเหมือนที่พระองค์สอน^๑

“— ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พวกปริพพาชกผู้เป็นลัทธิอื่น ได้กล่าวกะพวก
 ข้าพระองค์ว่า ‘อาวุโส ! พระสมณโคดมย่อมบัญญัติความรู้ซึ่ง กาม ท. แม้พวกเรา
 บัญญัติความรู้ซึ่งกาม ท. ; อาวุโส ! พระสมณโคดมย่อมบัญญัติความรู้ซึ่ง
 รูป ท. แม้พวกเราบัญญัติความรู้ซึ่งรูป ท. ; อาวุโส ! พระสมณโคดมย่อมบัญญัติ
 ความรอบรู้ซึ่งเวทนา ท. แม้พวกเราบัญญัติความรู้ซึ่งเวทนา ท. อาวุโส ! ในข้อนี้
 อะไรเป็นความผิดแปลก อะไรเป็นข้อสังเกตเฉพาะ อะไรเป็นเครื่องกระทำซึ่งความแตกต่าง
 ระหว่างพระสมณโคดมกับพวกเรา โดยการเปรียบเทียบธรรมเทศนากับธรรมเทศนา
 อนุศาสน์กับอนุศาสน์ ?’ ดังนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พวกข้าพระองค์ มิได้ชอบใจ
 มิได้คัดค้านถ้อยคำของพวกปริพพาชกผู้เป็นลัทธิอื่นเหล่านั้น ; ครั้นไม่ชอบใจ ไม่คัดค้านแล้ว
 ลุกจากอาสนะหลีกมาด้วยคิดว่า จักได้ทราบเนื้อความแห่งภาษิตนี้ ในสำนักของพระผู้มีพระภาค”.

ภิกษุ ท. ! พวกปริพพาชกลัทธิอื่นผู้มิว่าทะอย่างนี้ อันพวกเธอพึง
 กล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า “อาวุโส ! อะไรเล่า เป็นอัสสาทะ (รสอร่อย) แห่งกาม ท.,

๑. บาลี มหาพุทธชาขันธสูตร มุ. ม. ๑๒/๑๖๗/๑๔๕. ทรัสแก่ภิกษุ ท. ที่เชทวัน.

อะไร เป็นอาทินพ (โทษต่ำทรม) แห่งกาม ท., อะไร เป็นนิสสรณะ (อุบายเป็นเครื่องออกจากโทษ) แห่งกาม ท. ? อะไร เป็นอัสสาทะแห่งรูป ท., อะไร เป็นอาทินวะแห่งรูป ท., อะไร เป็นนิสสรณะแห่งรูป ท. ? อะไร เป็นอัสสาทะแห่งเวทนา ท., อะไร เป็นอาทินวะแห่งเวทนา ท., อะไร เป็นนิสสรณะแห่งเวทนา?”

ภิกษุ ท. ! พวกปริพพาชกผู้เป็นลัทธิอื่น ถูกถามอย่างนี้แล้วจักไม่มีคำตอบ จักถึงซึ่งความคับแค้นใจอย่างยิ่ง. ข้อนั้นเพราะเหตุไร? ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุว่าไม่อยู่ในวิสัยที่พวกปริพพาชกเหล่านั้นจะรู้ได้. ภิกษุ ท. ! เราไม่มองเห็นบุคคลใดในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ที่จะพึงยังจิตให้ยินดีด้วยการพยากรณ์ซึ่งปัญหาเหล่านี้, เว้นเสียแต่ตถาคต หรือสาวกของตถาคต หรือว่าเพราะได้ฟังจากตถาคต หรือสาวกของตถาคตนี้.

หมายเหตุ : ข้อความข้างบนนี้แสดงให้เห็นชัดอยู่แล้วว่า พวกปริพพาชกทั้งหลาย ไม่มีความรู้ในเรื่อง กาม รูป เวทนา อย่างที่พระองค์ทรงทราบ; ดังนั้น จะสอนเรื่องเหล่านี้ให้ทรงเป็นอย่างเดียวกันได้อย่างไร. รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องกาม รูป เวทนา มีอยู่อย่างไร พึงดูได้จากมหาทักขิขันธ์สูตร ม. ๑๒/๑๖๘/๑๙๖-๒๐๘. -ผู้รวบรวม.

ทรงถูกตรัสว่าในสุกวิโมกข์มีความรู้สึกละโม่ง

ภิกษุคะ ! กระเราผู้มิว่าทะอยู่อย่างนี้ มีการบอกการสอนอยู่อย่างนี้ ก็ยังมีสมณพราหมณ์บางพวก กล่าวตู่เราด้วยเรื่องที่มีได้มีอยู่ เป็นคำเปล่า คำเท็จ คำไม่

๑. บาลี ปาฏิสุตร ปา. ที. ๑๑/๓๖/๑๗. ตรัสแก่ภิกขุโกตตปริพพาชก ที่อารามของเขา.

จริงว่า วิปริตไปแล้วทั้งพระสมณโคตมและพวกภิกษุ คือข้อที่พระสมณโคตมได้กล่าวอย่างนี้ว่า “สมัยใด บุรุษบุคคลเข้าถึงสุภาวิโมกษ์แล้วแลอยู่; สมัยนั้น เขาย่อมมีความรู้สึกต่อสิ่งทั้งปวง ว่าเป็นของไม่งามไปหมด โดยแท้” ดังนี้. ภักคะ ! ก็เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเลย; แต่ว่า เราย่อมกล่าวอย่างนี้ว่า “สมัยใด บุรุษบุคคลเข้าถึงสุภาวิโมกษ์ แล้วแลอยู่; สมัยนั้น เขาย่อมมีความรู้สึกต่อสิ่งทั้งปวง ว่าเป็นของงามไปหมด โดยแท้” ดังนี้.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พวกเหล่านั้นแหละ เป็นพวกวิปริตไปเองแล้ว คือพวกนี้ เพราะมีความวิปริตของคน, จึงได้กล่าวจ้วงจาบพระผู้มีพระภาคและภิกษุ ท. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์เป็นผู้มีความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคถึงอย่างนี้แล้ว; และพระผู้มีพระภาคก็สามารถที่จะทรงแสดงธรรม ชนิดที่ข้าพระองค์จะพึงเข้าถึงซึ่งสุภาวิโมกษ์ แล้วแลอยู่”.

ภักคะ ! นั่นเป็นสิ่งที่ทำได้ยากเกินไป สำหรับเธอผู้มีทิฐิเป็นอย่างอื่น มีขันติเป็นอย่างอื่น มีความชอบใจเป็นอย่างอื่น, ทั้งยังขาดอาโยคธรรม และธรรมเป็นลัทธิพื้นฐานแห่งอาจารย์โดยเฉพาะ อย่างนี้, ที่จะเข้าถึงซึ่งสุภาวิโมกษ์ แล้วแลอยู่. ภักคะ ! เอาเถิด, เธอจงตามรักษาความเลื่อมใสของเธอซึ่งมีอยู่ในเรา ไว้ให้เป็นอย่างดีก็แล้วกัน.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ถ้าว่า นั่นเป็นสิ่งที่ทำได้ยากเกินไป สำหรับข้าพระองค์ทั้งนี้แล้ว ไซ้; ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์จักตามรักษาความเลื่อมใสของข้าพระองค์ ซึ่งมีอยู่ในพระผู้มีพระภาค ไว้ให้เป็นอย่างดี พระเจ้าข้า.”

ทรงถูกคว่ำไม่บัญญัติสิ่งซึ่งที่แท้ได้ทรงบัญญัติแล้ว^๑

(พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะภิกษุ ท. ว่า ในแคว้นกาสีโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศล ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม (ความเปลี่ยนแปลง); ในสหสสโลกธาตุ มหาพรหม ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในสังวัฏฏกัปป์ อาภัสสรพรหม ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในสัญญาสัตว์ทุกพวก สัญญาสัตว์ที่เกิดจากวิญาณกสิน ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในอภิกายณะทั้งแปด สัตว์ที่มีสัญญาในอรุณเป็นภายใน ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในบรรดาผู้ปฏิบัติทั้ง ๔ พวก พวกสุขาปฏิบัติปาฏิปาฏิญา ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในบรรดาสัตว์ที่มีสัญญา ๔ พวก พวกที่มีอาภิญญาญาณตนสัญญา ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในบรรดาทิวรีในภายนอก ท. ทิวรีที่แสดงความไม่มีอิตตา ๔ ความหมาย ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในบรรดาพวกที่บัญญัติปรหมยักขวิสุทธิ ท. ผู้ที่ตั้งอยู่ในแนวสัญญานาสัญญาณะ ปรากฏว่าเลิศ, แต่ก็ยังมีวิปริตธรรม; ในบรรดาพวกที่บัญญัติปรหมยธรรมนิพพาน ท. ผู้ที่มีอนุปาทาวิโมกข์ ปรากฏว่าเลิศ; ดังนั้นแล้ว ได้ตรัสข้อความต่อไปนี้ว่า :-)

ภิกษุ ท. ! กะเราผู้มีวาตะอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนี้ ก็ยังมีสมณพราหมณ์บางพวกกล่าวด้วยคำเท็จ คำเปล่า คำมุสา คำไม่เป็นจริง ว่า “พระสมณโคตม ไม่บัญญัติความรอบรู้ ซึ่งกาม ท. ซึ่งรูป ท. ซึ่งเวทนา ท.” ดังนี้. ภิกษุ ท. ! เราบัญญัติความรอบรู้ซึ่งกาม ท. ด้วย ซึ่งรูป ท. ด้วย ซึ่งเวทนา ท. ด้วย; เป็นผู้ไม่มีความอยาก ดับเย็น ในทิฐฐธรรม บัญญัติอนุปาทาปรินิพพาน, ดังนี้แล.

๑. บาติ ทสก. อ. ๒๔/๖๒/๒๔.

ทรงถูกคู่เรื่องฉันทน์ปลานั่นเนอ^๑

ชีวกะ ! การที่ชนเหล่านั้นมากล่าวว่า “มหาชนฆ่าสัตว์มีชีวิต อุทิศเฉพาะพระสมณโคดม, พระสมณโคดมรู้อยู่ กับบริโภคนั้นที่เขาทำแล้วอุทิศเฉพาะ” ดังนี้; ชนพวกนั้น ไม่เชื่อว่ากล่าวสิ่งที่เรากล่าว เขากล่าวตู่เรา ด้วยสิ่งไม่มีจริงไม่เป็นจริง. ชีวกะ ! เรากล่าวว่าเนื้อที่ไม่ควรบริโภคนั้น ก็เพราะเหตุสามอย่าง คือ ได้เห็นแล้ว ได้ฟังแล้ว ได้เกิดรังเกียจโดยทั่วไปแล้ว. ชีวกะ ! เหล่านั้นแลเหตุสามอย่าง ที่ทำให้เรากล่าวว่า เนื้อนั้นไม่ควรบริโภคนั้น.

ชีวกะ ! เรากล่าวว่าเนื้อที่ควรบริโภคนั้น ก็เพราะเหตุสามอย่าง คือ ไม่ได้เห็นแล้ว ไม่ได้ฟังแล้ว ไม่ได้รังเกียจโดยทั่วไปแล้ว. ชีวกะ ! เหล่านั้นแลเหตุสามอย่าง ที่ทำให้เรากล่าวว่า เนื้อนั้นควรบริโภคนั้น.

ทรงรับว่าทรงทราบมายา แต่ไม่ทรงมีมายา^๒

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ‘พระสมณโคตม ทรงทราบซึ่งมายา’ ดังนี้. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! พวกใดกล่าวว่าพระสมณโคตมทรงทราบ

๑. บาลี ชีวกสูตร ม.ม. ๑๓/๔๘/๕๗. ครัสแต่แก้หม่อชีวก ที่สวนมะม่วง นอกเมืองราชคฤห์.

๒. บาลี สพ. ส. ๑๘/๔๑๔/๖๔๘. ครัสแต่แก้ปาฏลียคามณี ที่อุททวนิกม แคว้นโกลิยะ.

ซึ่งมาลา ดังนี้, พวกนั้น มีการกล่าวตามพระผู้มีพระภาคกล่าวหรือ ไม่ได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคด้วยคำไม่จริงหรือ เขากล่าวถูกต้องตามธรรมหรือ และสัทธรรมิกบางคนที่กล่าวตาม ก็จะไม่พลอยกลายเป็นผู้ที่ควรถูกติเตียนไปด้วยหรือ ? พวกข้าพระองค์ไม่ประสงค์จะกล่าวคำ ซึ่งเป็นการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาค พระเจ้าข้า !”

คามณี ! ชนเหล่าใดที่กล่าวว่า พระสมณโคดมทรงทราบซึ่งมาลา นั้นเชื่อว่าเป็นการกล่าวตามที่เรากล่าว ไม่ได้กล่าวต่อเราด้วยคำไม่จริง เขากล่าว ถูกต้องตามธรรม และสัทธรรมิกบางคนที่กล่าวตาม ก็จะไม่พลอยกลายเป็นผู้ที่ควร ถูกติเตียนไปด้วย.

“ข้าพเจ้าลือนั้นมีจริง พระโคตมผู้เจริญ ! แต่พวกข้าพระองค์ไม่เชื่อสมณ- พราหมณ์เหล่านั้น ที่กล่าวว่าพระสมณโคดมทรงทราบซึ่งมาลา ดังนี้; แต่ยังมีผู้ที่กล่าวว่า ‘ท่านผู้เจริญ ! พระสมณโคตม เป็นผู้รู้มาลา’ ดังนี้.”

คามณี ! ผู้ใดกล่าวว่าเรารู้มาลา แล้วก็เป็นอันกล่าวว่าเราเป็นผู้รู้มาลา ด้วย ดังนี้หรือ ?

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! ชื่อนั้น มันเป็นอย่างนั้น. ข้าแต่พระสุคต ! ชื่อนั้น มันเป็นอย่างนั้น.”

คามณี ! ถ้าอย่างนั้น เราขอย้อนถามท่านในเรื่องนี้อีก ท่านจงตอบ ตามที่ควร :

คามณี ! ท่านจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร : ท่านรู้จักพวกขุนนาง
หมย้อยของกษัตริย์พวกโกฬิยะหรือ? “รู้จัก พระเจ้าข้า!”

คามณี ! ท่านจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร : พวกขุนนางหมย้อยของ
กษัตริย์พวกโกฬิยะ มีหน้าที่อะไร? “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! มีหน้าที่ป้องกันโจรให้แก่
พวกกษัตริย์โกฬิยะด้วย มีหน้าที่กำจัดจลาจลให้แก่พวกกษัตริย์โกฬิยะด้วย. พวกขุนนาง
หมย้อยของกษัตริย์พวกโกฬิยะ มีหน้าที่อย่างนี้ พระเจ้าข้า !”

คามณี ! ท่านจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร : ท่านทราบว่าพวกขุนนาง
เหล่านั้น เป็นคนมีศีลหรือเป็นคนทุศีล? “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ทราบว่า
ขุนนางเหล่านั้น เป็นคนทุศีล มีธรรมอันเลว, รวมอยู่ในบรรดาพวกคนทุศีล มีธรรมอันเลว
ที่มีอยู่ในโลก พระเจ้าข้า !”

คามณี ! ผู้ใดกล่าวว่า ปาฐลียคามณีรู้จักพวกขุนนางหมย้อยของกษัตริย์
พวกโกฬิยะ ว่าเป็นคนทุศีลมีธรรมอันเลว แล้วจะเป็นว่าปาฐลียคามณีก็เป็นคน
ทุศีล มีธรรมอันเลวไปด้วย ดังนั้นหรือ, ผู้กล่าวเช่นนั้น ชื่อว่าเป็นผู้กล่าว
โดยชอบหรือ? “ข้อนี้ หามิได้ พระเจ้าข้า ! ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พวกขุนนาง
หมย้อยของกษัตริย์พวกโกฬิยะ เป็นอย่างหนึ่ง, ข้าพระองค์เป็นอีกอย่างหนึ่ง ; พวกขุนนาง
หมย้อยของกษัตริย์พวกโกฬิยะ มีธรรมเป็นอย่างหนึ่ง, ข้าพระองค์มีธรรมเป็นอีกอย่างหนึ่ง
พระเจ้าข้า !”

คามณี ! ท่านนั้นแหละ จักได้ในข้อที่ว่า ปาฐลียคามณีรู้ว่าพวก
ขุนนางเหล่านั้น เป็นคนทุศีล มีธรรมอันเลว แต่ปาฐลียคามณีหาได้เป็นคนทุศีล

มีกรรมอันแล้วไปด้วยไม่ ดังนี้. เพราะเหตุนี้ ตถาคตก็จักได้ในข้อที่ว่า ตถาคต
รู้งมมา แต่ตถาคตหาได้เป็นผู้มมาไปด้วยไม่ ดังนี้.

(ต่อจากนั้น ได้ตรัสถึงอภิสกกรรม ๑๐ ในฐานะเป็นมมา; และตรัสบายทุก
วินิบาทรก ในฐานะเป็นวิบาทรกของมมา.)

แง่ที่เขากล่าวหาพระองค์อย่างผิด ๆ^๑

พราหมณ์ ! แ่ง (ปริยาย) ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า
“พระสมณโคดม มีความไม่มีรสเป็นรูป (คือเป็นท่งสัณฑะ)” นั้น, มีอยู่.
พราหมณ์ ! คือว่า ความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เหล่าใด
ความยินดีเหล่านั้นตถาคตจะได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นกระทั่งราก ทำให้เป็นเหมือน
ตาลไม่มีวัตถุ (คือหน้อยอดสำหรับงอกอีกต่อไป) ไม่ให้มีไม่ให้เกิดอีกต่อไป.
นั่นแลเป็นแง่ที่ผู้ใดเมื่อจะกล่าวหาเราโดยชอบ ว่า พระสมณโคดมมีความไม่มีรส
เป็นรูป, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ ! แ่งที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณ-
โคดมเป็นกนไรรโคะ” นั้น, มีอยู่. พราหมณ์ ! คือว่า โคะ กล่าวคือ
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เหล่าใด โคะเหล่านั้น ตถาคตจะได้ขาด

๑. บาลี มหาวรรค อฎฐก. อ. ๒๓/๑๗๕/๑๐๑. ตรัสแก่เวรัญชพราหมณ์ ที่ใกล้โกนสะเคา
ช่อนเพรุ เมืองเวรัญชา.

แล้ว ฯลฯ ทำให้มีไม่ให้เกิดอีกต่อไป. นี่แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่
ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ ! แง่ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณ-
โคดม เป็นคนกล่าวแต่การไม่ทำ” นั้น มีอยู่. พราหมณ์ ! จริงเทียว คือว่า
เรากล่าวการไม่ทำกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต, กล่าวการไม่ทำสิ่งที่เป็นบาป
เป็นอกุศล มีประการต่างๆ ต่างหาก. นี่แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่
ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ ! แง่ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณ-
โคดม เป็นคนกล่าวแต่ความขาดสูญ” นั้น มีอยู่. จริงเทียว พราหมณ์ !
คือว่าเรากล่าวความขาดสูญแห่งราคะ โทสะ โมหะ, ความขาดสูญแห่งสิ่งเป็นบาป
อกุศล มีประการต่างๆ ต่างหาก. นี่แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่าน
หมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ ! แง่ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณ-
โคดมเป็นคนที่เกลียด” นั้น มีอยู่. พราหมณ์ ! จริงเทียว, เรากล่าวความ
น่าเกลียดด้วย กายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต, กล่าวความน่าเกลียดเพราะ
ถึงพร้อมด้วยสิ่งเป็นบาปอกุศลมีประการต่างๆ. นี่แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็น
ดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ ! แง่ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนนำไปทำให้พินาศ” นั้น มีอยู่ พราหมณ์ ! จริงเทียว, เราแสดงธรรมเพื่อนำไปทำให้พินาศ ซึ่งระคะ โทะสะ โมทะ, แสดงธรรมเพื่อนำไปทำให้พินาศ ซึ่งสิ่งเป็นบาปอกุศลมีประการต่าง ๆ. นี่แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ ! แง่ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนเผาผลาญ” นั้น มีอยู่. พราหมณ์ ! เรากล่าวความควรแก่การเผาผลาญ ในสิ่งอันเป็นบาปอกุศล มีประการต่าง ๆ คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต, พราหมณ์ ! บาปอกุศลที่ควรเผาผลาญเสีย อันผู้ใดเผาผลาญได้แล้ว เราเรียกผู้นั้นว่า ผู้เผาผลาญ (ตปัสสี). พราหมณ์ ! บาปอกุศลที่ควรเผาผลาญนั้น ตถาคตละได้ขาดแล้ว ถอนขึ้นกระทั้งราก ทำให้เหมือนตาลหน่อเน่า, ไม่ให้มีไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป. นี่แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

พราหมณ์ ! แง่ที่เมื่อผู้ใดจะฟังกล่าวหาเราโดยชอบว่า “พระสมณโคดมเป็นคนไม่มีที่ผุดที่กิด” นั้น มีอยู่. พราหมณ์ ! คือว่า การต้องนอนในครรภ์ครั้งต่อไป การต้องเกิดอีกในภพใหม่ อันผู้ใดละได้ขาดแล้ว, เราเรียกผู้นั้นว่า คนไม่รู้จักผุดจักกิด (อปฺปคฺคฺกโ). พราหมณ์ ! การต้องนอนในครรภ์ครั้งต่อไป และการต้องเกิดอีกในภพใหม่ สำหรับตถาคตนั้น ตถาคตละได้ขาดแล้ว

ถอนขึ้นกระทั่งราก ทำให้เหมือนตาลหน่อเน่าเสียแล้ว ไม่ให้มีไม้ให้เกิดได้อีกต่อไป. นี่แลเป็นแง่ ฯลฯ, หาใช่เป็นดังที่ท่านหมายถึง แล้วกล่าวไม่.

(ในบาติแห่งอื่น (มหา. วิ. ๕/๑๐๑, ๑๐๓/๗๕. ญจก. บั. ๒๓/๑๘๖, ๑๘๘/๑๐๒.) มีกล่าวแปลกออกไปในข้อที่ว่า เขากล่าวหาพระองค์ว่า เป็นกิริยวาท แสดงธรรมและนำสาวกไปโดย กิริยวาท, พระองค์ตรัสว่า ถูกแล้ว เรากล่าวการกระทำกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต และกุศลธรรม มีประการต่างๆ. แต่ข้อนี้ไม่ควรถือเป็นการกล่าวร้าย และถือกันว่าเป็นสิ่งถูกต้องมาแต่ก่อนพุทธกาล. อีกข้อหนึ่ง กล่าวหาว่า พระองค์เป็น อัสสัคโค (มีความเบาใจเป็นที่กัณฑ์การบำเพ็ญประโยชน์) แสดงธรรมและนำสาวกไปเพื่อเป็นอย่างนั้น, พระองค์ตรัสว่า ถูกแล้ว เราเป็นอัสสัคโค แสดงธรรมเพื่อความเบาใจ ด้วยธรรมเป็นเครื่องเบาใจอย่างยิ่ง และย่อมนำสาวกไปด้วยธรรมเป็นเครื่องเบาใจนั้น. ข้อนี้ก็เหมือนกัน ไม่มีลักษณะว่าเป็นการกล่าวร้าย แล้วทำไมมาอยู่ในหมู่แห่ง คำกล่าวร้าย ก็ไม่อาจจะทราบได้; ะรอยจะมีความหมายเป็นอย่างอื่น คือเบาใจหนักใจเบา ใจลอย เกลือกเบี่ยงไป ก็ได้. ขอให้นักศึกษาพิจารณาเอาเองเถิด. – ผู้รวบรวม.)

ทรงหามมารว่ามีวันรู้จักทางของพระองค์^๑

(มารได้เข้ามาหาพระองค์เมื่อทรงประทับอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ กำลังกระทำสมาธิ อยู่ด้วยเรื่องอันเกี่ยวกับนิพพาน มาในภาพแห่งชาวนา แบกไถดื้อปฏัก เนื้อตัวเลอะเทอะด้วยโคลน ตะโกนถามขึ้นว่า “เฮ้ยสมณะ ! เห็นวัวมาทางนี้บ้างไหม ?” พระองค์ตรัสว่า “ดูก่อนมาร ! จะมีประโยชน์อะไร เกี่ยวกับวัวของท่าน” ซึ่งทำให้มารกล่าวขึ้นว่า “สมณะเอ๋ย ! ทากี่ของข้า รูปก็ของข้า สิ่งที่อยู่อยู่กับจักขุสัมผัสและวิญญาณก็ของข้า ; สมณะเอ๋ย ! ท่านจะ

๑. บาติ สก. ตี. ๑๕/๑๖๘/๔๗๒. ทรัสแก่มาร.

หนีพ้นไปจากเราได้ที่ไหน. (ในกรณีแห่ง หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มารก็ได้กล่าวอย่างเดียวกัน.)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบกะมารว่า :-

มาร, เออเนาะ ! จักขุ^๑ของท่าน รูป^๒ของท่าน สิ่ง^๓ที่เนื่องอยู่กับจักขุ-
สัมผัสและวิญญาณ^๔ของท่าน. มารเอ๋ย ! แต่ในที่ที่ไม่มีจักขุ ไม่มีรูป ไม่มีสิ่ง^๕ที่
เนื่องอยู่กับจักขุสัมผัสและวิญญาณแล้ว ท่านก็หมดหนทางไป นะมารนะ. (ในกรณี
เกี่ยวกับ หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ตรัสอย่างเดียวกัน. มารได้กล่าวว่า :-)

“ชนเขากล่าวสิ่งใด ว่านี้ “ของเรา” ดังนี้ และชนเหล่าใด
กล่าวว่า “เรา” ดังนี้; สมณะเอ๋ย ! ถ้าใจของท่านเข้าไปมีอยู่ในสิ่ง
นั้นๆ ท่านก็ไม่พ้นไปจากเราได้.”

(พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า :-)

ชนเขากล่าวสิ่งใด ว่า “ของเรา” สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา-
ตถาคต. ชนเหล่าใดกล่าวว่า “เรา” เราตถาคตก็มีใช่ชนเหล่า
นั้น. คู่ก่อนมาร ! ท่านจงรู้อย่างนี้เถิดว่า คนอย่างท่าน ไม่มีวัน
จะรู้จักทางของเรา ดังนี้.

ลำดับนั้น มารผู้มีบาป รู้สึกว่า พระผู้มีพระภาครู้กำพิศเราเสียแล้ว พระสุคต^๖รู้กำพิศ
เราเสียแล้ว มีทุกข์โทมนัส อันตรธานไปแล้วในที่นั้นนั่นเอง.

มนุษย์บุรุษ รู้จักพระองค์น้อยเกินไป^๗

ภิกษุ ท. ! นั้นยังน้อยไป ยังต่ำไป เป็นเพียงส่วนศีลเท่านั้น คือข้อ
ที่บุรุษกล่าวว่าสรรเสริญคุณของตถาคตอยู่. ภิกษุ ท. ! บุรุษกล่าวว่าสรรเสริญ

๑. บาติ พรหมชาตสูตร ส.ท. ๔/๔/๒. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐. ๑๐๑. ๑๐๒. ๑๐๓. ๑๐๔. ๑๐๕. ๑๐๖. ๑๐๗. ๑๐๘. ๑๐๙. ๑๑๐. ๑๑๑. ๑๑๒. ๑๑๓. ๑๑๔. ๑๑๕. ๑๑๖. ๑๑๗. ๑๑๘. ๑๑๙. ๑๒๐. ๑๒๑. ๑๒๒. ๑๒๓. ๑๒๔. ๑๒๕. ๑๒๖. ๑๒๗. ๑๒๘. ๑๒๙. ๑๓๐. ๑๓๑. ๑๓๒. ๑๓๓. ๑๓๔. ๑๓๕. ๑๓๖. ๑๓๗. ๑๓๘. ๑๓๙. ๑๔๐. ๑๔๑. ๑๔๒. ๑๔๓. ๑๔๔. ๑๔๕. ๑๔๖. ๑๔๗. ๑๔๘. ๑๔๙. ๑๕๐. ๑๕๑. ๑๕๒. ๑๕๓. ๑๕๔. ๑๕๕. ๑๕๖. ๑๕๗. ๑๕๘. ๑๕๙. ๑๖๐. ๑๖๑. ๑๖๒. ๑๖๓. ๑๖๔. ๑๖๕. ๑๖๖. ๑๖๗. ๑๖๘. ๑๖๙. ๑๗๐. ๑๗๑. ๑๗๒. ๑๗๓. ๑๗๔. ๑๗๕. ๑๗๖. ๑๗๗. ๑๗๘. ๑๗๙. ๑๘๐. ๑๘๑. ๑๘๒. ๑๘๓. ๑๘๔. ๑๘๕. ๑๘๖. ๑๘๗. ๑๘๘. ๑๘๙. ๑๙๐. ๑๙๑. ๑๙๒. ๑๙๓. ๑๙๔. ๑๙๕. ๑๙๖. ๑๙๗. ๑๙๘. ๑๙๙. ๒๐๐. ๒๐๑. ๒๐๒. ๒๐๓. ๒๐๔. ๒๐๕. ๒๐๖. ๒๐๗. ๒๐๘. ๒๐๙. ๒๑๐. ๒๑๑. ๒๑๒. ๒๑๓. ๒๑๔. ๒๑๕. ๒๑๖. ๒๑๗. ๒๑๘. ๒๑๙. ๒๒๐. ๒๒๑. ๒๒๒. ๒๒๓. ๒๒๔. ๒๒๕. ๒๒๖. ๒๒๗. ๒๒๘. ๒๒๙. ๒๓๐. ๒๓๑. ๒๓๒. ๒๓๓. ๒๓๔. ๒๓๕. ๒๓๖. ๒๓๗. ๒๓๘. ๒๓๙. ๒๔๐. ๒๔๑. ๒๔๒. ๒๔๓. ๒๔๔. ๒๔๕. ๒๔๖. ๒๔๗. ๒๔๘. ๒๔๙. ๒๕๐. ๒๕๑. ๒๕๒. ๒๕๓. ๒๕๔. ๒๕๕. ๒๕๖. ๒๕๗. ๒๕๘. ๒๕๙. ๒๖๐. ๒๖๑. ๒๖๒. ๒๖๓. ๒๖๔. ๒๖๕. ๒๖๖. ๒๖๗. ๒๖๘. ๒๖๙. ๒๗๐. ๒๗๑. ๒๗๒. ๒๗๓. ๒๗๔. ๒๗๕. ๒๗๖. ๒๗๗. ๒๗๘. ๒๗๙. ๒๘๐. ๒๘๑. ๒๘๒. ๒๘๓. ๒๘๔. ๒๘๕. ๒๘๖. ๒๘๗. ๒๘๘. ๒๘๙. ๒๙๐. ๒๙๑. ๒๙๒. ๒๙๓. ๒๙๔. ๒๙๕. ๒๙๖. ๒๙๗. ๒๙๘. ๒๙๙. ๓๐๐. ๓๐๑. ๓๐๒. ๓๐๓. ๓๐๔. ๓๐๕. ๓๐๖. ๓๐๗. ๓๐๘. ๓๐๙. ๓๑๐. ๓๑๑. ๓๑๒. ๓๑๓. ๓๑๔. ๓๑๕. ๓๑๖. ๓๑๗. ๓๑๘. ๓๑๙. ๓๒๐. ๓๒๑. ๓๒๒. ๓๒๓. ๓๒๔. ๓๒๕. ๓๒๖. ๓๒๗. ๓๒๘. ๓๒๙. ๓๓๐. ๓๓๑. ๓๓๒. ๓๓๓. ๓๓๔. ๓๓๕. ๓๓๖. ๓๓๗. ๓๓๘. ๓๓๙. ๓๔๐. ๓๔๑. ๓๔๒. ๓๔๓. ๓๔๔. ๓๔๕. ๓๔๖. ๓๔๗. ๓๔๘. ๓๔๙. ๓๕๐. ๓๕๑. ๓๕๒. ๓๕๓. ๓๕๔. ๓๕๕. ๓๕๖. ๓๕๗. ๓๕๘. ๓๕๙. ๓๖๐. ๓๖๑. ๓๖๒. ๓๖๓. ๓๖๔. ๓๖๕. ๓๖๖. ๓๖๗. ๓๖๘. ๓๖๙. ๓๗๐. ๓๗๑. ๓๗๒. ๓๗๓. ๓๗๔. ๓๗๕. ๓๗๖. ๓๗๗. ๓๗๘. ๓๗๙. ๓๘๐. ๓๘๑. ๓๘๒. ๓๘๓. ๓๘๔. ๓๘๕. ๓๘๖. ๓๘๗. ๓๘๘. ๓๘๙. ๓๙๐. ๓๙๑. ๓๙๒. ๓๙๓. ๓๙๔. ๓๙๕. ๓๙๖. ๓๙๗. ๓๙๘. ๓๙๙. ๔๐๐. ๔๐๑. ๔๐๒. ๔๐๓. ๔๐๔. ๔๐๕. ๔๐๖. ๔๐๗. ๔๐๘. ๔๐๙. ๔๑๐. ๔๑๑. ๔๑๒. ๔๑๓. ๔๑๔. ๔๑๕. ๔๑๖. ๔๑๗. ๔๑๘. ๔๑๙. ๔๒๐. ๔๒๑. ๔๒๒. ๔๒๓. ๔๒๔. ๔๒๕. ๔๒๖. ๔๒๗. ๔๒๘. ๔๒๙. ๔๓๐. ๔๓๑. ๔๓๒. ๔๓๓. ๔๓๔. ๔๓๕. ๔๓๖. ๔๓๗. ๔๓๘. ๔๓๙. ๔๔๐. ๔๔๑. ๔๔๒. ๔๔๓. ๔๔๔. ๔๔๕. ๔๔๖. ๔๔๗. ๔๔๘. ๔๔๙. ๔๕๐. ๔๕๑. ๔๕๒. ๔๕๓. ๔๕๔. ๔๕๕. ๔๕๖. ๔๕๗. ๔๕๘. ๔๕๙. ๔๖๐. ๔๖๑. ๔๖๒. ๔๖๓. ๔๖๔. ๔๖๕. ๔๖๖. ๔๖๗. ๔๖๘. ๔๖๙. ๔๗๐. ๔๗๑. ๔๗๒. ๔๗๓. ๔๗๔. ๔๗๕. ๔๗๖. ๔๗๗. ๔๗๘. ๔๗๙. ๔๘๐. ๔๘๑. ๔๘๒. ๔๘๓. ๔๘๔. ๔๘๕. ๔๘๖. ๔๘๗. ๔๘๘. ๔๘๙. ๔๙๐. ๔๙๑. ๔๙๒. ๔๙๓. ๔๙๔. ๔๙๕. ๔๙๖. ๔๙๗. ๔๙๘. ๔๙๙. ๕๐๐. ๕๐๑. ๕๐๒. ๕๐๓. ๕๐๔. ๕๐๕. ๕๐๖. ๕๐๗. ๕๐๘. ๕๐๙. ๕๑๐. ๕๑๑. ๕๑๒. ๕๑๓. ๕๑๔. ๕๑๕. ๕๑๖. ๕๑๗. ๕๑๘. ๕๑๙. ๕๒๐. ๕๒๑. ๕๒๒. ๕๒๓. ๕๒๔. ๕๒๕. ๕๒๖. ๕๒๗. ๕๒๘. ๕๒๙. ๕๓๐. ๕๓๑. ๕๓๒. ๕๓๓. ๕๓๔. ๕๓๕. ๕๓๖. ๕๓๗. ๕๓๘. ๕๓๙. ๕๔๐. ๕๔๑. ๕๔๒. ๕๔๓. ๕๔๔. ๕๔๕. ๕๔๖. ๕๔๗. ๕๔๘. ๕๔๙. ๕๕๐. ๕๕๑. ๕๕๒. ๕๕๓. ๕๕๔. ๕๕๕. ๕๕๖. ๕๕๗. ๕๕๘. ๕๕๙. ๕๖๐. ๕๖๑. ๕๖๒. ๕๖๓. ๕๖๔. ๕๖๕. ๕๖๖. ๕๖๗. ๕๖๘. ๕๖๙. ๕๗๐. ๕๗๑. ๕๗๒. ๕๗๓. ๕๗๔. ๕๗๕. ๕๗๖. ๕๗๗. ๕๗๘. ๕๗๙. ๕๘๐. ๕๘๑. ๕๘๒. ๕๘๓. ๕๘๔. ๕๘๕. ๕๘๖. ๕๘๗. ๕๘๘. ๕๘๙. ๕๙๐. ๕๙๑. ๕๙๒. ๕๙๓. ๕๙๔. ๕๙๕. ๕๙๖. ๕๙๗. ๕๙๘. ๕๙๙. ๖๐๐. ๖๐๑. ๖๐๒. ๖๐๓. ๖๐๔. ๖๐๕. ๖๐๖. ๖๐๗. ๖๐๘. ๖๐๙. ๖๑๐. ๖๑๑. ๖๑๒. ๖๑๓. ๖๑๔. ๖๑๕. ๖๑๖. ๖๑๗. ๖๑๘. ๖๑๙. ๖๒๐. ๖๒๑. ๖๒๒. ๖๒๓. ๖๒๔. ๖๒๕. ๖๒๖. ๖๒๗. ๖๒๘. ๖๒๙. ๖๓๐. ๖๓๑. ๖๓๒. ๖๓๓. ๖๓๔. ๖๓๕. ๖๓๖. ๖๓๗. ๖๓๘. ๖๓๙. ๖๔๐. ๖๔๑. ๖๔๒. ๖๔๓. ๖๔๔. ๖๔๕. ๖๔๖. ๖๔๗. ๖๔๘. ๖๔๙. ๖๕๐. ๖๕๑. ๖๕๒. ๖๕๓. ๖๕๔. ๖๕๕. ๖๕๖. ๖๕๗. ๖๕๘. ๖๕๙. ๖๖๐. ๖๖๑. ๖๖๒. ๖๖๓. ๖๖๔. ๖๖๕. ๖๖๖. ๖๖๗. ๖๖๘. ๖๖๙. ๖๗๐. ๖๗๑. ๖๗๒. ๖๗๓. ๖๗๔. ๖๗๕. ๖๗๖. ๖๗๗. ๖๗๘. ๖๗๙. ๖๘๐. ๖๘๑. ๖๘๒. ๖๘๓. ๖๘๔. ๖๘๕. ๖๘๖. ๖๘๗. ๖๘๘. ๖๘๙. ๖๙๐. ๖๙๑. ๖๙๒. ๖๙๓. ๖๙๔. ๖๙๕. ๖๙๖. ๖๙๗. ๖๙๘. ๖๙๙. ๗๐๐. ๗๐๑. ๗๐๒. ๗๐๓. ๗๐๔. ๗๐๕. ๗๐๖. ๗๐๗. ๗๐๘. ๗๐๙. ๗๑๐. ๗๑๑. ๗๑๒. ๗๑๓. ๗๑๔. ๗๑๕. ๗๑๖. ๗๑๗. ๗๑๘. ๗๑๙. ๗๒๐. ๗๒๑. ๗๒๒. ๗๒๓. ๗๒๔. ๗๒๕. ๗๒๖. ๗๒๗. ๗๒๘. ๗๒๙. ๗๓๐. ๗๓๑. ๗๓๒. ๗๓๓. ๗๓๔. ๗๓๕. ๗๓๖. ๗๓๗. ๗๓๘. ๗๓๙. ๗๔๐. ๗๔๑. ๗๔๒. ๗๔๓. ๗๔๔. ๗๔๕. ๗๔๖. ๗๔๗. ๗๔๘. ๗๔๙. ๗๕๐. ๗๕๑. ๗๕๒. ๗๕๓. ๗๕๔. ๗๕๕. ๗๕๖. ๗๕๗. ๗๕๘. ๗๕๙. ๗๖๐. ๗๖๑. ๗๖๒. ๗๖๓. ๗๖๔. ๗๖๕. ๗๖๖. ๗๖๗. ๗๖๘. ๗๖๙. ๗๗๐. ๗๗๑. ๗๗๒. ๗๗๓. ๗๗๔. ๗๗๕. ๗๗๖. ๗๗๗. ๗๗๘. ๗๗๙. ๗๘๐. ๗๘๑. ๗๘๒. ๗๘๓. ๗๘๔. ๗๘๕. ๗๘๖. ๗๘๗. ๗๘๘. ๗๘๙. ๗๙๐. ๗๙๑. ๗๙๒. ๗๙๓. ๗๙๔. ๗๙๕. ๗๙๖. ๗๙๗. ๗๙๘. ๗๙๙. ๘๐๐. ๘๐๑. ๘๐๒. ๘๐๓. ๘๐๔. ๘๐๕. ๘๐๖. ๘๐๗. ๘๐๘. ๘๐๙. ๘๑๐. ๘๑๑. ๘๑๒. ๘๑๓. ๘๑๔. ๘๑๕. ๘๑๖. ๘๑๗. ๘๑๘. ๘๑๙. ๘๒๐. ๘๒๑. ๘๒๒. ๘๒๓. ๘๒๔. ๘๒๕. ๘๒๖. ๘๒๗. ๘๒๘. ๘๒๙. ๘๓๐. ๘๓๑. ๘๓๒. ๘๓๓. ๘๓๔. ๘๓๕. ๘๓๖. ๘๓๗. ๘๓๘. ๘๓๙. ๘๔๐. ๘๔๑. ๘๔๒. ๘๔๓. ๘๔๔. ๘๔๕. ๘๔๖. ๘๔๗. ๘๔๘. ๘๔๙. ๘๕๐. ๘๕๑. ๘๕๒. ๘๕๓. ๘๕๔. ๘๕๕. ๘๕๖. ๘๕๗. ๘๕๘. ๘๕๙. ๘๖๐. ๘๖๑. ๘๖๒. ๘๖๓. ๘๖๔. ๘๖๕. ๘๖๖. ๘๖๗. ๘๖๘. ๘๖๙. ๘๗๐. ๘๗๑. ๘๗๒. ๘๗๓. ๘๗๔. ๘๗๕. ๘๗๖. ๘๗๗. ๘๗๘. ๘๗๙. ๘๘๐. ๘๘๑. ๘๘๒. ๘๘๓. ๘๘๔. ๘๘๕. ๘๘๖. ๘๘๗. ๘๘๘. ๘๘๙. ๘๙๐. ๘๙๑. ๘๙๒. ๘๙๓. ๘๙๔. ๘๙๕. ๘๙๖. ๘๙๗. ๘๙๘. ๘๙๙. ๙๐๐. ๙๐๑. ๙๐๒. ๙๐๓. ๙๐๔. ๙๐๕. ๙๐๖. ๙๐๗. ๙๐๘. ๙๐๙. ๙๑๐. ๙๑๑. ๙๑๒. ๙๑๓. ๙๑๔. ๙๑๕. ๙๑๖. ๙๑๗. ๙๑๘. ๙๑๙. ๙๒๐. ๙๒๑. ๙๒๒. ๙๒๓. ๙๒๔. ๙๒๕. ๙๒๖. ๙๒๗. ๙๒๘. ๙๒๙. ๙๓๐. ๙๓๑. ๙๓๒. ๙๓๓. ๙๓๔. ๙๓๕. ๙๓๖. ๙๓๗. ๙๓๘. ๙๓๙. ๙๔๐. ๙๔๑. ๙๔๒. ๙๔๓. ๙๔๔. ๙๔๕. ๙๔๖. ๙๔๗. ๙๔๘. ๙๔๙. ๙๕๐. ๙๕๑. ๙๕๒. ๙๕๓. ๙๕๔. ๙๕๕. ๙๕๖. ๙๕๗. ๙๕๘. ๙๕๙. ๙๖๐. ๙๖๑. ๙๖๒. ๙๖๓. ๙๖๔. ๙๖๕. ๙๖๖. ๙๖๗. ๙๖๘. ๙๖๙. ๙๗๐. ๙๗๑. ๙๗๒. ๙๗๓. ๙๗๔. ๙๗๕. ๙๗๖. ๙๗๗. ๙๗๘. ๙๗๙. ๙๘๐. ๙๘๑. ๙๘๒. ๙๘๓. ๙๘๔. ๙๘๕. ๙๘๖. ๙๘๗. ๙๘๘. ๙๘๙. ๙๙๐. ๙๙๑. ๙๙๒. ๙๙๓. ๙๙๔. ๙๙๕. ๙๙๖. ๙๙๗. ๙๙๘. ๙๙๙. ๑๐๐๐.

คุณของตถาคตอยู่ ชัยน้อย ชัยต่ำ สักว่าศีลเท่านั้น, นั้นเป็นอย่างไรเล่า ? คือบุรุษกล่าวว่าสรรเสริญตถาคตอยู่ว่า พระสมณโคตมละการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป เป็นผู้งดขาดจากปาณาติบาต วางท่อนไม้และศาสตราเสียแล้ว มีความละเอียดรอบาป มีความเอ็นดูกรุณา หวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ ท. และ

—ว่า พระสมณโคตม ละการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดขาดจากทินนาทาน ถือเอาแต่ของที่เจ้าของให้แล้ว หวังอยู่แต่ในของที่เจ้าของเขาให้, เป็นคนสะอาด ไม่เป็นขโมย. และ

—ว่า พระสมณโคตม ละกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์โดยปกติ ประพฤติห่างไกล เว้นขาดจากการเสพเมถุน อันเป็นของสำหรับชาวบ้าน. และ

—ว่า พระสมณโคตม ละการกล่าวเท็จ งดขาดจากมุสาวาท พูดแต่คำจริง รักษาคำสัตย์ มั่นคงในคำพูด ควรเชื่อได้ ไม่แก่งกล่าวให้ผิดต่อโลก. และ

—ว่า พระสมณโคตม ละการกล่าวคำส่อเสียด งดขาดจากปิสุณาวาท, ได้ฟังจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่เก็บไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้. หรือได้ฟังจากฝ่ายโน้นแล้ว ไม่เก็บมาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น, แต่จะสมานชนที่แตกกันแล้วให้กลับพร้อมเพรียงกัน, อุดหนุนชนที่พร้อมเพรียงกันอยู่ ให้พร้อมเพรียงกันยิ่งขึ้น, เป็นคนชอบใจในการพร้อมเพรียง กล่าวแต่วาจาที่ทำให้พร้อมเพรียงกัน. และ

—ว่า พระสมณโคดม ละการกล่าวคำหยาบ งดขาดจากผรุสวาท, กล่าวแต่ว่าจาที่ปราศจากโทษ เสนาะโสด ให้เกิดความรัก เป็นคำฟูใจ เป็นคำสุภาพ ที่ชาวเมืองเขาพูดกัน เป็นที่ใคร่ที่พอใจของมหาชน. และ

—ว่า พระสมณโคดม ละคำพูดที่ไปรยประโยชน์ทั้งเสีย งดขาดจากการพูดเพื่อเจ้า, กล่าวแต่ในเวลาสมควร กล่าวแต่คำจริง เป็นประโยชน์ เป็นธรรมเป็นวินัย เป็นวาจาที่มีที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีเวลาจบ เต็มไปด้วยประโยชน์ สมควรแก่เวลา. และ

—ว่า พระสมณโคดม งดขาดจากการล้างผลาญพืชคาม และภูกคาม,^๑ เป็นผู้ฉันอาหารวันหนึ่งเพียงหนเดียว เว้นจากการฉันในราตรีและวิกาล, —เป็นผู้ งดขาดจากการรำ การขับ การร้อง การประโคม และดูการเล่นชนิดที่เป็น ขำตลกแก่กุศล, เป็นผู้งดขาดจากการประดับประดา คือตัดทรงตบแต่งด้วยมาลา และของหอมเครื่องลูบทา, เป็นผู้งดขาดจากการนอนบนที่นอนสูงใหญ่, เป็นผู้ งดขาดจากการรับเงินและทอง, เป็นผู้งดขาดจากการรับข้าวเปลือก, งดขาดจากการรับเนื้อดิบ, การรับหญิง และเด็กหญิง, การรับทาสี และทาส, การรับแพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง ม้า โค หงส์และเมีย, งดขาดจากการรับที่นา ที่สวน, งดขาดจากการรับใช้เป็นที่ไปในที่ต่าง ๆ (ให้คฤหัสถ์), งดขาดจาก

๑. พืชคามคือพันธุ์ที่เขานำมาไว้ แลยังปลูกเป็นได้อีกอยู่, เช่นขอมมีเมล็ดมีหน่อ ฯลฯ ; ภูกคาม คือพืชพันธุ์ที่ยังเกิดอยู่กับที่เดิม.

การซื้อขาย, การฉ้อโกงด้วยตาชั่ง, การลวงด้วยของปลอม, การฉ้อด้วย
เครื่องนับ (เครื่องตวงและเครื่องวัด), งดขาดจากการโกง ด้วยการรับสินบน
และล่อลวง, การตัด การฆ่า การจำจอง การข่มขู่ทำร้าย การปล้น การกรรโชก.

(เหล่านี้ เป็นส่วน จุลศีล)

....ว่า พระสมณโคตม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวกพากันฉัน
โภชนะ ที่ตายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังทำพืชคามและภุตคามให้กำเริบ, คือ
อะไรบ้าง? คือ พืชที่เกิดแต่ราก-เกิดแต่ต้น-เกิดแต่ผล-เกิดแต่ยอด-เกิดแต่เมล็ด
ให้กำเริบอยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการทำพืชคามและภุตคามให้กำเริบแล้ว.

....ว่า พระสมณโคตม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พากันฉัน
โภชนะที่ตายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังทำการบริโภคสะสม คือ สะสมข้าว
สะสมน้ำดื่ม สะสมผ้า สะสมยานพาหนะ สะสมที่นอน สะสมเครื่องผัดทาของหอม
และอามิส อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการสะสมเห็นปานดั่งนั้นเสีย.

....ว่า พระสมณโคตม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พากันฉัน
โภชนะที่ตายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังดูการเล่น คือ ดูเพื่อน ฟังขับ ฟังประโคม
ดูไม้ล้อย ฟังนิยาย ฟังเพลงปรบมือ-ตีฆ้อง-ตีระนาด ดูหุ่นยนต์ ฟังเพลง
ขอทาน ฟังแคน ดูการเล่นหน้าศพ ดูชนช้าง แข่งม้า ชนกระบือ ชนโค-
แพะ-แกะ-ไก่-นกกระทา, ดูรำไม้ รำมือ ชกมวย, ดูเขารบกัน ดูเขา

ตรวจพล, ดูเขาดังกระบวนทัพ; ดูกองทัพที่จัดไว้เสร็จแล้วบังอยู่. ส่วนท่านเป็นผู้ดขาดจากการดูการเล่นเห็นปานดั่งนั้นเสีย.

—ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น โภชนะที่หายกลวยด้วยศรัทธาแล้ว ยังเล่นการพนัน หรือการเล่นอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือเล่นหมากรุกชนิดแฉะละ ๘ ตาบ้าง ๑๐ ตาบ้าง เล่นหมากเก็บ, - ชิงนาง - หมากไหว - โยนบ่วง - ไม้หึ่ง - ฟาดให้เป็นรูป - ทอดลูกบาศก์ - เป่าใบไม้, เล่นไถน้อย ๆ - หกคะเมน - กังหัน - ดวงทรายด้วยใบไม้ - รถน้อย ๆ - ธนูน้อย ๆ - ทายอักษรในอากาศ - ทายใจ - ล้อคนพิการอยู่. ส่วนท่านงดขาดจากการพนัน หรือการเล่นอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

—ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น โภชนะที่หายกลวยด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการนอนบนที่นอนสูงใหญ่ คือเตียงเท้าสูงเกินประมาณ, เตียงที่เท้าสลักรูปสิงห์, ผ้าโกเชาว์ขนยาว, เครื่องลาดขนแกะวิจิตรด้วยลายเย็บ, เครื่องลาดขนแกะสีขาว, เครื่องลาดขนแกะมีลายเป็นกลุ่มดอกไม้, เครื่องลาดมีนุ่นภายใน, เครื่องลาดวิจิตรด้วยรูปสัตว์ร้าย, เครื่องลาดมีขนตรงขึ้นข้างบน เครื่องลาดมีชายครุย เครื่องลาดแกมทอง - เงิน - ไหม เครื่องลาดใหญ่ (นางพื่อนได้ ๑๖ คน) ฯลฯ, อยู่. ส่วนท่านงดขาดจากการนอนบนที่นอนสูงใหญ่ เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

—ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น โภชนะที่หายกลวยด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการประดับประดาตกแต่งร่างกาย

เห็นปานนี้ คือการอบตัว การเคลঁตัว การอาบน้ำ การนวดเนื้อ การส่องดูเงา การหยอดตาให้มีแววมขำ การใช้ดอกไม้ การทาของหอม การผัดหน้า การทาปาก การผูกเครื่องประดับที่มีมือ การผูกเครื่องประดับที่กลางกระหม่อม การถือไม้ถือ การห้อยแขวนกลองกลักอันวิจิตร การคาดดาบ การคาดพระขรรค์ การใช้ร่มและรองเท้าอันวิจิตร การใส่กรอบหน้า การปักปิ่น การใช้พัดสวยงาม การใช้ผ้าขาวชายเฟื้อง และอื่นๆ อยู่ ส่วนท่านงดขาดจากการประดับประดาตกแต่งร่างกาย เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

—ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น โภชนะที่ทายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบเตร็จจานกถา คือคุยกันถึง เรื่องพระราชา, โจร, อมาตย์, กองทัพ, ขอนำหวาดเสียว, การรบ; เรื่องน้ำ, เรื่องข้าว, ผ้า, ที่นอน, ดอกไม้, ของหอม, ญาติ, ยานพาหนะ, บ้าน, จังหวัด, เมืองหลวง, บ้านนอก, หญิง, ชาย, คนกล้า, ตรอก, ทำน้ำ, คนตายไปแล้ว, เรื่องโลกต่างๆ, เรื่องสมุทร, เรื่องความฉิบหาย, เรื่องความมั่งคั่ง, บ้างอยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการประกอบเตร็จจานกถา เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

—ว่า พระสมณโคดม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น โภชนะที่ทายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบกล่าวถ้อยคำแก่งแย่งกันอยู่ คือแก่งแย่งกันว่า “ท่านไม่รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยนี้, ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยนี้, ท่านจะรู้ทั่วถึงอย่างไรได้, ท่านปฏิบัติผิด ข้าพเจ้าปฏิบัติถูก, ถ้อยคำของข้าพเจ้า

เป็นประโยชน์. – ของท่านไม่เป็นประโยชน์, คำควรพูดก่อนท่านนำมาพูดทีหลัง
คำควรพูดทีหลัง ท่านพูดเสียก่อน, ข้อที่ท่านเคยเชียวชาญ ได้เปลี่ยนแปลง
ไปเสียแล้ว. ข้าพเจ้ายกคำพูดแก่ท่านได้แล้ว ท่านถูกข้าพเจ้าชมได้แล้ว ท่าน
จงทอนคำพูดของท่านเสีย หรือถ้าท่านสามารถ ก็จงค้านมาเถิด” ดังนี้ อยู่,
ส่วนท่านงดขาดจากการกล่าวด้วยคำแก่งแย่ง เห็นปานดังนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคตม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น
โกษณะที่หายกลายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการรับเป็นทูต, รับใช้ไปใน
ที่นั้น ๆ อยู่ คือรับใช้พระราช, รับใช้มายุของพระราช, รับใช้กษัตริย์
– พราหมณ์ – คหบดี และรับใช้เด็ก ๆ บ้าง ที่ใช้ว่า “ท่านจงไปที่นี้, ท่าน
จงไปที่โน้น, ท่านจงนำสิ่งนี้ไป, ท่านจงนำสิ่งนั้นมา” ดังนี้ อยู่, ส่วน
พระสมณโคตมท่านเป็นผู้งดขาดจากการรับเป็นทูต เห็นปานดังนั้นเสีย.

...ว่า พระสมณโคตม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น
โกษณะที่หายกลายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการแสวงหาผล ด้วยการกล่าวคำ
ล่อหลอก การพูดพิรุณ การพูดแวดล้อมด้วยเลศ การพูดให้หายเกิดมานะ
มูทะลุในการให้ และการใช้ของค่าน้อย ต่อเอาของที่มีค่ามาก อยู่, ส่วนท่าน
งดขาดจากการแสวงหาผลโดยอุบายหลอกลวง เห็นปานดังนั้นเสีย.

(เหล่านี้ เป็นส่วน มัชฌิมคัมภีร์)

...ว่า พระสมณโคตม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น
โกษณะที่หายกลายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบมิจจาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา

เห็นปานน้อย คือ ทายลักษณะในร่างกาย, นิมิตกลางดีร้าย, ดาวตก, อสนีบาต, ทำนายฝัน, ชะตา, ผ่าหนูกัด, ทำพิธีโหมเพลิง, เบิกแวนเวียนเทียน ชัดไปรยเกลบรำข้าวสาร ฯลฯ, อยู่, ส่วนท่านเป็นผู้งดขาดจากการประกอบ มิจาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา เห็นปานดั่งนั้นเสีย.

—ว่า พระสมณโคตม, เมื่อสมณะหรือพราหมณ์บางพวก พวกนั้น จัก โภชนะที่ทายกถวายด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบมิจาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา เห็นปานน้อย คือ ฯลฯ (๑)หมวกทายลักษณะสิ่งของ เช่น แก้ว, ไม้เท้า, เสื้อผ้า, ทาสเป็นต้น, หมวกทำนายการรบพุ่ง, หมวกทำนายทางโหราศาสตร์, หมวกทำนายคืนฟ้าอากาศ, หมวกทำนายมณฑปพันด้วยกาตา, หมวกทำให้กลิ่นมีอันเป็นไปต่างๆ และหมวกทำเวชกรรม ประกอบยา แก้วโรคต่างๆ) อยู่, ส่วนท่านงดขาดจากการประกอบมิจาอาชีวะ ทำเดรัจฉานวิชา เห็นปานนั้นเสีย.

(เหล่านี้ เป็นส่วน มหาศีล)

ภิกษุ ท. ! นี่แล คำสำหรับบุณชน พุทธสรเสริญคุณของตถาคตยังน้อย ยังต่ำ สักว่าเป็นชั้นศีลเท่านั้น.

ภิกษุ ท. ! ธรรมอื่น ที่ลึกซึ้ง เห็นยาก รู้ยาก รำงับ ประณีต ไม่เป็นที่เที่ยวของความตริตรึก (ตามธรรมดา) เป็นธรรมละเอียด รู้ได้เฉพาะ

๑. ในบาลี จำแนกรายชื่อมากมาย จนเกินความต้องการที่จะยกมาไว้ในที่นี้ ผู้ประสงค์พึง เบ็ดดูในที่มานั้น ๆ จากพระบาลี, หรือจากเรื่องบุรพภาคของการตามรอยพระอรหันต์ ตอนบาลี สามัญญผลสูตรก็ได้, หรือจากหนังสือชุมนุมทรัพย์จากพระโอษฐ์ หน้า ๒๐๘ ถึงหน้า ๒๑๑ ที่หัวข้อ ย่อย่อว่า “ผู้มีศีลไม่เป็นพมหายาอลักษณะสิ่งของ” ถึงชื่อว่า “ผู้มีศีลไม่เป็นพมดและหมอลา” แห่งหัวข้อใหญ่ว่า “ภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์แล้ว”.

บัณฑิต ซึ่งตกาศได้ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้รู้แจ้งตามด้วย, เป็นคำสำหรับผู้จะพูดสรรเสริญตกาศให้ถูกต้องเต็มตามเป็นจริง มีอยู่. ธรรมนั้นคืออะไรเล่า? (ก่อนนี้ ทรงแสดงทฎฐ ๖๒ ประการ พร้อมทั้งเรื่องราวทันเหตุ, ที่เป็นหัวข้อ เบิกคุได้ในภาค ๓ ของหนังสือเล่มนี้ โดยหัวข้อว่า “ทรงทราบทฎฐวัตถุที่ลึกซึ้ง ๖๒”, ส่วนเรื่องละเอียด เบิกคุในพระบาลีเดิม; หรือจากหนังสือปัจจุสมุปบาทจากพระโฆษุ โดยหัวข้อที่ว่าด้วยเรื่องนี้).

(ฉ. เกี่ยวกับเหตุการณ์พิเศษบางเรื่อง ๒๑ เรื่อง)

การทรงแสดงความพ้น เพราะสันตันทา^๑

โมคคัลลานะ ! เรายังจำได้อยู่, ที่บุพพารามนี้เอง, ท้าวสักกะจอมเทพได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควร ได้ถามคำนี้กะเราว่า “พระองค์ผู้เจริญ ! ว่าโดยสังเขป, ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าใด ภิกษุจึงเป็นผู้พ้นวิเศษแล้ว เพราะความสิ้นไปแห่งกัณฑ์ ออกไปได้ถึงที่สุดยิ่ง เกษมจากโยคะถึงที่สุดยิ่ง มีพรหมจรรย์ถึงที่สุดยิ่ง จบกิจถึงที่สุดยิ่ง เป็นผู้ประเสริฐแห่งเทพและมนุษย์ทั้งหลาย?”

โมคคัลลานะ ! ครั้นท้าวสักกะกล่าวคำนี้แล้ว เราได้ตอบว่า “ท่านผู้เป็นจอมเทพ ! หลักคิดที่ภิกษุในศาสนานี้ได้ฟังแล้ว ย่อมมีอยู่ว่า **‘สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปยึดถือ’** ดังนี้. เมื่อเธอฟังดังนี้แล้ว ย่อมรู้อย่างไร (ธรรม) ทั้งปวง, ครั้นรู้อย่างแล้ว ก็รอบรู้, ครั้นรอบรู้แล้ว ได้รู้สึกรู้สีก่อนใดอันหนึ่ง

๑. บาลี จุฬกัณฑ์สาขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๐/๔๓๔. ครัสแก่พระมหาโมคคัลลานะ, ที่บุพพารามใกล้กรุงสาวัตถี.

จะเป็นสุข หรือทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขก็ตาม เธอย่อมมองเห็นความไม่เที่ยงแท้ ในความรู้สึก (เวทนา) ทั้งหลายเหล่านั้นอยู่. เมื่อเธอมองเห็นความไม่เที่ยงในเวทนา ท. เหล่านั้น มองเห็น (ความรู้สึก) ความคลายกำหนด มองเห็นความดับสนิท มองเห็นความสลัดคืน (ของทน) อยู่เนืองนิจ ก็ไม่ยึดถือด้วยใจซึ่งอะไร ๆ ในโลก, เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่สะดุ้งใจ, เมื่อไม่สะดุ้งใจ เชื่อว่าดับสนิทรอบ ในภายในนั้นทีเดียว, เธอย่อมรู้สึกตนชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จไปแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก ดังนี้. ท่านผู้จอมเทพ ! ว่าโดยสังเขป, ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่า พันวิเศษแล้ว เพราะความสันตันทา, ออกไปได้ถึงที่สุดยิ่ง เกษมจากโยคะถึงที่สุดยิ่ง มีพรหมจรรย์ถึงที่สุดยิ่ง จบกิจถึงที่สุดยิ่ง เป็นผู้ประเสริฐแห่งเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”.

โมคคัลลานะ ! เราย่อมจำภาสิตเรื่องความพันวิเศษ เพราะความสันตันทา โดยย่อๆ แก่ท้าวสักกะผู้จอมเทพได้ ดังนี้แล.

การทรงแสดงเรื่องที่เป็นไปได้ยากเกี่ยวกับพระองค์เอง*

ภิกษุ ท. ! ถ้าสมมติว่า มหาปฐพีอันใหญ่หลวงนี้ มีน้ำท่วมถึง เป็นอันเดียวกันทั้งหมด; บุรุษคนหนึ่ง ทั้งแอก (ไม้ไผ่?) ซึ่งมีรูเจาะได้เพียงรูเดียว ลงไปในน้ำนั้น; ลมตะวันออกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันตก, ลมตะวันตกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันออก, ลมทิศเหนือพัดให้ลอยไปทางทิศใต้, ลมทิศใต้พัดให้

๑. บาลี มหาวาร. ตี. ๑๔/๕๖๘/๑๗๔๔. ครัสต์แก่ภิกษุทั้งหลาย.

ลอบไปทางทิศเหนือ, อยู่ดังนี้. ในเวลานั้นมีเตาตัวหนึ่ง ตาบอด ล้วงไปเรื่อยๆ มีมันจะผุดขึ้นมาครั้งหนึ่งๆ. ภิกษุ ท. ! เธอ ท. จะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร : จะเป็นไปได้ไหม ที่เตาตาบอด ร้อยปีจึงจะผุดขึ้นสักครั้งหนึ่ง จะพึงยื่นคอเข้าไปในรูซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น ?

“ข้อนั้น ยากที่จะเป็นไปได้ พระเจ้าข้า ! ที่เตาตาบอดนั้น ร้อยปีผุดขึ้นเพียงครั้งเดียว จะพึงยื่นคอเข้าไปในรูซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น”.

ภิกษุ ท. ! ยากที่จะเป็นไปได้ ฉะนั้นเดียวกัน ที่ใครๆ จะพึงได้ความเป็นมนุษย์; ยากที่จะเป็นไปได้ ฉะนั้นเดียวกัน ที่ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะจะเกิดขึ้นในโลก; ยากที่จะเป็นไปได้ ฉะนั้นเดียวกัน ที่ธรรมวินัยอันตลาคตประกาศแล้วจะรุ่งเรืองไปทั่วโลก. ภิกษุ ท. ! แต่ว่าบัดนี้ ความเป็นมนุษย์ ก็ได้แล้ว; ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะก็บังเกิดขึ้นในโลกแล้ว; และธรรมวินัยอันตลาคตประกาศแล้ว ก็รุ่งเรืองไปทั่วโลกแล้ว.

ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุนี้ ในกรณีนี้ พวกเธอพึงกระทำ โสถกรรม เพื่อให้รู้ ว่า “นี้ ทุกข์; นี้ เหตุให้เกิดทุกข์; นี้ ความดับแห่งทุกข์; นี้หนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์” ดังนี้เถิด.

การเกิดของพระองค์ ไม่กระทบกระเทือนถึงกฎธรรมชาติ

(๑. การทรงนบลงใคร่ลักษณะ^๑)

ภิกษุ ท. ! เพราะตลาคตเกิดขึ้น หรือเพราะตลาคตไม่ได้เกิดขึ้น ก็ตาม, ตั้งที่ทรงตัวอยู่ได้เอง (ธรรมชาติ) ซึ่งเป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา คือความเป็นกฎ

๑. นาลิ โยธาชีวรกร คิก. อ. ๒๐/๓๖๘/๕๗๖. ทวิสแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ตายตัวของธรรมดา, นั้น ย่อมตั้งอยู่อย่างคงตัว ว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง”, ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งสิ่งนั้น; ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมวางหลักเกณฑ์ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เป็นเหมือนการหยายของที่คว่ำ เพื่อให้รู้ทั่วกันว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เพราะตถาคตเกิดขึ้น หรือเพราะตถาคตไม่ได้เกิดขึ้น ก็ตาม, สิ่งซึ่งทรงตัวอยู่ได้เอง (ธรรมชาติ) ซึ่งเป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา คือความเป็นกฎตายตัวของธรรมดา, นั้น ย่อมตั้งอยู่อย่างคงตัวว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์”, ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งสิ่งนั้น; ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมวางหลักเกณฑ์ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เป็นเหมือนการหยายของที่คว่ำ เพื่อให้รู้ทั่วกันว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวง เป็นทุกข์” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เพราะตถาคตเกิดขึ้น หรือเพราะตถาคตไม่ได้เกิดขึ้น ก็ตาม, สิ่งซึ่งทรงตัวอยู่ได้เอง (ธรรมชาติ) ซึ่งเป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา คือความเป็นกฎตายตัวของธรรมดา, นั้น ย่อมตั้งอยู่อย่างคงตัวว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา”, ดังนี้. ภิกษุ ท. ! ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งสิ่งนั้น; ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมวางหลักเกณฑ์ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เป็นเหมือนการหยายของที่คว่ำ เพื่อให้รู้ทั่วกันว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา” ดังนี้.

(๒. การทรงแสดงปัจจุสมุปบาท^๑)

ภิกษุ ท. ! เพราะตถาคตเกิดขึ้น หรือเพราะตถาคตไม่ได้เกิดขึ้น ก็ตาม, สิ่งทรงตัวอยู่ได้เอง (ธรรมชาติ) ซึ่งเป็นความตั้งอยู่ตามธรรมดา (ธัมมภูริตตา) คือความเป็นกฎตายตัวของธรรมดา (ธัมมนิยามตา) ได้แก่ความที่เมื่อมีสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เกิดขึ้น (อิทัปปัจจยตา), นั้น ย่อมตั้งอยู่อย่างคงตัว. ภิกษุ ท. ! ตถาคต ย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งสิ่งนั้น, ครั้นรู้ พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว, ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมวาง หลักเกณฑ์ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เป็นเหมือนการทนายของ ที่คว่ำ และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า “ภิกษุ ท. ! ท่าน ท. จงมาดู : เพราะชาติ เป็นปัจจัย ชรามณะย่อมมี”^๒ ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เพราะเหตุดังนี้แล ธรรมชาติใด ในกรณีนั้น อันเป็นตถตา คือความเป็นอย่างนั้น, เป็นอวิตถตา คือความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, เป็น อนัญญตตา คือความไม่เป็นไปโดยประการอื่น, เป็นอิทัปปัจจยตา คือความที่เมื่อ มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นปัจจัย สิ่งหนึ่งสิ่งใดก็เกิดขึ้น.

ภิกษุ ท. ! ธรรมนี้ เราเรียกว่า **ปัจจุสมุปบาท** คือธรรมอันเป็น ธรรมชาติ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น.

๑. บาลี สูตรที่ ๑๐ อาหารวรรค นิตานตฺยัคท นิตาน. ส. ๑๖/๓๐/๖๑. ครัสแต่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชทวัน.

๒. นี่เป็นหัวข้อแห่งปัจจุสมุปบาท ข้อที่หนึ่ง ซึ่งต่อไปจะมีอีก ๑๐ หัวข้อ ตามลำดับแห่งเรื่องของปัจจุสมุปบาท ซึ่งทราบกันอยู่เป็นอย่างดีแล้ว, พิมพ์ไว้เต็มแค่เพียงข้อแรกนี้ข้อเดียวเท่านั้น ส่วนข้อที่เหลือแต่ละข้อ ๆ ก็มีเนื้อความเต็มเหมือนอย่างข้อที่หนึ่งนี้.

(เมื่อได้ท้าวสโนกรณที่ ชรามณเฑียรเพราะชาติเป็นบัจจย จบลงดังนี้แล้ว ก็ได้ตรัสถึง
ในกรณที่ ชาติมีเพราะภพเป็นบัจจย, ภพมีเพราะอุปาทานเป็นบัจจย, ฯลฯ.... กระทั่งถึง
สังขารทั้งหลายมีเพราะอวิชชาเป็นบัจจย, ท้ายระเบียบแห่งด้อยค่าที่เหมือนกันทุกตัวอักษร กับใน
กรณที่แห่งชรามณเฑียรเพราะชาติเป็นบัจจย ดังที่ได้อธิบายไว้แล้วข้างบนนี้, ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่ง
หัวข้อหนึ่งๆ ของปัจจุสมุปบาท เท่านั้น).

ทรงแนะนำการบูชาอยู่ในภายใน°

พราหมณ์ ! ท่านอย่าสำคัญความบริสุทธิ์นั้นอันเป็น
ภายนอก มัวเฝ้าไม้บูชาอยู่เลย; ผู้ฉลาด ไม่กล่าวว่าบริสุทธิ์
ได้ด้วยการกระทำเช่นนั้น จะกลายเป็นผู้ปรารถนาความบริสุทธิ์โดย
ภายนอกไปเสีย.

พราหมณ์ ! เราเว้นการเฝ้าไม้ แต่ทำไฟให้ลุกโพล
อยู่ในภายใน มีไฟอยู่เนื่องนี้ มีคนคั่งมันอยู่เนื่องนี้ เราเป็น
อรหันต์ ประพฤติพรหมจรรย์.

พราหมณ์เอ๋ย ! กิเลสคือมานะ เป็นเสมือนทาบบริวาร-
ชัยของท่าน; ความโกรธเป็นเสมือนคว้น, การกล่าวคำมสา
เป็นเสมือนขี้เถ้า, ของท่าน. (ส่วนของเรานั่น) ล้น เป็นเสมือน
ชัยบริวาร; หัวใจเป็นแท่นก่อไฟ; ตัวคนที่ฝึกแล้ว เป็น
ความโพลงของบุรุษ.

พราหมณ์เอ๋ย ! ธรรมะ เหมือนห้วงน้ำ มีศีลเป็น
บันไดขึ้นลง มีน้ำไม่ขุ่นมัว เป็นที่สรรเสริญของสัตบุรุษทั้งปวง
เป็นที่ทรงสรวนของผู้ง่วงเหงา; เนอตัวไม่ต้องเบียดก้ำข้ามฝั่งไปได้.

๑. บาลี สก. ส. ๑๔/๒๔๘/๖๖๕. ทวีตแก่สุนทรภะภักทวาชพราหมณ์ ที่ฝั่งแม่น้ำสุนทรภะ
แคว้นโกศล.

พราหมณ์เอ๋ย ! สักจะ ธรรมะ ความสำรวม
พรหมจรรย์ การถึงซึ่งพรหม มิได้มีพระอาศัยทางสายกลาง.
ท่านจงกระทำความนอบน้อม ในผู้เป็นคนตรงมีสติ, เกิด. เราเรียก
บุคคลเช่นนั้น ว่าเป็น “ธรรมสาร” (ดำเนินไปในธรรม) ดังนี้.

การทรงแสดงเหตุของความเจริญ^๑

พราหมณ์ ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่สารัณทเจดีย์เมืองเวสาลี, ณ ที่นั้น
เราได้กล่าวธรรมที่เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม ๗ ประการเหล่านั้น แก่พวกเจ้าวัชชี;
พราหมณ์ ! ถ้าธรรมทั้งเจ็ดอย่างนั้น คงตั้งอยู่ในพวกเจ้าวัชชี ก็หรือเจ้าวัชชี
จักตั้งตนอยู่ในธรรมทั้งเจ็ดอย่างเหล่านั้นแล้ว, พราหมณ์ ! อันนั้น ย่อมเป็นไป
เพื่อความเจริญอย่างเดียว หากความเสื่อมมิได้. (ต่อไปนี้ เป็นทวัตรธรรมเจ็ดประการที่ตรัส
แก่พระอานนท์ ซึ่งวัตรสการพราหมณ์ก็นั่งฟังอยู่ด้วย).

อานนท์ ! พวกเจ้าวัชชีประชุมกันเนืองๆ ประชุมกันโดยมาก....

อานนท์ ! พวกเจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิก
ประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พวกเจ้าวัชชี จะต้องทำ....

อานนท์ ! พวกเจ้าวัชชีมิได้บัญญัติข้อที่มิได้บัญญัติไว้ มิได้ถอนข้อที่
บัญญัติไว้แล้ว, แต่ประพฤติอยู่ในวัชชีธรรมตามที่ได้บัญญัติไว้....

อานนท์ ! พวกเจ้าวัชชี สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านที่เป็น
ประธาน ของเจ้าวัชชี ตั้งใจฟังคำสั่งของท่านผู้นั้น....

๑. บาลี มหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ๑๐/๘๔/๖๔. ตรัสแก่วัตรสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์มกษ
ที่ภูเขากิษฌกุฏ.

อานนท์ ! พวกเจ้าวัชชี มิได้ลบหลู่ดูถูกสตรี ที่เป็นเจ้าหญิง หรือ
กุมารีในสกุล...

อานนท์ ! พวกเจ้าวัชชี สักการะ เคารพ นับถือ บูชา เจดียทั้ง
ภายในและภายนอก มิได้ปล่อยละเลย ให้ทานที่เคยให้ ให้กิจที่เคยทำแก่เจดีย
เหล่านั้น และให้พลีกรรมที่ประกอบด้วยธรรม, เสื่อมเสียไป...

อานนท์ ! พวกเจ้าวัชชี เตรียมเครื่องต้อนรับไว้พร้อม เพื่อพระ
อรหันต์ ท. ว่า “พระอรหันต์ ท. ที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้นนี้, ที่มาแล้ว
พึงอยู่สุขสำราญ เกิด” ดังนี้...

อานนท์ ! เหล่านี้ (แต่ละอย่างๆ, ที่ควรที่ละอย่าง) ล้วนแต่เป็นความ
เจริญแก่เจ้าวัชชีอย่างเดียว หาความเสื่อมมิได้.

ทรงแสดงที่พึงไว้สำหรับเมื่อทรงล่วงลับไปแล้ว^๑

อานนท์ ! ในกาลนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแล้วแห่งเราก็คดี ใครก็ตาม
จักเป็นผู้มีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ; คือมีธรรม
เป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. อานนท์ ! คน
เหล่านั้น จักเป็นภิกษุผู้^๒อยู่เหนือความมืด; ได้แก่ พวกที่มีความใคร่ในสิกขา.

อานนท์ ! อย่างไรเล่า เรียกว่าภิกษุผู้มีตนเป็นประทีป มีตนเป็น
สรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ : มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่ง

๑. บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๒๐๕/๗๑๒-๓, วลว. ครัสแก่พระอานนท์ ที่เวฬุคาม เมือง
เวสาลี.

อันเป็นสภาวะเป็นอยู่? อานนท์! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ตามเห็นซึ่งกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำนอกซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่; เป็นผู้ตามเห็นซึ่งเวทนาในเวทนา ท. มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำนอกซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่; เป็นผู้ตามเห็นซึ่งจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำนอกซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่; เป็นผู้ตามเห็นซึ่งธรรมในธรรม ท. มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ นำนอกซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก เป็นอยู่.

อานนท์! อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่ามิตนเป็นประทีป มิตนเป็นสภาวะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสภาวะ : มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสภาวะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสภาวะเป็นอยู่.

การตรัสเรื่อง “ทุกบั้นใครทำให้”^๑

อานนท์! คราวหนึ่งเราอยู่ที่ป่าไผ่ เป็นที่ให้เหยื่อแก่กระแต ไกลกรุงราชคฤห์ นีแหละ. ครั้นนั้น เวลาเช้าเราครองจีวรถือบาตร เพื่อไปบิณฑบาต ในกรุงราชคฤห์ คิดขึ้นมาว่า ยังเข้าเกินไปสำหรับการบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ถ้าโน้น เราเข้าไปสู่อารามของปริพพาชก ผู้เป็นเดียรถีย์เหล่านีเกิด. เราได้เข้าไปสู่อารามของปริพพาชก ผู้เป็นเดียรถีย์เหล่านี กระทำสัมโมทนียกถา แก่กันและกัน นั่งลง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

อานนท์! ปริพพาชกเหล่านั้นได้กล่าวกะเราผู้หนึ่งแล้ว อย่างนี้ว่า “ท่านโคตมะ! มีสมณพราหมณ์บางพวกที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ย่อมบัญญัติความทุกซ์ว่าเป็น

๑. บาลี อภิสมยสูตร นิกาย. ส. ๑๖/๔๑/๒๖. ทรงเล่าแก่พระอานนท์ ที่เวฬุวัน.

สิ่งที่ตนทำเอาด้วยตนเอง, มีสมณพราหมณ์อีกบางพวกที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ย่อมบัญญัติความทุกข์ ว่าเป็นสิ่งที่ผู้อื่นทำให้, มีสมณพราหมณ์อีกบางพวกที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ย่อมบัญญัติความทุกข์ว่าเป็นสิ่งที่ตนทำเองด้วยและผู้อื่นทำให้ด้วย, มีสมณพราหมณ์อีกบางพวกที่กล่าวสอนเรื่องกรรม ย่อมบัญญัติความทุกข์ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ทำเองหรือใครทำให้ก็เกิดขึ้นได้. ในเรื่องนี้ ท่านโคตมะของพวกเรา^๑ กล่าวสอนอยู่อย่างไร ? และพวกเรากล่าวอยู่อย่างไร จึงจะเป็นอันกล่าวตามคำที่ท่านโคตมะกล่าวแล้ว, ไม่เป็นการกล่าวคู่ด้วยคำไม่จริง แต่เป็นการกล่าวโดยถูกต้อง และสหธรรมิกบางคนที่กล่าวตาม จะไม่พลอยกลายเป็นผู้ควรถูกติเตียนไปด้วย ?” ดังนี้.

อานนท์ ! เราได้กล่าวกะปริพพาชกทั้งหลายเหล่านั้นว่า ท่าน ! เรากล่าวว่า ทุกข์ อาศัยเหตุปัจจัย (ของมันเองเป็นลำดับ ๆ)^๒ เกิดขึ้น. มันอาศัยเหตุปัจจัยอะไรเล่า ? อาศัยปัจจัยคือ ผัสสะ. ผู้กล่าวอย่างนี้แล ชื่อว่ากล่าวตรงตามที่เรากล่าว.

การสนทนากับพระอานนท์เรื่องกัลยาณมิตร^๓

มหาราชา ! ครึ่งหนึ่ง อาตมาภาพพักอยู่ที่นิคมแห่งพวกศากยะชื่อว่า นครกะ ในแคว้นสักกะ. มหาราชา ! ครึ่งนั้นแล ภิกษุอานนท์เข้าไปหาอาตมาภาพถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควร. มหาราชา ! ภิกษุอานนท์ได้กล่าวคำนี้กะอาตมาภาพว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ความมีมิตรดี ความมีสหายดี ความมีเพื่อนผู้แวดล้อมดี นี่เป็นกึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ พระเจ้าข้า !” ดังนี้.

๑. ไวยาหารพุดเสมอกันฉันเพื่อน ซึ่งเป็นธรรมคาที่พวกปริพพาชก เคียรณีย่อนพุดกับพระองค์.

๒. คู่ลำดับของปฏิจจสมุปบาท, แต่ในที่นี้ทรงยกมาเฉพาะผัสสะ.

๓. บาลี สก. ส. ๑๕/๑๒๗/๓๘๒. ทรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ที่เชตวัน โกลเมืองสาวัตถี.

มหาราชะ ! เมื่อภิกษุอานนท์ได้กล่าวอย่างนั้นแล้ว อาตมาภาพได้กล่าว
กะเธออย่างนั้นว่า “อานนท์ ! เธออย่ากล่าวอย่างนั้นเลย. อานนท์ ! ข้อนั้นเป็น
พรหมจรรย์ทั้งหมดทั้งสนธิเดียว คือความมีมิตรดี ความมีสหายดี ความมีเพื่อนผู้
แวดล้อมดี. อานนท์ ! พรหมจรรย์ทั้งสนธิ เป็นสิ่งที่ภิกษุผู้มีมิตรดีพึงหวังได้.
เมื่อเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนผู้แวดล้อมดี เธอจักทำอริยมรรคมีองค์แปด
ให้เจริญได้ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์แปดได้” ดังนี้.

การสนทนากับ “พระเหม็นคาว”^๑

ภิกษุ ท. : เมื่อเช้านี้ - เราครองจีวรถือบาตรไปบิณฑบาตในเมือง
พาราณสี. เราได้เห็นพระภิกษุรูปหนึ่ง เทียบบิณฑบาตอยู่ตามแหล่งที่ซื้อขายโค
ของพวกมัลลกะ, เป็นภิกษุมีท่าทางกระหายกาม คิดสีก ปล่อยสดี ปราศจาก
สัมปชัญญะ จิตฟุ้ง ใจเขว ผิดพรหมแห่งเกรียม. ครั้นเห็นแล้ว เราได้กล่าว
กะภิกษุนั้น ว่า “ภิกษุ ! เธออย่าทำตัวให้เน่าพอง. ตัวที่เน่าพองส่งกลิ่น
เหม็นคาวคลุ้งแล้ว แมลงวันจักไม่ตอมไม่ดูดนั้น เป็นไปไม่ได้ในะภิกษุ.” ดังนี้.
ภิกษุนั้นถูกเราทักอย่างนี้ ก็เกิดความสลดซนในใจ.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดังนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามขึ้นว่า “อะไรเล่า
พระเจ้าข้า ชื่อว่าของเน่าพอง ? อะไรเล่า ชื่อว่ากลิ่นเหม็นคาว ? อะไรเล่า ชื่อว่าแมลงวัน ?”

ดูก่อนภิกษุ ! อภิชฌา ชื่อว่าของเน่าพอง. พยาบาท ชื่อว่ากลิ่น
เหม็นคาว. ความคิดที่เป็นอกุศลลามก ชื่อว่าแมลงวัน. ตัวที่เน่าพองส่งกลิ่น
เหม็นคาวคลุ้งแล้ว แมลงวันจักไม่ตอมไม่ดูดนั้น เป็นไปไม่ได้.

๑. บาลี ตัก. อ. ๒๐/๓๖๑/๕๖๘. ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่อัสสัมมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี.

การตอบคำถามของทัณฑปาณิสักกะ^๑

ภิกษุ ท. ! วันนี้ เรายืนเอง เราครองจีวรเข้าไปบิณฑบาตในเมือง กบิลพัสดุ์. เสร็จการบิณฑบาต กลับจากการบิณฑบาตแล้ว เข้าไปอยู่พักกลางวัน ที่โคนต้นมะตูมหน่มในป่ามหารวัน.

ภิกษุ ท. ! แม้ทัณฑปาณิสักกะ ก็เดินเที่ยวเล่นบริหารแข่งอยู่ ได้เข้าไปสู่ป่ามหารวัน ตรงไปที่ต้นมะตูมหน่มอันเรานั่งอยู่. เข้าไปหาเราแล้วกล่าวทักทาย ปราศรัย แล้วยืนยืนคางด้วยไม้เท้า มีมือทั้งสองกุมปลายไม้เท้าอยู่ได้ค้ำ, ได้กล่าวกะเราว่า “พระสมณะมีถ้อยคำอย่างไร มีการกล่าวอย่างไร อยู่เป็นประจำ ?” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ทัณฑปาณิกกล่าวอย่างนั้นแล้ว เราได้กล่าวตอบเขาอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย ! มีถ้อยคำอย่างใดแล้ว ไม่ทะเลาะวิวาทอยู่กับใคร ๆ ในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์แล้ว, เรามีถ้อยคำอย่างนั้น มีการกล่าวอย่างนั้น อยู่เป็นประจำ; อีกอย่างหนึ่ง ใครมีถ้อยคำอย่างใดแล้ว สัญญา (ในเรื่องราวก่อน ๆ) ไม่มาติดตามอยู่ในใจผู้หนึ่ง ชัง (บัดนี้) เป็นผู้หมดบาป ไม่ประกอบตนอยู่ด้วยกาม ไม่ต้องกล่าวด้วยความสงสัยว่าอะไรเป็นอย่างไรรีกต่อไป มีความรำคาญทางกายและทางใจอันตนตัดขาดแล้ว ปราศจากตัณหาในภพไหน ๆ ทั้งสิ้นแล้ว, เรามีถ้อยคำอย่างนั้น มีการกล่าวอย่างนั้นอยู่เป็นประจำ. เพื่อนเอ๋ย ! เรามีถ้อยคำอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนั้น อยู่เป็นประจำ” ดังนี้.

๑. บาลี มรุตปิณฑกสูตร มุ.ม. ๑๒/๒๒๑/๒๔๔. ตรัสแก่ภิกษุ ท. ที่นิโครธาราม ใกล้กรุง กบิลพัสดุ์. คำถามนี้ผู้ถามถามเป็นเชิงหยั่งเสียงว่าพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระเทวทัตนั้น ใครเป็นคนก่อเรื่อง.

ภิกษุ ท. ! เมื่อเราตอบไปเช่นนั้นแล้ว ทันทปาณิสักกะก็กัมมัตริษะแลปลิ้น และหน้าผากด้วยนิ้วสามนิ้ว เลิกแล้วลากไม้เท้าหลักไป.

การสนทนากับ นิครนถ์

: บาปกรรมเก่าไม่อาจสิ้นด้วยทุกรกิริยา^๑

มหานาม ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้นครราชคฤห์, ครึ่งนั้นพวกนิครนถ์เป็นอันมาก ประพฤติวัตรีย้อย่างเดียว งดการนั่ง อยู่ณ ที่กาฬสลิลา ข้างภูเขาสีลิลิ, ต่างประกอบความเพียรแรงกล้า เสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้าแข็งแสบเผ็ด.

มหานาม ! ครึ่งนี้เป็นเวลาเย็น เราออกจากที่นั่นแล้วไปสู่กาฬสลิลา ข้างภูเขาสีลิลิ อันพวกนิครนถ์ ประพฤติวัตรียู่, ได้กล่าวกะพวกนิครนถ์เหล่านั้นว่า “ท่าน ! เพราะอะไรหนอ พวกท่านทั้งหลายจึงประพฤตินั้นไม่นั่งประกอบความเพียรได้รับเวทนาอันเป็นทุกข์กล้าแข็งแสบเผ็ด ?” ดังนี้.

มหานาม ! นิครนถ์เหล่านั้นได้กล่าวกะเราว่า “ท่าน ! ท่านนิครนถนาฏ-บทร เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง ได้ยืนยันญาณทัสสนะของตนเองโดยไม่มีภัยเว้น ว่า ‘เมื่อเราเดินอยู่, ยืนอยู่, หลับอยู่, ตื่นอยู่ ก็ตาม ญาณทัสสนะของเราย่อมปรากฏติดต่อกันไม่ขาดสาย’ ดังนี้. ท่านนิครนถนาฏบุทรนั้นกล่าวไว้อย่างนี้ว่า ‘นิครนถ์ผู้เจริญ ! บาปกรรมในกาลก่อนที่ได้ทำไว้ มีอยู่แล, พวกท่านจงทำลายกรรมนั้นให้สิ้นไป ด้วยทุกรกิริยาอัน

๑. บาติ จุฬทุกขกัณฐสูตร ม.ม. ๑๒/๑๘๔/๒๑๘. ทรงเล่าแก่ท้าวมหานามสาकยะ ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์.

แสบเผ็ดนี้; อนึ่ง เพราะการสำรวม กาย วาจา ใจ ในบัดนี้ ย่อมชื่อว่าไม่ได้
กระทำความอื่นเป็นบาปอีกต่อไป. เพราะการเผาผลาญกรรมเก่าไม่มีเหลือ และ
เพราะการไม่กระทำความใหม่ กรรมต่อไปก็ขาดสาย; เพราะกรรมขาดสาย ก็สิ้น
กรรม; เพราะสิ้นกรรม, ก็สิ้นทุกข์; เพราะสิ้นทุกข์ ก็สิ้นเวทนา; เพราะสิ้น
เวทนา ทุกข์ทั้งหมดก็เหือดแห้งไป, ดังนี้. คำสอนของท่านนาฏบุตรนั้น เป็นที่พอใจ
และควรแก่เรา, และพวกเราเป็นผู้พอใจต่อคำสอนนั้นด้วย” ดังนี้.

มหานวม. เราได้กล่าวคำนิพนธ์ครั้นเหล่านั้นสืบไปว่า “ท่านผู้เป็น
นิครนถ์ ท. ! ท่านทั้งหลายรู้หรือว่า พวกเราทั้งหลาย ได้มีแล้วในกาลก่อน
หรือว่ามีได้มี ?”

“ไม่ทราบเลยท่าน !”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่านทั้งหลายรู้หรือ ว่าพวกเราทั้งหลาย
ได้ทำกรรมที่เป็นบาปแล้วในกาลก่อน หรือว่าพวกเราไม่ได้ทำแล้ว ?”

“ไม่ทราบได้เลย, ท่าน !”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่านทั้งหลายรู้หรือ ว่าเราทั้งหลายได้ทำ
กรรมที่เป็นบาป อย่างนี้ๆในกาลก่อน ?”

“ไม่ทราบเลย ท่าน !”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่านทั้งหลายรู้หรือ ว่า (ตั้งแต่ทำตบะมา)
ทุกข์มีจำนวนเท่านี้ๆ ได้สิ้นไปแล้ว และจำนวนเท่านี้ๆ จะสิ้นไปอีก, หรือว่า
ถ้าทุกข์สิ้นไปอีกจำนวนเท่านี้ ทุกข์ก็จักไม่มีเหลือ ?”

“ไม่ทราบได้เลย, ท่าน !”

“ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่านทั้งหลายรู้หรือ ว่าอะไรเป็นการละ
เสียซึ่งสิ่งอันเป็นอกุศล และทำสิ่งที่เป็นกุศลให้เกิดขึ้นได้ ในภพปัจจุบันนี้ ?”

“ไม่เข้าใจเลย, ท่าน !”

มหานาม ! เราได้กล่าวคำนี้ กะนิครนถ์เหล่านั้นสืบไปว่า “ท่านผู้เป็น
นิครนถ์ ท. ! ดังได้ฟังแล้วว่า ท่านทั้งหลาย ไม่รู้^๕อยู่ ว่าเราทั้งหลายได้มี
แล้วในกาลก่อน หรือไม่ได้มีแล้วในกาลก่อน, ____ ฯลฯ ____ อะไรเป็นการละเอียด
ซึ่งสิ่งอันเป็นอกุศล และทำสิ่งที่เป็นกุศลให้เกิดขึ้นได้ ในภพปัจจุบันนี้. ครั้นเมื่อ
ไม่รู้^๕อย่างนี้แล้ว (น่าจะเห็นว่า) ชนทั้งหลายเหล่าใดในโลก ที่เป็นพวกพรวน
มีฝ่ามือคร่ำไปด้วยโลหิต มีการงานอย่างกักขพะ ภายหลังมาเกิดเป็นมนุษย์แล้ว
ย่อมบรรพชาในพวกนิครนถ์ทั้งหลาย ละกรรม^๕มัง ?”

: เวทนาทั้งหลายมิใช่ผลแห่งกรรมในกาลก่อน^๑

(ครั้งหนึ่ง เมื่อประทับอยู่ที่สัณนิคมชื่อเทวทหะ ได้ตรัสเรื่องหลักัตถ์ของนิครนถ์
ทรงเล่าถึงการเข้าไปสนทนากับพวกนิครนถ์ผู้มีทิฐิว่า *สุขทุกข์ทั้งปวงนั้นมิเพราะเหตุแห่งกรรมที่ทำไว้ใน
ในกาลก่อน* เป็นอันมากแล้ว กระทั่งมาถึงข้อความนี้ ว่า : --)

ภิกษุ ท. ! เราได้กล่าวกะนิครนถ์เหล่านั้น ต่อไปว่า “ท่านผู้เป็น
นิครนถ์ ท. ! ท่าน ท. เข้าใจความข้อนี้ว่าอย่างไร : เมื่อใดพวกท่าน มีความพาก-
เพียรพยายามอย่างแรงกล้า เมื่อนั้นท่าน ท. ย่อม ได้รับทุกข์เวทนาอันแรงกล้าแสบ
เผ็ด ซึ่งเกิดจากความเพียรนั้น; แต่เมื่อใดพวกท่าน ไม่มีความพากเพียรพยายาม
อย่างแรงกล้า เมื่อนั้นท่าน ท. ย่อม ไม่ได้รับทุกข์เวทนาอันแรงกล้าแสบเผ็ด ซึ่งเกิด
จากความเพียรนั้น ดังนั้นใช้หรือ ?”

๑. บาลี เทวทหสูตร อุปปริ. ม. ๑๔/๗/๘ – ๙. ตรัสเล่าแก่ภิกษุ ท. ที่เทวทหนิคม แก้วนสักกะ.

“ท่านโคทมะ ! เมื่อใดพวกเรา ท. มีความพากเพียรพยายามอย่างแรงกล้า เมื่อ
นั้นเรา ท. ย่อมได้รับทุกขเวทนาอันแรงกล้าแสนเผ็ด ซึ่งเกิดจากความเพียรนั้น ; แต่เมื่อใด
พวกเราไม่มีความพากเพียรพยายามอย่างแรงกล้า เมื่อนั้นเรา ท. ย่อมไม่ได้รับทุกขเวทนาอัน
แรงกล้าแสนเผ็ด ซึ่งเกิดจากความเพียรนั้น.”

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! เมื่อได้ยินกันอยู่แล้ว ดังนี้ว่า เมื่อใดพวกท่าน
มีความพากเพียรพยายามอย่างแรงกล้า เมื่อนั้นท่าน ท. ย่อมได้รับทุกขเวทนาอัน
แรงกล้าแสนเผ็ดซึ่งเกิดขึ้นจากความเพียรนั้น แต่เมื่อใดพวกท่านไม่มีความพากเพียร
พยายามอย่างแรงกล้า เมื่อนั้นท่าน ท. ย่อมไม่ได้รับทุกขเวทนาอันแรงกล้าแสนเผ็ด
ซึ่งเกิดจากความเพียรนั้น ดังนี้แล้ว ก็ไม่เป็นการสมควรแก่ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ที่
จะกล่าวว่า “บุรุษบุคคลเรา^{นี้} เสวยเวทนาไร ๆ เป็นสุขก็ดี เป็นทุกข์ก็ดี เป็น
อทุกขมสุขก็ดี ทั้งหมดนี้มี^{นี้} เพราะเหตุแห่งกรรมอันกระทำแล้วในกาลก่อน และว่า
เพราะการเผาผลาญเสียซึ่งกรรมในกาลก่อนจนหมดสิ้น และเพราะการไม่กระทำซึ่ง
กรรมใหม่ กระแสแห่งกรรมต่อไปก็ไม่มี, เพราะกระแสแห่งกรรมต่อไปไม่มี ก็สิ้น
กรรม, เพราะสิ้นกรรม ก็สิ้นทุกข์, เพราะสิ้นทุกข์ ก็สิ้นเวทนา, เพราะสิ้นเวทนา
ทุกข์ทั้งหมดก็สูญสิ้น” ดังนี้.

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ถ้าเมื่อใด แม้พวกท่านมีความพากเพียรพยายาม
อันแรงกล้า เมื่อนั้นทุกขเวทนาอันแรงกล้าแสนเผ็ด ซึ่งเกิดจากความเพียรนั้น
ก็ยังตั้งอยู่, และแม้เมื่อใดพวกท่านไม่มีความพากเพียรพยายามอันแรงกล้า เมื่อนั้น
ทุกขเวทนาอันแรงกล้าแสนเผ็ด ซึ่งเกิดจากความเพียรนั้น ก็ยังตั้งอยู่, ดังนี้ไซ้;
จะเป็นการสมควรแก่ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. หรือ ที่จะกล่าวว่า “บุรุษบุคคลเรา^{นี้}
เสวยเวทนาไร ๆ — ทั้งหมดนี้มี^{นี้} เพราะเหตุแห่งกรรมอันกระทำแล้วในกาลก่อน— ฯลฯ—
เพราะสิ้นเวทนา ทุกข์ทั้งหมดก็สูญสิ้นไป” ดังนี้.

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! เพราะเหตุที่ว่า เมื่อใดความเพียรของท่านแก่กล้า ทุกขเวทนาของท่านก็สับสน แต่เมื่อใดความเพียรของท่านไม่แก่กล้า ทุกขเวทนาของท่านก็ไม่สับสน; เพราะเหตุนี้จึงแสดงว่า เมื่อท่าน ท. เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้าสับสนด้วยตนเองนั้นแหละ ท่าน ท. ได้ปรารถนาซึ่งเป็น **ปัญญาและสัมโมหะ** ขึ้นมาว่า “**บุรุษบุคคลเรา** เสวยเวทนาใดๆ — ทั้งหมดนั้น มีเพราะเหตุแห่งกรรมอันกระทำแล้วในกาลก่อน — ฯลฯ — เพราะสันเวทนา ทุกข์ทั้งหมดก็สูญสิ้นไป” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เราผู้มีวาตะอยู่อย่างนี้แหละ ย่อมไม่มองเห็นอะไรในหมู่ นิครนถ์ ที่น่าจับใจและประกอบอยู่ด้วยธรรม.

: การให้ผลของกรรมไม่อาจเปลี่ยนได้ด้วยตะบะของนิครนถ์^๑

ภิกษุ ท. ! เราได้กล่าวกะนิครนถ์ ท. เหล่านี้สืบไปอีกว่า “ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่าน ท. จะสำคัญความข้อนี้อย่างไร คือพวกท่านจะพึงได้ตามใจชอบของท่านว่า ด้วยอำนาจการบำเพ็ญ อุบาสกมะและปธานะ (อันเป็นตะบะของเรา) (๑) **กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลในทิฏฐธรรม ขอให้กรรมนั้น เป็นกรรมที่พึงเสวยผลในสัมปรายภพเกิด, ดังนี้หรือ ? “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”**

หรือว่า (๒) **กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลในสัมปรายภพ ขอให้กรรมนั้น เป็นกรรมที่พึงเสวยผลในทิฏฐธรรมเกิด, ดังนี้หรือ ? “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”**

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่าน ท. จะสำคัญความข้อนี้อย่างไร คือพวกท่านจะพึงได้ตามใจชอบของท่านว่า ด้วยอำนาจการบำเพ็ญอุบาสกมะและปธานะ

• ขุบริ. น. ๑๔/๑๐/๑๐-๑๑.

(อันเป็นตบะของเรา) (๓) *กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลเป็นสุข ขอให้กรรมนั้นเป็นกรรมที่พึงเสวยผลเป็นทุกข์เกิด, ดังนี้หรือ ?* “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

หรือว่า (๔) *กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลเป็นทุกข์ ขอให้กรรมนั้นเป็นกรรมที่พึงเสวยผลเป็นสุขเกิด, ดังนี้หรือ ?* “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่าน ท. จะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร คือพวกท่านจะพึงได้ตามความชอบใจของท่านว่า ด้วยอำนาจการบำเพ็ญอุปัฏฐะและปธานะ (อันเป็นตบะของเรา) (๕) *กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลเต็มขนาด ขอให้กรรมนั้นเป็นกรรมที่พึงเสวยผลไม่เต็มขนาดเกิด, ดังนี้หรือ ?* “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

หรือว่า (๖) *กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลไม่เต็มขนาด ขอให้กรรมนั้นเป็นกรรมที่พึงเสวยผลเต็มขนาดเกิด, ดังนี้หรือ ?* “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่าน ท. จะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร คือพวกท่านจะพึงได้ตามความชอบใจของท่านว่า ด้วยอำนาจการบำเพ็ญอุปัฏฐะและปธานะ (อันเป็นตบะของเรา) (๗) *กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลอย่างมาก ขอให้กรรมนั้นเป็นกรรมที่พึงเสวยผลแต่น้อยเกิด, ดังนี้หรือ ?* “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

หรือว่า (๘) *กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผลแต่น้อย ขอให้กรรมนั้นเป็นกรรมที่พึงเสวยผลอย่างมากเกิด, ดังนี้หรือ ?* “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! ท่าน ท. จะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร คือพวกท่านจะพึงได้ตามความชอบใจของท่านว่า ด้วยอำนาจการบำเพ็ญอุปัฏฐะและปธานะ (อันเป็นตบะของเรา) (๙) *กรรมใดเป็นกรรมที่ต้องเสวยผล ขอให้กรรมนั้นเป็นกรรมที่ไม่ต้องเสวยผลเกิด, ดังนี้หรือ ?* “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

หรือว่า (๑๐) กรรมใดเป็นกรรมที่ไม่ต้องเสวยผล ขอให้กรรมนั้น เป็น
กรรมที่ต้องเสวยผลเกิด, ดังนี้หรือ ? “ไม่อาจเป็นไปได้, ท่าน !”

ท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ! เมื่อได้ยินกันอยู่แล้วดังนี้ว่า ไม่อาจเป็นไปได้
ไม่อาจเป็นไปได้ ดังนี้แล้ว อุปัทภวะและปรานะ ของท่านผู้เป็นนิครนถ์ ท. ก็ไม่มี
ผลอะไร.

ภิกษุ ท. ! นิครนถ์ ท. เป็นผู้มีความทะยานี้; ภิกษุ ท. ! ดังนั้น
วาทานุวาทะ (วาทะน้อยใหญ่) ๑๐ ประการ ที่ประกอบด้วยธรรมตามแบบของพวก
นิครนถ์ผู้มีความทะยานี้ ย่อมถึงฐานะที่ควรตำหนิ.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่งกรรมอันกระทำในกาล
ก่อน แล้วไซ้ นิครนถ์ ท. ก็ต้องกระทำกรรมชั่วในกาลก่อน เป็นแน่ เพราะในบัดนี้
เป็นผู้เสวยทุกข์เวทนาอันกล้าแข็งแสบเผ็ดเห็นปานนี้.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง การชั่งของ
อิศวร (อิศฺสรนิมมานเหตุ) แล้วไซ้ นิครนถ์ ท. ก็ต้องเป็นผู้ถูกชั่งแล้วโดยอิศวร
ชั่ว เป็นแน่ เพราะในบัดนี้เป็นผู้เสวยทุกข์เวทนาอันกล้าแข็งแสบเผ็ดเห็นปานนี้.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง ภาวะทางสังคม
แล้วไซ้ นิครนถ์ ท. ก็ต้องเป็นผู้มีสังคมชั่ว เป็นแน่ เพราะในบัดนี้เป็นผู้เสวย
ทุกข์เวทนาอันกล้าแข็งแสบเผ็ดเห็นปานนี้.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง การเกิดอันยิ่ง
(อภิชาติ) แล้วไซ้ นิครนถ์ ท. ก็ต้องเป็นผู้มีอภิชาติอันเลว เป็นแน่ เพราะ
ในบัดนี้เป็นผู้เสวยทุกข์เวทนาอันกล้าแข็งแสบเผ็ดเห็นปานนี้.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง *ความบากบั่นใน
กัมมธรรม* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องเป็นผู้มีความบากบั่นในกัมมธรรมอันชั่ว เป็น
แน่ เพราะในบัดนี้เป็นผู้เสวยทุกข์เวทนาอันกล้าแข็งสับสนเห็นปานนี้.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง *กรรมอันกระทำใน-
กาลก่อน* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ ถ้าสัตว์ ท. ไม่เสวยสุขและทุกข์เพราะ
เหตุแห่ง *กรรมอันกระทำในกาลก่อน* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้อง ถูกตำหนิ.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง *การชิงชังของ
อิตฺว* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ. ถ้าสัตว์ ท. ไม่เสวยสุขและทุกข์
เพราะเหตุแห่ง *การชิงชังของอิตฺว* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง *ภาวะทางสังคม*
แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ. ถ้าสัตว์ ท. ไม่เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุ
แห่ง *ภาวะทางสังคม* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง *การเกิดอันยิ่ง
(อภิชาติ)* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ. ถ้าสัตว์ ท. ไม่เสวยสุขและทุกข์
เพราะเหตุแห่ง *อภิชาติ* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ.

ภิกษุ ท. ! ถ้าสัตว์ ท. เสวยสุขและทุกข์เพราะเหตุแห่ง *ความบากบั่นใน
กัมมธรรม* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ. ถ้าสัตว์ ท. ไม่เสวยสุขและทุกข์
เพราะเหตุแห่ง *ความบากบั่นในกัมมธรรม* แล้วไซ้ นิคชนธ์ ท. ก็ต้องถูกตำหนิ.

ภิกษุ ท. ! นิครนถ์ ท. เป็นผู้มิวาทะอย่างนี้; ภิกษุ ท. ! ดังนั้น
วาทานวาทะ ที่ประกอบด้วยธรรมตามแบบของพวกนิครนถ์ผู้มิวาทะอย่างนี้ ๑๐
ประการเหล่านี้ ย่อมถึงฐานะที่ควรตำหนิ.

ภิกษุ ท. ! อุปัทภะและปธานะที่ไม่มีผล เป็นอย่างนี้แล.

ทรงสนทนากะเทวดา เรื่องวิมุตติของภิกษุณี^๑

ภิกษุ ท. ! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว เทวดาสองตน มีวรรณะ
ยิ่ง สองเขาศิขณภฏฐังสีนให้สว่าง ได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ครั้นไหว้เราแล้ว
ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควร. เทวดาตนหนึ่งได้พูดกะเราว่า “ข้าแต่พระองค์เจริญ ! ภิกษุณี
เหล่านี้ เป็นผู้วิมุตติแล้ว” ดังนี้. เทวดาอีกตนหนึ่ง ได้พูดกะเราว่า “ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ! ภิกษุณีเหล่านี้ เป็นผู้วิมุตติแล้ว เพราะไม่มีกิเลสที่เป็นเชื้อเหลืออยู่” ดังนี้.
ภิกษุ ท. ! ครั้นเทวดาเหล่านั้นพูดจบแล้วไหว้เรา ทำประทักษิณหายไปแล้ว.

หมายเหตุ : มีข้อที่น่าสังเกตว่า ทำไมเทวดาบางคน จึงมีความรู้ถึงกับรู้ว่าใครเป็นพระอรหันต์
หรือไม่เป็น, แล้วยังแถมมาแสดงตน ทำนอง ‘อวดรู้’ ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกด้วย
จนกระทั่งพระโมคคัลลานะเอง ผู้อยู่ในหมู่ภิกษุ ที่รับครัสเหล่านั้น ถึงกับจนกว่า
เทวดาพวกไหนหนอ เก่งถึงเพียงนี้.

การสนทนากับเทวดา เรื่องอธิปหานิยธรรม^๒

ภิกษุ ท. ! เมื่อคืนนี้ เมื่อราตรีล่วงไปแล้วเป็นอันมาก เทวดาตนหนึ่ง
มีรัศมีรุ่งเรืองยิ่ง ทำเชตวันทั้งหมดให้สว่าง เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ อภิวัทแล้วยืนอยู่

๑. บาลี สกก. อ. ๒๓/๗๔/๕๓. ทวิสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เขาศิขณภฏฐ.

๒. บาลี จก. อ. ๒๒/๓๖๘/๓๐๓. ทวิสแก่ภิกษุ ท. ที่เชตวัน.

ได้กล่าวความข้อนี้กะเรา ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ธรรม ท. ๖ ประการเหล่านี้ เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแห่งภิกษุ. หกประการเหล่านี้แล ? หกประการคือ ความเคารพในพระศาสดา, ความเคารพในพระธรรม, ความเคารพในพระสงฆ์, ความเคารพในสิกขา, ความเคารพในความไม่ประมาท, ความเคารพในการปฏิสังขาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ธรรม ท. ๖ ประการเหล่านี้แล เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแห่งภิกษุ”. ภิกษุ ท. ! เทวดาตนนั้นกล่าวดังนี้แล้ว อภิเวทเรา กระทำประทักษิณ หายไปในที่นั้น.

เกี่ยวกับธรรม ๖ ประการนี้ ในที่อื่น มีหัวข้อธรรมแปลออกไปคือ มี หิริ และ โอตตัปปะ เข้ามาแทนที่ความไม่ประมาทและการปฏิสังขาร (จก. อ. ๒๒/๓๖๔/๓๐๔). ในสูตรอื่น มีความเป็นคู่ว่าง่าย และ ความเป็นคู่มีมิตร มาแทนที่ความเคารพในความไม่ประมาทและความเคารพในการปฏิสังขาร (จก. อ. ๒๒/๒๗๓/๓๔๐). ในสูตรอื่น มีความเคารพในสมาธิ เพิ่มเข้ามาต่อข้อความเคารพในสิกขา (สจก. อ. ๒๓/๒๔/๒๔). ในสูตรอื่น มี สมาธิ หิริ และ โอตตัปปะ ถึง ๓ ข้อ มาแทนที่ความไม่ประมาทและการปฏิสังขาร (สจก. อ. ๒๓/๓๐/๓๐). ในสูตรอื่น มีความเคารพในสมาธิ ความเป็นคู่ว่าง่าย และ ความเป็นคู่มีมิตร ถึง ๓ ข้อ มาแทนที่ความเคารพในความไม่ประมาทและความเคารพในการปฏิสังขาร (สจก. อ. ๒๓/๓๐, ๓๑/๓๑, ๓๒).]

การสนทนาเรื่องที่สี่โลก^๑

ภิกษุ ท. ! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว, เทวบุตรชื่อ โรหิตัสส์ มีวรณะอย่างยิ่ง ส่องเชตวันท่งสนให้สว่างอยู่, ได้เข้ามาหาเราถึงที่อาศัย ใ้หัวเราแล้วยืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่ง. ได้กล่าวกะเราว่า “พระองค์ ! ในที่สุดโลกแห่งใด ซึ่งสัตว์จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัตินั้น ใครๆอาจ เพื่อจะรู้ จะเห็น จะถึงที่สุดโลกแห่งนั้น ด้วยการไป ได้หรือไม่ ?”

๑. บาลี ปฐมปิณณาสก จก. อ. ๒๑/๖๒/๔๖. เล่าแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน ในวันรุ่งขึ้น จากคืนที่ทรงสนทนา.

ภิกษุ ท. ! เทวบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว, เราได้ตอบว่า “แน่เธอ ! ที่สุดโลก ซึ่งสัตว์จะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัตินั้น เรากล่าวว่า ใคร ๆ ไม่อาจรู้ ไม่อาจเห็น ไม่อาจถึงที่สุดโลกนั้น ด้วยการไปได้เลย”.

ภิกษุ ท. ! เรากล่าวดังนี้แล้ว เทวบุตรนั้นได้กล่าวสืบไปว่า “พระองค์ ! อัครরয়จริง, ไม่เคยมีเลย คือคำที่พระองค์ตรัส. ข้าแต่พระองค์ ! ในกาลก่อน ข้าพระองค์เป็นฤๅษีชื่อโรหิตัสส ผู้โง่เขลา มีฤทธิ์ไปได้โดยอากาศ. ความรวดเร็วของ ข้าพระองค์ เช่นเดียวกับลูกธนูของอาจารย์ผู้คล่องแคล่วลือชาในการยิงธนูขนาดหนัก สามารถ ยิงถูกชนทรายได้ในระยะอุสุภหนึ่ง ที่ยิงตลอดเงาแห่งตาล^๑ โดยขวาง ด้วยลูกศรอันเบาปลิว ฉะนั้น. การก้าวเท้าของข้าพระองค์ (ก้าวหนึ่งมีระยะไกล) ประมาณเท่า จากสมุทรฟาก ตะวันออก ถึงสมุทรฟากตะวันตก. ข้าแต่พระองค์ ! เมื่อประกอบด้วยความรวดเร็ว และการก้าวไกลถึงเช่นนี้ ข้าพระองค์เกิดความปรารถนาว่า เราจักถึงที่สุดโลก ด้วยการไปให้จงได้. ข้าพระองค์จึงงัดการบริโภคน้ำ การดื่ม การเคี้ยว การลุ่ม งดการถ่ายอุจจาระบัสสวะ งดการ หลับ อันเป็นเครื่องบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยเสีย, มีอายุ มีชีวิต ๑๐๐ ปี ก็เดินทางทั้ง ๑๐๐ ปี, ยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกเลย ได้ตายเสียในระหว่าง. ข้าแต่พระองค์ ! อัครরয়จริง, ไม่ เคยมีเลย, คือคำที่พระองค์ตรัสว่า ‘เรากล่าวว่าใคร ๆ ไม่อาจรู้ อาจเห็น อาจถึงที่สุด โลก ด้วยการไป ได้เลย’, ดังนี้”.

ภิกษุ ท. ! เราได้กล่าวกะเทวบุตรนั้นว่า “แน่เธอ ! ที่สุดโลกแห่ง ใด อันสัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ, เราไม่กล่าวการรู้ การเห็น การถึงที่สุดโลกนั้น เพราะการไป. แน่เธอ ! เรายังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว ก็จะไม่กล่าวการกระทำที่สุดแห่งทุกข์. แน่เธอ ! ในร่างกายที่ยาวาหนึ่ง ซึ่งประกอบ

๑. บาลี = คิริยิ ทาลจฺฉาย, น่าจะเป็นเงาต้นตาลตามพื้นดิน ?

ด้วยปัญญา และใจนี้เอง เราได้บัญญัติโลก, เหตุเกิดของโลก, ความดับไม่มีเหลือของโลก และทางให้ถึงความดับไม่มีเหลือของโลกไว้” ดังนี้.

การสนทนาเรื่องลัทธิซึ่งสมมติกันว่าเลิศ^๑

ภิกษุคะ ! มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง บัญญัติลัทธิซึ่งสมมติกันว่าเลิศตามแบบแห่งอาจารย์ตน ว่า (ใคร ๆ ล้วนแต่เป็นผู้ที่) อิศวรสร้างขึ้น พรหมสร้างขึ้น. เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น แล้วกล่าวว่า “ได้ยินว่า ท่าน ท. ย่อมบัญญัติลัทธิซึ่งสมมติกันว่าเลิศตามแบบแห่งอาจารย์ตน ว่า (ใคร ๆ ล้วนแต่เป็นผู้ที่) อิศวรสร้างขึ้น พรหมสร้างขึ้น’ จริงหรือ ?” เมื่อถูกถามอย่างนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ยอมรับว่า จริง. เรากล่าวกะสมณพราหมณ์เหล่านั้นต่อไปว่า “ก็ท่าน ท. ย่อมบัญญัติลัทธิซึ่งสมมติกันว่าเลิศตามแบบแห่งอาจารย์ตน ว่า (ใคร ๆ ล้วนแต่เป็นผู้ที่) อิศวรสร้างขึ้น พรหมสร้างขึ้น นั้น ด้วยเหตุผลอย่างไร ?” เมื่อถูกถามอย่างนี้แล้ว สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็แข็งไม่ได้ เมื่อชี้แจงไม่ได้ ก็กลับย้อนถามเรานั้นเอง เราถูกถามแล้วก็พยากรณ์..... ฯลฯ (เหตุที่ทำให้เข้าใจผิด).

หมายเหตุ : พระองค์ยังได้เสด็จไปทรงสนทนากับสมณพราหมณ์พวกบัญญัติลัทธิชิตาปโทสิกะ, ลัทธิมิโนปโทสิกะ, และลัทธิอริจสมุปนันนะ โดยลักษณะอย่างเดียวกัน. สำหรับคำพยากรณ์ของพระองค์นั้น โดยใจความเกี่ยวกับการเกิดก่อนเกิดหลังของสัตว์ผู้เกิดขึ้นเป็นครั้งเป็นคราวก่อนหลังกว่ากัน จนทำให้เกิดการเข้าใจผิด ว่ามีผู้สร้างผู้ถูกนิมิต เป็นต้น. (ข้อความโดยละเอียด พึงอ่านดูจากปาฏิกสูตร ปา. ที. ๑๑/๓๐/๑๓-๑๖). - ผู้รวบรวม.

๑. บาลี ปาฏิกสูตร ปา.ที. ๑๑/๓๐/๑๓. ตรัสแก่ภิกขุโกณฑปรีพพาชก ที่อารามของเขา.

การตรัสเรื่อง “มหาภูต” ไม่หยั่งลงในที่ไหน^๑

เกวัญภูษะ ! เรื่องเคยมีมาแล้ว : ภิกษุรูปหนึ่ง ในหมู่ภิกษุนี้เอง เกิดความสงสัยขึ้นในใจว่า “มหาภูตสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิท ไม่มีเศษเหลือ ในที่ไหนหนอ” ดังนี้.

(ความว่า ภิกษุรูปนั้นได้เข้าสมาธิ อันอาจนำไปสู่เทวโลก ได้นำเอาปัญหาข้อที่ตนสงสัยนั้น ไปเที่ยวถามเทวดาพวกจากุมมหาราชิกา, เมื่อไม่มีใครตอบได้ ก็เลยไปถามเทวดาในชั้นดาวดึงส์, เทวดาชั้นนั้นโยนให้ไปถามท้าวสักกะ, ท้าวสุยามะ, ท้าวสันคฤติยะ, ท้าวสุนิมมิตะ, ท้าวปรนิมมิทวสวตฺตี, ถามเทพพวกพรหมกายิกา, กระทั่งท้าวมหาพรหมในที่สุด, ท้าวมหาพรหมพยายามหลีกเลี่ยงเบี่ยงบ่ายที่จะไม่ตอบอยู่พักหนึ่ง แล้วในที่สุดได้สารภาพว่าพวกเทวดาทั้งหลายพากันคิดว่าท้าวมหาพรหมเอง เป็นผู้รู้เห็นไปทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ก็จริงไม่รู้ในปัญหาที่ว่ามหาภูตรูปจักดับไปในที่ไหนนั่นเลย. มันเป็นความผิดของภิกษุนั้นเอง ที่ไม่ไปทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ในที่สุดก็ต้องย้อนกลับมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า).

เกวัญภูษะ ! ภิกษุนั้นได้กลับมาอภิวาทเรา นั่ง ณ ที่ควร แล้วถามเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! มหาภูตสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิท ไม่มีเศษเหลือ ในที่ไหน ?” ดังนี้.

เกวัญภูษะ ! เมื่อเรอถามขึ้นอย่างนี้ เราได้กล่าวกะภิกษุนั้นว่า “นะยะ ภิกษุ ! เรื่องเก่าแก่มืออยู่ว่า พวกค้ำทางทะเล ได้พานกสำหรับค้นหาฝั่งไปกับเรือค้าด้วย. เมื่อเรือหลงทิศในทะเล และแลไม่เห็นฝั่ง พวกเขาปล่อยนกสำหรับค้นหาฝั่งนั้นไป. นกนั้นบินไปทางทิศตะวันออกบ้าง ทิศใต้บ้าง ทิศ

๑. บาลี เกวัญภูษุท ส.ท. ๔/๒๗๗ – ๒๘๓/๓๔๓ – ๓๕๐. ตรัสแก่เกวัญภูทกทักขิบุตร ที่ป่าวาริ-
กัมพวัน เมืองนาลันทา.

ตะวันตกบ้าง ทิศเหนือบ้าง ทิศเบื้องบนบ้าง ทิศน้อยๆ บ้าง. เมื่อมันเห็น
ฝั่งทางทิศใดแล้วมันก็จะบินตรงไปยังทิศนั้น, แต่ถ้าไม่เห็น ก็จกบินกลับมาสู่เรือ
ตามเดิม. ภิกษุ! เช่นเดียวกับเรอนั้นแหละ ได้เที่ยวหาคำตอบของปัญหา
มาจนจบทั่วกระทั่งถึงพรหมโลกแล้ว ในที่สุดก็ยังต้องย้อนมาหาเราอีก.

ภิกษุ! ในปัญหาของเรอนั้น เธอไม่ควรตั้งคำถามขึ้นว่า ‘มหาภูตสี่
คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เหล่านี้ ย่อมดับสนิทไม่มีเศษเหลือในที่ไหน?’ ดังนี้เลย,
อันที่จริง เธอควรที่จะตั้งคำถามขึ้นอย่างนี้ว่า :-

‘ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่หยั่งลงได้ในที่ไหน? ความ
ยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม
ไม่หยั่งลงได้ในที่ไหน? นามรูป ย่อมดับสนิทไม่มีเศษเหลือ
ในที่ไหน?’ ดังนี้ ต่างหาก.

ภิกษุ! ในปัญหานี้ คำตอบมีดังนี้ :

“สิ่ง” สิ่งหนึ่ง ซึ่งบุคคลพึงรู้แจ้ง เป็นสิ่งที่ไม่มีปรากฏการณ์
ไม่มีที่สุด แต่มีทางปฏิบัติเข้ามาได้ถึงโดยรอบ, นั่นมีอยู่. ใน “สิ่ง”
นั้นแหละ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่หยั่งลงได้. ใน “สิ่ง” นั้นแหละ
ความยาว ความสั้น ความเล็ก ความใหญ่ ความงาม ความไม่งาม
ไม่หยั่งลงได้. ใน “สิ่ง” นั้นแหละ นามรูปย่อมดับสนิท ไม่มี
เศษเหลือ. นามรูป ดับสนิทใน “สิ่ง” นี้ เพราะการดับสนิท
ของวิญญาณ, ดังนี้.”

การมาเฝ้าของตายนเทพบุตร^๑

ภิกษุ ท. ! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว เทพบุตรชื่อนายนผู้เคยเป็นเจ้าลัทธิเดียรฉัตรในกาลก่อน, มีวรรณะยิ่ง สองเชตวันท่งสนให้สว่าง เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ใหว้เราแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควร ได้กล่าวคำผูกเป็นกาพย์เหล่านี้ในที่ใกล้เรา ว่า :-

“จงตัดกระแส, จงบากบั้นไปสู่คุณเบื้องสูง, จงบรรเทา
กามเสี้ยเถิดนะ พราหมณ์ ! เพราะมุนีที่ไม่ละกาม ย่อมถึง
ความเป็นคนลงโลก.

ถ้าจะกระทำกิจทำจริง, จงบากบั้นสิ่งนั้นให้หนักแน่น,
เพราะว่า บรรพชาที่รับถือไว้หลวมๆ ย่อมโปรยโทษ คือ
รู้ได้อย่างหนัก.

ไม่ทำความชั่ว ดีกว่า, ความชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง.
ทำความดี ดีกว่า – ความดีชนิดที่ทำแล้วไม่ตามเผาผลาญ.

หม้ายกู่สะทักใจไม่ดีแล้วดัง ย่อมบาดมือผู้จับ ฉันทใด; ความ
เป็นสมณะ ที่บุคคลใดลบล้างอย่างเลวทราม ย่อมคร่าผู้นั้น
ไปนรก.

การงานอันใดที่ย่อหย่อน, วัตรอันใดที่เศร้าหมอง,
พรหมจรรย์ที่ระลิกขมมาแล้วรังเกียจตัวเองได้ นั่นไม่เป็นสิ่ง
ที่มีผลมากได้เลย”.

๑. บาลี เทวปุทฺถสํยุทฺท สคา. ส. ๑๕/๖๘/๒๔๐. คริสต์แก่ภิกษุทั้งหลายที่เชตวัน ในวันรุ่งขึ้น
จากคืนที่เทพบุตรมาเฝ้า.

ภิกษุ ท. ! ดายนเทวบุตร, ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ก็ภิกขาเวรา กระทำ
ประทัภษณ หายไปแล้ว. ภิกษุ ท. ! พวกเธอทั้งหลายจงถือเอา จงเล่าเรียน
จทรงไว้ซึ่ง ดายนคาคา^๑. ภิกษุ ท. ! ดายนคาคา เป็น ของประกอบด้วย
ประโยชน์ เป็น เจริญต้นของพรหมจรรย์.

การมาเฝ้าของอนาถปิณฑิกเทพบุตร^๒

ภิกษุ ท. ! เมื่อคืนนี้ ราตรีล่วงไปมากแล้ว เทพบุตรคนหนึ่งมี
วรรณะยิ่ง สองเชตวันท่งสนให้สว่าง ได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ให้ไว้แล้วยืนอยู่
ณ ที่ควร ได้กล่าวคำผูกเป็นกาพย์ กระเราว่า :-

“เชตวันนี้ ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นที่ที่หมั่นแห่งท่านผู้แสวง
คุณในเบื้องสูง อาศัยแล้ว, พระองค์ผู้เป็นธรรมราชาได้ประทับ
อาศัยแล้ว ชื่อนี้ เป็นเครื่องยังปัดให้เกิด แก่ข้าพระองค์.

กุศลกรรม วิชา ธรรม และศีล เหล่านี้เป็นของสูงสุด
ในชีวิต, สัตว์ย่อมบริสุทธได้เพราะธรรมนั้นๆ ทำให้เพราะโคตร
หรือทรัพย์ไม่.

เพราะฉะนั้นแล บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อมองทออยู่ซึ่งประโยชน์
ของตน จงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย, เมื่อเป็นเช่นนั้นย่อม
บริสุทธได้เพราะธรรมนั้น.

๑. ดายนคาคานี้ ในที่อื่นเป็นพุทธภาษิตโดยตรง ก็มี.

๒. บาลี อนาถปิณฑิกโกวาท. อุปร. ม. ๑๔/๔๗๒/๗๓๕. ทวีตเล่าแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่เชตวัน
หลังจากวันทำภาละของอนาถปิณฑิกคหบดี.

ท่านพระสารีบุตร เป็นผู้ประเสริฐด้วยปัญญา คีต และความ
สงบรำงับ. ภิกษุผู้ถึงฝั่ง คือพระนิพพานแล้ว มีพระสารีบุตร
เท่านั้น เป็นอย่างเยี่ยมยอด.” ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! เทวบุตรนั้นกล่าวดังนี้แล้ว กำหนดในใจว่า ‘พระศาสดา
ทรงพอพระทัยในเราแล้ว’, ไหว้เรา กระทำประทักษิณ หายไปแล้ว.

“พระองค์ผู้เจริญ ! เทวบุตรนั้น คงเป็นอนาถปิณฑิกเทวบุตรเป็นแน่, พระ-
องค์ผู้เจริญ ! อนาถปิณฑิกกทบทิ เป็นผู้เลื่อมใสในท่านพระสารีบุตรยิ่งนัก.” พระอานนท์ทูล
สนองขึ้น.

ถูกแล้ว, อานนท์ ! ถูกแล้ว. เธอเป็นผู้ถูก ในสิ่งที่พึงถูก ได้ด้วย
การคิดทลายเอาแล้ว. เทวบุตรนั้น คืออนาถปิณฑิกเทวบุตร, มิใช่ใครอื่น.

การมาเฝ้าของจาตุมหาราช^๑

ภิกษุ ท. ! เมื่อคืนนี้ มหาราช^๒ ทั้งสี่ พร้อมทั้งเสนายักษ์ เสนาคนธรรพ์
เสนากุมภันท์ และเสนานาค หมู่ใหญ่ๆ ตั้งการรักษา การคุ้มครอง แวดล้อม
ไว้ทั้งสี่ทิศแล้ว, มีวรรณะรุ่งเรืองยิ่ง สองเขตวันทั้งสี่ให้สว่าง ได้เข้ามาหาเรา
ถึงที่อยู่ ในเมื่อราตรีล่วงไปเป็นอันมาก (ตก) ครั้นเข้ามาหาแล้ว ไหว้และนั่งอยู่
ณ ที่ควร.

๑. ครัสต์เล่าแก่ภิกษุทั้งหลายในวันรุ่งขึ้น, ที่ภูเขากิษณภูฏาใกล้นครราชคฤห์. บาลี ปา. ที.
๑๑/๒๑๔/๒๑๔.

๒. ท้าวมหาราช ยักษ์ คนธรรพ์ กุมภันท์ นาค จะเป็นสัตว์ชนิดใด ควรวินิจฉัยจากเรื่อง
นี้บ้าง.

ภิกษุ ท. ! ยักข์ (คือเสนา) เหล่านั้น บางพวกไหว้เรา, บางพวก
ปราศรัยด้วยคำนำบันเทิงใจ จับใจ, บางพวกน้อมอัญชลีมาทางเรา, บางพวก
ร้องขานชื่อและโคตรของตน, บางพวกเฉย ๆ, แล้วนั่งในที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ด้วยกันทั้งนั้น.

ภิกษุ ท. ! มหาราชชื่อเวสสวัณ ผู้นั่งแล้วในที่ควร ได้กล่าวคำนี้
กะเราว่า :-

“ข้าแต่พระองค์ ! ยักข์ชั้นสูง ที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใส
ก็มี, ยักข์ชั้นกลาง ที่ไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี, ยักข์ชั้นต่ำ ที่ไม่
เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคก็มี ที่เลื่อมใสก็มี, แต่ว่า ยักข์ส่วนมาก ไม่เลื่อมใสในพระ-
ผู้มีพระภาคดอก, พระองค์ผู้เจริญ ! เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะเหตุว่า พระผู้มีพระภาค
ย่อมแสดงธรรมเพื่อตเว้นจากปาณาติบาต, จากอทินนาทาน, จากกาเมสุมิฉาจาร,
จากมุสาวาท, จากการดื่มสุรา เมรัย; แต่ยักข์ส่วนมาก ไม่ตเว้นจากปาณาติบาตเสีย
เลย, ไม่ตเว้นจากอทินนาทาน, กาเมสุมิฉาจาร, มุสาวาท และการดื่มสุราเมรัย. ธรรม-
เทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่เป็นที่รัก ที่พอใจแก่ยักข์ทั้งหลายเหล่านั้น.

“ข้าแต่พระองค์ ! เหล่าสาวกของพระผู้มีพระภาค ผู้เสพเสนาสนะป่าอันสงัด
ในราวป่า อันน้อยเสียง ไม่กึ่งก้อง ปราศจากเสียงคน เป็นที่เหมาะแก่การลับของมนุษย์
สมควรแก่การปลีกเร้น, ในที่นั้นมียักข์ชั้นสูงอาศัยอยู่. พวกใดไม่เลื่อมใสในธรรมวินัยของ
พระผู้มีพระภาค เพื่อให้พวกนั้นเลื่อมใส, ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงรับ อาณานาฎิรักษ-
มนต์ เพื่อการคุ้มครองรักษา การไม่ถูกเบียดเบียน การอยู่เป็นผาสุก แก่ภิกษุ ภิกษุณี
อโภสก และอุบาสิกาทั้งหลายเถิด”.

ภิกษุ ท. ! เราได้รับการขอร้องของท้าวมหาราชด้วยการนี้. ลำดับนั้น
ท้าวมหาราช ชื่อเวสสวัณ รู้ความยอมรับของเรา จึงกล่าว อาณานิวยวิภังขณัต
ชนในขณะนั้น (เป็นคำกาพย์) ว่า :-

“ขอ นอบ น้อม แต่พระวิปัสสิพุทธะ ผู้มีจักขุ มีสิริ.
ขอนอบน้อมแต่พระสีขีพุทธะ ผู้มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง.
ขอนอบน้อมแต่พระเวสสภูพุทธะ ผู้มีตบะ ผู้สิ้นบาปแล้ว.
ขอนอบน้อมแต่พระกกุสันธพุทธะ ผู้ย้ายมารและเสนา ได้.
ขอนอบน้อมแต่พระโกนาคมนพุทธะ ผู้ประเสริฐจบพรหมจรรย์.
ขอนอบน้อมแต่พระกัสสปพุทธะ ผู้พ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง.
ขอนอบน้อมแต่พระอังกิรสปพุทธะ^๑ ผู้เป็นสากยบุตร มีสิริ,
ผู้แสดงธรรมอันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง นี้. ฯลฯ”.

ในที่สุดท้าวมหาราชกล่าวแก่เราว่า “พวกข้าพระองค์ ท. จะลาไปบัดนี้
พวกข้าพระองค์ มีกิจมาก มีธุระมาก” ดังนี้. เราตอบว่า พวกท่านทั้งหลายย่อมรู้จัก
เวลาของกิจใด ๆ ดีแล้ว ดังนี้.

ภิกษุ ท. ! ลำดับนั้น มหาราชทั้งสี่ ลุกจากที่นั่ง อภิวัตเรา ทำ
ประทักษิณแล้ว หายไปในที่นั้น. ยักษ์เหล่านั้น ครั้นลุกจากที่นั่งแล้ว บางพวก
อภิวัต ทำประทักษิณ, บางพวกกล่าวถ้อยคำบันเทิงใจจับใจ, บางพวก

๑. คือพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราในปัจจุบัน.

๒. มนต์ก่อนไป ยังมีอีกมาก แต่ไม่แน่ใจว่าเป็นพุทธภาษิตแท้, และกลัวว่าจะไม่เป็นประโยชน์
ในการนำมาใส่ไว้ทั้งหมด ผู้ปรารถนา ฟังเบ็ดเตล็ดใน อาณานิวยสูตร เล็ก.

ทำอัญชลี, บางพวกร้องขานชื่อและโคตร, บางพวกเฉย ๆ, แล้วหายไป
 ๕
 ๕
 ทน.

การบมฺลิจฉวิบุตร ผู้มัวเมาในปาฏิหาริย์^๑

ภักควะ ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่ศาลามีรูปเหมือนเรือนยอด ที่ป่ามหาวัน
 ไกลนครเวสาลี. ครั้งนั้น นักบวชเปลือย (อเจละ) ชื่อ กพารมชฌกะ
 อาศัยอยู่ ณ เมืองเวสาลี ถึงแล้วด้วยลาภและยศเหลือล้น อยู่ในบ้านวัชชีคาม,
 เพราะนักบวชผู้นั้น สมทานวัตถุตบพ ๗ ประการ อย่างเต็มทีคือ :-

๑. ข้าพเจ้า จักเป็นคนเปลือยตลอดชีวิต ไม่นุ่งห่มผ้า.
๒. ข้าพเจ้า จักเป็นพรหมจารี ไม่เสพเมถุน จนตลอดชีวิต.
๓. ข้าพเจ้า จักมีชีวิตอยู่ด้วยสุราและเนื้อ ไม่บริโภคข้าวสุกและขนมสดจน
 ตลอดชีวิต.
๔. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินอุเทนเจตีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศตะวันออก.
๕. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินโคตมกเจตีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศใต้.
๖. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินสัตตัมพเจตีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศตะวันตก.
๗. ข้าพเจ้า จักไม่ล่วงเกินพทุคตกเจตีย์ ในเมืองเวสาลี ทางทิศเหนือ.

๑. บาลี ปาฏิกสูตร ปา. ที. ๑๑/๔/๕. ครัสแก่ปริพพาชกผู้ภักควโคตร ที่อารามของเขา, ปรารภ
 กันถึงเรื่องสุนกษัตติ์ ติจฉวิบุตร ยกเรื่องราวว่าถ้าพระองค์ไม่แสดงปาฏิหาริย์จะไม่อยู่ประพฤติ
 พรหมจรรย์ด้วย, แต่พระองค์ไม่ทรงทำตามขอ เพราะไม่ได้สัญญากันว่ามาประพฤติพรหมจรรย์
 เพื่ออุปัฏฐาก. แท้ที่แท้ ปาฏิหาริย์ ย่อมมีตามธรรมดาบ่อย ๆ.

ภิกษุคะ ! ครั้นนั้น สุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร เข้าไปหาอะเจละกพารมัมชัมกะ ถึงที่อยู่ แล้วถามปัญหา, อะเจละมุนีถูกถามแล้ว ไม่อาจตอบ ก็แสดงความโกรธ โทสะ และความไม่ยินดีด้วย ให้ปรากฏขึ้น.

ภิกษุคะ ! ครั้นนั้น สุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร มีความคิดว่า ‘เราได้รับกวนพระอรหันตสมณะผู้ตั้งามเสียแล้ว ขออย่าเป็นไปเพื่อความทุกข์ ความไม่เกื้อกูลแก่เรา ตลอดกาลนานเลย’ ดังนี้แล้ว ได้เข้าไปหาเรา ไหว้แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. เราได้กล่าวกะสุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร ว่า ‘โมฆบุรุษ ! ท่านเป็นสมณสากยบุตรจักต้องสำนึกตัวไว้ ดังนี้.

“พระองค์ผู้เจริญ ! ทำไมพระองค์จึงได้คร่ำครวญแล้ว ?” สุนัขขัตตะ ลิจฉวีบุตร ได้ย้อนถามเรา.

“สุนัขขัตตะ ! เธอได้เข้าไปถามปัญหากะอะเจละกพารมัมชัมกะ, อะเจละกพารมัมชัมกะตอบไม่ได้แล้วแสดงความโกรธ โทสะ และความไม่ยินดีด้วยให้ปรากฏ. เธอยังคิดว่า เราได้รับกวนพระอรหันตผู้ตั้งามเสียแล้ว ขออย่าเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เรา ตลอดกาลนาน ดังนี้, มิใช่หรือ ?”

“จริงอย่างนั้น, พระองค์ ! แต่ว่าทำไมพระผู้มีพระภาคจึงทรงหวงพระอรหันตคุณเล่า ?”

“โมฆบุรุษ ! เรามีได้หวงพระอรหันตคุณดอก แต่ว่าทิวฐิรามกของเรามีอยู่ เธอจะลงมันเสีย จงอย่าเป็นไปเพื่อทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน. สุนัขขัตตะ ! ข้อที่เธอสำคัญว่า กพารมัมชัมกะ เป็นอรหันตสมณะผู้ตั้งามนั้น ในไม่นานดอก กพารมัมชัมกะจักนุ่งผ้า มีภรรยาตามหลังเที่ยวไป, บริโภคข้าวสุก

และขนมสด ล้วงกินเจดีย์ ในเมืองเวสาลีทุกๆ แห่ง สื่อมจากลามและยศ
ทำกาละแล้ว”.

ภคคะ ! ต่อมาไม่นาน (เหตุการณ์เป็นไปดังเราพยากรณ์), สุนัขขัตะ
ลิจฉวีบุตร (ทราบเรื่องแล้ว) ได้เข้าไปหาเราถึงที่อยู่ ไขว่แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควร.
ภคคะ ! เราได้ถามสุนัขขัตะนั้นว่า ข้อใดที่เราพยากรณ์ไว้ ข้อนั้นเป็นดังนั้น
หรือเป็นโดยประการอื่น ?

“พระองค์ผู้เจริญ ! เป็นดังนั้น มิได้เป็นโดยประการอื่น”.

“เมื่อเช่นนั้น เป็นอันว่า เราทำอุตตริมนุสสธรรม อิทธิปาฏิหาริย์
หรือมิได้ทำ ?”

“พระองค์ผู้เจริญ ! เป็นอันว่าทำแล้ว, หาใช่มิได้ทำไม่”.

“โมฆบุรุษ ! ท่านจงเห็นความผิดของตัวเถิด”.

ภคคะ ! สุนัขขัตะ ลิจฉวีบุตร, เมื่อเรากล่าวอยู่อย่างนี้ ได้หลีก
ไปแล้ว จากธรรมวินัยของเรา เหมือนสัตว์นรก ผู้หาความเจริญมิได้.

การสนทนากับปริพาชก ชื่อมณฑิยะและชาลิยะ^๑

มหาสิ ! ครึ่งหนึ่ง เราอยู่ที่โมสิตาราม นอกเมืองโกสัมพี. ครึ่งนั้น
ปริพาชกชื่อมณฑิยะ และชาลิยะ ผู้ทารุณตัดกันเตวาสี ได้เข้ามาหาเราถึงที่อยู่,
ครั้นเข้ามาแล้ว ได้กระทำสัมโมทนิยกลา ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. บรรพชิต

๑. บาลี มหาสิทธ ส. ที. ๔/๒๐๐/๒๔๔. ตรัสแก่โฏฐฐัทรลิจฉวี ที่ภูฏาการสาธา ป่ามหวาน
เมืองเวสาลี.

ทั้งสองนั้นยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวกะเราว่า “อาวุโส โคตมะ ! ชีวะก็อันนั้น สรรค์ก็อันนั้น ; หรือว่า ชีวะก็อันนั้น สรรค์ก็อันนั้น ?” ดังนี้ เราได้กล่าวกะบรรพชิตทั้งสองนั้น ว่า :-

“ดูก่อนอาวุโส ! ถ้าอย่างนั้นท่านจงฟัง, จงกระทำในใจให้ดี เราจักกล่าว. ดูก่อนอาวุโส ! ตถาคตเกิดขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ไปแล้วดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษไม่มีสารถีอื่นยิ่งกว่า เป็นผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้รู้ตนผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์. ตถาคตนั้น กระทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้. ตถาคตนั้น แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ.

คุณบัติ หรือว่าคุณบัติบุตร หรือบุคคลผู้เกิดแล้วในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ในภายหลัง ย่อมได้ฟังซึ่งธรรมนั้น. บุคคลนั้น ๆ ครั้นได้ฟังแล้วย่อมได้ซึ่งสัทธาใน ตถาคต, มาตามพร้อมแล้วด้วยการได้สัทธาในตถาคตแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า ‘มรवासคฺคํ เป็นทางมาแห่งทุกข์, บรรพชาเป็นโอกาสว่าง; มิใช่เป็นการง่าย ที่จะอยู่ครองเรือนแล้วประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์อันขัดดีแล้ว, ถ้ากระไร เราจะพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยแล้ว ออกจากเรือนบวชสู่ความไม่มีเรือนเกิด’ ดังนี้. บุคคลนั้น ครั้นถึงสมัยอื่น ละโกศ่น้อยใหญ่ ละวงศ์ญาติน้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยแล้ว ออกบวชจากเรือนสู่ความไม่มีเรือน.

ภิกษุ^{นี้} ผู้บวชแล้วอย่าง^{นี้} สำรวมแล้วด้วยความสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร, มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย, มาตามพร้อมแล้วด้วยกายกรรมวจีกรรมอันเป็นกุศล, มีอาชวับริสุทธ์, ถึงพร้อมด้วยศีล, มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย, ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ, มีความสันโดษ.

ดูก่อนอาวุโส ! ก็ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ละการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป เป็นผู้งดขาดจากปาณาติบาต วางท่อนไม้และศาสตราเสียแล้ว.... (ข้อความตอนต่อไปนี้เป็นอย่างเดียวกันกับข้อความ ที่พระองค์ทรงตรัสถึงพระองค์เองในเรื่องศีลโดยพิสดาร ดังที่กล่าวไว้ในหัวข้อที่ว่า “**มนุษย์บุद्धขันธ์จักรพรรดิ**” กึ่งที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ หน้า ๔๕๒ เริ่มแต่บรรทัดที่ ๔, ไปจนถึงหน้า ๔๕๘ บรรทัดที่ ๑๑ (นับจากบรรทัดเลขหน้า) จบตรงคำว่า “.....ทำไตรจกานวิชาเห็นปานนั้นเสีย.”; แล้ว ครบข้อความต่อไปถึงเรื่องการคุ้มครองอินทรีย์ การมีสติสัมปชัญญะ การสันโดษ การเสพเสนาสนะอันสงัด การละนิวรณ์, มีรายละเอียดหาได้ ที่หน้า ๒๔๓ ถึงหน้า ๒๔๕ แห่งหนังสือเล่มนี้ โดยหัวข้อว่า “ทรงฝึกสอนเป็นลำดับๆ”, ส่วนรายละเอียดเรื่องสันโดษ ผู้สนใจพึงหาได้จากบาลีมหาสิสูตร ส. ท. ๔/๒๐๑/๒๕๕).

ดูก่อนอาวุโส ! ภิกษุ^{นี้} เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล....(เป็นต้น)....อย่าง^{นี้} แล้ว มีใจสงบแล้วจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย, บรรลุปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์มีปิตและสุขอันเกิดแต่วิเวก แล้วแลอยู่; ดูก่อนอาวุโส ! ภิกษุใด เป็นผู้ร^{ู้}อยู่อย่าง^{นี้} เห็นอยู่อย่าง^{นี้} เป็นการสมควรหรือหนอ ที่ภิกษุนั้นจะพึงกล่าวอย่าง^{นี้}ว่า ‘ชัระกัณัน สรรระกัณัน’, หรือว่า ‘ชัระกัณัน สรรระกัณัน’ ดังนี้ ?

“ดูก่อนอาวุโส โคตมะ ! ภิกษุใดรู้้อย่าง^{นี้} เห็นอยู่อย่าง^{นี้}, ย่อมไม่เป็นการสมควรที่ภิกษุนั้นจะพึงกล่าวว่า ‘ชัระกัณัน สรรระกัณัน’ หรือว่า ‘ชัระกัณัน สรรระกัณัน’ ดังนี้.”

ดูก่อนอานนโส ! แม้เราตถาคตในบัดนี้ ย่อมรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ ; และเราย่อมไม่กล่าว ว่า ‘ขี้จะก้อนนั้น สรีระก้อนนั้น’ หรือกล่าวว่า ‘ขี้จะก้อนอื่น สรีระก้อนอื่น’ ดังนี้”.

(ต่อจากนี้ ได้ตรัสถึงการที่ภิกษุนี้ บรรลุทุกขนิพพาน ตถิณนิพพาน จตุตถนิพพาน, กระทั่งญาณทัสสนะเป็นลำดับไป จนถึงอาสวกขยญาณ มีพรหมจรรย์อันอยู่จบแล้ว, และได้ตรัสตามให้ปริพพาชกนั้นตอบเอง ด้วยคำถาม และคำตอบ อย่างเดียวกัน ทุกประการ. มหาลิจจวิผู้ปากแข็งได้ชอบใจ เพลิดเพลินในภาสทินอย่างยิ่ง).

การสนทนาเรื่อง เครื่องสนุกของพระอริยเจ้า^๑

คุณทูลปริพพาชก ได้ทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ข้าพเจ้าเป็นผู้ชอบเที่ยวไปตามหมู่บริษัท ในอารามต่าง ๆ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! เมื่อข้าพเจ้าเสร็จภักตกิจในเวลาเช้าแล้ว หลังจากเวลาแห่งภัตแล้ว ก็ประจำวันของข้าพเจ้า คือเที่ยวไปจากอารามนั้นสู่อารามนี้ จากอุทยานนั้นสู่อุทยานนี้. ในที่นั้น ข้าพเจ้าได้เห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ๆ เป็นผู้มีการเปลื้องวาทะแก่กันและกันว่าอย่างนี้ ๆ เป็นเครื่องสนุกสนานชอบใจ (อาณิสส) ก็มี, มีการติเตียนกันเมื่อกล่าวถากถางนั้น ๆ อยู่ เป็นเครื่องสนุกสนานชอบใจ ก็มี. ก็ พระสมณโคตมเล่า เป็นผู้ช่วยด้วยการมีอะไรเป็นเครื่องสนุกสนานชอบใจ ?”

ดูก่อนคุณทูลเถร ! ตถาคต อยู่ด้วยการ มีผลแห่งวิชาและวิมุตติเป็นเครื่องสนุกสนานชอบใจ.

๑. บาลี สุตตที่ ๖ บัณฑิตวรรค โขธมฺภคฺคสํยุตฺต มหาวาร. ส. ๑๙/๑๐๕/๓๔๔. ทรัสแก่คุณทูลปริพพาชก ที่มีภิกษุชยวัน โกลเมืองสาเกต.

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ก็ ธรรมเหล่าไหนเล่า ที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้
 มากแล้ว ย่อมทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ ?”

[ต่อจากนี้ พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสธรรมที่ทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ ในลักษณะ
 ที่เป็นธรรมส่งเสริมกันและกันให้เกิดขึ้น โดยนัยแห่งปฏิจาสมุปบาท เป็นลำดับไป คือ โภชณัง
 เจต ... สติปัญฐาน ๘ ... สัจจวิมุตติ ... และอินทรีย์สังวร; มีรายละเอียดที่ผู้สนใจจะหาอ่านได้
 จากหนังสือชุดธรรมโฆษณานี้ ชื่อ “ปฏิจาสมุปบาทจากพระโอษฐ์” หน้า ๖๓๑ ที่หัวข้อเรื่องว่า
 “ปฏิจาสมุปบาทแห่งวิชาและวิมุตติ (โดยสังเขป)”.]